

Міністерство освіти та науки України
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет
Студентське наукове товариство

КАРАЗІНСЬКІ ЧИТАННЯ (історичні науки)

*Тези доповідей
69-ї міжнародної наукової конференції
29 квітня 2016 р.*

Харків 2016

УДК 9(063)
ББК 63я431

*Затверджено до друку рішенням Вченої Ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 4 від 28 березня 2016 року)*

Редакційна колегія:

канд. іст. наук, доцент (головний редактор)	П. В. Єремєєв
доктор іст. наук, професор	Ю. П. Волосник
канд. іст. наук, доцент	А. М. Домановський
канд. іст. наук, доцент	Д. В. Журавльов
канд. іст. наук, доцент	В. Ю. Івашенко
канд. іст. наук, доцент	Ю. А. Кісельова
канд. іст. наук, ст. викладач	С. С. Кушнар'єв
канд. іст. наук, доцент	Р. Г. Любавський
канд. іст. наук, доцент	О. Г. Павлова
докт. іст. наук, професор	Л. Ю. Посохова
канд. іст. наук, доцент	О. А. Ручинська
канд. іст. наук, доцент	В. В. Скірда
канд. іст. наук, доцент	С. Ю. Страшнюк
канд. іст. наук, доцент	О. І. Тумаков
канд. іст. наук, доцент	Д. В. Ченчик

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4, Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, історичний факультет
Тел.: (057) 707-52-42; факс (057) 702-03-79
E-mail: sntistfak@gmail.com; web: <http://www-history.univer.kharkov.ua/>

Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 69-ї міжнародної наукової конференції (м. Харків, 29 квітня 2016 р.). – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 200 с.

ISBN 978-966-285-309-4

Тематика тез репрезентує широкий тематичний спектр проблем, які набули актуальності в сучасній історичній науці.

ISBN 978-966-285-309-4

©Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, 2016

РОЗДІЛ I **АРХЕОЛОГІЯ**

К вопросу о безынвентарных погребениях с жертвенной пищей на могильниках черняховской культуры

Гогунская Виктория

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
vgogunskaya@gmail.ru

Жертвенная пища в погребениях – это остатки любых приношений покойному, которые включают в себя остатки мяса, яиц или же других продуктов. В основном в погребениях мы можем наблюдать кости животных или яичную скорлупу, поскольку остатки других продуктов проследить практически невозможно. Следует отметить, что в большинстве случаев погребения с жертвенной пищей отличаются богатым инвентарем по сравнению с другими погребениями на могильниках. В этой связи особый интерес представляют безынвентарные погребения с жертвенной пищей. Вопросы особенностей такого обычая среди носителей черняховской культуры бегло рассматривались в работах Б. В. Магомедова, О. А. Гей, Г. Ф. Никитиной и Э. А. Симоновича, однако в них не решена проблема места таких погребений среди других на могильниках черняховской культуры. Сегодня отсутствуют работы, специально посвященные вопросу жертвенной пищи в погребениях черняховской культуры. Исследование безынвентарных погребений является актуальной задачей, поскольку это позволит проследить особенности всех погребальных традиций. В частности следует отметить, что подобные погребения есть во всех регионах распространения черняховской культуры, а именно на могильниках Переяслав-Хмельницкий, Каборга IV, Данчены и Михэлзень. Всего на указанных могильниках было зафиксировано 10 безынвентарных погребений с жертвенной пищей, из которых 7 приходится на могильник Михэлзень, а на остальных могильниках по одному погребению. Особенностью этих погребений является их ориентировка: 40% погребений ориентированы по линии север-юг, ориентировку погребения на могильнике Каборга IV определить не удалось, погребение в Данценах имеет северо-восточную ориентировку, 20% погребений ориентированы по линии запад-восток, а также 10% имеет юго-западную ориентировку. Интересно отметить, что в 50% случаев среди остатков жертвенной пищи присутствовали кости мелкого рогатого скота, а также были обнаружены кости свиньи, крупного рогатого скота, коня и остатки яичной скорлупы. Жертвенная пища залегала в погребениях либо возле ног, либо на или возле груди, и лишь в одном погребении (№ 64 на могильнике Михэлзень) находилась возле черепа. Имея данные о возрастной и половой принадлежности погребенных можно сказать, что 50% погребений принадлежали людям в зрелом возрасте (40-50 лет), 20% - детям, 20% - мужчинам до 30 лет, а возрастную категорию одного из погребенных выяснить не удалось. Важно отметить, что расположение безынвентарных погребений с жертвенной пищей на могильниках не имеет определенных закономерностей.

Таким образом, мы видим отличительные особенности безынвентарных погребений с жертвенной пищей по сравнению с другими погребениями. Изучение таких погребений с их разнообразием ориентировки, возрастных и половых признаков погребенных, а также с особенностями положения жертвенной пищи в погребениях является составной частью исследования, которое поможет выяснить характер погребальных традиций черняховской культуры, их генезис, а также социальное расслоение носителей этой культуры.

Погребения салтово-маяцкой культуры с так называемым «оболом мертвых»

Исков Игорь

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина 4613437@ukr.net

Материалы могильников – это источник для изучения этнокультурных процессов. Целью данного сообщения является выделение и анализ погребений с монетой, помещённой во рту покойника или так называемым "оболом мёртвых", их этническая атрибуция.

"Обол мёртвых" или "обол Харона" в греческой мифологии - это плата в один обол, непосредственно Харону - перевозчику душ умерших через реку Стикс в Аид - подземное царство мёртвых. По погребальному обряду монета находится у покойника под языком. Но у данного обряда существуют аналогии не только в античном мире.

На территории лесостепного варианта салтово-маяцкой культуры известно 8 погребений с монетой во рту: погребение №60 (мужское) Нетайловского могильника, погребения № 2 (женское) и 12 (кенотаф) Ржевского могильника, № 1 (детское), 2 (детское), 3 (женское), 4 (женское), 5 (детское) Бочковского могильника.

При корреляции материалов не было обнаружено общей закономерности по половозрастной принадлежности покойников, инвентарю и ориентации по сторонам света, но 7 из 8 погребений являлись ямными и только одно (погребение № 5 Бочковского могильника) – катакомбным.

Погребение № 60 Нетайловского могильника (раскопки Д.Т.Березовца) было совершено в грунтовой яме, ориентированной с востока на запад. Костяк лежал черепом на восток. Поверх костяка прослеживались остатки толстой шерстяной валеной ткани, покрывающей все кости, кроме черепа. В районе таза был найден поясной набор из наконечника и 18 серебряных бляшек с «раннемадьярским» орнаментом в виде трёхлистников. Справа от костяка на уровне таза лежали 2 стремени, железное кольцо и фигурная бронзовая пряжка. У левого бедра лежал нож в ножнах, кремь и кресало. В рот покойнику был положен дирхем, завернутый в ткань 775-778 гг.

Погребение № 2 Ржевского могильника (раскопки В.А.Сарапулкина) совершено в грунтовой яме, ориентированной по линии юго-восток-северо-запад. Костяк лежал головой на северо-запад. В торце этой же части ямы был сделан небольшой подбой, где лежала красноглиняная амфора. Справа от черепа был найден кувшин. Под нижней челюстью лежал дирхем халифа Ал-Мансура (770 г.). При покойнике был найден разнообразный погребальный инвентарь, а в ногах лежал череп мелкого рогатого скота.

Погребение №12 – кенотаф в яме, ориентированной по линии юго-юго-восток-северо-запад. В северо-западной части ямы был обнаружен кувшин и кости мелкого рогатого скота. Ниже кувшина лежал дирхем халифа Ал-Махди 783-784 (85-86) гг. Вдоль средней части левой продольной стенки ямы лежал палаш, обращенный рукоятью к кувшину. Рядом с остриём палаша выявлено его навершие и наконечник копья. В юго-восточной части ямы в небольшом подбое в поперек могилы лежал череп коня и его ноги. Над данным комплексом располагалась красноглиняная амфора. Вероятно, дирхем выполнял задачу обولا, так как он находился на месте гипотетического черепа в данном кенотафе. О таком положении черепа может свидетельствовать рукоять палаша, обращенная к кувшину. В вышеупомянутом погребении № 2 череп также располагался возле кувшина, а в торце погребения располагалась амфора, в ямах прослеживались остатки деревянных гробов. Погребальный обряд данных комплексов весьма похож.

В 2014 г. экспедицией А. А. Лаптева было исследовано 6 погребений могильника у с. Бочково Волчанского района. Во рту и на поясе в 4 погребениях из 6 были обнаружены обрезки дирхемов, а в погребении №1 только во рту. Погребение № 5 –

небольшая детская катакомба. Погребения № 1-4 совершены в прямоугольных на плане и бутылковидных в профиле ямах. В данных погребениях прослежены остатки деревянных гробов-ящиков, отделённых от стенок ямы плотной забутовкой. Покойники обращены головой на запад, в ногах размещался сосуд за исключением погребения № 4, где он расположен выше черепа. Дирхемы из погребений датируются концом VIII – началом IX вв., кроме погребения № 4, где были найдены 2 фракции дирхема 754-756 гг.

Все монеты из данных погребений не являлись украшениями, на что указывает отсутствие отверстий и петелек для подвешивания. Но были ли они средством обмена, сказать сложно. С.А.Плетнёва считала, что в Хазарском каганате монеты не использовались, а предпочтение отдавалось меновой торговле. При этом, она согласилась с тем, что в IX у хазар появляется собственный чекан, подражающий арабскому. Хазарскому чекану VIII-IX вв. посвятил отдельную статью А. А. Быков. Сам обряд с "оболом мёртвых" предполагает то, что монета в погребении играет роль средства обмена. В целом, монеты из погребений с "оболом мёртвых" датируются серединой VIII – началом IX вв.

Этническая принадлежность раннесредневековых захоронений погребений с оболом, по мнению В. М. Потина, является характерной чертой венгерских захоронений. А. В. Комар, ссылаясь на Л. Ковача пишет, что «обол мёртвых», который часто представлен находками арабских дирхемов, не мог возникнуть у венгров в Карпатской котловине. Это значит, что его нужно искать восточнее, а если его аналоги обнаружатся, то это будут предки венгров.

Что касается погребения № 60 Нетайловского могильника, то следует отметить, что в поясные наборы, орнаментированные трёхлистниками, А. А. Белик определяет как индикатор салтово-мадярских контактов. В. С. Аксёнов, указывая на отсутствие мясной жертвенной пищи, редкость деревянных конструкций, восточную ориентировку и присутствие в некоторых могилах подбоев в торцевых стенках ям, в которых находились кости и череп коня, отметил, что могильник имеет смешанный тюрко-угорский характер.

Ржевский могильник, по мнению В. А. Сарапулкина, оставлен поволжским населением и имеет сильное угорское влияние. На это указывают кости и черепа коней в подбоях по торцам погребений, что находит частичные аналогии на Танкеевском могильнике Волжской Булгарии. Положение черепа в поперек ямы, что имеет место в погребении №12 указывает на смешанное тюрко-венгерское происхождение. Это отметил В. А. Сарапулкин, ссылаясь на Е. Казакова. В. С. Аксёнов и А. А. Тортика также связывают такое помещение конских останков с угорским влиянием.

Вариант «обола мёртвых» с помещением обрезков дирхема в рот и на пояс не имеет аналогий в салтовских древностях Подонья, но есть одна неполная аналогия в погребении № 1 бугра «Посольский», который относится к Волжской Булгарии. В виду изученности только лишь небольшой части окраины Бочковского могильника, наличия катакомбы и заготовки дромоса среди ямных захоронений так называемого "зливкинского типа", пока рано делать какие-либо выводы относительно его этнической принадлежности.

В. С. Аксёнов относит начало существования Нетайловского могильника к третьей четверти VIII в. В начале IX с приходом венгерских племён в Леведию начал складываться смешанный "салтово-венгерский" стиль поясной гарнитуры, который просуществовал до ухода венгров в Ателькузу (889 г.). Ржевский могильник, по мнению В. А. Сарапулкина датируется первой половиной IX века. Могильник у с. Бочково также существовал в первой половине IX в., на что указывает дирхем Идриса II из погребения №3, датированный 791-802 гг. В целом, датировка погребений с "оболом мёртвых", с учётом запаздывания монет, совпадает с пребыванием венгров в Леведии (второе десятилетие IX в. - 889 г.)

Житлові споруди скіфського часу Дніпро-Донецького лісостепу

Киркач Віталій

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна vetalkirkach@mail.ua

Археологічні розкопки стародавніх поселень дозволяють отримати цікаву і різнопланову інформацію про різні сторони життя людини в давнину. При цьому особливо яскраво виражається картина господарської діяльності людей. Чисельні знахідки та відкриті об'єкти свідчать про те, що основним заняттям скіфських племен було скотарство.

Однією із форм простору культури життєзабезпечення являється житло: житло є основою життя людини.

Житлові споруди займають одне з найголовніших місць серед об'єктів, які досліджуються під час розкопок городищ і поселень. Житловий комплекс сам по собі являється реалією тих або інших історичних спільнот, у якому відображаються вкорінені традиції домобудівництва, пов'язані із впливом кліматичних, економічних і екологічних факторів, а так само різноетнічних інновацій.

Все це впливає на форму і техніку зведення будови, планування внутрішнього простору житла. У зв'язку із цим, розробка й вивчення типології житл є важливою віхою у всебічному вивченні життя, соціального складу та побуту населення раннього залізного віку даної території

Житла раннього залізного віку, котрі зустрічаються в ході археологічних досліджень, зараховуються, як правило, до найбільш значущих елементів, що визначають специфіку культури. Не дивлячись на однорідну функціональну значущість жител в техніці їх спорудження знайшло відображення багаточисленних їх форм та технологій виготовлення. Саме тому відмінності в традиціях домобудівництва поряд з іншими ознаками служать основою для виділення локальних варіантів. У той же час тип житла і матеріал, з якого зведена споруда, багато в чому залежать від місцевих географічних умов у чому і полягає актуальність даного питання.

Основу історіографічної бази складають наукові статті та монографії таких вчених як А. А. Моруженко, Д. С. Гречко, І. Б. Шрамко, І. І. Ляпушкіна, Г. Т. Ковпаченко, С. С. Бессонова, М. Т. Кашуба. Наявність літератури, котра була написана радянськими та українськими вченими, дає можливість дослідити різноманітні позиції, думки, котрі стосуються об'єкту дослідження, що й дозволяє зробити об'єктивне рішення стосовно даного питання.

Основним джерелом при вивченні даної теми є матеріали археологічних розкопок та польові археологічні звіти. Однією з важливих категорій, що дозволяють простежити традиції домобудівництва місцевого населення, являються залишки житлових конструкцій, котрі були виявлені в ході археологічних досліджень даного регіону.

Метою дослідження теми являється можливість на основі археологічних джерел та наукової літератури проаналізувати та дослідити особливості домобудівництва житл у населенні скіфського часу на території Дніпро – Донецького лісостепу. Для досягнення цієї мети у даній роботі були поставлені наступні завдання: виділити основні напрямки у вивченні житлових комплексів даного регіону; встановити основні типи житл; встановити близькі та відмінні риси житлових комплексів; виділити конструктивні особливості житл різних типів; простежити технологічні особливості, та надати принципи техніки будівництва житл у скіфську добу.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що це може бути перша спроба зробити найбільш повний і всебічний типологічний аналіз житлових споруд, котрі виявлені на території Дніпро – Донецького регіону скіфського часу.

Методологічна база роботи ґрунтується на принципах історизму та системності у вивченні даної теми. Основними методами дослідження являються наступні методи: типологічний, стратиграфічний, статистичний, порівняльний. Ці методи дозволили найбільш повно та всебічно дослідити дане питання.

В ході дослідження ми дійшли до висновків про те, що житлові споруди є важливим соціально-економічним, етнічним індикатором при відновленні аспектів суспільного життя населення того чи іншого пам'ятника, того чи іншого періоду. Також житлові конструкції відіграють важливу роль у вивченні матеріальної культури, визначенню рівня її розвитку.

Систематизаційний аналіз дає можливість визначити особливості і характерні риси домобудівництва для розглянутих нами пам'ятників. Застосований при цьому типологічний метод може використовуватися в подальших роботах при розгляді більшої кількості пам'ятників.

Проводячи аналіз традицій домобудівництва раннього залізного віку фракійців і лісостепового населення України ми прийшли до певних висновків: все помешкання розглянутого періоду щодо рівня заглибленості котловану діляться на поглиблені і наземні житлові споруди.

Поглиблені житлові споруди могли бути квадратної, прямокутної із закругленими кутами або овальної форми. При чому для поглиблених житлових приміщень характерні в досить рівній мірі всі перераховані вище форми. Важливою є така закономірність, що при використанні схожих прийомів домобудівництва, на кожному окремому пам'ятнику із спектру загальних прийомів виділяється окремий набір техніки домобудівництва, з переважанням тих чи інших прийомів, що говорить про етнічну відмінність досліджуваних пам'яток.

Наземні житлові споруди могли бути квадратної, прямокутної із закругленими кутами, овальної, форми.

Переважаючим типом житлових будівель, знайдених на скифських городищах були легкі наземні каркасно - стовпові споруди слабо заглиблені в ґрунт – юрти. У меншій кількості зустрінуті землянки і напівземлянки. Залежно від форми в плані житла всі поділяються на округлі і прямокутні. Юрта ж відноситься до округлої. Подібний тип будівель широко поширений на всій території лісостепу скифського часу. Стіни таких жител складалися з переплечених між собою жердин, котрі опиралися на стовп, що розміщувався по середині житла. Потім цю конструкцію покривали шкірою тварин, інколи обмазувалися глиною а, потім обпалювали. Дахи були конічні, шатрові. Підлога в оселях найчастіше була глинобитною. Виділяються також споруди сезонного характеру, які використовувалися, швидше за все, тільки в літній час. Відмінною рисою таких споруд є відсутність опалювальних пристроїв. Всі довготривалі житла опалювалися за допомогою вогнищ і кострищ.

У середині будівель, зустрічаються господарські ями та ями – сховища. У літературі утвердилася думка, що ці ями використовувалися для зберігання зерна. Однак той факт, що більшість з них, після виконання тих чи інших функцій використовувалися як сміттєві не дозволяє точно конкретизувати їх первинне призначення.

Щодо будівельного матеріалу, котрий використовувався при зведенні поглиблених і наземних житлових конструкцій лісостепу, то він був однорідний в обох випадках. Більше того, нам вдалося вказати, що подібний набір будівельних матеріалів використовувався і в більш пізній час аж до наших днів. Таке спостереження дозволило нам зробити висновок, про те, що такий набір будівельних матеріалів є найбільш оптимальним для умов нашої природно-кліматичної зони.

При цьому типи житл моделювалися на основі 10-ти критеріїв: 1) основна конструкція; 2) форма; 3) положення підлоги щодо рівня поверхні землі; 4) стаціонарність; 5) розташування вогнища; 6) пристрій вогнища; 7) конструкція підстави перекриття житла; 8) форма даху; 9) планування жител; 10) будівельний матеріал. Допускається, що перші вісім критеріїв носять глобальний характер і можуть бути застосовані до житлових будівель фактично будь-яких територій і народів.

Тарановское городище скифского времени

Крютченко Алексей

Институт археологии НАН Украины

Впервые городище упоминается в объяснительном тексте к археологической карте Харьковской губернии. Д. И. Багалей отмечал, что «К С. от села (Тарановка) в 5 верстах городище около речки Ольшанки – в окружности 450 саж.».

В 1976 г. с целью проверки некоторых объектов, упомянутых Д. И. Багалеем, работы на городище проводила экспедиция под руководством Ю. В. Буйнова. В отчет оно вошло как городище у с. Ольшанка. Исследователем был составлен план городища; он отмечал, что мыс имеет вид треугольника, обращенного вершиной на север, где и находился въезд на городище, прослеженный в виде разрыва в валу. Северо-западная часть городища не имела вала, но была снабжена эскарпом. Общая площадь городища по данным Ю. В. Буйнова составляет 0,8 га. На момент осмотра территория городища была задернована и никаких земляных работ на нем не проводилось.

В 1995 г. на городище были проведены разведки А. В. Крыгановым, в ходе которых был составлен план памятника и собран подъемный материал. По данным автора отчета вся площадь городища (1,5 га) активно распаивалась. Собранная керамика относилась, в основном, к скифскому периоду и в небольшом количестве была представлена керамикой салтовской культуры. В отчет оно вошло под названием «Жуковское».

Памятник скифского времени расположен на правом берегу оз. Жуковка, образовавшегося в результате насыпки дамбы на правом безымянном притоке р. Ольшанка (левый приток р. Мжа). Съёмка плана показала, что площадь площадки городища, вписанной в укрепления, составляет 2,2 га. Городище занимает мыс подтреугольной в плане формы (обращенного вершиной на север) с запада и востока он окружен ярами, северо-западная его часть выходит к оз. Жуковка. В северной оконечности мыса прослеживается тонкий перешеек, соединяющий его с коренным берегом. В этом месте разрыв между линией вал-ров и эскарпом образует древний въезд на городище. Оборонительные валы четко прослеживаются с западной, южной, восточной и северо-восточной части укрепления. Общая длина четко прослеживаемого вала составляет 420 м., а рва – 411 м. Это связано с тем, что в западной части укрепления ров выходит к яру, где сходит на нет, в то время, как вал проходит дальше на север вдоль площадки городища. В северо-западной части, со стороны эскарпированного склона к оз. Жуковка, валы визуалью не прослеживаются. О вероятном существовании древних насыпей на этом участке может свидетельствовать специфический растительный покров – идентичный фиксируемому на валу и отличный от растительного покрова внутренней площадки городища. Ров прослеживается в западной части укрепления, где начинается с эскарпированной площадки и далее проходит вдоль южной и восточной части укрепления, на севере он сходит на нет у входа на городище на подходе к эскарпу.

Укрепления городища во многом подчинены рельефу местности. Городищенский мыс с юга на север проходит под уклоном. В связи, с чем в северной оконечности высота площадки городища над уровнем озера составляет 17 м. то в южной части мыса она стает порядка 23 м. Укрепления городища представлены валом, рвом и эскарпом.

С южной (напольной) стороны городище отсекает участок мыса валом и рвом. В этом месте невысокий вал 1,30 м. имеет ширину порядка 14 м. Ров шириной 9 м. выходит 1,20 м.

На юго-западном участке склон мыса подрезан и упирается в ров, глубина которого от поверхности городища составляет 2,45 м. Невысокий вал на этом участке шириной в 11 м. и высотой до 70 см.

В северо-восточной части городища вал имеет ширину 18 м. высота составляет 1,30 м. ров 12 м. ширины выходит на глубину 1,90 м. На западном участке крутизна склона увеличена с 10° до 15-20° на глубину 4.30 м.

Северо-Западный участок, выходящий к озеру Жуковка, по краю городища проходит небольшое возвышение в 0.05-0.10 м. Склон к озеру эскарпирован. Его

крутизна збільшена до 30°, де на глибині 4,30 м. он виходить на площадку 3 м. ширини і переходить во второй эскарп который далее проходит под углом 20° к озеру.

В 2014 г. На городище заложены шурфы, а также собран подъемный материал, он представлен в основном фрагментами лепной керамики скифского времени. Следует отметить, что большинство фрагментов обнаружено в северной части городища. Часть артефактов найдена за пределами укреплений городища на грунтовых дорогах, которые обходят городище на севере и северо-востоке.

Распаханный культурный слой на античном памятнике: выделение и анализ информативных признаков для восстановления плана застройки

(на примере Белозерского поселения IV – начала III вв. до н. э.)

Немцев Сергей, Самойленко Илона

Херсонский государственный университет iloniya21@yandex.ru / nemcew@ukr.net

Проблема информативности распаханного культурного слоя на памятниках археологии все чаще становится предметом научного обсуждения. Кроме того, в условиях современного состояния большинства памятников, исследования такого рода имеют и большую практическую ценность. Методика анализа материалов из вспашки уже апробирована рядом исследователей средневековых поселений (например, С. Д. Захаров).

Для античных памятников поселенческого типа Северного Причерноморья вопрос информативности распаханного слоя особо актуален. В большинстве случаев слой расположен близко к современной дневной поверхности и поврежден вспашкой разной глубины. К разрушаемым системными сельскохозяйственными работами археологическим объектам относится и предлагаемое нами к рассмотрению Белозерское поселение IV – начала III вв. до н.э.. Этот памятник на сегодня стационарно исследуется археологической экспедицией Херсонского государственного университета и имеет открытую площадь основного раскопа в 4150 м².

Белозерское поселение расположено в дельте Днепра, над одной из притоков – реки Кошевой (Херсонская область). Современные исследователи относят его к крайним восточным памятникам сельской округи Ольвии.

Верхний слой Белозерского поселения представлен остатками каменно-сырцового домостроительства. Выявить план застройки путем наблюдения за каменными фундаментами не представляется возможным по причине глубокой вспашки и нарушения целостности культурного слоя второго строительного горизонта. Похожая ситуация наблюдается на многих других античных поселениях хоры Ольвии. Поэтому актуален поиск косвенных признаков для выявления плана застройки.

В качестве таких признаков могут выступать:

1. Концентрация фрагментов черепицы (которой были перекрыты каменно-сырцовые строения);
2. Целая черепица сохранившаяся in situ;
3. Развалы керамики in situ и фрагменты полов, фиксирующие уровень древней дневной поверхности;
4. Светильники и пряслица, найденные в слое, могут служить индикаторами жилых и хозяйственных построек.

Перечисленные группы материала репрезентативны и позволяют построить обоснованные выводы. Анализ распределения на плане раскопа этих категорий источников, а также их взаимосвязи, может послужить подспорьем для уточнения плана застройки (в частности – второго периода) на Белозерском поселении.

Зруйновані поховання черняхівської культури (за матеріалами досліджень у регіоні Дніпро-Донецького лісостепу)

Нестеренко Роман

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна rnesterenko7@gmail.com

Зруйнованим похованням можна вважати інгумацію, яка була пошкоджена механічною дією людей (або іншими природними факторами). Для дослідження були відібрані лише інгумації, тому що в них можна прослідкувати певні закономірності деструкції. Вона може нести в собі найрізноманітніші мотиви руйнації зі сторони людини (релігійний, грабіжницький, міжкультурний).

Щодо історії вивчення цього питання, то Е. А. Рікман, В. К. Гончаров, Г. М. Некрасова вказували на релігійний мотив та обрядовість даного дійства. Б. В. Магомедов, О. В. Гудкова, М. М. Фокеева висували теорію грабіжницької руйнації. Потрібно зазначити, що перераховані дослідники не видавали спеціальних досліджень по цій тематиці, обмежуючись лише загальними висновками. О. В. Петраускас та А. Коковський у своїх дослідженнях по зруйнованих похованнях прийшли до висновку про розповсюдженість даного ритуалу на більшості могильників. Актуальною метою залишається визначення причин руйнацій та створення нової типології (одна із найвідоміших належить саме О. В. Петраускасу). Це підштовхнуло до нових досліджень та узагальнення матеріалу по окремому регіону.

Всього до дослідження було залучено: 14 могильників (Боромля, Війтенки, Глибоке, Головино, Жовнине, Кантемирівка, Компаніїці, Лохвиця, Павлюківка, Переяслав-Хмельницький, Рідний Край, Соснова, Суми-Сад, Успенка), 869 поховань, з яких 300 інгумацій, зруйнованих – 89. Таким чином, зруйнованих поховань близько 30% від загальної кількості інгумацій на території регіону ДДЛ. Найбільш інформативними могильниками стали: Переяслав-Хмельницький (13; 68%), Компаніїці (25; 61%), Війтенки (22; 23%). Разом вони складають 67% зруйнованих поховань регіону.

Нова типологія вирішила питання щодо визначення найпоширенішого типу зруйнованих поховань. Типологія складається з двох елементів: градація по стану збереження кістяка; градація по кількості артефактів. Були визначені спеціальні ступені зруйнованості та стану збереження матеріальних залишків культури, введено спеціальну систему позначення рівнів. Найпоширенішими типами зруйнованих поховань стали (врахування відсотків йде від загальної кількості зруйнованих поховань):

- «С 3; І» – мінімальна кількість інвентарю (1-4), кількість збережених артефактів до 50%. Тотальна ступінь зруйнованості кістяка. Зафіксовано 14 випадків комбінації – 19%.
- «D; І» – інвентар відсутній. Тотальна ступінь зруйнованості кістяка. Зафіксовано 9 випадків комбінації – 12%.
- «С 1; І» – мінімальна кількість інвентарю (1-4), кількість збережених артефактів 70-99%. Зафіксовано 7 випадків комбінації – 10%.

Аналізуючи статистичні дані збереження кістяка можна зробити наступні висновки: тотальна ступінь зруйнованості (І) є найпоширенішою, зафіксовано 47 випадків – 64%. Аналіз складу інвентарю надав змогу встановити найпоширеніший тип інвентарного складу поховань: від одного до чотирьох артефактів (С). Було зафіксовано 36 випадків – 49%.

Таким чином, завдяки опрацюванню статистичних даних за матеріалами дніпро-донецького лісостепу можна підійти до висновку, що переважна більшість зруйнованих поховань (82%) мала інвентар, що ставить під сумнів теорію грабунку як домінуючу. Більшість артефактів залишалися на місці, але при цьому кістяк знаходився не в анатомічному стані. У 64% випадків останній знаходився у хаотичному положенні, що не надає змоги встановити певні закономірності руйнації. Попри встановлення загальної причини руйнації (обрядової) не можна опускати важливість кожного окремого

археологічного пам'ятника, тому що не завжди загальна теорія може проєцируватись на кожен окремий елемент системи.

Гносеологічний потенціал кольору (на прикладі намистин з жіночих пізньосарматських поховань)

Олійник Ганна

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова aniaoleinyk@gmail.com

Невід'ємною частиною матеріальної культури пізніх сарматів є костюм. У більшості випадків дослідження поховань через дію природної деструкції (знищення органічних матеріалів) до дослідників потрапляє лише частина костюма, що представлена прикрасами. Однією з категорій котрих є такий масовий матеріал, як намистини. Для зручності опрацювання якого потребується його попередня систематизація.

Провівши історіографічний огляд робіт, присвячених систематизації намистин бачимо, що в радянській та пострадянській традиції вивчення намистин міцно укорінився примат матеріалу та технології виробництва, як ознак групування та типотворення намистин. Така ознака, як колір відноситься дослідниками до другорядних.

Ми маємо справу з кочівницькою культурою, де намистини є предметом імпорту. Потрапляння їх в культуру – реципієнт навряд чи корелюється з ознаками технології виробництва. В свою чергу, колір є єдиною соціонормативною ознакою. Тож ймовірним здається, що носіїв пізньосарматської культури при виборі намистин цікавив їх колір.

Така ознака, як колір може надавати інформацію не лише про походження і час виготовлення скляних виробів (за допомогою вивчення хімічного складу цих виробів), але й про заковдані носіями культури сенси, що відображаються в хронологічній зміні колірної гами намистин. Таким чином, намистини можуть відігравати роль хронологічних маркерів при побудові відносної хронології.

Виокремлюються дві ймовірні причини змін колірних вподобань. Перша з них пов'язана з технологією виробництва та можливістю отримання натуральних барвників, що детермінується природно – середовищними умовами. Друга (більш вірогідна при вивченні культури – реципієнта) є соціально обумовленою і пов'язана з «ідеями» (соціальними нормами, звичаями, стандартами, індивідуальними мотивами). Зміна яких обумовлюється певними «стимулами» (історичні явища чи події), що дають змогу реконструювати історичний процес.

Таким чином побудова відносної хронології наборів намистин на основі зміни їх колірної гами та вивчення «ідей» і «стимулів», що вплинули на ці зміни є перспективними та потребують детального дослідження з залученням давніх образотворчих пам'яток та етнографічних вивчень традиційних суспільств.

Drawing up a typology of iron knives of Chernyakhiv Culture based on the materials from archaeological complex of the Late Roman Period – beginning Great Migration Period of Vytienki I

Chuikov Vladislav

V. N. Karazin Kharkiv National University chuikov.vladyslav@gmail.com

Knife is a tool without which human activity is impossible. Finds of that tools are spread throughout the Chernyakhiv Culture and they are not rare at the site of the Late Roman Period and beginning of Great Migration Period of Vytienki I. The mentioned site has been studied since 2004 by Germanic-Slavonic archaeological expedition. During this time, the expedition has accumulated enough material for research.

Currently, there is a small number of works devoted to the knives of the Chernyakhiv Culture. Researchers explore knives as illustrative material for blacksmith, household equipment or burials. Some attempts were made to compile classification of knives of the Chernyakhiv Culture only for specific regions or groups of sites.

The aim is spectral study of knives of archaeological complex of Vytienki I, the identification of the design features, creation a typology and search for analogies in the immediate area of sites of Chernyakhiv Culture.

To systematize and organize large amounts of data the statistical method has been used. It implied the provisional grouping features. In my work those are the main parts of the knife that were subsequently used to create the typology.

The typology signs, in this research, are the basic knife parts. The type determined the kind of the knife back. In order to determine the subtype the blade shape is taken. The options vary depending on the nature of the transition from the cutting to the blade. The nature of the cutting determines the sub-options.

Having developed the typology of the knives from Vytienki I, it was necessary to ensure its universality. To do this, we used the material from the neighboring settlements of the Dnieper-Donets forest-steppe (Ogultsy, Khalimonovka, Shlyakh 2, Novoberekskoe and Boromlya 2).

This research has examined 61 knife and fragments from the territory of the Dnieper-Donets forest-steppe, particularly Vytienki I.

The result is a selection of two types of blades: straight (type I) and humped back (type II).

Upon completion of the research, we came to the following conclusions:

- 1) Only intact knives are possible to be fully typologized;
- 2) Depending on the blade shape and the design specificities, the knives could be differentiated by the different spheres of their implementation;
- 3) A variety of types of cuttings suggests several ways of fasteners of the solid metal structure to a wooden or bone handle;
- 4) Some types and sub-types of the knives under the settlement of Vytienki I have a similarity in the design specificities with modern types of blades;
- 5) On the territory of left bank of the Dnieper, particularly in the settlements of Ogultsy, Khalimonovka, Shlyakh 2, Novoberekskoe, Boromlya 2, knives, that fit the typology and have analogy with knives of settlement Vytienki I, were found. What can be a positive argument on the issue of universal typology.

Constant updating of the source base will allow considering the current issues more accurately, setting the new problems and solving them. Probably, it will be necessary to carry out the metallographic analysis, expand the scope of future researches, and use new methods.

**Режим «санації» Ю. Пілсудського в радянській історіографії
(50-х–90-х рр. XX ст.)****Болденков Павло***Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна slimm566576@gmail.com*

Метою даного дослідження є виокремлення та аналіз образів режиму «санації» Ю. Пілсудського, що були сконструйовані в радянській історіографії 50-х – початку 90-х рр. XX ст. Аналіз історіографічних образів дозволяє простежити зміни підходів та оцінок діяльності Ю. Пілсудського щодо трансформації політичного устрою II Речі Посполитої на етапі становлення та розквіту режиму «санації» (1926 – 1935 рр.), що містилися у радянській науковій історичній літературі.

Радянська історична наука, існуючи в умовах жорсткої цензури, була вимушена тенденційно, в інтересах державної ідеології та пропаганди, інтерпретувати історичні події, особливо новітньої історії, зокрема тих держав, що входили до соціалістичного блоку. У зв'язку з цим, інтерпретація діяльності Ю. Пілсудського та «санаційного» керівництва в радянській історіографії тотожна офіційній позиції радянського керівництва по відношенню до усього міжвоєнного періоду Польщі після травневого заколоту 1926 р. Таким чином, дослідження «санаційного» режиму Ю. Пілсудського в радянській історіографії дозволяє простежити розвиток не лише радянської історичної науки відносно цього питання, а й зміни підходів радянської влади до розглядання і оцінки міжвоєнної Польщі в цілому.

Джерельну базу дослідження представляють наукові роботи радянських дослідників з новітньої історії Польщі, радянсько-польських відносин та історії міжнародного права, що були видані у 1956–1991 рр. Особливу цінність, для нас представляють праці О. Манусевича, Ф. Хренова, П. Ольшанського, Е. Багінського, І. Міхутіної та ін., які можна віднести до класики радянської наукової історичної літератури з соціально-політичної історії Другої Речі Посполитої.

У радянській історіографії, присвяченій режиму «санації» Ю. Пілсудського можна виокремити декілька етапів. Для першого етапу, що охоплює праці О. Манусевича, Ф. Хренова, Ф. Каліцької, А. Сабаніна та ін., написані в період 1950-х – початку 1970-х рр. характерне видання великої кількості історичних досліджень, у тому числі й фундаментальних («Історія Польщі у 3-х томах» «У витоках «санації»»), відповідно до марксистсько-ленінської парадигми. Другий етап, поч. 1970-х – поч. 1980-х рр., охоплює праці І. Міхутіної, Е. Багінського та ін. і характеризується «позиченням» деяких історичних концепцій польських дослідників, що ґрунтувалися на архівних джерелах західноєвропейських держав та нещодавно (на той момент) знайдених джерелах неофіційного характеру («Щоденник» К. Щвітальського, «Колективні листи» Ю. Пілсудського та інш.) але з певною тенденційною оцінкою. Третій етап, 1980-ті – 1991 рр., характеризується поступовим відходом від сталих радянських оцінок у працях Е. Багінського, Г. Матвєєва, І. Міхутіної та появою науково-популярних праць з історії Польщі міжвоєнного періоду (Юзеф Пілсудський: легенди та факти).

Таким чином, образ режиму «санації» Ю. Пілсудського в радянській історіографії зазнавав значних, але поступових змін, як і розвиток радянської історичної науки в цілому. Поступовий перехід від фундаментальних робіт, що носили агітаційно-пропагандистський характер, до робіт спеціалізованих, що ґрунтувалися на аналізі особистих неофіційних джерел, а також зміни внутрішньополітичних орієнтирів СРСР, обумовили в радянській історіографії поступову зміну образу режиму «санації» Ю. Пілсудського від «фашистського», «про німецького» та «антирадянського» у сер. 1950-х рр. до «диктаторського» та «авторитарного» на поч. 1990-х рр. і заклали основу для сучасної історіографії цієї проблематики на пострадянському просторі.

РОЗДІЛ II

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ

«Елітизація» України в історіософській спадщині В.Липинського**Жидков Сергій***Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна zhidkov1995@mail.ua*

Процес формування «еліт» у реаліях перших десятиліть ХХ ст. є актуальним дослідженням як із позиції суспільної (вивчення «верхівки» державно-національних репрезентантів), так і наукової – з позиції «елітологічних» концептів. Новизна даної розвідки визначається самою проблематикою та застосуванням деконструктивістських і компаративістських практик.

Джерельна база представлена історіософською спадщиною В. Липинського, зокрема «Листами до братів-хліборобів», Історико-порівняльний метод, у рамках дослідження ідей теоретика, надав змогу вписати український контекст у загальноісторичне тло епохи.

Мотивом звернення В. Липинського до даної проблематики є необхідність вироблення образу «національної еліти» в умовах європейської «кризи аристократії» ХХ ст. Теоретик ототожнює поняття «еліта» та «аристократія» як категорії найкращих представників, провідну правлячу верству, активну меншість суспільства.

«Елітизація» або «заристократизування» розглядається В. Липинським, у широкому розумінні, в рамках трьох методів організації національної аристократії: класократії, демократії та охлократії. «Життєво» правильним для України, на думку теоретика, є класократичний варіант «елітизації», що й став предметом нашого аналізу.

Серед трактувань «елітизації» як явища, доцільно виокремити: 1) втворення нової провідної верстви шляхом синтезу «імпульсів» нових елементів та політичного досвіду «старої аристократії»; 2) відновлення / регенерація віри в ідею державності під впливом зовнішньої війни чи внутрішньої революції; 3) вирівнювання «по типу найвищому» на противагу егалізації «по типу найнижчому»; 4) процес національного «усвідомлення» та виходу з-під колоніального впливу та орієнтацій; 5) набуття «матеріальної сили» та «морального авторитету» («сприйнятності» масами); 6) виховання почуття правлячої верстви. У контексті останнього твердження, відмітимо найхарактерніші «фактори елітизації» – «зорганізування», «здисциплінування», «ублагороднення» (честь/мораль), «узаконення» серед соціуму (відповідальність та авторитет влади) та примат закону над усіма. Усе вищезазначене, на думку В. Липинського, можливе лише на тлі історичної традиції та невід'ємно пов'язане з гетьманським державно-національним конструктом нашої держави.

«Елітизація» це, перш за все, процес, що визначений не лише обставинами дійсності, але й її «акторами-суб'єктами». На думку історіософа, «акторами елітизації» можуть бути найкращі представники всіх «продукуючих класів», що, фактично, забезпечує здатність мас до мобільності у їх прагненнях «руху до гори». Втім, у сюжетах теоретика простежується превалювання хліборобського класу як репрезентанта правлячої верстви, володаря сили та авторитету, що пояснюється ідеологічною кон'юнктурністю часу.

Таким чином, «елітизація» України перших десятиліть ХХ ст. у розумінні В. Липинського йшла паралельно європейській «кризі аристократії» та процесу формування державно-національного організму на українських землях. «Елітизація», що супроводжується набуттям матеріальної сили («хотіння та володіння») та морального авторитету («сприйняття» масами цієї правлячої верстви), забезпечує втворення нових культурних, політичних, моральних, цивілізаційних цінностей, які вписані у схему «еліта-маси» та закріплюються у ній, згідно внутрішньої взаємодії. Відзначимо, що В. Липинський не абсолютизує цю дихотомію, адже конструє своїми поглядами розгалужену систему ієрархізації («рекрутування еліт») та окреслює шляхи руху до «аристократизації». Втім, аналізуючи «фактори елітизації» та варіанти тлумачення самого явища, суперечливою є сама можливість, у реаліях того часу, такої

«елітизації», яка є, радше, «ідеальним типом» та унеможливило повноту соціальної мобільності.

Листи гетьмана Б. Хмельницького як складова джерельної бази історичних праць В. Липинського**Калуцький Сергій***Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник
sergiy_kaluckiy@ukr.net*

Джерельна база історичних робіт В. Липинського об'єктом спеціального дослідження ще не була. Тож актуальність даної проблеми не викликає сумнівів; внесок вченого в історіографію Української революції ХVII ст. можна зрозуміти лише з'ясувавши які документальні матеріали й наративи лягли в основу його наукових праць та як він їх інтерпретував.

Виконати поставлене завдання вдалося аналізуючи зміст та науковий апарат основних історіографічних джерел – монографій В. Липинського «Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького» та «Україна на переломі 1657 – 1659. Замітки до історії українського державного будівництва в ХVII-ім столітті». Окрім них, відповідно до методології історіографічного дослідження, що орієнтує на дослідження: 1) конкретних текстів історика; 2) «великого тексту» – усіх робіт вченого, його творчого доробку; 3) «історико-культурного контексту», опрацьовано усі відомі наукові публікації В. Липинського та його публіцистичні твори.

Аналіз історичних робіт дослідника дав можливість з'ясувати, що найчисельнішим різновидом джерел, використаних ним, стали листи. Останніх було виявлено двісті тридцять два. Із них шістнадцять – це епістолярії гетьмана Б. Хмельницького. Їх зміст опрацьовано у контексті основних ідей зазначених праць і з урахуванням сучасних досягнень історіографії Української революції ХVII ст.

Найбільш інформативними для реконструкції історичних поглядів В. Липинського є епістолярії гетьмана до сусідніх монархів. Із них чотири було адресовано Яну Казимиру: 1) датований 5 (15) листопада 1648 р., як ще до претендента на корону; 2) до нього уже як монарха від 5 (15) серпня 1649 р.; 3) від 10 (20) березня 1650 р. – з вимогою зберегти права Православної церкви та 4) спільно до короля і сенату від листопада 1650 р. Таку ж кількість його листів, опрацьованих вченим, становлять листи написані до московського царя Олексія Михайловича: 1) від 8 (18) червня 1648 р.; 2) 1 (11) липня 1650 р.; 3) 17 (27) листопада 1654 р.; 4) 10 (20) липня 1657 р.

В. Липинський використав листи Б. Хмельницького до польського і московського правителів для обґрунтування свого погляду на гетьмана як на творця відновленої Української держави, чий політичні погляди еволюціонували від ягеллонського легітимізму до усвідомлення себе фактичним володарем Гетьманщини, який хотів поширити свою владу на усі руські землі. Цей аспект історичних поглядів вченого яскраво ілюструє використання й аналіз ним листа Б. Хмельницького до турецького султана Мухамеда від 18 (28) листопада 1648 р. (науковець датував його 14 жовтня 1648 р.) із проханням прийняти Україну під свою протекцію. Його копію В. Липинський знайшов в Архіві давніх актів м. Кракова (зараз держархів у Кракові) у «Зібранні Піночі». Аби обґрунтувати свій погляд на гетьмана як фактичного правителя, що претендує поширити свою владу на терени усіх руських земель (хоч і під зверхністю сильнішого володаря і законного монарха), звернув увагу на його підпис: «гетьман Війська Запорізького і всея Руси».

Бажання гетьмана поширити свою владу на терени Галичини вчений ілюстрував посилаючись на його лист до львівського магістрату від 9 (19) березня 1657 р., у якому гетьман запевнив про своє особисте і козаків прихильне ставлення до львів'ян.

Іншими аспектами Української революції XVII ст., які вивчав історик, використовуючи листування Б. Хмельницького, стали проблеми участі шляхти у його виступі проти Речі Посполитої, висвітлення зовнішньополітичної діяльності Чигирин та інші.

Отже, листи Б. Хмельницького стали важливою складовою джерельної бази історичних робіт В. Липинського; вчений намагався максимально використати їх інформативність. Доводив, що зміст епістоляріїв гетьмана характеризує останнього як творця Української держави XVII ст.

Вплив миротворчих сил щодо вирішення конфлікту на Балканах 1990-х років: історіографічний аналіз

Крамаренко Оксана

Чорноморський державний університет імені Петра Могили kramaroksana31@mail.ru

Процес розпаду Югославії, що розпочався в кінці 90-х років XX ст. і завершився лише на початку XXI, супроводжувався серією страшних кровопролитних війн. Європу сколихнуло протистояння на вирішення якого пішли роки воєнних дій, миротворчих операцій, переговорів та розслідувань злочинів. Звертаючись до питання про участь миротворчих сил у Югославській війні, стає очевидним, що розглядом проблеми займалися як закордонні, так і деякі українські вчені. При цьому оцінки та висловлені погляди на проблему різняться в залежності від національної приналежності автора та його професійного статусу: приналежності до істориків, дипломатів чи військових експертів.

Для даного історіографічного дослідження принципове значення мали типологічний та історико-порівняльний методи. Розглядаючи різні підходи вчених до висвітлення проблеми, автор розрізняє спрямованість їхніх досліджень та, на цій основі, пропонує певну типологію дослідницьких підходів.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що дана робота є першим комплексним дослідженням зарубіжної історіографії питання участі миротворчих сил у вирішенні балканських конфліктів рубежу століть. Автор розкриває погляд на проблему американських, британських, російських та сербських вчених, визначаючи їхні особливості на фоні загальних підходів, які домінують в наукових колах різних країн відносно досліджуваної проблеми.

Історіографія Сполучених Штатів містить чимало праць, що стосуються миротворчої діяльності на території колишньої Югославії. Аналізуючи проблему, деякі дослідники, такі як Генрі Грюнвальд і Рут Ведгвуд схильні вважати участь миротворчих місій в Югославській війні зайвим втручанням у внутрішній конфлікт. Баррі Ештон висловлює подібну думку, зазначаючи, що підтримка миру працює тільки коли вороги більш-менш погодилися припинити бойові дії. У таких ситуаціях, блакитні каски можуть забезпечити остаточний імпульс до миру і контролювати встановлені механізми.

В спільній праці Майкла Дойла та Ніколаса Самбаніса «Міжнародна побудова миру: теоретичний та кількісний аналіз» подано зважений двосторонній аналіз як успіхів, так і прорахунків миротворчих місій на зламі століть. Схожих тенденцій також дотримується Вірджинія Фортна.

Професор Джордж Олівер в праці «Інша сторона миротворчості: примус до миру і хто повинен його здійснювати?» пояснює термін «примус до миру». Олівер стверджує, що коли напруженість в колишніх республіках Югославії зростає, міжнародне співтовариство було переконане, що ООН повинна провести місію з примусу до миру, щоб покласти край громадянській війні на Балканах.

Саадія Тувал висунув впливовий аргумент, що посередники в міжнародних суперечках були часто найбільш ефективними. Автор розглядає діяльність міжнародних організацій з погляду теорії медіації (посередництва) та в контексті цілей,

які переслідують самі посередники. Також характеризують миротворчу міжнародну діяльність не інакше як посередництво Алістер Сміт та Алан Стем.

Якщо звертатися до праць західноєвропейських дослідників, що займаються вивченням діяльності миротворчого контингенту на Балканах, то особливу увагу привертає робота Тренора Фіндлея, в якій автор звертається до проблеми застосування сили у миротворчих операціях ООН.

Значний інтерес представляють роботи найбільшого російського фахівця з історії Балкан Олени Гуськової. У її дослідженнях міститься не тільки хронологічно послідовний аналіз подій Балканської кризи, а й прагнення охарактеризувати позиції сторін. Результатом праці вченої є книга «Історія Югославської кризи». Помітною є упередженість автора, звинувачення США у подальшому розпалюванні конфлікту.

Аналіз літератури російських вчених показує, що велику увагу вони приділяють аналізу причин виникнення Югославського конфлікту. В основі концепції В. Виноградова, С. Романенка, М. Мартинової лежить комплексний підхід до вивчення причин розпаду Югославії. В центр дослідники ставлять комплекс внутрішніх причин, що призвели Югославію до розпаду: політичних, економічних і етноконфесійних. При цьому вони всіляко підкреслюють, що міжнародне втручання в конфлікт західноєвропейських держав є, перш за все, витісненням Росії з регіону. Низка авторів акцентує увагу на слов'янській спорідненості росіян з сербами, виправдовуючи цим російське втручання.

Звичайно ж, огляд історіографії щодо участі миротворчих сил у вирішенні Балканської проблеми не може бути повним без аналізу праць науковців з країн. Серед них найбільший науковий осередок представляють сербські дослідники. Одна з них – Івана Йованович подає цікавий огляд питання, аналізуючи призначення миротворчих місій та їх взаємодію з Радою Безпеки. Щодо ролі Сербії в Югославській війні, то дослідниця вважає їх винуватцем виникнення згубної гегемоністичної ідеології, згідно з якою сербський народ є ядром балканської єдності і повинен тримати ці народи об'єднаними під своїм началом, автократичний режим Слободана Мілошевича.

Сербський військовий історик Миле Бйалаяц подає огляд впливу військового чинника на зовнішню політику в історії Сербії та в розпаді Югославії.

Добре зрозуміти оцінки сербських дослідників щодо даного питання дає змогу аналіз часопису «Безпека Західних Балкан». Найбільш інформативною статтею є дослідження Аделя Абусари. Автор проводить власний опис еволюції розвитку миротворчої структури, підкреслює, що миротворчі операції зазнали значних змін у порівнянні з традиційними місіями від епохи холодної війни, поточні місії почали розуміти поняття самооборони в більш широкому контексті.

Отже, упродовж досліджуваного періоду дослідники різних країн видали низку праць, що стосуються участі миротворчого контингенту у Югославському конфлікті. Для американської історіографії характерним є широке залучення військових експертів, що займаються дослідженням даної теми. Автор не виділяє суттєвих відмінностей між баченням американських вчених і західноєвропейських. Серед російських вчених існує тенденція зображати миротворчу діяльність ООН як втручання західних країн в регіональний конфлікт. Більшість сербських дослідників у розгляді проблеми Югославського конфлікту роблять акценти на його виникненні внаслідок посилення пансербської ідеології в період очікуваного розпаду соціалістичної Югославії. При цьому, також чимало уваги приділяють і міжнародному втручання у вирішення конфліктної ситуації, зокрема, миротворчим гуманітарним місіям. Проте, військове міжнародне втручання схвалюють з меншим ентузіазмом, не заперечуючи при цьому його дієвості.

**А. В. Гуров (1843–1921) – профессор Харьковского университета:
материалы к биографии**

Лобенко Сергей
НТУ «ХПИ» s.v.lobenko@gmail.com

Антропологический поворот в науке усилил интерес к отдельной личности, приблизил историческую науку к человеку. Это обстоятельство актуализировало внимание к источникам, которые позволяют нам реконструировать ту или иную биографию.

Наблюдение над историографией позволяет нам сделать некоторые замечания, относящиеся к традициям написания научных биографий представителей университетской корпорации императорского Харьковского университета. Первые крупные биографические труды появились в середине XIX века. Среди таких ранних биографий – жизнеописание основателя университета В. Н. Каразина (1773–1842). Для них присуще активное использование личных воспоминаний. В конце XIX – начале XX века в трудах академика Д. И. Багалая (1857–1932), других авторов (Н. Ф. Сумцов, Е. К. Редин и др.) этот жанр достиг своего расцвета.

Для Д. И. Багалая, как представителя документальной школы В. Б. Антоновича (1834–1908), было характерно широкое использование различных архивных источников, к которым он относил мемуарную литературу. В советское время, в эпоху критики позитивистских построений, мемуары (и другие источники личного происхождения) были отнесены к числу наименее достоверных.

Исходя из положений современной биографистики, мы попытались реконструировать жизненный путь видного представителя естествознания XIX века Александра Васильевича Гурова.

Биография отечественного геолога и педагога А. В. Гурова (1843–1921) еще не стала предметом специального научного анализа. Сведения о нем можно почерпнуть из его автобиографии, помещенной в книге «Физико-математический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905)» (Х., 1908), и из некрологов. Во второй половине XIX столетия А. В. Гуров был центральной фигурой геологической науки и выдающимся преподавателем геологии восточной Украины. С его именем связаны не только крупнейшие открытия: он выделил Приднепровскую низменность, которая сформировалась под влиянием деятельности рек и четвертичных ледниковых отложений и др.), но также был лидером в области подготовки кадров геологов в Харьковском университете. Он был организатором первых студенческих геологических экскурсий (экспедиций).

Нам удалось отыскать ряд новых документов и материалов, проливающих свет на деятельность ученого, и, благодаря им, уточнить детали его биографии. К этим источникам, помимо традиционных университетских отчетов, трудов самого Александра Васильевича, заметок в периодике, мы относим большое число документов, сохранившихся в разных учебных и научных заведениях технического профиля г. Харькова. Больше всего их отложилось в сохранившемся архиве Харьковского национального технологического университета (ХПИ), приемника Харьковского технологического института. Ученый работал, преподавал, выполнял научные заказы, сотрудничал с коллегами и представителями организаций, не только Харькова, но и других регионов (Кавказ, Сибирь и др.).

Таким образом, приумножение источниковой базы, привлечение новых источников, расширение горизонта их поиска позволяет не только уточнить имеющиеся биографии, но, в ряде случаев, их заново воссоздать.

Рід Маркевичів у науковому та культурному житті підросійської України

Островська Антоніна

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
leonidovna.antonina2015@yandex.ru

Тези присвячені маловідомим аспектам наукової та культурної діяльності відомих представників дворянського роду підросійської України Марковичів-Маркевичів. Зазвичай дослідники цього відомого козацько-старшинського, потім дворянського, роду головну увагу приділяють біографіям двох істориків: Миколи Андрійовича та Олексія Івановича Маркевичів. Наше завдання полягає у висвітленні наукової та культурної діяльності й інших членів цієї родини. Новизна роботи полягає також у застосуванні принципів та методів «нової сімейної історії». Зокрема встановлено два типи соціокультурних трансмісій у сім'ї Марковичів-Маркевичів: 1) у професійній сфері; 2) у культурно-просвітницькій роботі та науковій творчості. Нами доведено, що ці соціокультурні трансмісії сприяли збереженню статусу роду шляхом особистого повторення окремими представниками родового сценарію (освіта, кар'єра, громадсько-просвітницька діяльність, літературна та наукова творчість).

Джерельна база є достатньою для написання даної роботи. У дослідженні використані відомості з «Общего гербовника дворянских родов Всероссийской империи» та різних довідників. Найбільш важливими для вивчення обраної теми стали его-джерела: опубліковане листування, щоденник Я. М. Маркевича, спогади І. А. Линниченка, С. Ф. Русовой та інших діячів, «Моя автобиография» О. І. Маркевича тощо.

У роботі враховані генеалогічні дослідження О. І. Маркевича, О. М. Лазаревського, В. Л. Модзалевського, Г. О. Милорадовича, Г. Д. Голубчик, В. В. Томазова, В. В. Морозова.

Генеральний підскарбій Яків Андрійович Маркевич (1696–1770) написанням щоденника започаткував сімейну традицію наукових студій. Цю традицію потім підтримали його онуки – Яків (1776–1804) та Олександр (1790–1865) Михайловичі, а у середині – другій половині XIX ст. – Микола Андрійович (1804–1860), Опанас Васильович (1822–1867), Олексій Іванович (1847–1903) Маркевичі. Усі вони займалися вивченням політичної історії українського народу, його культури та побуту. О. М. Маркевич написав історико-статистичні та природничі розвідки, був археографом. До романтичної течії в українській історіографії відносяться праці О. В. Марковича і М. А. Маркевича. Усі вони збирали та вивчали фольклор. Народницько-позитивістський напрям української історіографії презентував професор Новоросійського університету О. І. Маркевич. Усе життя О. І. Маркевич займався генеалогічними розшуками свого та інших родів Гетьманщини XVII ст. У 1890 р. вчений надрукував книгу «Марковичи», в якій особливу увагу приділив громадській роботі, науковій, художній та музичній творчості представників свого роду.

М. А. Маркевич досліджував народну музику, сам добре грав на бандурі. Його син, сенатор Андрій Миколайович Маркевич (1830–1907), також мав музичні таланти, писав етнографічні праці. Він був одним із засновників музичного товариства та консерваторії у Петербурзі, музичних шкіл у Харкові, Києві, Одесі, інших містах; очолював ряд благодійних товариств.

Нашадки Маркевичів-Скоропадських: Іван Михайлович Скоропадський (1805–1887), його діти Петро Іванович Скоропадський (1834–1887) і Єлизавета Іванівна Скоропадська (у шлюбі – Милорадович) (1832–1890) також підтримували своїми пожертвами українські видання, недільні школи, гімназії, бібліотеки. У 1873 р. Є. І. Милорадович внесла 20 тис. австрійських крон для заснування у Львові Літературного (пізніше – Наукового) товариства ім. Т. Шевченка.

Дружиною етнографа О. В. Марковича була відома письменниця Марко Вовчок (Марія Олександрівна Вілінська) (1833–1907). Їх син, доцент Петербурзького

університету Богдан Опанасович Маркович (1853–1915) також був публіцистом.

Отже, відзначимо притаманні більшості представників роду риси та особливості життєвого шляху – просвітницьку діяльність, схожість кар'єрного сценарію, успадкування музичного таланту, потяг до літературної, зокрема й до наукової творчості, активну громадянську позицію. Періодом найбільшої реалізації представників роду в сфері культури та науки підросійської України стало ХІХ ст. Культурно-просвітницька та наукова діяльність роду Маркевичів позитивно вплинула на розвиток освіти, літератури, мистецтва, створення та поширення історичних знань.

РОЗДІЛ III

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

Матеріали фонду Ф – 71 «Харківський земельний банк» як джерело з вивчення майнової власності у Маріуполі

Бублик Оксана

*Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського
publickoxana@ukr.net*

Майнова власність є показником розвитку міста. Будь-які економічні коливання впливали на ринок нерухомості, що спричиняло або до тривалого володіння майном, або до зміни її власника. За імперської епохи в майнових відносинах брали участь різні верстви суспільства. А відтак, перехід забудови від представників однієї соціальної когорти до іншої буде індикатором соціальних процесів по відношенню до урбаністичних.

Матеріали фонду Ф – 71 тільки почали залучатися науковцями до джерелознавчих студій. Так, посилання на фонд банку зустрічаємо в роботах В. Старостіна та М. Кавуна. Проте дослідження майнової власності, особливо відносно Маріуполя, є відкритим питанням. Що ж до маріупольських краєзнавців, такі як Р. Божко, Р. Саєнко та ін., то їх дослідження обмежуються повідомленнями про перехід нерухомості до іншої особи.

Мета даної роботи полягає у виявленні інформативних можливостей фонду Ф-71 для розгляду майнової власності в Маріуполі та встановленні соціальної приналежності власників нерухомості другої половини XIX – початку XX ст.

Однією з найперших земельних кредитних установ у південному регіоні Російської імперії був Харківський банк, створений 4 травня 1871 р. Першість у цій справі дозволила взяти під свій контроль значні території. Таким чином, наприкінці XIX ст. до дебіторської спільноти був залучений Маріуполь, представником якого був агент О.О. Терент'єв. Обов'язковим документом при укладанні кредитної угоди були виписки з кріпосних книг. У них зазначали власника ділянки, його попереднього (іноді ще давнішого) та майбутнього господаря. Отримана інформація з виписок дає змогу прослідкувати зміну майнової власності у повітовому місті.

До 1880-х років акти купівлі-продажу найбільше укладалися між міщанами. У ці роки активно продавали нерухомість нетутешні купці держслужбовцям та вдвічі менше – городянам. Останні рівнозначно продавали своє житло серед своїх, чиновникам та селянам. Держслужбовці здобували ділянки селян та міщан. Як і в Катеринославі, бум земельного придбання в Маріуполі припав на 1890-ті роки. Житло в місті рішуче купували немісцеві міщани та іноземні піддані. Так, наприклад, ділянками обзавелися солонінський О. Білоус й ростовська Х. Ельшттейн (городяни) та італійський підданий Е. Колканіо. Не менш жваво обзаводилися наділами купці.

За 1900-ті роки відслідковуємо ініціативність у купівлі гільдійців, яким передавали власність міщани, а ті реалізовували збудоване селянам. На другому місці – міщани, які набували придбали нерухомість крамарів та чиновників. Останні ж продавали іноземцям і навпаки. Втім, вже у 1910-х роках іноземці динамічно поступалися своїм майном міщанам та вдвічі менше – купцям. В актах продажу знову першість посідали гільдійці, зносини яких відбувалися з міщанами, а трохи менше – серед своїх. Хоча охочих немісцевих до придбання у ці роки не зменшилося. Міщани продавали забудову переважно держслужбовцям. Загалом, помітним елементом серед власників були мешканці Азовського узбережжя, пов'язані між собою торгівельними зносинами – керченці, ростовці та таганрожці.

Серед маріупольців найдовше майнова власність перебувала у руках міщанства. Деякі родини змогли утримати у своєму розпорядженні майно понад півстоліття, як наприклад, Абрамови. Зберігання фамільної садиби серед купців зустрічаємо лише в останній чверті XIX ст. Найменше операцій з переходу власності відзначаємо серед чиновників.

Таким чином, незважаючи на статус торгівельного міста, серед маріупольських

власників переважали міщани. Активність купців спостерігається лише на початку XX ст., що співпадало із загальним економічним піднесенням. Для налагоджування торгівельних зносин активними скуповувачами нерухомості були резиденти азовських міст.

Журнал «Перець» як джерело з вивчення антирелігійної пропаганди в УРСР у 1953-1964 рр.

Гела Оксана

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна gelaoksi@mail.ru

Журнал «Перець» був частиною офіційного дискурсу, друкованим органом ЦК КПУ, тому мав репрезентувати державні вимоги щодо культурної політики. Сатиричний характер журналу дозволяв нав'язувати культуру активного споживання ідей, що виражалось у наданні можливості сприймати та осмислювати інформацію засобами комічного. Візуальна та текстова простота сюжетів дозволяла досягти бажаного ефекту від пропаганди, а в силу емоційно-образного впливу найбільше запам'ятовувалася реципієнтом.

На сьогодні немає спеціального дослідження, присвяченого дискурс-аналізу текстів та карикатур на антирелігійну тематику журналу «Перець». Тему антирелігійного виховання почали вивчати ще за радянських часів (Л. М. Летошко, В. А. Куроедов, А. Ф. Окулов, та ін.), продовжують досліджувати й зараз (Н. В. Шліхта, В. М. Даниленко, І. П. Меркатун, Г. А. Муквичем, D. Powell, B. Coste, P. Kenez тощо). Важливими є праці, в яких об'єктом дослідження є журнал «Перець» (Ю. Івакіна, В.В. Костюка, І. О. Заноги, О. Кульмича, О. Заплотинської), а також дослідження особливостей функціонування політичного гумору в радянському суспільстві – М. В. Покотило, М. Б. Столяр та ін.

Дослідження ґрунтується на аналізі реляційної бази даних (Б.Д.), що враховує 363 сюжети на атеїстичну тему з 264 номерів журналу «Перець» за 1953-1964 рр. Водночас, ці дані були доповнені номерами журналу «Перець» за 1927-1934, (з 1934 до 1941 журнал не випускався) 1941-1953 та з 1964-1991 рр., що становить загалом 1200 номерів. Також в роботі були використані: офіційна документація (постави, директиви та ін.), матеріали усної історичної досліджень, журнали, газети, плакати тощо.

У журналі «Перець» за період 1953-1964 рр. сюжетів на атеїстичну тему було найбільше у порівнянні з іншими роками існування журналу (сюжети: 1927-1934 – 2; 1941-1953 – 57; 1953-1964 – 363; 1964-1982 – 208; 1982-1991 – 64), що обумовлено зміною форм та методів пропаганди за часів М. С. Хрущова. Так, за час «Відлиги» (однак, не можна застосовувати цей термін відносно антирелігійної політики) найбільш «плідним» в плані атеїстичних текстів та карикатур був 1962 рік (57 сюжетів), що обумовлено підсиленням антирелігійної пропаганди на загальнодержавному рівні.

Найбільш уживаним був образ священнослужителя (це були не тільки православні служителі культу – попи, дяки, а й іноземні – Папа Римський, кардинали тощо) – 68 %. Інші персонажі: прості громадяни (15 %), сутності (ангели, чорти) та Бог – 11 %, партійне керівництво (6 %). Попи завжди зображувалися засобами комічного, вони були грішними, мали серйозні пороки (жадібність, пияцтво, аморальність), що дає змогу зробити висновок: ціль таких сюжетів – висміяти, переосмислити церкву як інституцію недоречну, обтяжуючу, обманливу. У свою чергу Папу Римського зображували реалістично, використовуючи чорно-біле зображення. Він закликав на війну, що мало цілліло злякати читача і використовувалося як засіб зовнішньополітичної пропаганди в розпал «холодної війни». Слід відзначити й інший момент – вищі духовні ієрархи взагалі не зображувались. Це обумовлено тим, що вони пішли на співробітництво з владою. Також, не зображували представників інших конфесій та сект, що було пов'язано з формальною відсутністю останніх на території Української РСР (наприклад, УГКЦ у

1946 р. була ліквідована, а діяльність сект заборонено), хоча в перші роки за Хрущова був послаблений тиск на інші конфесії. В карикатурах провину за невдачі у проведенні пропаганди намагалися перекласти на низи – лекторів пропаганди. Атеїстична пропаганда виражалась й в іншому – відбувалась радянська свят, протиставлення їх релігійним, відповідним був і контент – масниця, 8 березня, 9 травня тощо. Одночасно, релігійні свята – Паска, Хрещення та інші в журналі не показували.

Таким чином, антирелігійна політика в хрущовський період охопила всі сфери життя, а одним із засобів пропаганди став журнал «Перець». Увага істориків більше зосереджується на журналі «Крокодил», хоча його республіканський аналог в Україні мав більшу популярність, а сюжети на атеїстичну тематику займали чільне місце в ньому. Його доступність (передплата – 20 копійок на місяць, а тираж – півмільйона) та зрозумілість контенту читачам давала можливість владі засобами комічного легко нав'язувати пропаганду.

Особовий архівний фонд О. В. Ветухова в Музеї історії ХНУ імені В. Н. Каразіна як джерело до біографії професора

Гнатченко Ганна

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна anna.gnatchenko@mail.ru

Олексій Васильович Ветухов (1869 – 1941) – мовознавець, етнограф, зробив великий внесок у розвиток етнографії та мовознавства на Харківщині, досяг великих успіхів у педагогічному вихованні учнів, відзначився активною громадською діяльністю. З часом ім'я вченого стало забуватися, і на даний момент існують лише поодинокі спроби вивчення біографії О. В. Ветухова (І. В. Калініченко, О. С. Марченко, С. Б. Шоломова).

Унікальним джерелом дослідження життєдіяльності професора є його особовий архівний фонд, що знаходиться у Музеї історії ХНУ ім. В. Н. Каразіна і містить близько одинадцяти тисяч документів.

Досліджуючи матеріали фонду, можна знайти нові відомості до біографії Олексія Васильовича. Так, наприклад, у «Матеріалах до автобіографії» містяться подробиці з дитинства та студентських років О. В. Ветухова: він походив із небагатої родини, в якій шанували традиції, відзначали свята, особливо церковні; закінчивши школу і гімназію, вступив до Харківського університету, де був учасником хору і разом з колективом їздив на виступи до Курська та Белгорода.

З робочих та службових матеріалів, які збереглися у фонді, можна довідатися про педагогічну діяльність О. В. Ветухова. Про неї свідчать програми курсів, плани-конспекти лекцій, службові листи, різноманітні списки, роботи студентів, рецензії, численні звіти, заяви, звернення, протоколи та витяги з них, довідки, пояснювальні записки та багато іншого. У 1920 – 1930-х рр. О. В. Ветухов працював у ХІНО (згодом – ХПІПО та ХДУ) і викладав курси: «Соціальні основи мови», «Лінгвістична система О. О. Потебні», «Етнографія та етнологія у зв'язку з краєзнавством», «Методика викладання російської та української мови» тощо. Характерною особливістю у викладанні О. В. Ветухова було наслідування принципів «потєбніанства».

Документи фонду, зібрані О. В. Ветуховим для роботи із досліджуваних ним тем, надають уявлення про наукову діяльність професора. У фонді зберіглося безліч рукописних нотаток, вирізок з газет, планів-проспектів до робіт, рукописів робіт («Введення в загальне мовознавство», «Русская грамматика» та ін.), матеріалів з етнографічних і краєзнавчих експедицій (зокрема, до Криму для дослідження рибальства на Чорному морі) тощо.

Також, варто відзначити, що Олексій Васильович активно займався громадською діяльністю. Про це свідчать поточні службові та діловодні документи (службові листи, звіти, заяви, журнали, свідоцтва тощо) Товариства розповсюдження у народі грамотності та школи для глухонімих дітей.

Таким чином, можна сказати, що особовий архівний фонд О. В. Ветухова містить широкий спектр матеріалів, що дають змогу прослідкувати життєвий шлях вченого, побачити його внесок як педагога, науковця і громадського діяча в розвиток освіти, науки та інших сфер життєдіяльності суспільства на Харківщині.

Нетрадиційні виражальні форми базових категорій християнського канону (на основі твору «Казаннє руське»)

Гулюк Євген

Львівський національний університет імені Івана Франка evhulyuk@meta.ua

Методологічні засади науково-дослідницької роботи, запропоновані представниками Московсько-Тартуської школи, лінгвістичного повороту, та в працях М. Єліаде, дають змогу переосмислити твори народної традиції, на які раніше рідко звертали увагу. Під призмою підходів згаданих методологій, твори народної традиції, як-от «Казаннє руське», є перспективною темою для відображення процесу інструменталізації авторами подібних текстів категорій християнського канону та адаптації ними цих категорій до рівня народної традиції.

Для розгляду проблематики, буде проведено порівняльний аналіз мотивів з твору «Казаннє руське», текстів апокрифічного і народно-поетичного характеру. «Казаннє руське» походить з епохи XVI – XVIII століть. Його знайшов в архіві Радзивілів (Краків) Ю. Кшижановський. У 1960 році твір було вперше опубліковано. Пізніше були інші переклади. В коментарях до одного з них, звучало припущення про походження тексту з православного середовища. За іншими даними, твір постав в латиномовному середовищі, мав насмішкувато-викривальний характер і був створений представником католицизму, або протестантизму. Логіка залучення апокрифічних та етнографічних текстів, на рівні збірок І. Франка, В. Гнатюка і ін., походить від необхідності показати запозичення і зв'язок мотивів на рівні кількох традицій. Зробленим, на основі джерел, висновкам можна знайти підтвердження в історіографії: працях Ю. Лотмана, М. Єліаде, І. Франка, І. Нечужа-Левицького, Г. Булашева, О. Белової, О. Юдіна і ін.

В результаті порівняльного аналізу творів народної та апокрифічної традиції було встановлено, що базові категорії християнського канону, потрапивши до народного метанаративу, позбуваються характерних для себе контекстів вживання і наданих їм канонічним текстом ознак. В текстах народної традиції, які є симбіозом кількох культур та світоглядних систем, персонажі Священної історії вульгаризуються та олюднюються. Наведемо кілька прикладів з твору «Казаннє руське». Одним з центральних мотивів твору є апокрифічний сюжет космогонічного походження про суперечку Бога і Сатанаїла. У творі маємо відбиток цього сюжету: боротьбу Люципера з архангелом Михаїлом. При цьому, сюжет настільки переповнений емоціями, типово людською поведінкою і характеристиками, що його вкрай важко віднести до християнської традиції. Люципер «...хоче поставити собі варштан і бути як бог...», а Михаїл говорить йому, що він не гідний того, на що посагнув і йому «...істи гавно, а не манну». Михаїл хапається за зброю, а Люципер так перелякався, що «неборака од страху аж...перднув».

На особливу увагу заслуговує персонаж Бога. В його образі не можна впізнати сильного і неосажного, але милостивого і люблячого, яким він постає у Біблії. «Аж ось суне Бог...»: таким чином описано появу Бога в тексті. Що більше, він в творі гнівається, а його характеристика – це образ селянина, який переймається господарством і нервує, коли «свині морков викопали», або «зайці щепи поламали». Специфічно в творі «Казаннє руське» висвітлено і історію перших людей. Автор ставить питання: «Що ж чинить Єва, сука незбожняя?». Далі відповідає, що вона зірвала «яблуко», з'їла його і Адаму дала огризок. Бог прийшов, порахував яблука на дереві і зрозумів, що перші люди згрішили. Тоді взяв бича «як у нашого пастуха» і прогнав їх з раю. З того моменту, за логікою автора твору, почалися всі біди.

Відтак, спостерігаємо в творі значне онароднення персонажів біблійного канону, втрату ними звичних контекстів вживання і характеристик. Вони є риторичними фігурами в руках автора тексту. Якщо в Біблії Бог – це суть, бо він любов, якої ми прагнемо, то тут лише один з рядових персонажів, який, як і інші, повинен підтверджувати висловлену в кінці “Казання...” мету: тепер погано стало жити, бо нас утискають (сюжет зі святами у кінці твору). Біблійна історія слугує лише засобом обґрунтування власного становища і проблем. Цим “Казання...” близьке до казки чи легенди.

Функции юмора в студенческой субкультуре (на материалах Императорского Харьковского университета)

Дидык Мария

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина Marideddyk@gmail.com

Анализ воспоминаний выпускников и воспитанников императорского Харьковского университета позволяет говорить о том, что юмор в студенческой субкультуре имел большое значение, выполняя ряд важных функций.

К этим функциям относится прежде всего идентифицирующая функция. Юмор выступал в качестве способа идентификации личности с коллективом (и, в то же время, способом проявления субъектной диспозиции). При этом идентификационный процесс проходил путем противопоставления отдельной социальной группы по отношению к другим. Например, студенческий юмор был направлен, с одной стороны, на преподавателей, но, с другой стороны, с помощью юмора намечалась демаркация и внутри студенчества. В воспоминаниях встречаются шутливые описания, которыми более бедные студенты наделяли образы своих более состоятельных товарищей, одновременно описывая их образ жизни и отношение к учебе.

Наряду с идентифицирующей функцией можно назвать и коммуникативную функцию юмора. Так, многие преподаватели, использовавшие удачные юмористические приемы в общении со студентами на лекциях, способствовали созданию положительного отношения к своему предмету. Такой преподаватель в глазах студентов часто выступал объектом подражания, образцовым носителем педагогического мастерства. Иногда свое доброе отношение и уважение к преподавателю студенты облекали в форму шутки, с удовольствием пересказывая друг другу шутливые истории из жизни любимых преподавателей (Рейнпольский).

Следующая выделенная нами функция - критическая. Данная функция предполагала посредством юмора развитие альтернативного, критического мышления, а также критического отношения, направленного как внутрь университетского сообщества, так и по отношению к внешнему миру и общественной обстановке эпохи. Студенческий юмор зачастую был направлен на обличение наиболее острых социальных и культурных проблем времени. Так, например, высмеивались пьянство и пристрастие к беспечному образу жизни общества. Особенно остро высмеивалось взяточничество профессоров, которое существовало в форме «пансионерства».

Юмористическая оценка студенческого мира, давала его участникам возможность находить пути приспособления к трудностям и ограничениям, которые сопутствовали этому периоду жизни. Так, подшучивая над материальными невзгодами и ограничениями в свободе действий со стороны инспекторского надзора, студенты скрашивали тяготы своего существования.

И наконец посредством юмора осуществлялось самовоспроизводство студенческой субкультуры. Речь идет о том, что посредством юмора фактически осуществлялась игровая функция коллективного взаимодействия. Именно юмористическая сфера могла быть формой проявления творческого потенциала отдельных личностей. Для студенческой культуры было характерно сочинение шутливых стихов, песенок и

рассказов, которые составляли основу студенческого фольклора. Шутки и розыгрыши приобретали зачастую форму своеобразных студенческих досуговых практик. К примеру, нередким явлением для внеурочных собраний воспитанников университета был способ развлеченья товарищей путем разыгрывания пародийных сценок на университетских наставников.

Юмор отражал и роли отдельных персонажей в университетской жизни. Так, создается впечатление о личностях смеющихся и осмеиваемых, открывается специфика их взаимодействия в обществе.

Дуэльное законодательство в Российской империи в XVII-XVIII вв.

Ежков Никита

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина nikish_art@mail.ru

На протяжении середины XVII – начала XX вв., времени существования поединков в России, дуэль, как правило, регламентировалась законом. Более того, упоминание о дуэли в законодательных актах и свидетельствовало о её существовании. Однако и здесь были исключения. В целом изучение законов о дуэли позволяет шире рассмотреть саму историю поединков в России, зависимость проведения которых от дуэльных постановлений в разное время была не одинаковой.

Существует несколько исследований, посвященных истории поединков в России, наиболее значительные из них – это книги А. Вострикова, И. Рейфман, А. Кобринского и Р. Хоптона (работа последнего повествует о европейской дуэли, а одна из глав посвящена российской дуэли). Хронологически эти монографии охватывают весь период существования дуэли в России, монография А. Кобринского – сосредоточена на дуэлях поэтов Серебряного века. Однако, дуэльное законодательство эти авторы рассматривают, так сказать, по ходу – этого требует сама необходимость придерживаться хронологического принципа, но законы о дуэли сами по себе в их работах не становятся объектом специального исследования.

До сих пор трудно с полной уверенностью сказать о времени проведения первой дуэли в России. В «Соборном уложении» 1649 г. упоминаний о поединке нет. Однако, это отнюдь не значит, что дуэлей до этого времени в России не было. По достаточно достоверным данным А. Кулинского еще до появления «Соборного уложения» состоялось 3 поединка – все в Москве, в Немецкой слободе – месте поселения иностранцев. Среди имён участников этих конфликтов нет ни одной русской фамилии. Сложно вообразить, что ни об одном из этих поединков не стало известно царю. Тем не менее, «Соборное уложение» никак не реагирует на появление в России дуэлей. Сложно сказать, связано ли это с тем, что дуэлировали только иностранцы, или нет. Но со временем традиция распространялась и на местное население. Исследователи никак не комментируют эту особенность. Это связано с тем, что большинство из них считает первой состоявшейся в России дуэлью поединок с участием Патрика Гордона, который случился только в 1666 г. Первыми дуэльными законами следует считать постановления Петра I (1702, 1715, 1716 гг.). Эти законы отличались суровостью - за участие в дуэли (секунданты также становились прямыми участниками дуэли) назначалась смертная казнь, собственно – наказание выглядит еще более жестоким - «за ноги повесить». «Устав воинский» 1716 г. подробно объяснял, как поступать с теми, кто так или иначе был замешан в конфликте чести – и эти объяснения свидетельствуют о еще средневековом представлении о наказании: «кто кого палкою ударит, тот имеет такого ж прощения просить и отмщенья ждаты». Для нас важно то, что появление дуэльных запретов не было напрямую связано с распространением поединков – с 1633 г. по 1716 г. состоялось не более 7-8 поединков. Очевидно, дуэльные запреты были продиктованы какими-то другими соображениями.

Возможно, что они свидетельствовали о состоянии правового мышления тогдашней России – главное – не дать проявить человеку свободолюбивую мысль о возможности самостоятельно защитить свою честь. «Манифест о поединках» Екатерины II 1787 г. не отменял смертной казни для участников поединка, но в целом относился к дуэлянтам снисходительней – императрица понимала, что веяния времени (а с 1716 г. по 1787 г. состоялось уже не менее 15 поединков) никаким законом не остановить. Парадокс же дуэльного законодательства заключался в том, что реально оно не действовало. Мы не знаем ни одного случая смертной казни за дуэль. Наибольшим наказанием за участие в поединке становились ссылки, лишение офицерского звания, дворянства.

Таким образом, дуэльное законодательство в России в XVII-XVIII вв. не было тесно связано с реальным развитием дуэльной традиции и не было рассчитано на прямое исполнение.

«Основні типи» банкноти 1000 карбованців гетьмана П. Скоропадського в 1918 році

Каплієнко Владислав

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна kapliencko-vlad@yandex.ua

Однією з найкрасивіших банкнот, випущених коли-небудь в Україні, лишається «Знак Державної скарбниці» 1000 карбованців 1918 р. за рисунком Г. Зотова, рік випуску на боні не вказано. Купюра має всі атрибути державних грошей і добре захищена від підробок: захисна сітка, рельєфна суха печатка, водяні знаки на частині випуску банкнот, дизайн виконано в стилі бароко. Особливо вражає зворотна частина банкноти: дві жіночі фігури у національному українському вбранні, оздобленому чудовою вишивкою та орнаментом. Одна дівчина тримає булаву – знак державної влади, в руці іншої ріг достатку, малюнок оздоблено гірляндами плодів та квітів. Купюри притаманний багатий український колорит.

Перший випуск було здійснено урядом гетьмана Скоропадського у листопаді 1918р. Після зміни влади Директорія під головуванням С. Петлюри продовжувала друкувати знаки 1000 карбованців навіть після виїзду за межі територію України. Банкноту друкували на цупкому папері розміром 190х120мм. Світло-коричневий фон було захищено сіткою з геометричним рисунком і повторенням цифри 1000. Добре відомі такі різновиди знака: 1) папір з водяним знаком «хвилясті лінії», колір основний коричневий, серії АА, АВ, АГ, різновид належить до першого випуску уряду Скоропадського; 2) папір з водяним знаком «світлі зорі» колір коричневий, серії АВ, АВ, АГ. У багатьох каталогах цей тип бон віднесено до випуску Директорії С. Петлюри; 3) папір без водяного знака, фірнісова сітка у вигляді ламаних ліній жовтого кольору, і зустрічаються з обох сторін банкноти, колір коричневий, серії АЕ, АІ. Ще однією відмінною особливістю цього типу є наявність крихітної літери W на лицьовому боці у куточку правої нижньої частини рисунка, також відносять до випуску уряду Скоропадського; 4) папір з водяним знаком «хвилясті лінії», основний рисунок має особливо виражений фіолетовий відтінок, особливо на реверсі. Серії : АН, АО. Випуску Директорії Петлюри. Відомий ще досить рідкісний досі невідомий, неописаний в каталогах, тип. Папір купюри без водяного знаку, фірнісова сітка у вигляді хвилястих ліній жовтуватого кольору, колір основного рисунку коричневий с фіолетовим відтінком але менш виражений ніж у четвертого типу серія АЖ, і очевидно цей різновид треба віднести до часів уряду Петлюри.

Хоча обсяги гетьманської місії були великими, грошовий голод і особливо розмінна криза в роки правління П.П. Скоропадського становили небезпеку для економіки Української Держави, тому змушували гетьманат погоджуватись також з обігом бон, емітованих місцевими органами влади та приватними підприємствами.

«Повесть временных лет» как источник по истории северян

Кириченко Максим

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина mkiritchenko@gmail.com

«Повесть временных лет» (далее – ПВЛ) является важнейшим из немногочисленных письменных источников, содержащих сведения о северянах – славянском объединении Днепровского Левобережья. В основу большого количества трудов по истории северян легли сообщения о них в тексте ПВЛ, что делает указанный источник неотъемлемым и первостепенным предметом интереса для исследователей историографии по этой теме.

Относительно оригинальности, времени создания и авторства ПВЛ существовали различные мнения, но в последнее время оформилось представление о том, что ПВЛ является оригинальным произведением, созданным в первой четверти XII века в Киево-Печерском или Выдубицком монастырях Киева.

Ни один из предполагаемых оригинальных текстов ПВЛ не сохранился до наших дней, но некоторые из них нашли отражение в более поздних списках: Лаврентьевской летописи (1377 г.), Радзивилловской летописи (сохранилась в списках XV в.) и Ипатьевской летописи (1420-е гг.). Таким образом, даже наиболее ранний из списков ПВЛ – Лаврентьевский – отстает на два с половиной века от протографа и на три с половиной века от даты последнего упоминания в нем северян.

ПВЛ содержит 10 фрагментов (5 в недатированной части и 5 в датированной), в которых упоминаются северяне.

К датированной части ПВЛ относятся следующие упоминания: 1) Упоминание северян в числе славян, переселившихся с Дуная к Днепру; 2) Рассказ об автономных княжествах славян, одно из которых принадлежало северянам; 3) Упоминание северян в числе формировавшихся, говорящих на славянском языке; 4) Упоминание северян в составе славянских объединений, населявших Великую Скифию; 5) Фрагмент об обычаях славян-язычников, где северяне вместе с другими восточнославянскими объединениями противопоставляются полянам. В отношении недатированной части ПВЛ у исследователей возникает больше всего сомнений. Начиная с М. Н. Тихомирова, считается, что эта вводная часть имеет больше легендарный, чем исторический характер.

В датированной части ПВЛ содержится ряд сообщений о развитии даннических отношений славян Поднепровья. В некоторых из них повествуется о северянах: 1) Под 859 год сообщается о даннической зависимости северян от хазар; 2) Под 884 год – о военном походе князя Олега на северян и обложении их данью; 3) Под 885 год летописец подводит итоги походов Олега и повторяет сообщение о покорении северян. Еще 2 сообщения ПВЛ повествуют о северянах, как о составной части Руси: 1) Под 907 год северяне упоминаются в числе народов, составлявших войско князя Олега во время похода на Константинополь; 2) Под 1024 год ПВЛ передает рассказ о сражении Мстислава и Ярослава Владимировичей при Листвене, где северяне выступили на стороне Мстислава.

По своему характеру сообщения о северянах в ПВЛ представляются второстепенными и зависящими от центральной темы летописи – роли полян и Рюриковичей в формировании Древней Руси. Предвзятое отношение автора ПВЛ, явного сторонника полян, к северянам, сказалось на создании их слабо выраженного и, в какой-то мере, даже негативного образа. Сообщения о северянах в недатированной части ПВЛ вплетены в общую картину славянского этногенеза, переселения в Поднепровье, а также формирования отношений с новыми соседями внутри восточнославянской ветви. В датированной части ПВЛ северяне предстают в роли пассивного соседа, освобожденного киевскими князьями от хазарской дани

и возвращенного в лоно восточнославянской общности для формирования ядра славянского государства – Древней Руси.

Концептуальных разночтений, способных повлиять на смысл текстов (включающих упоминания северян) в основных списках текста ПВЛ нами выявлено не было, за исключением фразы о происхождении северян от кривичей. В интерпретации и переводе текстов, включающих упоминания северян, существуют некоторые разногласия, но, за исключением трактовки слова «клада» в описании похоронного обряда северян, они не являются существенными.

Образ сектантства в журнале «Антирелигиозник» (первая половина 1930-х годов)

Кучеренко Маргарита

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина rita-kucherenko@mail.ru

Автором осуществляется попытка на примере журнала «Антирелигиозник» определить механизмы формирования и трансформации негативного образа сектантства в условиях утверждения тоталитаризма. Актуальность темы обусловлена тем, что данная тематика практически не была представлена специальными исследованиями. Она отображает те противоречия, которые происходили во взаимоотношениях советской власти и сектантов, и репрезентацию их в журнале «Антирелигиозник».

Нижней хронологической рамкой исследования является 1929 год – время издания постановлений, которые начинают ограничивать права сект. Верхняя хронологическая рамка – 1935 год – объясняется завершением утверждения тоталитаризма в СССР.

Главными источниками исследования являются выпуски научно-методического журнала «Антирелигиозник», который издавался Центральным советом Союза воинствующих безбожников СССР. Для сравнительного анализа использовались документы Государственного архива Харьковской области и работы советских авторов, таких как В. Бонч-Бруевич, Ф. Путинцев, С. Кондратьев, И. Морозов, М. Искринский, А. Долотов, П. Зарин и др.

Советская власть в первой половине 1930-х годов шла по пути усиления своего влияния во всех сферах жизни. Позиция была такова: «Чем сильнее становится советское государство, тем сильнее сопротивляется сектант, кулак, буржуа и т.д.» Поэтому в «Антирелигиозниках» показывается усиление сектантов, которым приписывают различные виды преступлений, начиная от поджогов и заканчивая антисоветским восстаниями. Создавая преступный образ сектантов, власть оправдывала этим свои действия, направленные против сект.

Большой акцент в первой половине 1930-х годов делался на необразованность рядовых сектантов и тем самым оправдывалось их вступление в секту. Поэтому в «Антирелигиознике» большое внимание уделялось тому, что сектантом, как и в принципе, религиозным человеком быть стыдно.

В периодике поднимались также вопросы не только современного состояния сектантства, но и его истории. Таким образом, советская власть подтверждала свои слова касательно сектантов, обосновывая их через происхождение сект.

Помимо этого, в «Антирелигиозниках» этого периода всячески подчеркивалась «борьба классов». Руководителей сект называли бывшими кулаками, торговцами, жандармами, дворянами, а рядовых сектантов – бедняками, реже середняками. При этом манипулировали лидерами сект «буржуазные круги», в основном из других стран.

В периодике существовали и определенные противоречия, что характерно для рубежа и первой половины 1930-х годов. Это одновременное постулирование тезисов

об «усилении врага», но в то же время, о его слабости. Такое противоречие советской властью создавалось специально: чтобы советские люди боялись сектантства, но в то же время стремились искоренить его.

Итак, образ сектантства в журнале «Антирелигиозник» в первой половине 1930-х годов характеризуется все большим и большим нагнетанием. Советская власть основательно берется за формирование восприятия сект населением и в этом ей помогают средства массовой информации. При этом берутся факты из прошлого, дабы они подтверждали те идеи, которые защищали большевики. Сектанты изображаются прежде всего как преступники и враги социалистического строительства, которые любой ценой готовы помешать ему и разрушить то, что сделано. Принцип «усиления» давал возможность еще больше настроить безбожников на борьбу с сектантами, а критика стимулировала к действиям в этой борьбе.

Дослідження університетських символів та емблем за допомогою технології баз даних (на матеріалах класичних університетів України)

Рачков Євген

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна e.historian@gmail.com

Історія будь-якого університету нерозривно пов'язана із загальною університетською традицією, еволюція якої особливо яскраво відображається в університетських символах та емблемах. Символіка є не лише атрибутом ритуалізованого життя навчального закладу, але, насамперед, ознакою університетської традиції, мовою, за допомогою якої прочитується культурний код університету.

Мета дослідження – простежити процес формування та еволюції символів і емблем класичних університетів України протягом усього часу їхнього існування; на основі аналізу символів і емблем виявити специфіку процесів саморефлексії та саморепрезентації університетської спільноти.

Дослідження університетських символів та емблем передбачає використання методів та підходів таких спеціальних історичних дисциплін, як: геральдика, нумізMATика, емблематика та символіка. Проте великий обсяг виявлених даних та їх різноманітність вимагає більш системного підходу. Можливим рішенням стала побудова реляційної бази даних у СУБД Microsoft Access 2010 та проведення на цій основі контент-аналізу символів та емблем класичних університетів України.

Ядро (основа) бази даних складається з 6 таблиць: «Емблеми», «Фігури», «Джерела», «Університети», «Текст», «Застосування». Таблиці бази даних відображають як зовнішні, так і внутрішні (змістовні) характеристики символів та емблем. Перші – це поля, що містять інформацію про атрибутивні ознаки зображень, форми їх втілення, формальний статус, специфіку використання. Другі – поля, що містять інформацію про фігури (елементи зображень), характер символіки, кольорову гаму тощо.

На сьогоднішній день до бази даних включено 487 зображень символів та емблем класичних університетів України. Основна їх частина була зібрана у музеях історії Дніпропетровського, Київського, Львівського, Одеського та Харківського університетів. Решта матеріалу була знайдена на офіційних сайтах університетів та їх структурних підрозділів у мережі Інтернет та надана співробітниками цих навчальних закладів. Розподіл символів та емблем по кожному з університетів є наступним: Харківський (195 зображень, 40%), Львівський (113 зображень, 23%), Одеський (39 зображень, 8%), Київський (30 зображень, 6%), Дніпропетровський (29 зображень, 6%), Донецький (28 зображень, 6%), Чернівецький (22 зображення; 5%), Ужгородський (19 зображень; 4%), Таврійський університет (12 зображень; 2%).

База даних дозволила систематизувати зібрані символи та емблеми, виявити сталі ознаки кожної з їх груп, здійснити компаративістський аналіз символіки окремих

університетів. Зокрема, враховуючи прагматичний та семантичний аспекти, зібрані університетські символи та емблеми можна умовно поділити на наступні групи. За їх приналежністю до університету та його підрозділів: загальноуніверситетські (офіційні та напівофіційні); факультетські (емблеми, штандарти / хоругви); кафедральні; т.зв «інші» (емблеми бібліотеки, спортивних клубів, організацій студентського самоврядування). За характером форми презентації: елементи інтер'єра / екстер'єру; офіційні документи (грамоти, дипломи); штандарти / хоругви; прапори; монети; медалі; промо-матеріали. Враховуючи синтактичний аспект, символи та емблеми можна розподілити на міжнародні, корпоративні, державні та регіональні.

Таким чином, представлена база даних є першою спробою зібрати, систематизувати та проаналізувати символи та емблеми університетів України протягом усього часу їхнього існування. Побудована база даних дозволяє простежити трансфер західноєвропейських університетських традицій на українські землі, зрозуміти специфіку процесів саморефлексії і саморепрезентації університетів різних регіонів України. Одним з принципів побудови бази даних є джерельно-орієнтований підхід. Зокрема, він реалізується через функцію збору електронних копій університетської символіки. Ця функція бази даних перетворює її у збірник джерел з історії університетів України.

Особенности визуальных источников и методы работы с ними

Финартив Анастасия

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина nastya_finartiv@mail.ru

«Зрение больше других чувств содействует нашему познанию и обнаруживает много различий в вещах» – так думал великий философ и мыслитель IV в. до н.э. Аристотель, считая зрение самым «интеллектуальным чувством» и основой познания.

В современной культуре доля визуального все больше возрастает, это естественным образом влияет на наше видение предметов, людей и мира в целом. Некоторые исследователи связывают этот процесс с возможным кризисом мировоззрения, возникшего из-за преобладания новых средств производства информации и с её визуальным характером. На смену мира-текста, приходит мир-картина. И сегодня, историки все чаще обращаются к проблеме визуальной репрезентации реальности/ визуальному, изучают визуальные источники, черпают в них новую информацию, раскрывая новые пути познания прошлого. Одновременно с визуальным поворотом расширилось само понимание визуальных источников которые охватывают все – от живописи до интернета и телевидения и репрезентуют собой фактически современную визуальную культуру. Наблюдается тенденция к визуализации человеческого существования. Исследователь Е. М. Кузнецова отмечает, что визуальность выступает как форма репрезентации мира и реальности.

Таким образом, значение визуальных источников в современной науке возросло. Наряду с достаточно традиционными подходами, когда визуальные источники используются как дополнительный материал, который помогает в работе с текстовыми источниками, появляются новые подходы, связанные с изучением визуального канона и его восприятия людьми.

Наряду с этими нововедениями продолжают и споры среди специалистов по поводу специфики визуальных источников и особенности методов работы с ними. Е. И. Щербакова считает, что особенностью визуальных источников является, то, что они обращаются к чувствам человека, к субъективному, а не к объективному, записанный текст рационализирован, тогда как визуальный обращен, прежде всего, к эмоциональному восприятию. В отношении особенностей визуальных источников важным вопросом, вызывающим споры, является проблема их объективности. Одни

исследователи, как, например, Андрэ Базен, считают, что визуальные источники объективно передают реальность. Другие, например, Э. Чаплин, подчеркивают роль интерпретации при работе с визуальными источниками.

Дискуссионным вопросом в современной литературе остается вопрос методов работы с визуальными источниками. В визуальных исследованиях, на сегодняшний день, выделяют три термина, которые отображают определенный сдвиг в сфере изучения визуальных образов: visual turn, iconic turn, pictorial turn. Приверженцы iconic turn и pictorial turn считают, что визуальный образ является презентацией объекта, при анализе которого, стоит обращать пристальное внимание на способ его воздействия на человека. Адепты visual turn, рассматривают образ как культурную репрезентацию, а значение её зависит от содержания образа. А. Ю. Зенькова акцентирует внимание на том, что восприятие визуального образа требует совершенно иных логических операций по сравнению с письменным текстом или устными словами, что снижает критичность мышления, так как картинка дается в целостности одномоментно, ярко и броско, не требуя долгого вчитывания и размышления. Однако исследовательница Л. Н. Мазур отмечает, что работа с визуальными источниками, на оборот, требует от историка особых навыков работы с информацией, по её мнению, историк должен обладать визуальной культурой. Это мнение поддерживает и Р. Арнхейм указывая на то, что восприятие визуальных образов является интеллектуальной познавательной деятельностью.

Таким образом, изучение и анализ визуальных образов является перспективным полем для работы историка.

Переписка Петра I и патриарха Адриана во время Азовских походов 1695-1696 гг. как источник по изучению церковно-государственных отношений конца XVII в.

Янкул Алексей

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина ayankul@list.ru

В Русской Православной Церкви в досинодальный период было десять патриархов. Последний из них – Адриан (1627–1700) в 1690 г. сменил патриарха Иоакима на патриаршем престоле. Адриан известен как ревнитель старины и древнего православного благочестия. Общеизвестными являются противоречия между светской и духовной властью в эпоху петровских реформ. В центре нашего внимания – проблема взаимоотношений между высшими представителями этих двух сфер общества России конца XVII в.

В историографии вопрос взаимоотношений Петра I и патриарха Адриана на основе их переписки во время Азовских походов 1695–1696 гг. не исследовался. Новизна нашего подхода заключается в том, что мы ставим задачу показать взаимоотношения царя и последнего патриарха как представителей светской и духовной власти конца XVII в., опираясь на анализ их писем. Большей частью они опубликованы в издании «Письма императора Петра Великого к брату своему царю Иоанну Алексеевичу и патриарху Адриану» (СПб, 1788).

Методологической основой нашего исследования являются герменевтический подход, а также историко-генетический и историко-сравнительный методы.

Письма царя и патриарха в полной мере отражают традиции позднего средневековья и перехода к новому времени. По форме они напоминают более ранние послания (перечисление титулов, необходимых в таких случаях обращений и т. п.). По своему содержанию анализируемые письма различны: в них содержится бытовая информация, частные подробности, второстепенные детали. Так пишут близким и давно знакомым.

В письмах отсутствует общий стержень, или какая-либо генеральная идея. Однако, такая «полудомашняя» переписка первых лиц государства позволяет уловить не только тонкости и нюансы взаимоотношений двух личностей, но и проследить более глубокие, скрытые от поверхностного наблюдателя процессы. К ним мы относим не только наличие в текстах той или иной информации, но и её отсутствие, а также развёрнутое, или, наоборот, лаконичное описание тех или иных событий.

Со стороны патриарха в письмах часто встречаются напоминания о Боге, необходимости соблюдать обряды и т. п. Царь Пётр в своих письмах не только просит патриаршего благословения себе и войнам, но и личного участия первосвященника для благословения всей армии перед походом. Адриан отправлял свои напутствия в письмах, но на призывы царя приехать, не откликнулся. Ведь в случае неудачи в походе одним из виновников в глазах государя мог оказаться именно он. Исходя из этого можно сделать вывод, что патриарх опасался гнева правителя.

Обращает на себя внимание сюжет понимания царём борьбы с Османской империей как части общехристианского дела. Письма патриарха носят назидательный характер, а некоторые письма Петра (в силу различных причин) напоминают отписки. Это может быть связано с тем, что правитель просто отдавал дань традиции сообщать о своих делах патриарху и не придавал особого значения своим посланиям ему. Среди особенностей переписки – очевидная осторожность адресатов при выборе как сюжетов, так и слов для описания событий. Особенно это бросается в глаза на фоне переписки Петра того времени с другими лицами.

Взаимоотношения Петра I и патриарха Адриана были внешне достаточно бесконфликтными, несмотря на то, что царь уже с самого начала своего правления стремился подчинить Церковь государству, тем самым разрушая устоявшиеся между ними связи.

РОЗДІЛ IV

ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ

До питання про чесноти громадянина у Давніх Афінах класичного періоду

Вар'ян Оксана

Запорізький національний університет oksana-varian@rambler.ru

Давньогрецька політична думка робила значний акцент на етичному вихованні громадян. Функціонування полісу на засадах справедливості та рівності пов'язувалося з образом доброчесного громадянина. Афінським полісом було утверджено комплекс чеснот, регульованих громадянською відповідальністю та суспільними оцінками схвалення і осуду. Чесноти громадянина розглядаються невід'ємною складовою образу ідеального громадянина, що обумовлює актуальність їх дослідження.

Метою роботи є дослідження чеснот, які становили основу колективного уявлення про образ ідеального громадянина у Давніх Афінах класичного періоду.

Новизна роботи полягає у спробі розгляду чеснот громадянина класичного афінського полісу, як складових утвердженого суспільною думкою образу «прекрасної» і «хорошої» людини.

Джерельну базу дослідження склали промови Гіперіда, Демосфена, Ісократ, Лісія, Лікурга Афінського, праці Аристотеля, Ксенофонта. Історіографія включає спеціальні праці А. Адкінс, А. Сміт, статтю Г.І. Круглікової.

Аристотель поділяв чесноти громадянина на моральні і розумові. До перших відносив мудрість, кмітливість та розважливість, до других – щедрість та розсудливість. Поряд з повагою від співгромадян, прагненням до слави, добрестю, розумом, мудрістю, Р. Балот відносив до громадянських чеснот мужність, чесність, щедрість, дисципліну, патріотизм, самоконтроль. Д. Уайтхед на основі епіграфічних джерел виділив чесноти – хоробрість, доброчесність, справедливість, працьовитість, доброзичливість, благочестя, дисципліна, честюлюбство, завзятість, розсудливість.

Мужність і відвага були важливі в умовах покладання захисту полісу на громадянське ополчення. На думку Ісократ, мужність властива лише людям благородного походження, які отримали достойне виховання та освіту. За Аристотелем, мужність – це середина між страхом і відвагою. Однією з п'яти виділених Аристотелем видів мужності виступала громадянська, заснована на збереженні закону та честі. У епітафії воїнам Ламійської війни Гіперид зазначає, що мужністю та добрестю загиблі заслужили пам'ять, прославили батьків та забезпечили дітям опіку народу.

Помірність визнавалась Сократом дорогоцінним благом та повинна була дотримуватись у харчуванні, вживанні вина, втіхах, сонливості. Помірюваність сприймалась проявом рівності та ознакою гармонійного розвитку. Тільки у піклуванні про державу та «спільну справу» не повинно бути міри та стриманості у достойного громадянина.

Честюлюбство громадянина знаходило прояв у прагненні до слави. Солон у поетичних творах зауважував, що для нього перевагами виступали громадянська честь та добрестя, добра слава серед близьких та відчуття жаху у ворогів. Про властивість для греків таких якостей, як честюлюбство та прагнення до слави, героїзм, відчуття власної гідності та готовність боротись за свій поліс зазначав Сократ.

У промові Лісія проти конфіскації Нікієвого майна відзначаються високі моральні чесноти відповідача. Предки його користувались повагою співгромадян, робили внески на військові потреби, сумлінно виконували літургії та інші повинності. Виступаючи за збереження майна Аристофана оратор підкреслював, що він заслужив репутацію хорошої людини, виконуючи численні літургії та сплачуючи податки.

До чеснот хорошего громадянина належали освіченість, прагнення до мудрості. Суспільна думка заохочувала розвиток громадянина після проходження основного курсу навчання, шляхом слухання курсів політичних діячів, софістів. Лісій відзначав, що по поверненню з військових походів громадяни часто продовжували освіту, або повертались до державних справ.

Отже, достойний громадянин полісу мав бути наділений високими моральними чеснотами, потрібно захищати поліс, брати активну участь в управлінні ним, виконувати літургії та сплачувати податки, ставити благо полісу вище власного. До особистих чеснот належали мужність та відвага, помірюваність та помірність, честюлюбство та

прагнення до слави, освіченість. Доброчесність відкривала шлях до здобуття посад, суспільного визнання хорошим і прекрасним громадянином.

Templum Martis Ultoris та формування образу східної політики Риму в епоху Августа

Гуменний Віктор

Львівський національний університет імені Івана Франка hvlturant@gmail.com

Питання офіційної ідеології є одними з ключових у вивченні Римської імперії доби принципату. Зовнішня політика була невід'ємно пов'язаною з ідеологічними аспектами діяльності римлян. Культ Марса Месника (Martis Ultoris) та його вшанування, є яскравим прикладом у римській пропаганді раннього принципату. Присвята та будівництво храму на його честь, перенесення туди повернутих парфянами значків легіонів, відображення цих подій у сюжетах монетних емісій, організація ludi Martiales та paumachia Augusti, мали на меті створити успішний образ діяльності імператора на сході. Перспективним є аналіз даної проблематики з точки зору потестарної імагології, у контексті функціонування практик репрезентації влади.

Проблеми східної політики Римської імперії вивчали Ф. Міллар, М. Сартр, Н. Дібвойз, Й. Вольський, А. Боксанін. Присвятили свої праці як культові Марса Месника, так і питанням функціонування римської пропаганди та ідеології, та їх зв'язку з зовнішньою політикою Д. Річ, П. Цанкер, Д. Крун, Ф. Коареллі, С. Матерн, П. Вейн, В. Парфьонов, О. Бандровський, О. Петренко, А. Токарев.

Після завершення громадянських воєн, Октавіан приступив до вирішення цілої низки зовнішньополітичних конфліктів. Парфянський цар Фраат IV, з 31 року до 26-25 рр. до н.е. був зайнятий боротьбою зі своїм братом Тірідатом. Римляни у цей час зіткнулись з більш нагальними проблемами на «європейському» напрямку. Ситуація що склалась, робила малоімовірними військові дії на сході як з боку римлян, так і парфян.

У 23 році до н.е., на схід вирушив Марк Віпсаній Агріппа, який впродовж літа-осені 23 р. до н.е. проводив переговори з послами Фраата. 20 р. до н.е. став часом дипломатичного триумфу Августа. Парфяни повернули захоплені значки легіонів Красса та Марка Антонія та полонених. Де-факто було визнано римський вплив у Вірменії, проте Мідія Атропатена опинялась у сфері впливу парфян. Угода знімала лише першочергові проблеми, але укладання миру викликало величезну пропагандистську кампанію у Римі.

Первісно, Октавіан обіцяв спорудити у Римі храм на честь Марса Месника, в якості нагадування про перемогу під Філіппами і помсти за вбивство Гая Юлія Цезаря. Проте проект тривалий час не реалізовувався. Діон Кассій повідомляв, що на честь успіху на сході у 20 р. до н.е., Август збудував храм Марса Месника на Капітолії, для зберігання повернутих символів. Повернення значків легіонів (signis recepti) у нумізматичній традиції асоціювалось саме з храмом Марса Месника. Атрибуція зображеної будівлі викликає труднощі і на сьогодні, найбільш ймовірними є теорії, за якими або мова йде про тимчасовий невеликий храм, який і зобразили, або ж, на монетах знайшли вираження лише намір і ідея побудови храму. Храм який достеменно був збудований завершили лише два десятиліття потому, і в іншому місці.

Освячення храму Марса Месника і форуму Августа у 2 р. до н.е. супроводжувалось цілим рядом заходів. Відбулася так звана paumachia Augusti, яка імітувала Саламінську битву. Враховуючи, що Аршакідів у римській думці асоціювали з Ахеменідами, а у храмі зберігались повернуті парфянами трофеї, то контекст було вибрано не випадково. Вагомим фактором, який міг зумовити такий символізм, була місія онука Августа – Гая Цезаря, на схід, яка також припадала на 2 р. до н.е. Гай розглядався як наступник Августа, тому його кампанія у Вірменію повинна була сприяти утвердженню образу державного мужа.

Отже, в процесі утвердження принципату, культ Марса Месника було асоційовано саме з зовнішньою політикою. Він ставав частиною сакральної практики римлян і окрім

того, особливим було розташування храму на форумі Августа. Роль принцепса стає провідною у формуванні та реалізації зовнішньої політики. *Amici imperatoris*, намісники провінцій та інші представники його оточення могли мати вплив на перебіг подій, але у офіційній пропаганді всі заслуги та успіхи приписувались лише імператору або членам його родини і культ Марса Месника використовували саме з цією метою.

Образ Юлія Цезаря в поезії Валерія Брюсова

Дерев'янченко Віталій

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна *desyrah@yandex.ua*

На протязі багатьох століть Юлій Цезарь остається в числі тих історических діячів античної епохи, чья життєдіяльність неизменно находит отображение в художественной культуре. Многочисленные обращения к образу Юлия Цезаря, особенно в литературных произведениях, привели к образованию целого спектра коннотаций, всестороннее рассмотрение которых невозможно без исследований в области рецепции античного наследия. Особый интерес в этом отношении представляют стихотворения Валерия Брюсова «Юлий Цезарь» (1905) и «Цезарь Клеопатре» (1920), в которых конструкция образа великого римского полководца во многом основывается на материалах античной нарративной традиции и популярных антиковедческих концепций сер. XIX – нач. XX вв. Между тем, обращение одного из крупнейших поэтов Серебряного века к фигуре Юлия Цезаря до сих пор не привлекало должного внимания историков, а в трудах филологов оно рассматривалось в ракурсе эстетике и анализа поэтических тропов. В данной же работе предпринимается попытка исследовать основные семантические особенности образа Юлия Цезаря в поэзии Валерия Брюсова.

Брюсов в значительной степени ассоциирует себя с Цезарем-полководцем, поэтому не случайно текст обоих стихотворений выстроен от первого лица: «Довольно споров. Брошен жребий. / Плыви, мой конь, чрез Рубикон!». Поэт не просто героизирует Цезаря и относится к нему с нескрываемым восхищением – он видит в нем начало новой эпохи, противопоставляя Цезаря сенаторам как представителям уходящего времени. Весь текст стихотворения «Юлий Цезарь» есть ничто иное, как монолог Цезаря, оправдывающего собственные действия и обвиняющего консулов и сенат во всех бедах государства: «Хотя б прикрыли гроб законов / Вы лаврами далеких стран! / Но что же! Римских легионов / Знаки – во храмах у парфян!». В стихотворениях Брюсова Цезарь предстаёт не на поле брани, а в час принятия важнейших политических решений, как человек, обеспокоенный положением дел в государстве. Кроме того, в брюсовской трактовке личности Юлия Цезаря определенно прослеживается связь с образом Александра Великого. В обоих полководцах поэт видит пример для подражания, для него они – вершители истории, за которыми остаётся «вечная правда». Так, перечислив в одной строфе обвинения в адрес Цезаря, во всех остальных Брюсов защищает полководца: «Они кричат: за нами право! / Они клянут: ты бунтовщик... / Но вы, что сделали вы с Римом...». К концу стихотворения образ Цезаря окончательно обретает героические черты: он прямо противопоставляется консулам и сенаторам, которых Брюсов называет «выродками былых времен», тем самым связывая действия Цезаря с наступлением новой эпохи.

Среди большинства современных ему поэтов Брюсова выгодно выделяло фундаментальное образование, полученное на историко-филологическом факультете Московского университета. Владея латынью и древнегреческим, поэт имел возможность работать с трудами античных писателей на языке оригинала, поэтому основную информацию о Цезаре Брюсов черпал главным образом из сочинений Светония, Плутарха и Аппиана. Однако следует заметить, что античная традиция подходит к оценке личности Цезаря и его деятельности значительно

сдержаннее и, видимо, реалистичнее, чем Брюсов – современники и ближайшие потомки Цезаря характеризуют его прежде всего как великого полководца, а не выдающегося государственного деятеля или реформатора. Создается впечатление, что на формирование представлений Брюсова о Цезаре куда более значительное влияние оказало антиковедение сер. XIX – нач. XX вв., для которого был характерен апологетический подход к оценкам Цезаря. В первую очередь, это присуще трудам Т. Моммзена, оказавшим существенное влияние на русскую науку и, в частности, на взгляды университетского преподавателя Брюсова – В. И. Герье. Это позволяет предположить, что идеи Т. Моммзена были во многом восприняты поэтом еще в университетские годы.

В целом, для трактовки образа Юлия Цезаря Валерием Брюсовым характерны отчетливо выраженный апологетический подход, героизация личности полководца, возведение ее в образец для подражания. Это объясняется тем, что на формирование данного образа существенное влияние оказали не столько античная нарративная традиция, сколько взгляды на личность Цезаря, бытовавшие в антиковедении сер. XIX – нач. XX вв.

Римські ветерани в соціальній структурі провінції Дакія за даними епіграфічного матеріалу

Заїковський Сергій

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна *zayikovski@mail.ru*

Соціальне положення ветеранів є одним з ключових питань при вивченні римського провінційного суспільства. Визначаючи його вчені зазвичай відносять ветеранів до привілейованої категорії населення, посилаючись в першу чергу на дані римського законодавства. Дакія ж посідає особливе місце серед інших римських провінцій – вона завжди була мілітаризованою провінцією, де саме військовослужбовці та ветерани становили основну частину населення. Знайти реальне підтвердження привілейованого положення ветеранів у Дакії, тим не менше, дуже важко, оскільки ми не можемо сказати нічого точного щодо економічного положення ветеранів як стану. Немає відомостей ні про ціни на землю у провінції, ні про зарплати військових, ні даних, що прямо свідчили б про землеволодіння ветеранів. Ми вважаємо, що про реальний соціальний статус ветеранів може свідчити, в першу чергу, їх культурна та політична активність. Протягом II та значної частини III ст. н. е. участь у органах місцевого самоврядування була для римського провінціала почесною справою та найкращим засобом самовираження. Римські громадяни, і ветерани в їх числі, прагнули отримати магістратські посади. Відсоток політично-активних ветеранів і є тим критерієм, за яким можна з впевненістю судити про їх місце в соціальній структурі провінції. В цьому підході власне і міститься новизна роботи.

Головним, і, фактично, єдиним джерелом в даному випадку виступає епіграфічний матеріал. Можна поділити епіграфічні джерела, що стосуються ветеранів, на військові дипломи, групові написи, фрагменти написів, які не можуть бути прочитаними, вотивні написи та епітафії. До того ж варто зазначити, що методика, яку ми використовуємо при підрахунку політично-активних ветеранів, вимагає виокремлення фрагментів та військових дипломів серед інших типів написів, посилаючись на специфіку цих двох категорій, адже нести в собі інформації про зайняття ветераном магістратської чи жрецької посади вони не можуть.

Розробка даної тематики розпочалася з середини XX ст., коли накопичилося достатньо археологічного матеріалу по провінції та з'явилася потреба у його опрацюванні. Серед вчених, що так чи інакше займалися вивченням муніципальної історії провінції з одного боку, та ветеранів у дунайському регіоні – з іншого, варто виділити Р. Ардевана, Й. Пізо, Г. Купчу, Л. Мрозевича, К. Крульчика, О. П. Мартем'янова, О. Б. Акімова.

Головна проблема полягає у тому, щоби визначити, коли в написі йдеться власне про ветерана – магістрата або жерця, досить важко, оскільки вищі офіцерські чини часто могли поєднувати служіння в армії з участю у місцевому політичному житті. Ми не можемо сказати з впевненістю, які армійські посади дозволяли швидше добитися магістратури, хоча отримані дані говорять про те, що більшість з ветеранів-магістратів у провінції мали вищі армійські чини.

Проаналізувавши епіграфічні дані, було виявлено 24 ветерани, що займали магістратські або жрецькі посади у Дакії, та 3 спірні написи, впевненості щодо яких немає. При вирахуванні відсотку магістратів та жерців від загальної кількості ветеранів провінції ми користувалися цифрою у 128, яку отримали, виокремивши з усіх написів, яких всього 198, групові написи та воєнні дипломи. Згідно з цими даними – від 19 до 21 відсотку ветеранів у провінції Дакія займали магістратські або жрецькі посади. У порівнянні з даними вчених по інших провінціях, де даний відсоток зазвичай не сягає й 10, отримані цифри є досить великими. Це може говорити як про значну кількість ветеранів у провінції взагалі, так і про їх відносно більшу соціальну активність у порівнянні з іншими провінціями. Хоча стан ветеранів і не був соціально та економічно однорідним, і більшість з розглянутих ветеранів-магістратів – вихідці з офіцераства та після відставки могли мати уже досить великі статки, при аналогічній ситуації в інших провінціях відсоток ветеранів, що займали магістратські та жрецькі посади все ж значно відрізняється.

Традиция происхождения культа Афродиты и пути его проникновения в Северное Причерноморье

Коновалова Татьяна

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина tnk95@i.ua

В историографии сложился устойчивый интерес к изучению проблем, связанных с духовной жизнью греков Северного Причерноморья. В официальных пантеонах полисов этого региона встречаются почти все греческие божества. Немаловажную роль в духовной жизни эллинов Северного Причерноморья играл культ Афродиты. Исследование происхождения и путей проникновения культа Афродиты в Северное Причерноморье позволяет определить характер и особенности почитания богини, а также влияние греческих и варварских элементов на развитие культа в этом регионе.

Хронологические рамки исследования охватывают период VI в. до н.э.–III в. н.э.

Историография темы исследования представлена работами Русаевой А.С., Виноградова Ю.Г., Крапивинной В.В., Гайдукевича В.Ф., Тохтасьева С.Р., Алексеевой Е.М., Назарова В.В., Alexandrescu Vianu, Denise Demetriou, Stephanie Budin.

Источниковая база исследования представлена свидетельствами древних авторов (Гесиод, Гомер, Геродот, Страбон, Павсаний, Плутарх), эпиграфическими и археологическими данными.

Целью исследования является анализ мифологической традиции происхождения культа Афродиты, а также определение причин и путей проникновения культа богини в Северное Причерноморье.

В архаический период возникло две мифологических версии происхождения Афродиты. По версии Гесиода она вышла из морской пены, смешанной с кровью оскотенного Кроносом Урана. В связи с этим Афродиты почиталась как богиня, тесно связанная с морем. Она выступала покровительницей военно-морского флота, всех судовладельцев и торговцев. Большинство культовых храмов Афродиты в Средиземноморье располагались в непосредственной близости от моря.

В Северном Причерноморье Афродита являлась одним из главных божеств пантеона разных полисов. В этом регионе также особое значение приобрели ее

функции, связанные с покровительством мореплавания. Известно сравнительно много разновременных храмов Афродиты: в Борисфене, Ольвии, Истрии, Херсонесе, Пантикапее, Нимфее, Кепах, Фанагории, Горгиппии. Сами по себе они свидетельствуют об официальном почитании и об особом месте Афродиты в городских пантеонах в то или иное время.

В VI в. до н.э. святилище Афродиты возникло на о. Березань. Оно было расположено на возвышенной части острова, недалеко от гавани. В V в. до н.э. храм Афродиты возводился на Южном теменосе Ольвии, который был расположен в юго-восточной части городища, на его самой высокой точке. Это место было первым, которое было видно с кораблей, направлявшихся в гавань. В боспорских городах (Пантикапее, Горгиппии, Фанагории, Кепах) Афродита почиталась уже с VI в. до н.э. Кроме того, Страбон указывает, что недалеко от Фанагории находилось отдельное святилище Афродиты – Апатур. Апатур был важнейшим культовым центром Афродиты на азиатской стороне Боспора до римского времени.

Для понимания путей распространения культа Афродиты в Северном Причерноморье важную роль играют особенности почитания богини в Милете. Святилище Афродиты в Милете существовало в период VII-V вв. до н.э. Оно было расположено на возвышенности у моря в южной части архаического города. Обращает на себя внимание сходство эпиграфических материалов, а также терракотовых изделий, найденных в храмах богини в Милете и на о. Березань.

В работе проанализированы существующие в историографии точки зрения о скифском влиянии на развитие и характер почитания культа Афродиты в Северном Причерноморье.

Таким образом, культ Афродиты в Северное Причерноморье был перенесен из Милета, где богиня почиталась как покровительница мореплавателей и колонизаторов. Функции Афродиты, связанные с морем, приобрели особое значение и в городах Северного Причерноморья. Появление восточных элементов в культе Афродиты, в частности эпиклезы Сирийская в Ольвии, следует связывать с милетским, а не скифским влиянием. Северно-сирийские и кипрские элементы в культе Афродиты в Милете четко прослеживаются по находкам из святилища богини.

Эпир в межгосударственных отношениях во второй половине V ст. до н. э. – III ст. до н. э.

Копанишин Андрей

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина kopanishinandrej@gmail.com

Исследование проблемы международных отношений Эпира с другими эллинскими и варварскими государствами (а также Римом), позволяющая шире раскрыть специфику становления эпирской государственности на периферии греческого мира, таким образом, обратив внимание на историю западного эллинизма, менее изученного, чем восточный.

В работе использовались труды 16 римских и 9 древнегреческих авторов. Необходимо отметить, что Эпир в большей степени рассматривается древними авторами в контексте западных походов Пирра. Все это приводит к тому, что не всегда прослеживается объективность – основные источники, источники римского владычества, рассматривают Пирра – врага Рима, а Эпир остается практически не исследованным. Несколько иначе ситуация обстоит с теми источниками, которые рассматривают Пирра как достойного соперника Рима (Плутарх, Диодор Сицилийский, Юстин, Дионисий Галикарнасский) – все это приводит к освещению родословных царя, земель, которые занимают особую роль в жизнедеятельности царя и многое

другое. Для этой категории источников Пирр является более универсальным объектом анализа, следовательно, рассмотрению подвергается и сам Эпир.

Из археологических источников необходимо выделить публикации и отчеты Кетрин Ломас (раскопки Апеннин), Константина Карапаноса (Раскопки Эпира), Уэйна Сейлса (Раскопки Сицилии) и Фрэнка Уолбенка (раскопки Тарента). Эпиграфика по данной тематике не отличается разнообразием и нам известны всего три момента: Посвящение царя в Додоне после победы при Геракле; Посвящение Пирра в храм Афины в Линде на Родосе; Надпись на статуе Пирра посвященной ему жителями Каллиполя в Этолии. Иначе обстоит вопрос с нумизматикой – статеры, дидрахмы и тетрадрахмы Пирра с разными божествами на аверсах и реверсах были найдены непосредственно в Эпире (Фессалии), на Сицилии (Сиракузы) и на юге Италии (Локры). Также по монете Александра Молюсского 332 г. до н.э., найденной на Апеннинах, мы можем судить, что монетное дело Эпира имело место быть еще задолго до жизни царя Пирра.

Разнообразие историографических трудов взяло свое начало еще в XIX ст. (Й.Г. Дройзен, Т. Моммзен, К. Карапанос и др.), и продолжается по сегодняшний день (Г.Н. Ройсман, Дж.Н. Кросс, Р.М. Эррингтон и др.). Однако, в то же время, необходимо обозначить скудость работ, освещающие проблемные вопросы истории древнеэпирского царства на русском языке – так основательной можно считать лишь работы С.С. Казарова, посвященные данной тематике.

Научной новизной является отход от концепции «пирроцентризма» в анализе истории Эпира, который является главным объектом исследования. В настоящее время из всего количества актуальных по данной теме трудов, абсолютное большинство рассматривают Эпир через призму фигуры царя Пирра.

В ходе исследования было определено место Эпира в греческом мире во второй половине V – первой половины IV ст. до н.э. Помимо этого была зафиксирована специфика отношений эпирских царей с Филиппом II и Александром III Македонским. Одной из наиболее важных задач в контексте международных отношений Эпира было детерминирование роли Пирридов в войнах диадохов.

В конце IV-нач III в до н.э. Эпир представлял собой достаточно сильное государство, что было вызвано не столько политикой Пирра, сколько вековой трансформацией и эволюцией эпирской государственности. Вхождение эпиротов в эллинский мир произошло во многом не столько из-за тех причин, на которые ссылается Казаров С.С., а сколько из-за введения греческого языка Таррипом, а также действий единых представителей царских династий Эпира и Македонии. Необоснованность пирроцентризма объясняется еще и тем, что и после смерти Пирра Эпир продолжал свое существование, хотя и происходил постепенный упадок – так в историографии мало рассматривается тот факт, что с наибольшей частотой чеканка монет в Эпире происходила именно во II в. до н.э.

Языческие праздники в Газе IV-VI вв. в процессе культурного континуитета

Лопатина Марина

НИУ "БелГУ" lopatina@bsu.edu.ru

Проблемы континуитета между античной и византийской эпохами активно разрабатываются в мировой науке. Однако, целый ряд проблем остается нерешенным. В частности, вызывает интерес трансформация некоторых языческих праздников в принятые и адаптированные христианством. Яркие примеры такого рода есть в Газе Палестинской.

Сила и прочность языческих культов в Газе до полной христианизации города в V в. не вызывает сомнений. Многочисленные эпиграфические и литературные

свидетельства позднеантичного времени четко указывают на религиозную структуру города.

Языческие культы (греческие, местные эллинизированные и римские) были укоренены в среде муниципальной знати, для которой религиозные обязанности, такие как *Gazensisduumvir*, *Marnaeidolodeditus*, были частью их общественно-политической функции. Когда Порфирий, рукоположенный в сан епископа, прибыл в Газу в 394 г., он увидел, что в городе «христиан ... было мало», менее 300 чел., при общем населении около 20-25 тыс. жителей. Такая же ситуация наблюдалась и в окрестных селах.

До начала V в. в Газе не происходило массовой христианизации. Ее конечный успех зависел не только от миссионеров, но и требовал прямого имперского вмешательства, однако его в течение длительного времени не было.

Жития Илария и Порфирия Газского могут рассказать о противостоянии язычеству со стороны растущей христианской общины во 2 пол. IV в. Хотя эти апологетические сочинения нужно использовать осторожно, их свидетельства позволяют реконструировать языческие культы в крупнейшем городе позднеантичной южной Палестины через их праздники.

Наши знания о самых крупных общественных праздниках Газы остаются по сей день неполными относительно их деталей. В целом языческие обряды, исполняемые жителями города, были типичны для любого греко-римского города. Благодаря Марку Диакону, можно реконструировать ритуалы в честь бога Марны. Несмотря на то, что Газы являлась римской колонией, жрец местного (сирийского) эллинизированного бога Марны имел больший гражданский вес, нежели общественный понтифик. Места общественного богослужения Марне были как городские, так и провинциальные.

Существуют свидетельства о еще некоторых праздниках в Газе в позднеантичное время. Так, в *Chronicon Pascale* говорится, что избыток еврейских рабов был распродан на религиозном празднике и ярмарке Адриании. Он был учрежден в 130 г. в честь визита императора Адриана в Газу и продолжал праздноваться и далее как часть императорского культа. Иероним отмечает ритуалы еще одного праздника – гонки на колесницах, а также дает его римское название: Консуалии. Гонки проводились после жертвоприношения Консу (римский бог запаса зерна). В этой связи в Газе имелись и «партии цирка».

Талмуд упоминает еще одно празднество с римским названием: «Рав.Зейра отправляет Рав.Бебая купить ему небольшую сеть [нити] для Сатурналий». Римские Сатурналии праздновались после сбора урожая и проводились в день зимнего солнцестояния. Аналогом им в Ранней Византии стали Брумалии. Еще в VI в. жители Газы праздновали их во время зимнего солнцестояния; первоначально же праздник был связан с Дионисом. Об этом празднике в Газе известно из Речи в честь Брумалий Юстиниана, произнесенной ритором Хорикием.

Весной в Газе также отмечались Розалии – праздник весны и цветов. Мы можем иметь дело здесь с более ранним языческим праздником конца зимы, который трансформировался в христианской империи, но с Консуалиями он совпадает лишь по дате.

Сохранение этих праздников в течение длительного времени наглядно свидетельствует о жизнеспособности язычества вплоть до V-VI вв. Языческая религиозность и языческое отношение к богам были настолько глубоко закреплены в традиции, что язычники продолжали отмечать привычные общественные праздники города даже после победы христианизации. Такие праздники, как Брумалии, были восприняты и адаптированы в христианской империи, и продолжали отмечаться еще в середине VI в., уже формально не как языческие. В этом – одно из важных проявлений культурного континуитета эпохи.

Эволюция мусических состязаний на Пифийских играх**Машкина Анастасия***Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина v_butterfly_v@mail.ru*

Изучение эволюции музыкальных состязаний в рамках официального учреждения Пифийских игр позволяет глубже разобраться в причинах становления данных празднеств как панэллинских и отразить роль культа Аполлона Мусагета в древнегреческой религии. Хронологические рамки работы охватывают классический и эллинистический периоды (V – I вв. до н.э.), время официального учреждения игр и становления их роли как наиболее значимых агоней панэллинских Пифийских игр. Источниковая база исследования опирается на нарративные (Страбон, Павсаний, Поллукс, Лукиан) и эпиграфические источники (списки победителей, декреты и фрагменты гимнов). Историография данной темы отрывочна, что обуславливает необходимость ее изучения в контексте становления Пифийских игр как панэллинских. Цель исследования – выявить наиболее важные мусические агоны, определить изменения в программе состязаний и их влияние на становление Пифийских игр как общегреческих.

Программным музыкальным произведением на Пифийских играх являлся Дельфийский ном, который представлял собой произведение, исполняющееся в честь победы Аполлона над Змеем Пифоном. Кифаристический ном был создан лишь в III в. до н.э. Тимосфеном, причем он представлял собой дуэт кифары и авлоса и был видоизменен по сравнению с авлетическим: он имел вступление и не имел боевого клича, а вместо торжественной песни, в которой отражалось «последнее издыхание Пифона», для исполнения которого идеально подходил авлос. То есть кифаристический ном был более детальным по сравнению с авлетическим, большое внимание в нем уделялось аутентичности.

Инструментом Аполлона являлась кифара, а Диониса, чей культ также присутствовал в Дельфийском святилище – авлос, что объясняет большую роль именно этих музыкальных инструментов на Пифийских играх. Кроме того, для исполнения столь сложного сольного произведения как авлетический ном авлос был технически преобразован и стал именоваться пифийским авлосом.

Виды музыкальных состязаний также претерпевали изменения. До официального учреждения Пифийских игр проводились лишь состязания кифародов – пение пеана под аккомпанемент кифары. В 590 г. до н.э. вместе с официальным учреждением игр амфикионами в программу включаются состязания кифаристов, авлодов и авлетов, однако уже в 582 г. до н.э. состязание авлодов было отменено из-за большой трагичности песен, ведь греческая культура имела ярко выраженный оптимистический характер.

На агонах участники представляли на суд агонотетов как собственные произведения, так и труды предшественников, самым важным было исполнение, музыкальное мастерство.

Таким образом, в эллинистический и классический периоды программа мусических состязаний на Пифийских играх расширяется, появляется программное произведение и на состязания теперь допускаются не только кифароды, что повышает интерес к играм со стороны других музыкантов и, следовательно, способствует становлению Пифийских игр как общегреческих. Этому так же способствовал культ Аполлона Мусагета, ведь будучи преобладающим в Дельфах, он определил главенствующее положение мусических агоней, которые сыграли важную роль в становлении Пифийских игр как панэллинских.

Труды Иосифа Флавия как исторический источник по истории Набатеев**Походнякова Алёна***Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
alyona.pokhodnyakova@gmail.com*

История Набатейского государства в античной нарративной традиции освещена неполно, как правило, сведения о набатеях представлены в виде нечастых упоминаний в изложении истории других держав. Одним из наиболее информативных источников данной темы являются труды эллинистического автора Иосифа Флавия «Иудейские древности» и «Иудейская война», в которых набатеи упоминаются в контексте их контактов с иудеями.

При работе с трудами Иосифа Флавия необходимо учитывать их специфику, которая существенно затрудняет анализ данного исторического источника. Флавий ставил перед собой целью не только ознакомить античный мир с историей и культурой иудеев, но и развенчать устойчивые предубеждения против этого народа. В связи с этим в его текстах встречаются частые предвзятые оценочные суждения, искажение фактов, односторонность изложения, что оказывает значительное влияние на объективность источника. Поэтому, за неимением иных источников, описывающих те или иные события, о которых пишет Флавий, исследователь нередко вынужден искать противоречия в самом тексте, чтобы восстановить наиболее реальную картину происходящих событий, а по ним – реконструировать историю Набатеев.

Анализ свидетельств Флавия в данном исследовании осуществлен с привлечением иных доступных источников, в частности, в Библии – Вторая книга Маккавейская и Деяния святых апостолов, «География» Страбона, а также данные нумизматики. Использовался ряд работ зарубежных исследователей (Г. Бауэрсон, А. Негев, Дж. Патрич, Дж. Хеали, Р. Розенталь-Хегинботтом и др.), а также советского антиковеда и востоковеда И. Ш. Шифмана.

Подробный анализ трудов Иосифа Флавия позволяет обнаружить неточности, которые допускает автор, выделить объективные факты, а также продемонстрировать особенности исследовательской работы с рассматриваемым источником на примере реконструкции истории Набатейского государства.

Нами предпринята попытка осветить описанный Иосифом Флавием сюжет рубежа нашей эры, который касается взаимоотношений взошедшего на престол набатейского царя Ареты IV и иудейского правителя Ирода I Великого с римским императором Октавианом Августом. Конфликт, произошедший накануне описываемых событий между Набатеей и Иудеей и связанный с деятельностью т.н. «брата» (советника) предыдущего набатейского царя Ободата III, повлек за собой разбирательства и рассмотрение жалоб императором Римской империи.

Флавий подробно описывает процесс происходящих переговоров, изображая Ирода в выгодном свете, при этом всячески подчеркивая благоволение, проявляемое императором в отношении царя Иудеи. Нами были обнаружены искажения фактов, неточности и преувеличения, допущенные автором.

Оценочные суждения Иосифа Флавия в полной мере отвечают тем целям, которые он ставил перед собой при написании своих трудов, следовательно, полагаться на их достоверность нецелесообразно. Однако, несмотря на это, при должной проверке и отборе фактов, труды Иосифа Флавия позволяют в целом реконструировать историю Набатеев.

Таким образом, сюжет, иллюстрирующий конфликт между Иудеей и Набатеей, а также вмешательство в него императора Октавиана Августа, показывает, что набатейские цари зависели от воли Рима, несмотря на политическую независимость (Набатеев формально не являлась римской провинцией), они были вынуждены согласовывать утверждение на престоле нового правителя, а также стремились

поддерживать благоприятные отношения с императором. Для Набатей рубеж нашей эры оказался сложным периодом из-за временного отсутствия правителя. Аре́та IV пока не упрочил свою власть, а деятельность Силлы повлекла за собой беспорядки внутри государства. Взаимоотношения с Иудеей в рассматриваемый период были напряженными, пока Ирод I пребывал у власти.

Зміни у сприйнятті магістрата як сакрально недоторкованої особи в римському суспільстві періоду громадянських війн кінця II – середини I ст. до Р. Х.

Руденко Олексій

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
olexiy.rudenko97@gmail.com*

Історіографія даної проблеми загалом бере початки від Теодора Моммзена, який розглянув окремо період громадянських війн. Серед радянських науковців відзначилися С. Утченко, Я. Заборовський. Особливу увагу питанню *ambitus* останні 40 років приділяли британські та американські науковці. Слід виділити Е. Лінтотта, Г. Моурітсена, Е. Груена, А. Рігсбі, Ф. Міллара. Також варто відзначити роботи О. Якобсена та В. Каретникової. Безпосередньо до питання «сакральності влади магістратів» звертається Л. Кофанов, І. Волкова та А. Сморгчов. Однак ця проблематика продовжує залишатись актуальною та потребує подальшого вивчення.

З основних джерел слід назвати біографії Плутарха та Светонія Транквілла, працю Тіта Лівія «Історія Риму від заснування міста», Аппіана «Громадянські війни», «Римська історія» Веллея Патеркула, «Змова Катіліни» Саллюстія Кріспа, листи та промови Цезаря і Цицерона.

В роботі з джерелами та науковою літературою автор використовував історико-порівняльний метод, аналіз та індукцію.

Період громадянських війн у Римській республіці завжди відзначався особливим інтересом з боку науковців. Зазвичай цей період аналізували як кризу республіканської системи, звертаючи першочергову увагу на кризу сільського господарства, розширення території держави, професіоналізацію армії, останнім часом – на збільшення проявів політичних махінацій.

Для позначення таких махінацій у істориків існує латинський термін *ambitus*, під яким розуміється увесь комплекс незаконних методів, що використовувались під час політичної боротьби. Однак враховуючи останні тенденції історичної науки, ми вважаємо, що велику роль у поведінці як окремого громадянина, так і натовпу відігравало уявлення про сакральність римського магістрата. Після багатьох вбивств на Форумі поступово ця практика номіналізується, відкриваючи шлях до силових методів боротьби, а з часом – і неприхованого фізичного усунення своїх опонентів. Ряд складових частини поняття *sacrum* поступово втрачають своє колишнє значення все більше тяжіючи до обрядовості та звичаїв.

Наукова новизна полягає у тому, що автор запропонував розширити спектр причин, що обумовили вище вказані процеси. Безкарність вбивства священної особи народного трибуна Тіберія Граха у 132 р. до Р.Х. призвела до аналогічних наслідків із його братом Гаєм у 121 р. до Р.Х., кризи 100-99 років до Р.Х. (так само на чолі з народним трибуном Луцієм Аппулеєм Сатурніном), боротьби Клодія та Мілона у 50-х роках I ст. до Р.Х.. Саме через такі події ми вбачаємо однією із причин громадянських війн у Римі зникнення цього елементу сакральності у особи римського магістрата. Саме тому I ст. до Р.Х. було сповнене політичних замовних вбивств, кровопролиття та застосування сили на Форумі.

В роботі розглянуто зміни в структурі поняття «сакральності» римського магістрата в суспільному сприйнятті епохи громадянських війн у Римі. Цей процес був спричинений

руйнуванням традиційного укладу римської *civitas*, що мало своє відображення і в ідеологічному вимірі.

Відносини імператора Майоріана та полководця Ріцимера

Сметана Віталій

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна smetana.vitalik@mail.ru

Вивчення відносин двох даних діячів дозволяє приблизитись до істинної політичної ситуації в Західній Римській імперії другої пол. 50-х – поч. 60-х рр. V ст. н. е. В наукових колах існують суперечності щодо того, чи був імператор Майоріан самостійним правителем, чи він був маріонеткою полководця Ріцимера. Також в даній статті робиться спроба аналізу того, як відносини між ними впливали на державу.

При вивченні цього питання необхідне використання наративних джерел. Найінформативнішими є панегірик Сідонія Аполінарія (написаний для імператора Майоріана) та закони імператора Майоріана. Також відносини даних діячів можна прослідкувати по інших джерелах, які надають хоч і не значну, але важливу інформацію по цьому питанню. Таку інформацію нам надає – Прокопій Кесарійський, Ідацій, Йордан, Марій Аваншський, Ісодор Севільський, Проспер Аквітанський.

На сьогодні дуже мало робіт, які б висвітлювали це питання. Дану тему почали повністю розглядати лише в останні роки. Вивченням відносин імператора Майоріана та полководця Ріцимера в повній мірі займався Ю. Б. Циркін. Його робота – «Майоріан и Ріцимер. Из истории Западной Римской империи» (2011 р.). Важливими при вивченні даного питання є також такі роботи: Р. Мак Джордж «Later Roman Warlords» (2002 р.), О'Флінн, М. Джон «Generalissimos of the western Roman empire» (2009 р.), Ф. Андерс «Flavius Ricimer» (2010 р.).

Флавій Ріцимер та Флавій Юлій Валерій Майоріан познайомились на військовій службі. Десь одночасно вони й почали службу в римському війську. Сідоній Аполінарій у своєму панегірику імператору Майоріану пише, що Ріцимер та Майоріан з юності були пов'язані «любов'ю». Саме це і вказує на давню дружбу цих двох діячів.

Ріцимер та Майоріан входили в найближче оточення полководця Аеція, та вже при ньому були досить авторитетними військовими діячами. Часта зміна імператорів призвела до швидкого росту впливу Майоріана та Ріцимера, вони скористалися всіма найважливішими політичними змінами. До вступу Майоріана на престол вони завжди трималися разом, ніколи не займали позиції протилежних політичних сил. Кар'єра обох діячів стрімко розвивалась.

Вже за імператора Аеція Майоріан та Ріцимер зосередили в своїх руках майже всю військову владу. Ріцимер став «*magister militum*» Західної Римської імперії, таким чином йому підкорялась як піхота так і кіннота римського війська. Майоріан займав посаду «*comes domesticorum*» (командувач придворних військ). Як бачимо Ріцимер займав вищу посаду, до того ж він став надзвичайно популярним, оскільки здобув дві важливі перемоги над вандалами (битва біля Агригенту та морська битва біля Корсики). Та все ж Майоріан був ближчим до імператорського двору, де він мав достатньо зв'язків та також був дуже впливовим. Саме положення Майоріана і вирішило те, хто з них займе престол в результаті перевороту. Дані два діячі давно вже планували захопити владу в імперії. Скинути Авіта з трону було не складною справою, як тільки він лишився без підтримки свого покровителя короля вестготів Теодоріха два товариші здійснили переворот та швидко захопили владу.

Майоріан не був маріонеткою в руках Ріцимера. Майоріан самостійно проводив свою політику, що можна прослідкувати по його законах та інформації з повідомлень сучасників тих подій. Прийшовши до влади вони поділили сфери впливу в імперії. Та Майоріан ставши імператором спробував відновити могутність Римської імперії, а

разом з тим і закріпити свою владу, це призвело до напруження у відносинах між двома даними діячами. Тому Ріцимер організував вбивство Майоріана. Це не означає, що Ріцимер був єдиним хто керував державою, просто він уміло скористався військовою невдачею імператора.

Отже, відносини Ріцимера та Майоріана були дружніми до вступу останнього на престол, та вони змінились після того як Майоріан спробував перебрати всю владу в свої руки. Майоріан був самостійним правителем, він не був маріонеткою в руках полководця Ріцимера, що нам доводять безліч доказів.

РОЗДІЛ V

ІСТОРІЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

Византийская интеллектуальная среда и внешнеполитические представления Мануила II Палеолога

Бадло Алёна

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
alenchik1504@gmail.com*

Мануил II Палеолог – один из наиболее образованных византийских императоров. Второй, после своего отца Иоанна V Палеолога, василевс, покинувший империю для путешествия по Западной Европе, с целью заручиться поддержкой для борьбы с турками. Стоит отметить, что такое поведение не характерно для византийских императоров, которые постоянно находились на виду у жителей столицы и не должны были покидать ее пределы.

На фоне кризисных явлений в Византии XIV-XV вв. происходит расцвет духовной жизни. Византийские интеллектуалы высоко ценились как в стране, так и за ее пределами. Беседа с образованным греком была честью, поэтому отнюдь не странно, что взгляды интеллектуальной среды могли сказаться на внешнеполитическом курсе страны. В данной работе мы предлагаем выявить влияние интеллектуальной среды на василевса и определить его значение.

В ходе исследования сделана попытка рассмотреть внешнеполитические воззрения Мануила II Палеолога на фоне и в контексте размышлений византийской интеллектуальной элиты второй половины XIV – первой четверти XV вв. о месте империи на международной арене. Данная тема не изучалась комплексно ни зарубежными, ни отечественными исследователями. Большинство авторов либо рассматривали деятельность отдельно взятой личности, отрывая ее от интеллектуальной среды эпохи в целом. Либо же изучали внешнюю политику Византии, а не ее движущие силы и интеллектуальную подоплеку, в четко ограниченный временем исторический период. Однако стоит выделить авторов, затронувших тему в той или иной степени. Это такие исследователи, как А. Васильев, Ш. Диль, С. Рансимен, И. Шевченко, А. Каждан, М. Поляковская, Т. Куц, Н. Пашкин и др.

В рамках проведенного исследования упор делался на нарративный вид источников, как наиболее многочисленный и наиболее полно раскрывающий проблематику исследуемой темы. К ним, прежде всего, следует отнести эпистографические материалы и хроники. Важнейшим эпистографическим источником являются письма Мануила II Палеолога правителям, церковным деятелям и византийским интеллектуалам, а также письма самих интеллектуалов. Среди хроник особое место занимают работы Михаила Дуки, Георгия Сфразди и Лаоника Халкокондила, которые дают дополнительную информацию по разрабатываемой теме.

При написании данного исследования были использованы компаративный, системный, ретроспективный, а также историко-антропологический метод. Новизна подхода заключается в изучении взаимосвязи между василевсом и византийскими интеллектуалами.

В Византии интеллектуалы всегда были близки к императорскому дворцу и власти. Т. В. Куц отмечала образованность как «мощный инструмент социальной мобильности» византийцев. Действительно, с этим трудно поспорить. Образованные люди со всех уголков империи стремились попасть в столицу, где их знания могли быть оценены по достоинству. Они нередко занимали важные управленческие посты, в частности дипломатов и послов, тем самым оказывая влияние на внешнеполитический курс империи.

Перспективной являлась должность учителя имперской семьи. Обучая наследников правителя, появлялась возможность заручиться поддержкой императора, что гарантировало высокий социальный статус. Так, учителем будущего императора Мануила II Палеолога был назначен Димитрий Кидонис, ранее обучавший

его мать Елену. Именно при его участии складывалась личность и формировался интеллектуальный фундамент воззрений будущего василевса. В то же время, византийская интеллектуальная среда считала возможным и правомерным давать советы императору, предлагая решение той или иной проблемы на внутри- и внешнеполитическом поприще. Делалось это с помощью написания панегириков и их публичного чтения.

Таким образом, мы видим, что нельзя отрицать влияние интеллектуальной среды на Мануила II Палеолога. Образованные слои населения были вовлечены в обсуждение внешнеполитической ситуации в стране и пытались предложить то или иное решение проблем василевсу.

Внешняя политика Валахии в XIV-XVI вв.

Емельянова Наталья

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина shou-sama@yandex.ru

Истоки румынской внешней политики сформировались в период возникновения княжеств Валахия, Молдавия, Трансильвания и их борьбы за независимость и государственность. Исследование данной темы позволит определить особенности политического курса княжества Валахия, которое сыграло решающую роль в формировании и развитии румынского государства в условиях нарастающей агрессии со стороны Османской империи.

Научная новизна данного исследования заключается в попытке изучить и систематизировать проблему формирования внешней политики Валахии, и ее роль в противостоянии христианских государств и Османской империи.

В отечественной исторической науке, зарубежной и даже румынской пока нет специального отдельного исследования, посвященного внешней политике Валахии в рассматриваемый период. Она частично затрагивается в общеоисторических трудах, в работах, посвященных определенному историческому периоду, или в комплексных работах по румынской внешней политике. Из специалистов по румынской истории средневекового периода необходимо упомянуть: Л. Е. Семенову, Н. А. Мохова. Вопросы влияния Византии на политику Валахии касались М. М. Богословский, Г. Г. Литаврин. Среди румынских историков проблемы формирования внешней политики Валахского княжества хорошо описаны Николаем Йоргой. Эти же процессы, но в период борьбы за независимость от Османской империи в XVI в. нашли отражение в работах С.Н. Палаузова, Е.П. Наумова, В.П. Шушарина, и в работах румынских историков Н. Стоическу, С. Стефанэску. Среди последних публикаций, затрагивающих исследуемую тематику, были использованы работы И.-А. Попа, И. Болована, М. Казаку, А. В. Васильева и др.

Источников, касающихся рассматриваемой темы, достаточно много и основную их часть составляют королевские, господарские грамоты или дипломы, официальная или частная переписка высокопоставленных особ, указы, разнообразные торговые договора или льготы, а также другие деловые документы.

Методологической базой исследования послужили хронологический, сравнительно-исторический и историко-типологический методы, поскольку они позволяют достаточно четко выделить и максимально объективно рассмотреть общие черты внешней политики Валахии в указанных хронологических рамках. Для наибольшей объективности исследования был применен системный подход, выразившийся в рассмотрении не только международных аспектов внешней политики Валахии, но и проблем экономического и социально-политического развития государства.

В ходе исследования выявлено и установлено, что становление государственности Валахского княжества в период XIV - XVI вв. проходило в сложной международной

обстановке, характеризованійся стремлением Венгерского королевства к укреплению своего влияния в Карпато-Дунайских землях и расширением османской экспансии в Юго-Восточной Европе. Значительную роль в Юго-Восточном регионе играла Польша, усилившаяся в конце XIV в. после унии с Великим княжеством Литовским и присоединения ряда земель в Верхнем и Среднем Поднестровье. В такой международной обстановке перед Валахией первоочередной целью внешней политики становится предотвращение подчинения более сильным соседним государствам (в первую очередь, Османской империи). Единственным действенным методом внешней политики в этих условиях становится лавирование между более сильными в военном отношении государствами, переход с одной стороны на другую в попытке "выторговать" себе некоторые политические свободы или территориальные приобретения. Сдержанности Валашского княжества на международной арене способствовала также реальная оценка политики членом антиосманской коалиции, рассматривавших Дунайские княжества не только как союзников по борьбе с Портой, но и как объект собственной политической, экономической и религиозной экспансии.

Кочове населення Османської імперії XVI ст. та його місце в соціально-економічній системі

Ковальчук Марія

Київський національний університет імені Тараса Шевченка mashket@ukr.net

Структуру суспільства Османської імперії складало осіле та кочове населення. За мету доповіді була визначена спроба схарактеризувати саме кочове населення (юрюків) та його місце в османській соціально-економічній системі XVI ст. Це питання дозволяють дослідити праці істориків Г. Іналджика, І. Шахіна, С. Четінтурка, Р. Лінднера, Р. Мюрфі та ін., а також джерельна база – та інформація про юрюків, яку містять статті султанських канун-наме.

Юрюки (від тур. дієслова *yüğümek* – ходити, пересуватися, людина в русі, кочівник) – групи кочових тюркських племен, які виділилися з туркменського етносу та, починаючи з XI ст., перекочували з Центральної Азії на Захід – до Персії, Візантії, Османської імперії.

У 1520-і рр. в Анатолії юрюки становили приблизно 15% населення. Упродовж XVI ст. їхня кількість збільшується внаслідок міграцій зі Сходу і в 1580-90-х рр. у деяких санджаках становить більше 50% населення. При складанні реєстрів для того, щоб локалізувати перебування великих груп кочівників, їх записували за місцем перебування або ідентифікували за їхнім лідером – беєм. Юрюки поділялися на велику кількість племен, які об'єднувалися у клани.

З другої половини XVI ст. більшість кочівників переходить до напівкочового способу життя: племенам надавалися юрдулки – літні та зимові пасовища, на яких, окрім тваринництва, юрюки займалися землеробством та сплачували податки (саме вони стали першим кроком до встановлення урядового контролю над кочівниками).

На основі султанських канун-наме (законів) виділяємо наступні податки та штрафи, які мали сплачувати юрюки: 1) *ресм-і отлак* (податок на пасовище; 2-3) *кишлак ресмі* – податок з зимівлі та *яйлак ресмі* – з літніх пасовищ; 4) *ресм-і духан* – подимний податок за зимівлю юрюка на чужому ґрунті; 5) податок з загону *ресм-і агил*; 6) штраф дештібані (за охорону поля); 7) податок *ресм-і арус* – шлюбний податок; 8) навесні кочівники сплачували *ресм-і агнам* (право на володіння вівцями). Якщо юрюк припиняв кочувати, оселявся на одному місці і його записували в дефтер, як *реайята* (селянина), він припиняв називатися юрюком та сплачував повний *чіфт-ресмі*, як *реайят*.

Усі податки та штрафні збори юрюки, окрім елітних кочових племен під назвою *караджа коюнлу* (*karaca koyunlu* – чорнобаранні, вони підпорядковувалися самому султанові та сплачували податки до султанської скарбниці), сплачували на користь

сіпахі та субаші, які мали ділити їх порівну. Якщо субаші в цьому санджаці не було – сіпахі ділилися з санджакбеем.

Паралельно з тим юрюками, які оселилися, певна їх частина продовжує рухатися: така мобільність ускладнює процес їхнього оподаткування, створює проблеми у відносинах з осілим населенням – *реайєю* та *сіпахі* – через захоплення культивованої землі та використання її для випасу худоби. Треба зазначити, що ці два аспекти – постійний рух та незалежність племен та складність управління ними були визначальними для османського уряду у його політиці інтегрування юрюків до соціо економічної системи держави.

Ще одним кроком уряду у намаганні контролювати юрюків стало їхнє залучення до військової справи. Якщо раніше вони брали участь у військових походах, то у XVI ст. держава використовувала юрюків вже як допоміжну військову силу. Саме вони відігравали значну роль у завоюванні балканських земель. Юрюків переселяли та розселяли в Румелії на стратегічно важливих об'єктах, вздовж доріг, біля гірських перевалів. За це отримували гроші та звільнялися від податків. Також юрюки виконували різноманітні види громадських робіт: збирали рис, вирощували коней та займалися їхньою підготовкою для армії, виконували транспортні послуги, рили канали тощо.

Візантійський костюм Криму другої половини X – першої половини XII ст.

Пецько Анастасія

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна petcko@bk.ru

Вивчення костюму має велике значення для об'єктивного висвітлення етноформаційних процесів, що відбувалися на Кримському півострові за доби середньовіччя. При цьому костюм населення Криму візантійського часу ще не був предметом спеціального комплексного дослідження, що пояснюється станом джерельної бази. Окремі аксесуари – скляні браслети й намиста, досліджені досить докладно. Розроблено їхню типологію, уточнено хронологію, проаналізовано стилістичні особливості, з'ясовано питання етнічної атрибуції. Однак функціональні особливості скроневих кілець, накладок, намист, сережок, браслетів не розглядалися. Прикраси як елемент костюма не вивчалися.

Вивчення візантійського костюма є однією з найбільш популярних тем у сучасній історіографії візантійського побуту. У роботах Г. Вейча, М. Г. Хьюстона, Ж. Еберсолта, П. А. Мартінеллі, П. Каламари, Н. Н. Болгова розглянуто тенденції розвитку візантійського костюма центральних провінцій. Загалом дослідження побудовані на основі писемних та іконографічних джерел, що не може давати вичерпну картину.

Серед візантійських авторів теми зовнішнього вигляду й вбрання торкалися Константин Багрянородний, Георгій Акрополіт, Георгій Пахімер, Никифор Григора, але їхні свідчення є фрагментарними та не містять деталізації.

Важливими елементами для уявлення та відтворення візантійського костюма є насамперед іконографічний матеріал.

Форму візантійського костюма визначали тканини: важкі вовняні, шовкові та парчеві. Тканини відрізнялися щільністю і практично повною відсутністю еластичності. Вони були заткані або вишиті металевими нитками і дорожчим камінням.

Отже, дослідивши іконографічні та письмові джерела, можна дійти висновку, що матеріалів для реконструкції замало, тому необхідно звернути увагу на археологічні матеріали.

Аналіз археологічних знахідок поховальних комплексів Херсона, Боспора та Сугдеї дає нам багато аналогів до археологічних матеріалів центральних провінцій, наприклад, колекція скляних браслетів, намист, скроневих кілець, перстнів. Особисті багаторічні польові спостереження автора й фіксація розташування речей *in situ* дозволили

визначити їхнє призначення й місце в костюмі, а також зробити точніші реконструкції.

Аналізуючи розташування прикрас та елементів костюма у поховальному комплексі, ми припускаємо, що місцеве населення повною мірою сприйняло і наслідувало крій, текстуру тканин, види аксесуарів та манеру їх використання з центральної частини Візантійської імперії.

На основі аналізу елементів композиції візантійського костюму, мозаїк та фресок з Риму, Равенни й Константинополя, залучення даних з поховальних комплексів середньовічної Сугдеї, нами була зроблена спроба реконструкції основних стилістичних особливостей костюма візантійського населення Криму другої половини X – передшої половини XII ст. На нашу думку, костюм візантійського населення Криму був максимально простим та функціональним, до його складу входила туніка, підперезана поясом, розшита по краю рукавів та подолу. До ансамблю костюма, незалежно від статі, належали також скляні браслети, перстні. Жінки покривали голову мафорієм та прикрашали скроневими кільцями, а на перед туніки вдягали намиста різної довжини.

Особенности хозяйства Александрии Египетской в ранневизантийский период

Руднева Мария

НИУ «БелГУ» *mariya.rudneva.91@mail.ru*

Александрия Египетская в изучаемый период оставалась одним из крупнейших городов восточного Средиземноморья, важным центром производства и международной торговли. Изучение особенностей хозяйства Александрии является важным вопросом в контексте исследования города ранневизантийского периода. Исследованием отдельных аспектов данного вопроса занимались такие зарубежные учёные, как Н. Braunert, М. Rodziewicz, N. Lewis S.H. Auth, D.W. Rathbone, R. Duncan-Jones, I.H.M. Hendriks, P.J. Parsons, K.A. Worp, R. Bagnall, D.J. Mattingly, J.-Y. Empereur, С. Haas. В работе был произведён комплексный анализ письменных источников и историографии по теме исследования.

Отдельные аспекты вопроса нашли отражение в письменных источниках: Страбон (ок. 64/63 до н. э. - ок. 23/24 н. э.) «География»; Иосиф Флавий (37 - ок. 100) «Иудейская война»; Аммиан Марцеллин (ок. 330 – после 395 гг.) «История», в оригинале «Res Gestae» («Деяния»); Сократ Схоластик (ок. 380 – 439 гг.) «Церковная история»; Иоанн Никиусский (VII в.) «Хроника»; Леонтий Неапольский (VII в.) «Житие Иоанна Милостивого». Важное значение в изучении данного вопроса имеет законодательный источник - Кодекс Юстиниана (529 г.). Отдельно следует отметить папирусы, однако, основная масса сохранившихся папирологических источников относится к хоре, и, имеющаяся в данных источниках информация, носит косвенный характер.

Активное развитие и функционирование Александрии в качестве одного из крупнейших городов ранневизантийского периода во многом было обусловлено выгодным географическим положением. Хозяйственная деятельность города напрямую зависела от окружающей местности, обеспечивавшей город сельскохозяйственной продукцией и природными ресурсами, используемыми для внутреннего потребления и экспорта в другие регионы империи. Среди наиболее известных товаров, авторы источников выделяют александрийские стекло, папирус и льняные ткани, что находит подтверждение в данных археологических исследований.

В ранневизантийский период Александрия была известна как основной рынок сбыта специй, парфюмерии, экзотических сладостей, лекарственных средств, порфира, гранита и ювелирных изделий. Некоторые из этих товаров поступали из районов Египта, в то время как другие, в частности, специи, привозились из других стран. В ранневизантийский период город был центром транспортировки сельскохозяйственных товаров: зерна, вина, масла и т.д. Даже несмотря на то, что

Нил способствовал недорогой и эффективной транспортировке сельскохозяйственных товаров, основным поставщиком этих продуктов в Александрию были районы в радиусе сорока - шестидесяти километров.

Данные источников о количестве поставляемого в Константинополь зерна свидетельствуют о том, что в ранневизантийской Александрии имела эффективная система морской транспортировки большого объёма товаров на дальние расстояния. Хозяйственное значение города основывалось и на обмене товарами и услугами с египетской сельской местностью. Выгодное географическое положение, продуктивный характер взаимодействия с хорой, местонахождение на пересечении важных маршрутов торговли и паломничества способствовали сохранению хозяйственного значения ранневизантийской Александрии в Египте и восточном Средиземноморье.

Проблема эллинизации римских древностей в работах ранневизантийского писателя Иоанна Лиды

Синица Марина

НИУ «БелГУ» *sinitcam@yandex.ru*

Тема данной работы посвящена вопросам эллинизации в передаче римских древностей в творчестве константинопольского писателя-антиквара VI в. Иоанна Лиды. Актуальность темы основана на том, что затрагивает вопросы трансформации и адаптации римских традиций к грекоязычной культурной среде в ранней Византии.

Иоанн Лид является единственным сохранившимся представителем архаизирующе-римского направления в ранневизантийской письменной культуре, его творчество сосредоточено на римских древностях (римских магистратах, римской календарной системе, римских знаменьях), но в условиях перехода античной позднеимперской цивилизации к средневековой византийской модели с доминирующей греческой культурой происходят искажения в их восприятии с внесением актуальных для ранневизантийской эпохи элементов.

Основными источниками являются произведения Иоанна Лиды: «О магистратах», «О месяцах», «О знаменьях». Новизна темы заключается в изучении конкретных проявлений эллинизации римского прошлого в ранневизантийской письменной традиции по произведениям Иоанна Лиды, которые в данном контексте исследователями практически не затрагивались. Исключением является статья С. Дмитриева, но в ней сосредоточено внимание на вопросах трансформации римской идентичности у Иоанна Лиды и его современников. Что касается более общих работ, то вопросы эллинизма в поздней античности и его взаимодействия с христианством рассматриваются в монографиях Г. Бауэрска, Ф. Тромбли, однако наиболее интересным является труд А. Калделлиса, где подробно изучается феномен ранневизантийского эллинизма, процесс его складывания и развития. Творчество Иоанна Лиды, его жизнь и мировоззрение в контексте эпохи Юстиниана наиболее комплексно анализируются в монографии М. Мааса. Взгляды Лиды как отражение ранневизантийского менталитета и культурной идентичности изучаются в работах Р. Скотта, У. Трегголда и других работах А. Калделлиса. Римский антикварианизм Лиды затрагивается в работе О. Сидорович; общая характеристика работам Лиды, а также их частный анализ даны в предисловиях к изданиям его произведений К. Хасом, К. Вачсмузом, Р. Вюншем, А. Бэнди. Трактат «О магистратах» Иоанна Лиды детально анализируется в фундаментальной работе Я. Шампа и М. Дюбуиссона. В отечественной историографии культуре ранней Византии посвящена обобщающая коллективная монография, также для понимания формирования ранневизантийской интеллектуальной культуры важное значение имеют работы С.С. Аверинцева. Творчеству Иоанна Лиды посвящена статья З.В. Удальцовой.

Основными методами исследования являются методы контент-анализа, историко-генетический, историко-системный. В работе планируется рассмотреть

лингвистический, культурно-религиозный, социально-политический аспекты эллинизации римского прошлого в произведениях Иоанна Лида. Для решения этих задач планируется: 1) охарактеризовать источники Лида по римским древностям, 2) изучить основы концептуального осмысления римских древностей Лидом, 3) рассмотреть передачу на греческий язык названий латинских инсигний и должностей, 4) исследовать этимологические экскурсы Лида.

В результате можно сделать следующие выводы. Изучая римские древности Иоанн Лид, в целом, отдает предпочтение древнеримским источникам. В концептуальном осмыслении римской истории и римских древностей превалируют неоплатонические учения; а в процессе передачи древнеримских представлений о движении небесных тел и природных явлений – эллинистические астрологические концепции. В процессе перевода названий латинских должностей и инсигний наблюдается некоторое искажение первоначального смысла названий высших должностей и инсигний в соответствие с политическими реалиями современного писателю времени. Этимологические экскурсы Лида показывают стремление эллинизировать и ориентализировать происхождение ряда римских древних традиций и элементов древнеримской культуры.

Таким образом, сочинения Лида являются важным источником для изучения процесса культурного континуитета в позднеантичное время.

К вопросу о борьбе со страхами в византийском обществе IV – IX вв. Сыровацкий Павел

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина *germanicuss@gmail.com*

Ромей, как человек Средневековья, был глубоко суеверным. Это приводило к тому, что различного рода ритуалы и магия пользовались популярностью среди населения Империи, хотя Церковь отрицательно относилась к подобному рода действиям. Различные обереги, заклинания и магические ритуалы сохранились еще со времен античности. Под воздействием внутренних метаморфоз византийского общества, происходивших в течении IV – IX вв., эти магические обряды преобразовывались, накладывая один культурный пласт на другой. В свою очередь, это видоизменило отношение к страхам, которые если и не устранялись, то начинали по-другому восприниматься.

Историография данного исследования представлена работами как отечественных ученых, так и зарубежными. Среди зарубежных в первую очередь следует выделить Ф. Арьеса, А. Каждана, Д. Абрахамса, в трудах которых представляется возможным не только обозначить способы борьбы со страхами, но и проследить их трансформацию на протяжении исследуемого периода. Косвенно проблема исследования затрагивается в трудах А. Гийу, Р. Браунинга. Современные исследователи данной проблематики – Н. Д. Барабанов, М. А. Поляковская, М. П. Римский, С. Б. Сорочан, М. В. Фомин.

Источники, используемые в исследовании делятся на виды:

- Агиографические материалы. Представлены Житиями святых, которые позволяют определить восприятие страхов ромейским социумом и, следовательно, показать реакцию общества на то или иное явление, вызывающее страх.
- Духовная и каноническая литература. К ним относятся материалы Вселенских соборов и труды «Отцов Церкви».
- Византийские исторические труды. Несмотря на субъективность в изложении фактов, труды византийских историков содержат ценную информацию для воссоздания целостной картины процессов, происходивших в Ромейской империи.
- Археологические источники. К ним относятся, в первую очередь, материалы раскопок, проводимых в Херсонесе.

Для защиты от разнообразных угроз ромей применяли различные методы и

средства. Они молились несколько раз в день. Перед сном полагалось читать Новый Завет. Молебны, мольбы, крестные знамения, обеты перед иконами и святыми реликвиями, суеверия должны были защитить человека от опасности и печали, в том числе и от болезней. В связи с этим даже возникает порожденный христианством феномен тавматургии – чудесное исцеление болезней с помощью веры. Примечательно, что исцеление могло произойти вследствие набожного образа жизни, сопряженного с постом.

Больше магии и демонов ромей боялись дурного глаза и готовы были защищаться от него любым способом. Недуги представлялись бесами, детьми демонов и их деяниями. То же самое, по их представлениям, могли насылать ведьмы. Церковь осуждала практику языческий суеверий, употребление амулетов, решительно запрещала их ношение. Тем не менее, борьба с болезнями, демонами, злом с помощью оберегов оставалась обычным делом, банальной и одновременно значительной функцией повседневного образа жизни византийца. Домашняя магия в среде народа не была абстрактной верой, тайной религией и ромей не считали ее употребление делом недостойным для христианина.

В ромейском обществе, в процессе сложного взаимодействия с христианством, сохранили важное место в арсенале борьбы со злом амулеты различных вариантов, в том числе, носивших христианскую символику. Защита от действия злых духов, колдовства, болезней, сглаза, внезапных действий и того, что представляет угрозу для жизни и материального благополучия, осуществлялась с их помощью.

Примечательным оставалось отношение Церкви, которая осуждала суеверия, но мирилась с ними и, в некоторых случаях, даже поощряла их. Понимая, что борьба с языческими ритуалами и магией практически бесполезна (особенно это относится к провинции), Церковь способствовала появлению и закреплению «христианских» магических действий. Возникали специальные защитные молитвы, призванные избавить от того или иного бедствия.

Таким образом, произошло слияние христианских догматов с языческими представлениями, доставшимися ромеям из античности. Вера в Христа не мешала простому византийцу верить в злых духов и пользоваться магией в защитных целях.

Творчість Джеффри Чосера у контексті формування англійської національної ідентичності

Тимошевський Роман

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна *romotim@ukr.net*

Життя та творчість «батька англійської поезії» Джеффри Чосера завжди були предметом активних досліджень літературознавців та істориків. Представлена робота є спробою проаналізувати творчість Дж. Чосера під кутом зору формування сучасної йому англійської національної ідентичності, адже сам Чосер був дитиною свого часу і говорив його мовою. Завдяки цьому, аналізуючи роботи Чосера, ми маємо змогу висвітлити процес складання ідентичності на конкретному прикладі.

Досліджувана проблематика, на жаль, не знайшла відображення у працях вітчизняних істориків. Серед закордонних дослідників, чиї праці торкнулися цієї проблеми, можна відзначити Пеггі Кнапп (Peggy Knapp), Кетлін Девіс (Kathleen Davis), Сюзан Нейклі (Susan Nakley). Але, на наш погляд, у їхніх розвідках проблематика національної ідентичності розглянута не повною мірою.

Творчість Чосера слід розглядати у двох аспектах: наскільки почуття англійської ідентичності було розвинуте у самого Чосера та наскільки його творчість вплинула на формування ідентичності читачів. Якщо для першого аспекту достатньо проаналізувати

прояви ідентичності в його роботах, то для другого важливо зрозуміти цільову аудиторію Чосера та розповсюдження його праць.

Вже сам той факт, що Чосер писав середньоанглійською (народною) мовою, дає змогу стверджувати про наявність у нього почуття національної ідентичності. Адже, незважаючи на прояв таких тенденцій у другій половині XIV ст., все ж це не було ані модним, ані поширеним серед інтелектуалів. Більше того, таким чином Чосер втрачав частину потенційної аудиторії (серед англійської еліти того часу все ще поширеними були латина та старофранцузька). Однак, попри це, він писав самостійно систематизованою англійською, підживляючи монополію вищезгаданих мов на красне письмо. Також у своїх роботах автор неодноразово підкреслював, що його герої говорять саме англійською, що він пише англійською та називає її рідною мовою. Це настановує на думку про те, що автор усвідомлював важливість місії писання англійською.

Іншою важливою особливістю є використані Чосером у деяких його творах художні образи. У тому випадку, якщо вони не пов'язані з античною тематикою, ці образи є досить «англійськими». У «Кентерберійських оповіданнях» Чосер змальовує усіх представників суспільства та англійські народні традиції, що вказує на його уявлення англійського суспільства як окремої спільноти зі своїми усталеними традиціями, на прагнення бути ближчим до цієї спільноти. На підтвердження цього свідчить і те, що Чосер, де можливо, переносить дію своїх творів у англійські реалії, зокрема й у плані локалізації.

У «Кентерберійських оповіданнях» Чосер також змальовує представників військового стану (лицаря, йомена, сквайра) у позитивному плані, роблячи акцент на їхніх військових звичаях. І якщо для лицаря та сквайра це можна пояснити традицією їх зображення у літературі, то у випадку йомена це може вказувати на патріотичні почуття автора.

На певне почуття ідентичності вказує також згадування автором в своїх творах героїв легендарної англійської традиції, таких як король Артур, Персеваль та ін. При цьому Чосер подає їх як певний ідеал. Подібне можна сказати і про згадування Чосером Гальфріда Монмутського як визначного представника англійського історіописання поряд із Гомером та Йосифом Флавієм. Як бачимо, Чосер своїми працями долучав себе до англійської спільноти.

Стосовно ж аспекту впливу творчості Чосера на формування ідентичності, то тут треба розуміти, що його твори навряд були дуже поширеними навіть серед сучасної йому грамотної еліти. Але все ж серед того вузького кола, де вони розповсюджувалися, праці Чосера могли сприяти формуванню ідентичності, передусім своєю мовою, розширенням уявлень про англійське суспільство і його традиції.

Таким чином, творчість Джеффрі Чосера є яскравим прикладом формування ідентичності серед представників інтелектуальної еліти тогочасної Англії. Окрім того, твори Чосера сприяли формуванню і закріпленню цієї ідентичності серед його читачів.

Візантія у дзеркалі інтерпретацій

Трофімов Валерій

trofimoww@ukr.net

Падіння Константинополя 1453 року знищило Візантію як державу, однак не зупинило розвитку візантійської культури. Її здобутки були засвоєні у багатьох інших країнах, особливо у православних регіонах, таких як Болгарія, Сербія та Русь. Вплив візантійської спадщини був настільки потужним, що фактично розділив Європу на дві частини: православно-візантійську й католицьку-латинську. Такий поділ зумовив інтенсивні дискусії про візантійську культуру. У країнах православного кола поставала проблема ідентичності, власного місця у світовій історії. Для України, що довгий час перебувала на межі радикально різних культур, це питання й досі є актуальним.

Це зумовлює необхідність розгляду попередніх оцінок, що надавалися Візантії та візантійським впливам у минулому.

У цьому дослідженні розглядаються погляди на Візантію та її спадщину після зникнення держави ромеїв, та здійснюється спроба класифікації цих поглядів. Ми можемо виділити три основні парадигми у оцінках візантійської спадщини: європоцентричну, цивілізаційну та марксистську (або соціально-економічну).

У часи після падіння Константинополя авторитет ромеїв було остаточно підірвано. У Західній Європі виник та на довгий час утвердився погляд на Візантію як закостенілу, авторитарну державу, що упродовж усієї історії планомірно просувалася до загибелі. Часто візантійські впливи просто ігнорувалися. До того ж, Візантія приваблювала європейських монархів, через що стала мішенню для критики просвітителів. Послідовно таку критику здійснювали Монтеке'с та Вольтер, а завершений історіографічний форми — Едвард Гіббон.

У XIX столітті, із розвитком гуманітарних та соціальних наук старі стереотипи були дещо переглянуті. Інтенсивні дослідження культури виявили її радикальну відмінність у різних частинах світу. У зв'язку з цим виникла ідея цивілізацій, самобутніх культурних світів. Одним з перших висловив такий погляд на історію російський мислитель М. Данилевський. Ці ідеї знайшли найвищий розвиток у працях О. Шпенглера та А. Тойнбі, вирішували вони, зокрема, і питання про місце Візантії в історії цивілізацій. Пізніше цивілізаціонізм пережив відродження у працях С. Гантингтона, який виділяв серед інших «православну цивілізацію».

Водночас на основі соціології та політичної економії формується вчення Карла Маркса. Для нього визначальною ознакою суспільства був спосіб виробництва: саме під таким кутом історики-марксист почали дивитися й на Візантію. У цьому контексті важливою була дискусія про «азіатський спосіб виробництва». Радянські вчені, обмежені у можливостях вільного дослідження, розглядали Візантію як державу феодальну. Сучасний російський історик та філософ Ю. Семьонов висунув ідею політархії — державного устрою, у якому правлячий клас має загальнокласову, а не індивідуальну чи колективну власність на засоби виробництва. На його думку, такий устрій властивий і для Візантії.

Отже, існує три основних підходи до історичної самобутності Візантії: європоцентризм, цивілізаціонізм та марксизм. Із описаних поглядів на Ромейську державу європоцентризм наразі є скомпрометованим і неприйнятним у академічних дослідженнях. Що стосується цивілізаційного підходу до питання, то він набув значної популярності, особливо у Росії, яку часто вважають спадкоємницею візантійської цивілізації. Однак цивілізаційний метод призводить до надмірних узагальнень, він є переважно описовим та неуважним до економічних чинників. У той же час слід відзначити аналітичну розвиненість марксистського погляду на проблему. Однак зосередженість марксизму на економічних чинниках значно звужує дослідницьке поле. Таким чином, наразі існує проблема синтезу позитивних рис цивілізаційного та марксистського поглядів на Візантію.

Русько-половецькі відносини наприкінці XII - першій третині XIII ст.

Трохіна Ульяна

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна utro0105@gmail.com

На сьогоднішній день вивчення історії кочових племен та їхніх відносин з Київською Руссю є актуальним. Це, передусім, пов'язано з суперечливими даними про історію їхніх взаємовідносин. Половці - одне з тих кочових племен, яке мало тісні політичні та родинні зв'язки з Руссю. Історія двох народів була настільки нерозривно пов'язана, що багато процесів їхнього розвитку активно переплітаються між собою. Без вивчення

ступеня цього впливу, з'ясування механізмів взаємин і взаємодії виявляється практично неможливим вивчити жоден з процесів внутрішньополітичного розвитку Русі.

Метою дослідження є багатоаспектний аналіз русько-половецьких відносин наприкінці XII – першій третині XIII ст. У зв'язку з цим ставляться такі завдання:

1. Узагальнити і критично проаналізувати історичні дослідження русько-половецьких відносин з тим, щоб, визначивши недостатньо досліджені або спірні питання, зосередити свою увагу на їх поглибленому вивченні.

2. Розглянути в хронологічній послідовності відносини Русі і половців у зазначений період. Виявити фактори, що мали на них найбільший вплив.

3. Розглянути основні причини, форми прояву і характер русько-половецьких зіткнень наприкінці XII – першій третині XIII ст.

4. Простежити динаміку впливу половецького фактору на внутрішньополітичний розвиток руських земель періоду феодальної роздробленості і зворотній вплив Русі на половецьке суспільство.

Історія вивчення русько-половецьких відносин здавна цікавила дослідників. Першою роботою з русько-половецьких відносин є монографія П. В. Голубовського «Печеніги, Торки і Половці до навали татар. Історія південно-руських степів IX-XIII ст.» (1884 р.).

Якісно новий підхід до вивчення русько-половецьких відносин було здійснено в радянський період. Можна виділити таких дослідників та їхні праці: П. І. Лященко «Історія руського народного господарства» (1927 р.), В. В. Мавродін «Нариси історії Лівобережної України» (1940 р.), О. І. Попов «Топонімічне вивчення Східної Європи» (1948 р.), С. О. Плетньова «Половецькі кам'яні статуї» (1974 р.).

На сучасному етапі проблематику русько-половецьких відносин займається Барков Б.М., який спеціалізується у своїх дослідженнях саме на стосунках руських князівств з половцями у другій половині XII ст.

Втім, досі залишається до кінця не з'ясованим питання взаємовідносин половців з іншими племенами та етнічними об'єднаннями, зокрема взаємовідносини з князівствами Стародавньої Русі, з якими їм доводилося стикатися на історичній арені. Але ж ці взаємини зіграли значну роль в етно-політичній історії як самих половців, так і навколишніх племен і ранньофеодальних держав, таких, як Давня Русь, Хорезм, Грузія, Візантія і Угорщина.

Наукова новизна дослідження полягає у наступному:

1. Здійснено комплексний аналіз літератури з історії русько-половецьких відносин показав, що в ній продовжує зберігатися певний догматизм щодо вивчення відносин Русі і половців.

2. Слід відмовитися від загальноприйнятої в історіографії точки зору про те, що половці зіграли основну роль в ослабленні міжнародного становища Русі (особливо, у першій третині XIII ст.). Ослаблення міжнародного становища Давньоруської держави, уповільнення її соціально економічного і політичного розвитку є наслідком не половецького натиску на неї, а результатом феодальної роздробленості Русі.

3. Половецький фактор відігравав вагомий роль у системі міжкняжих відносин на Русі, посідаючи одне із провідних місць в розстановці політичних сил у феодальних уособностях руських земель.

4. Політика окремих руських князівств відносно половців виходила з внутрішньополітичного розвитку цих земель у системі міжкняжих відносин на Русі.

5. Оцінка ролі і місця половців в історії Русі не може розглядатися в єдиній площині. Вона може бути тільки комплексною, а самі відносини Русі і половців мали в цілому суперечливий характер.

Шлюбні відносини у Візантії (друга половина IV-VIII ст.)

Ярова Валерія

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
yarovayacsv@mail.ru

Шлюб – союз жінки та чоловіка з метою збереження людського життя та продовження роду. З огляду на це, дослідження з історії шлюбних відносин набувають особливої актуальності. Адже вивчення шлюбних стосунків в історичному контексті є вкрай важливим для оцінки сучасних тенденцій у сімейній та гендерній сферах. Саме на ґрунті Візантії зросли норми християнського шлюбу, які увібрали в себе культури багатьох країн та народів, не є винятком і Україна.

У Західній Європі вивченню шлюбно-сімейних відносин у Візантії зазначеного періоду присвячено праці Ш. Діля, Т. Райс, М. Мейендорфа, М. Рутмена. Серед праць російських медієвістів інформація стосовно приватного життя візантійців, зокрема шлюбно-сімейних відносин другої половини IV-VIII ст., міститься у дослідженнях М. Поляковської, А. Чекалової, Л. Костогризової, К. Когут, Ю. Сбитневої. Проте у вітчизняній літературі тема шлюбних відносин у Візантії досліджена недостатньо. На сьогодні родинні відносини з історичного ракурсу досліджує Н. Адамович, а з юридичного Л. Дячук.

Джерельну базу дослідження склали законодавчі збірки Візантії зазначеного періоду – Дигести Юстиніана та Еклога. Також було використано праці візантійських святих – Григорія Богослова та Іоанна Золотоустого. Автором використані Правила Четвертого Вселенського собору (Халкідонського) та Правила П'ято-Шостого Вселенського собору (Трулльського). Цінну інформацію про розпусне та порочне життя деяких жінок та шлюбні відносини надає «Таємна історія» Прокопія Кесарійського.

Методологічну основу роботи складають принципи історизму та системного підходу до висвітлення явищ минулого на основі комплексного використання джерел. До цього ж були використані як загальнонаукові (діалектичного, історичного, культурологічного, системно-функціонального, системно-генетичного), так і спеціальні історичні (порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний) методи.

Аналіз симбіозу східних, греко-римських та ранньохристиянських традицій у формуванні візантійських шлюбних відносин та виокремлення особливостей їхньої трансформації у період раннього середньовіччя складають наукову новизну дослідження.

У ході дослідження, проаналізувавши зазначені джерела та літературу, вдалося з'ясувати, що по-перше – християнізація візантійського суспільства призвела до звеличення ролі шлюбу та, як наслідок, зміцнення сім'ї. Хоча церква ставила безшлюбність на перше місце, проте все одно вважала, що краще бути в шлюбі, аніж чинити перелюб та розпусно поводитися. По-друге, шлюб у Візантії є симбіозом греко-римської та східної традицій. Церква рівноправно ставилася як до чоловіка, так і до жінки. Держава підтримала церкву на законодавчому рівні. Тому за недотримання норм шлюбного законодавства до чоловіків і жінок застосовувалися однакові покарання: кримінальна (штрафи, каліцтво і т.д.) та канонічна (відлучення від церкви, епітимія і т.д.) відповідальність порушника.

Автором було встановлено, що заключенню шлюбу у Візантії передувало виконання певних умов нареченим і нареченою: належність до християнської церкви; відсутність кровної та духовної спорідненості між нареченим та нареченою; відсутність іншого шлюбу у чоловіка та жінки; згода нареченого і нареченої; проведення заручин; наявність завдатку, яким скріпляли заручини; наявність посагу з боку нареченої та дошлюбного дару з боку нареченого.

Слід зазначити, що у Візантії зазначеного періоду активно практикувався конкубінат – спільне життя різностатевих осіб, які з певних причин не могли узаконити

свої постійні стосунки. На нашу думку, це було викликано фінансовою неспроможністю укладання шлюбу на офіційному рівні.

Таким чином, період другої половини IV-VIII ст. у Візантії відзначався створенням нових суспільних та державних устоїв на основі греко-римських та східних традицій та запровадження християнства на рівні державної релігії. На фоні цих процесів відбувалася трансформація шлюбних відносин як найвищої суспільної цінності.

РОЗДІЛ VI

ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ

Общество «Черного дракона» на политическом пространстве Японии в конце XIX – начале XX вв.

Андреев Тимур Юрьевич

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
andreev.timofey.ru.1913@gmail.com*

Как и в период XIX–XX вв., так и в современности, во многих странах в обществе присущи проблемы радикализма. В международных отношениях все чаще возникают вопросы о территориальных претензиях между государствами, которые в большинстве случаев приводят к военным действиям. Общество «Черного дракона» было создано на основе всех вышеупомянутых факторов.

Общество «Кокурюкай», более известное как общество «Черного дракона», было создано в Японии в 1901 г. Основателями которого были выходцы из сословия самураев, которое было упразднено вследствие революции Мейдзи. Самураи благодаря сформировавшемуся характеру под влиянием традиционного кодекса «бусидо», а также религиозных течений и других факторов, были выражены в виде бесстрашных верных воинов. После реформы они потеряли основной смысл жизни: сюзерена и военную деятельность. Что привело к образованию националистического течения в Японии. Организации имели как либеральный, так и радикальный характер. Основной их целью было стремление восстановить утраченные права и привилегии. Радикалы стремились направить власть на ведение активной агрессивной внешней политики, в которой основную боевую силу составили бывшие самураи. У создания общества «Черного дракона» была аналогичная причина. По итогам японо-китайской войны Японии, рассчитывавшей получить под контроль территорию Ляодунского полуострова, было отказано, впоследствии данные земли перешли к России, что вызвало волну недовольства в обществе и породило идеи реваншизма. Название общества «Кокурюкай» заимствовано от народного наименования реки Амур – «Черный дракон», по фарватеру которой проходит граница с Россией. Главной целью организации была подготовка и осуществление войны с Российской империей.

Деятельность общества осуществлялась при помощи сбора данных и пропаганды своих идей. Общество «Черного дракона» быстро было замечено и использовалось военным министерством в качестве агентурной сети. На начальных этапах финансирование общества было частным, позднее полностью перешло под государственный контроль. Под эгидой общества открывались школы по обучению русскому языку и культуре, ведь данные знания были важны при подготовке квалифицированных воинов. Активно занимались картографией территории Российской империи. Во время русско-японской войны члены общества «Черного дракона» воевали в Манчжурии против русских в собственноручно созданных отрядах. Лидер общества Уцуда Риохей выпустил книгу «О гибели России», в которой описал методы и пути достижения целей Японии. Сотрудничали с радикальными обществами: «Юринкай», снабжали оружием филиппинских националистов, радикалов в Британской Индии, в Афганистане и в Центральной Азии. Активно развивали движение мусульманских националистов: финансируя и обучая их. В данном направлении общая численность созданных формирований превысило 25 млн. человек. Программные документы общества носили радикально националистический характер, основной целью было создание японоцентричного единого азиатского государства. В период гражданской войны активно сотрудничали, в том числе помогая оружием и деньгами с казаками атаманом Семеновым. Основным орудием деятельности все равно оставалась пропаганда, которую использовали повсеместно, включая население Российской империи, а впоследствии СССР.

Таким образом, цели общества не были реализованы в полной мере, однако националистические идеи, заложенные ими в умы населения, живы и по сей день.

Проблема территорий так и остается нерешенной, а идеи верховенства Японии в Азии живы, что создает угрозу войны между Россией и Японией уже на современном этапе истории. Общество «Черного дракона» показывает нам, что политика, в результате которой часть общества оказывается брошенной на произвол судьбы, приводит к радикализации этой части, а потом и всего государства.

Формирование муниципальных служб иностранных селтльментов в Китае (40-60-е годы XIX в.)

Махонин Александр

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина aamahonin@mail.ru

В XIX веке политика империализма великих держав достигла своего апогея. Разнообразие методов в арсенале колониализма особо проявилось в «пограничных зонах» явления – полуколониях. Одним из таких примеров является создание селтльментов – экстерриториальных поселений иностранцев внутри «открытых портов». Завершенной формы этот феномен достиг в Китае в ходе Опиумных войн (1839-1842 и 1858-1860 гг.), где селтльменты стали по-настоящему автономными образованиями.

Историография по данной проблематике весьма скудна и лишь фрагментарно освещает тему исследования. В целом, она ограничена работами общесторического характера по опиумным войнам и истории Китая XIX века. В их числе труды В. Дацышена, О. Непомнина, Э. Кирнана, Д. Хевиа, В. Хейнса и др. Среди авторов использованных трудов присутствуют современники описываемых ими событий, в частности, А. Мухи и С. Райт. Ряд трудов, в числе которых работы Ф. Гуя, К. Бриджа и Д. Смита, освещает отдельные аспекты жизни иностранцев в селтльментах, их правовой статус и межкультурные контакты в этих зонах.

Источниковая база в количественном отношении значительно шире историографической. Преимущественно она включает воспоминания британских и американских миссионеров, дипломатов и путешественников. Среди них мемуары дипломата Э. Сато, судьи Э. Хорнби, миссионеров Лоури и Милна. Менее объемный тематический блок представляют источники официального характера – международные договоры и документы, регулирующие повседневную жизнь поселений (решения судов, муниципальных и консульских советов и пр.). Но именно через призму присущего им «формализма» можно выделить объективное и достоверное в мемуарах.

Научная новизна работы во многом определяется ее слабой изученностью в историографии. К тому же изучение формирования муниципальных служб селтльментов в дискурсе истории повседневности позволяет ввести в научный оборот новые источники.

В результате анализа имеющихся данных по теме исследования, были сделаны следующие выводы. Насильственное открытие Китая, помимо сугубо экономических интересов европейских держав, имело своей целью создание плацдармов для дальнейшего проникновения в Поднебесную. Своеобразным инструментом «ползучей колонизации» стало открытие, согласно дополнению к Нанкинскому договору 1843 г., пяти портов: Фучжоу, Кантона, Шанхая, Нинбо и Сямынь, в которых были закреплены экстерриториальные права иностранцев. Однако, в отличие от Гонконга, эти территории не стали «классическими» колониями, хотя и их хватало для полного контроля морской торговли Китая. Логично, что и иностранцы вели в своих компактных поселениях более свободный быт, отличный от колониального. По сути, селтльменты были «государствами в государстве» - они имели свои границы, административный аппарат (консульства и муниципальные советы), полицейские силы обеспечивали их определенный суверенитет на формально китайской территории. Тем не менее, обособленное положение этих поселений, со временем ставших

интернациональными, делало их зависимость от «метрополий» номинальной, ввиду чего к началу 1850-х наметилась тенденция к созданию муниципалитетов. Первым из таких стал муниципальный совет в Шанхае, появившийся в 1854 г. по инициативе бизнесменов вопреки протестам британского консула. Целью этого органа было урегулирование вопросов налогообложения и строительства дорог, ввиду чего были выработаны правила пользования землей, что дало старт самоуправлению в поселении. Впоследствии, отвечая на вызовы восстания тайпинов, иностранцы отказались платить налоги (кроме как за пользование землей и водой) Китаю, запретив его войскам находиться на территории селтльмента и параллельно сформировав собственную полицию и силы самообороны. Постепенно Совет, при формальной власти британского консула, перебрал на себя и другие функции, осуществляя контроль над социально-экономической сферой жизни поселения. Отчасти бытовую жизнь поселений регулировали также миссионерские общества. В дальнейшем и в других селтльментах пошли по аналогичному пути, оставив, однако, больше власти консулам.

В целом же, развитие муниципального самоуправления сделало селтльменты настоящей автономии как от китайской, так и от консульской власти.

Англо-японское соперничество в Китае в годы Первой мировой войны

Михалевская Екатерина

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина ekmihal@gmail.com

К началу Первой мировой войны в англо-японском союзе, существовавшем с 1902 года, начали обостряться противоречия, проявившиеся в недоверии правительств союзных стран друг другу и стремлении получить политическое и экономическое преобладание в Азии. Кризис был вызван сближением Японии с Россией – давней соперницей Великобритании. Одним из наиболее ярких проявлений кризиса стало соперничество союзников в расширении своего влияния в Китае.

Историография данного вопроса весьма фрагментарна. Это вызвано тем, что долгие годы предмет изучения находился на периферии исследований историков, предпочитавших делать акцент на европейском векторе английской внешней политики в годы Первой мировой войны. Общий обзор событий данного периода можно встретить в работах А. Дэнниса, Чанг-Чунг Фу, Яна Ниша, Р. Акаги, А. Гальперина, Т. Дэннета, А. Нарочницкого, Р. Бродского, А. Пуля.

В качестве источников были использованы материалы официального происхождения, касающиеся взаимоотношений Китая с Англией и Японией. Прежде всего, это межгосударственные акты, дипломатическая переписка, парламентские документы. Кроме того, автором были использованы воспоминания Исии Кикудзиро, Э. Грея и Л. Джорджа.

Научная новизна данного исследования заключается в попытке автора развенчать устоявшуюся историографическую концепцию, согласно которой кризис в англо-японском союзе стал порождением формировавшейся Версальско-Вашингтонской системы и продемонстрировать глубокую степень противоречий относительно политики в Китае в годы Первой мировой войны.

В результате исследования автор пришел к следующим выводам:

Начало Первой мировой войны значительно отвлекло внимание европейских держав от Азии. В то время как Япония сконцентрировалась на попытках закрепления в Маньчжурии, английское правительство старалось сохранить свои традиционные сильные позиции в Центральном и Южном Китае. Р. Лансинг – государственный секретарь США отмечал, что несмотря на недовольство английских политиков действиями Японии, Англия не стала противиться «21 требованию», поскольку

нуждалась в помощи японской армии не только для борьбы в Германии, но и для подавления восстания индийских войск в Сингапуре. В то же время английским дипломатам удалось добиться от Японии отказа от организации совместной японо-китайской полиции в отдельных городах, а также участия японских советников в правительственных решениях Поднебесной. Министром иностранных дел Великобритании Э. Грей в своих воспоминаниях отмечал, что Англия не сможет согласиться с теми притязаниями Японии, которые противостоят английским интересам. Можно говорить о том, что английское правительство ясно осознавало угрозу, которая крылась за усилением Японии в Азии. Япония умело использовала имеющиеся рычаги влияния: Англия, весьма благосклонно относящаяся к Юань Шикая, тем не менее, не без участия Японии, не поддержала его стремления к восстановлению монархии. А после смерти Юань Шикая в 1916 году, Англия и Япония поддерживали разные элиты, боровшиеся за власть в Китае, стремясь утвердить собственное экономическое и политическое преобладание («жилийскую и фэнтяньскую «клики» соответственно). И Ллойд Джордж, и Исии уже после окончания войны говорили о том, что даже решение крайне спорного вопроса о вступлении Китая в войну далось Японии и Англии непросто и стало возможно, во многом, только лишь из-за стремления стран сохранить свой союз в неизменном виде до окончания войны.

Смена политического курса Японии, о чем свидетельствовал союз с Россией в 1916 г., активные капиталовложения в китайскую экономику, в то время как Англии с трудом удавалось удерживать прежние позиции – все эти факторы вызвали обеспокоенность в английском правительстве. В период войны обострились противоречия, которые, в конечном счете, и привели к изменению формата союза – включению в него США и Франции.

К вопросу о причинах «популярности» «Исламского государства» у исламистов

Могаричев Константин

*Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского
snowstalker@bigmir.net*

В современном мире ДАЕШ или Исламское государство стало основной угрозой стабильности. Оно известно варварским обращением с населением на подконтрольных территориях, геноцидом иноверцев и несогласных, уничтожением уникальных памятников мирового культурного наследия. Эта организация взяла на себя ответственность за самые резонансные теракты, вызвавшие многочисленные жертвы среди мирных граждан. Войну ДАЕШ объявили ведущие державы цивилизованного мира. На борьбу с ним затрачиваются колоссальные материальные и человеческие ресурсы.

В данной работе предпринята попытка проанализировать характерные черты идеологии и деятельности ИГ и выявить причину его «популярности» среди исламистов всего мира. Напомним, что на земном шаре существует десятки других исламистских организаций, которые, имея схожую идеологию и цели, а именно, создания «Халифата» на пространстве Евразии, остаются малоизвестными для большинства населения, и мало популярными даже для поклонников крайних форм ислама.

По мнению ведущих аналитиков, большинство бойцов ИГИЛ не являются гражданами или жителями Сирии или Ирака и прибыли туда из других стран. Соответственно число иностранных наёмников в «Исламском государстве», по меньшей мере, составляет порядка 20-30 тысяч человек.

В основном боевики – это выходцы из стран Азии и Африки с доминантным исламским населением. Примерно 1,5 тысячи из них – граждане России, как правило, представители республик Северного Кавказа (Дагестан, Чечня и другие). Многие

из них имеют опыт боевых действий в составе исламистских формирований, вроде «Имарата Кавказ». Однако налицо достаточно мощный пласт выходцев из государств Европейского Союза. Таких в ДАЕШ минимум 18%.

Несомненно, только радикально-исламистская идеология ИГ не объясняет массового притока сюда иностранных наемников. В мире функционируют сотни террористических организаций исламистского (как суннитского, так и шиитского) толка. Однако только ИГ постоянно получает приток боевиков со всего земного шара. Заметим также, что многие локальные исламистские террористические группировки в Нигерии (напр. бывшая Боко Харам), на Синайском полуострове, в Афганистане, Пакистане, Ливии, на Северном Кавказе принесли байат (присягу) лидеру ИГ «халифу» аль-Багдади.

В чем же причина такой популярности ДАЕШ?

Мы выделяем несколько факторов:

А). Оригинальная мистическо-эсхатологическая идеология, которая поощряет боевиков становиться «воинами апокалипсиса». Базируется она на извращённом понимании хадиса №6924 авторства одного из ближайших сподвижников Пророка Мухаммеда, Абу Хурейры, изложенном в сборнике Сахих-Муслим. Там повествуется о грядущей последней битве между мусульманами и «римлянами», которая станет предзнаменованием конца света. Таким образом, кроме ареола «бойцов за веру», боевики получают в собственных глазах и в глазах почитателей ещё и статус «воинов апокалипсиса».

Б). Грамотно организованная пропаганда и работа СМИ, а также активность в социальных сетях и других интернет-ресурсах. В отличие от «старых» джихадистских группировок, вроде Аль-Каеды, чья пропаганда ограничивалась публикациями видео с угрозами миру на арабском языке или записью обращений будущих смертников на камеру, ДАЕШ пошла в своей деятельности намного дальше. Террористы продуманно работают со средствами массовой информации. Свою активную роль в вербовке боевиков играют также и социальные медиа.

В). Показательная жестокость ДАЕШ, которая становится резонансной и, соответственно, попадает во многие западные СМИ, делая дополнительный пиар группировке.

Г) В отличие от других группировок, ДАЕШ уже объявила о создании «халифата». Иные же, например, Аль-Каеда, Братья-мусульмане, рассматривают такую возможность лишь в долгосрочной перспективе. То есть, ДАЕШ в глазах последователей – организация действия и победителей, что всегда привлекает активную часть населения.

Д) ДАЕШ привлекательна для не нашедших себя в жизни людей, особенно молодежи, предлагая такой группе видимую перспективу.

Олександр Пелікан і його «Нариси Японії»

Поліщук Олександр

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна iskander666@meta.ua

Олександр Пелікан, випускник юридичного факультету Харківського університету (закінчив у 1871), в період з 1874 по 1884 був віце-консулом, а потім і консулом в японському місті Йокогама. Покинувши дипломатичну службу, він став цензором в Санкт-Петербурзі і видав декілька робіт з історії Японії. Але у сучасній науці його ім'я як японознавця маловідоме. Тому звернення до творчого спадку О. Пелікана є, на наш погляд, актуальним.

Історіографія по даній тематиці представлена невеликою кількістю робіт. В основному інформація про О. Пелікана зустрічається в наукових дослідженнях, що

присвячені дипломатичним відносинам Російської імперії та Японії. Праць, що були б присвячені дослідженню діяльності О. Пелікана на історичній ниві, немає.

Основним джерелом даного дослідження стали «Нариси Японії», що були опубліковані у 1891 році в історико-літературному журналі «Історичний Вісник». В цих нарисах О. Пелікан зробив спробу відобразити історію Японії від утворення держави і до прийняття «конституції Мейдзі» (1889). Також використовувалися «Щоденники Миколи Японського».

Новизною авторського підходу є розгляд постаті Олександра Пелікана, не як дипломата, а як науковця-сходознавця, оскільки його «Нариси Японії» стали однією з перших праць на теренах Російської імперії, присвячених історичним процесам, що відбувалися на Японських островах.

В ході дослідження було проаналізовано текст «Нарисів». В передмові до них автор відзначав, що ставив для себе мету показати ситуацію в Японії такою, якою вона є насправді. Так, він вважав, що більшість іноземних туристів, що відвідували Японію лише на короткий час, надмірно «романтизували» цю східну країну. І таке романтичне сприйняття Японії було розповсюджено і серед багатьох людей, які самі там не були, але чули розповіді від інших. Хоча О. Пелікан і хотів викласти всю історію Японії, в даній публікації це вдалося не повною мірою. Треба визначити, що основна частина роботи присвячена періоду від встановлення режиму Токугава і до перетворень епохи Мейдзі. Щодо давньої історії Японії й історичних перипетій, що відбувалися до укріплення влади в руках клану Токугава, тобто до початку XVII ст., – то ці сюжети розглянуто лише мимохідь. Можна з упевненістю сказати, що найбільшу цікавість для колишнього консула становив період реформування Японії за часів правління імператора Муцухіто (Мейдзі). Свою розповідь він доводить до 1889 року, коли було скликано перший японський парламент і прийнято першу японську конституцію.

Така зацікавленість автора саме в цьому періоді проявляється в тому, що незначному, за історичним мірком, періоду в два десятиліття в «Нарисах Японії» присвячується майже половина роботи. Не забуває автор згадати і про народні хвилювання, що супроводжували реформи нових японських правлячих кіл.

Також нами було проведено порівняння матеріалу Нарисів з відомостями російських моряків, що публікувалися в журналі «Морський збірник». Можна назвати ці відомості «першою сходинкою» до ознайомлення жителів Російської імперії з новою для них країною. А нариси О. Пелікана стали на декілька щаблів вище. Хоча морські офіцери у своїх статтях до журналу і намагалися час від часу звертатися до історії Японії, основні сюжети публікацій були присвячені географії японських островів, і лише невелика їх частина містила інформацію про повсякденне життя японців. З виходом праці О. Пелікана в Російській імперії починає з'являтися все більше праць саме з історії країни.

Таким чином, хоча О. Пелікан і не сильно заглиблювався в історичні процеси японського середньовіччя, але його робота є однією з найцінніших праць кінця XIX – початку XX ст., що були присвячені реформам Мейдзі. Саме тому О. Пелікана, випускника Харківського університету, можна вважати одним з перших професійних японознавців у Російській імперії.

Американский фактор в индо-пакистанском противостоянии 1965 года

Уллах Павел

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина pavloullah@gmail.com

Как известно, кашмирская проблема уже не один десяток лет отравляет индо-пакистанские отношения, а в 1965 году ее обострение вылилось в полномасштабную войну между двумя ведущими государствами Южной Азии. Нельзя сказать, что тогда

конфликт был решен благодаря активным действиям США, но нельзя утверждать, что они никак не повлияли на ход событий.

В историографии касательно роли США в южноазиатских делах есть две опорные точки – период 1954-1962 годов, когда отношения между ними и Пакистаном носили статус «особых» и активно развивались, и 1971 год, когда Белый дом оказал дипломатическую поддержку Пакистану в его очередном конфликте с Индией. Все годы, входящие в промежутки с 1962 по 1971 год, почему-то автоматически воспринимаются исследователями как время проамериканской направленности действий США в ущерб отношениям с Индией.

Тем не менее, многочисленные ведомственные документы, которые постепенно рассекречивают американцы, свидетельствуют совсем о другом. В первую очередь речь идет о документах Госдепартамента (обнародованы в 1999 году) и разведывательных сводках ЦРУ, представленных широкой публике осенью 2015 года.

Что касается историографии, то ключевыми работами для нас стали «Рост угроз для безопасности Индии» Винода Бхатии (1985), «Избегая Армагеддона: Америка, Индия и Пакистан – на пути к краю пропасти и обратно» Брюса Ридела (2013), «Зульфикар Али Бхутто: Сокол Пакистана» Абдулгафур Бургри (2002), «Холодная война в Южной Азии» Пола Макгара (2014), «Геополитика в Южной Азии от ранних империй до ядерного века» Грэма Чепмена (2009) и другие.

Для проведения исследования использовались компаративный и типологический методы: каждое действие США рассматривалось с позиции того, какой из трех упомянутых стран они в итоге оказались более выгодными.

Было бы логично предположить, что США действовали в собственных интересах и себе во благо. Однако по итогам исследования мы приходим к выводу о том, что американцы вольно или невольно помогали Индии, постоянно загоняя Пакистан в безвыходное положение. Так, в целях обеспечения собственных интересов США надеялись избежать прямого участия в противостоянии, но им это удалось сделать только ценой потери влияния на Индию и Пакистан. Индия же по итогам войны 1965 года сохранила за собой Кашмир и утвердила свое стратегическое доминирование на субконтиненте. Пакистан, просивший США помочь с урегулированием кашмирского вопроса, остался ни с чем. Более того, страна осталась без американских военных поставок, от которых сильно зависела – американцы в разгар войны ввели эмбарго и всячески препятствовали получению Пакистаном оружия из коммунистического Китая.

Новизна данного исследования заключается в том, что автор сделал попытку отойти от привычных историографических традиций и не стал воспринимать тезис о хороших американо-пакистанских отношениях как аксиому. В то же время автор воздержался от заявлений, характерных для пакистанской историографии и гласящих о том, что политика США была проиндийской. Политика США была, как и следовало ожидать, проамериканской, но вот дивиденды в изучаемый период принесла именно Индии.

РОЗДІЛ VII

НОВА ТА НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ

Від «міцних господарів» до «шпигунів»: еволюція статусу німців-колоністів в Російській імперії (1914–1917 рр.)

Адаменко Анастасія, Цикало Катерина

*Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова
zhvan2012@gmail.com*

Перша світова війна спричинила появу небезпечних тенденцій в системі відносин «держава-особа». Однією з таких «новацій», спрямованих проти людини, стало примусове вивезення військовими воюючих сторін у тиліві райони власного цивільного населення. При цьому ганебна, з морального погляду, політика депортації застосовувалася усіма учасниками світового конфлікту. При цьому акція, проведена саме у Російській імперії, стала одним із перших випадків ініційованого владою широкомасштабного переселення ХХ століття. Царський уряд, у зв'язку з відступом на Східному фронті узаконив масове примусове виселення чужорідних елементів з прифронтової смуги в тиліві губернії, де їх утримували під наглядом поліції. Серед них були євреї, німці, угорці, австрійці, а згодом – болгарі і турки. Ці особи, як зауважив британський історик П. Гетрелл належать до узагальнюючого поняття «переміщені особи» («population displacement»). До його семантичного кола він також зараховує біженців, депортованих, військовополонених ворожих армій та інші.

У найбільш складній ситуації, безсумнівно, опинилися німці, «німці-колоністи російської імперії». Досить швидко вони перетворилися в людей без батьківщини, з «міцних господарів зразкових господарств» у шпигунів Німеччини, хоча у багатьох сімей, насильно переміщених, чоловіки і сини воювали в царській армії. Процес депортації німців-колоністів почався взимку 1914 – 1915 рр. і охопив російські території, якими проходила лінія Північно-Західного (частково Південно-Західного) фронтів. Економічною передумовою виселення став закон «Про землеволодіння і землекористування деяких категорій австрійських, угорських і німецьких вихідців, які знаходилися в російському підданстві» від 2 лютого 1915 р. Сім'ї німців-колоністів у «безконвойном порядку» виселили в тиліві губернії європейської частини Росії, серед яких були і українські, під таємним наглядом поліції.

23 червня 1915 р. у Ставці Верховного головнокомандуючого відбулася «особлива нарада», яка розглядала питання проведення заходів при очищенні військами деяких місцевостей Північно-західного та Південно-Західного фронтів. Фактично члени наради визначили три категорії осіб, які піддавалися виселенню: німці-колоністи, слов'янське населення та євреї. До цього контингенту передбачалося застосувати різні способи переміщення та подальшого утримання. За результатами обговорення до обов'язкового виселення за власний рахунок підпадали всі німці-колоністи із сільської місцевості, а також приписані у містах. Їх майно, що залишалося, належало розпродати та надати у користування біженцям із очищених територій. Від обов'язкового виселення звільнялися багатодітні матері, а також матері й діти колоністів, які перебували на службі в російській армії. Насправді ж реалії життя були іншими.

Варто розрізняти виселення підданих Миколи II «християнського», «слов'янського» населення з депортаційними акціями, направленими проти німців, австро-угорців, турків, болгар. Наприклад, польське населення офіційною імперською владою розглядалося як добровільні біженці-слов'яни, яким гарантувався безкоштовний залізничний проїзд, харчування на шляхах руху в тиліві губернії, де вони могли отримати опіку та заробіт. Натомість саме етнічних представників ворожого блоку, які хоч і були підданими імператора, офіційна російська влада розглядала як «резерв ворога». Вони, фактично опиняючись поза законом, виселялися з прифронтових зон в адміністративному порядку під нагляд поліції та не мали права користуватися державною і громадською допомогою, а також були беззахисними перед можливими випадками з боку місцевого населення. При відступі російських військ територією Волині німецьке населення

виселялося поголовно, а до тих, хто відмовлявся, застосовувалася смертна кара: «У Волинській губернії виселяються всі німці-колоністи, в той же час забувається, що їх сини узяті до війська».

Царизм, на думку української дослідниці Т. Лазанської, намагався в такий спосіб мобілізувати на тотальну війну не лише фізичні, а й духовні сили народу, відволікти суспільну свідомість від повсякденних жахів поразки російських військ, спрямовуючи її [свідомість] на пошук внутрішнього ворога, винного у всіх нещастях армії та цивільного населення. У вітчизняній історіографії окремі дослідники у своїх працях отожднюють поняття «німці-виселенці», «німці-колоністи російської імперії» та біженці. У випадку з примусово депортованими поняття «біженець» не є прийнятним, тому варто розмежувати і понятійний апарат, і дослідницькі проблеми – депортовані та біженці Першої світової війни.

30 серпня 1915 р. імператор Микола II підписав «Закон про забезпечення потреб біженців», п'ять статей якого стосувалися асигнування з державної скарбниці у розпорядження міністра внутрішніх справ 25 млн крб. на «...негайне задоволення потреб біженців і найскорішу організацію справи їх опіки...». Проте на особливий інтерес заслуговує додаток до закону, як доповнення до існуючих законодавчих актів – «Положення про забезпечення потреб біженців». Насамперед слід акцентувати, що його автори вперше в юридичній практиці Російської імперії тлумачення поняття «біженець». «Біженцями визнаються особи, що залишили місцевості, під загрозою наступу ворога або ним вже зайняті, або виселені розпорядженням військової або цивільної влади з району військових дій, а також вихідці з ворожих Росії держав». Поза реєстрацією опинилися державні службовці з сім'ями, виселенці, які знаходилися під наглядом поліції. Дійсно, особи, які насильно були виселені з зони воєнних дій під нагляд поліції, серед яких чимало було німців-колоністів та євреїв, до біженців не зараховувалися.

Зміна політичних орієнтирів, зумовлених приходом Лютневою революцією та приходом до влади в Росії Тимчасового уряду, на хвилі демократичних гасел привела до зміни бачення статусу німців-колоністів. Їх почали розглядати, як і виселенців, жертвами Першої світової війни. А відтак статус німців-колоністів у роки Першої світової війни еволюціонував від представників ворожого блоку в часи Російської імперії до визнання їх жертвами війни за доби Української Держави П. Скоропадського.

Политическая борьба и преодоление экономического кризиса в Болгарии после краха социалистического режима (1990-2001)

Белоусов Юрий

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина kharkovnord@yandex.ru

Проблемы адаптации к новым политическим реалиям, с которыми сталкивались бывшие тоталитарные государства, являются важной темой исследования ученых-историков в наши дни. Ведь в эпоху глобализации, всестороннего международного сотрудничества, необходимо выявлять и устранять истинные проблемы отставания в социально-экономическом развитии отдельных стран.

Актуальность данной темы состоит в том, что болгарский опыт борьбы с пагубными последствиями тоталитарного режима и движению на пути к евроинтеграции является чрезвычайно полезным для стран (в т. ч. и для Украины), которые стремятся к сближению с ЕС, но имеют аналогичные или схожие политические и экономические проблемы и нуждаются в адекватных механизмах их разрешения.

Научная новизна данного доклада состоит в анализе механизмов преодоления экономического кризиса в Болгарии, особенностей борьбы политических партий в Болгарии и корректировки внешнеполитического курса страны.

Тематикой постсоциалистического развития Болгарии занимались российские ученые-славяноведы (статьи “Болгария: политические метаморфозы первого посттоталитарного пятилетия” Ю. Зудинова, “Постсоциалистическая Болгария: надежды и разочарования XXI века”, “Системная трансформация в Болгарии: от смены власти до вступления в Европейский Союз (1991-2007)” Е. Валеовой). Среди западных трудов следует выделить статью английского экономиста Д. Пападимитриу и политолога Э. Гатевой “Between Enlargement: Led Europeanisation and Balkan Exceptionalism: An Appraisal of Bulgaria's and Romania's into the EU”, работу Е. Калиновой и И. Баевой “Българските преходи”. Источниками по данной теме служат материалы болгарских новостных порталов, электоральные данные по выборам в болгарский парламент, данные социологических исследований, официальные доклады Европейской комиссии по Болгарии.

Цель – на основе болгарского опыта рыночных реформ и политических преобразований определить, при помощи каких методов экономических и политических преобразований болгарское правительство стимулировало экономический рост и приблизило государство к критериям членства в НАТО и ЕС.

Задачи – анализ сложившейся к началу 1990-х гг. политической ситуации в Болгарии, экономической политики правительственных кабинетов периода 1990-х гг., установка причин, побудивших правительство Болгарии сделать “поворот” к проевропейской политике во всех сферах жизнедеятельности болгарского общества, анализ проблем, которые возникли на пути проевропейского курса и попыток их преодоления.

В докладе использованы историко-сравнительный метод и метод исторической типологизации, позволяющие определить основные подходы болгарского правительства в политических и экономических преобразованиях страны на пути к евроинтеграции.

В ходе подготовки доклада было установлено, что в Болгарии в указанный период фактически сложилась двухпартийная система. Ведущими партиями в стране были БСП (Болгарская социалистическая партия) и СДС (Союз демократических сил). Первая являлась, по сути, просто переименованной БКП (Болгарской коммунистической партией), и ее социальной базой являлись в массе своей старые партийные функционеры, не обладающие опытом и компетентностью в проведении реформ.

На фоне постсоциалистического кризиса БСП в первой половине 1990-х гг. продолжала пользоваться значительной поддержкой населения, которое не имело устоявшихся традиций парламентской демократии, и еще не привыкло пользоваться правом выбора. БСП делала акцент на необходимости тесных торгово-экономических связей с Россией, т. к. многие высокопоставленные социалисты в прошлом получали высшее образование в СССР, с руки Москвы получали значимые партийные должности, и при этом пытались наладить дружественные отношения с Европейским союзом, пытаясь “усидеть на двух стульях”. При этом БСП не в состоянии была трезво оценить сложившуюся ситуацию и осознать, что реставрация старой системы и всесторонняя помощь со стороны Российской Федерации невозможна.

В период правления БСП правительство прилагало немалые усилия для погашения внешнего долга страны, при этом был чрезвычайно высок уровень экономической преступности, которая “расцвела” на волне неумелых попыток приватизации, продолжалось финансирование предприятий, которые являлись убыточными для болгарской экономики, т. к. продукция, производимая по старым технологиям, не пользовалась спросом ни на внешнем, ни на внутреннем рынке.

СДС же состоял из сторонников западных либеральных ценностей (в т. ч. и бывших диссидентов) и ставил задачи превращения Болгарии в демократическое, правовое государство. В дальнейшем именно СДС, окончательно разобравшись с негативными пережитками коммунистического прошлого, подготовила базу для вступления Болгарии в НАТО и ЕС.

На протяжении 1990-1997 гг. большинство в Народном собрании Болгарии попеременно получали БСП и СДС, так как еще до истечения парламентского срока исчерпывался лимит народного доверия. Третья по величине партия – ДПС (Движение за права и свободы), выражающая интересы турецкого национального меньшинства в Болгарии, следовала в русле политики победителя парламентских выборов. Тотальная коррупция в политике и отсутствие продуктивной программы борьбы с ней не давала возможности стимулировать экономический рост. На фоне демократизации, получения населением демократических свобод, наблюдался низкий (по западноевропейским меркам) уровень жизни и, как следствие, массовая эмиграция трудоспособных болгар. После обострения экономического кризиса зимой 1996-1997 гг. социалистическое правительство Ж. Виденова вынуждено было подать в отставку, и в апреле 1997 г. к власти вновь пришел кабинет СДС во главе с И. Костовым, который радикально преобразовал внешнеполитический курс из пророссийского в проевропейский, стабилизировал экономику, осуществив до конца приватизацию предприятий и остановив рост инфляции, а также привлек значительные иностранные инвестиции и внес большой вклад в борьбу с коррупцией: бывшим номенклатурщикам БКП было запрещено занимать административные должности (от районного звена и до членов ЦК), опубликованы списки агентов Службы безопасности, которые “засели” в министерствах и академических учреждениях. Была грамотно проведена приватизация, возвращена частная собственность на землю, что дало толчок для развития предпринимательства. Убыточные предприятия были проданы в частные руки или попросту закрыты.

В период пребывания И. Костова на посту премьер-министра Болгария также была признана кандидатом на вступление в НАТО. В 2004 г. Болгария стала членом Организации Североатлантического договора, а в 2007 г. вступила в Европейский союз.

Роль М. Дринова у становленні та розвитку Болгарського наукового товариства

Водолазська Ганна

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна annetochka1994@mail.ru

Не зважаючи на досить велику історіографію про болгарського громадського діяча часів національного Відродження, а згодом відомого ученого-славіста, професора Харківського імператорського університету Марина Дринова (1838-1906 рр.), залишаються ще не до кінця з'ясовані сторінки його біографії. Зокрема, існує низка невіршених питань, що стосуються діяльності М. Дринова на посаді голови Болгарського наукового товариства (Българското книжовно дружество – БКД). М. Дринов був одним із творців БКД і впродовж майже тридцяти років (з 1869 до 1898 р.) – його незмінним керівником. Товариство було створено з метою розвитку освіти серед болгарського народу і розповсюдження наукових знань, але спочатку вимушено було діяти в еміграції в Браїлі (Румунія). Проте після звільнення Болгарії від турецького ярма, з 1878 р. БКД переїхало до Софії.

М. Дринов, викладаючи славистичні дисципліни в Харківському університеті з 1873 р., рідко відвідував Браїлу, де від початку існувало товариство. У зв'язку з цим деякі біографи вченого ставлять під сумнів його заслуги в підтримці та функціонуванні БКД, адже всі проблеми, з якими стикалось товариство, вирішували інші дійсні члени – вихованець Празького Карлова університету В. Стоянов (1839-1910 рр.) і випускник Київської духовної академії В. Друмев (1841-1901 рр.). Тому вважаємо доцільним повернутися до оцінки ролі М. Дринова у становленні та розвитку БКД.

Джерельна база дослідження складається з відцифрованої документації товариства (статуту БКД, протоколів його засідання), які зберігаються у Науковому архіві Болгарської академії наук та знаходяться у вільному доступі; кореспонденції між

членами товариства (В. Стояновим, В. Друмевим, Н. Ценовим, Т. Пеевим), а також особистого листування М. Дринова з К. Іречеком, який 1881 р. став міністром народної освіти Болгарії та підтримував діяльність БКД. Історіографія питання представлена працями українських, російських та болгарських дослідників, а саме – Л. Горіної, А. Теодорова, В. Паскалевої, Цв. Величкової, Ст. Жерева та ін.

Новизна авторського підходу полягає в залученні і комплексному аналізі низки документів та кореспонденції членів Болгарського наукового товариства, а також у всебічному вивченні етапу функціонування БКД за головування М. Дринова. При написанні дослідження були використані загальнонаукові та спеціальні історичні методи (історико-системний, історико-порівняльний, історико-хронологічний).

У перебігу дослідження та аналізу джерел з'ясувалося, що основна діяльність вченого була спрямована на налагодження видання часопису «Периодическо списание». У зв'язку з фінансовими труднощами перший номер журналу вийшов лише восени 1870 р., тобто через рік після створення БКД. Однак М. Дринов вважав, що видавничі діяльність є однією з важливих справ товариства. Тому продовжував працювати над змістом кожного номеру, ретельно добрав матеріали, сам писав для нього статті, заохочував інших науковців до участі, згуртовував авторський колектив. Окрім цього, допомога Дринова полягала у встановленні міжнародних зв'язків товариства, в організації бібліотеки і музею БКД 1879 р., коли він обіймав посаду голови відділу освіти та духовних справ Російського тимчасового управління в Болгарії.

Однак голова Товариства керував його діяльністю здалеку, розділяючи свої громадські обов'язки з викладацькими та державницькими, тому не завжди виявляв необхідну твердість у справах організації, зокрема не протестував проти свавільних політичних акцій В. Стоянова, що відображали протурецькі настрої та завдавали шкоди роботі БКД, рідко з'являвся на загальних зборах товариства через роботу університетського професора у Харкові, де упродовж 1890-1897 рр. очолював також Харківське історико-філологічне товариство. Звісно, як голова БКД, переобраний на цю посаду 1884 р., М. Дринов частково відповідальний за кризу, що вразила БКД у другій половині 1880-х років через нестачу кадрів наукової інтелігенції та загальмувала роботу товариства й видання часопису «Периодическо списание». Однак цю його провину можна розділити з іншими членами товариства, які хоч і мешкали, на відміну від Дринова, в Болгарії, взяли за рішучі заходи задля подолання кадрової кризи лише наприкінці 1890-х років.

Таким чином, оцінюючи діяльність М. Дринова як голови БКД, варто зазначити: його обрання 1869 р. на цю посаду пояснюється тим, що він був одним з небагатьох учених із болгар, а з 1876 р. – єдиним, хто обіймав посаду університетського професора. Його діяльність у Російському тимчасовому управлінні в Болгарії упродовж 1878-1879 рр. сприяла розвитку не тільки болгарської освіти, а й появі нових наукових кадрів. Під керівництвом М. Дринова Болгарське наукове товариство стало об'єднавчим центром для всієї інтелігенції та сприяло становленню болгарської професійної науки.

Деятельность ультраправой организации «Французское возрождение»

Гришель Алексей

*Республиканский институт высшей школы (Минск, Республика Беларусь)
alexey.grishel@tut.by*

Актуальность данного исследования не вызывает сомнений, поскольку в XXI в. в связи с обострением иммигрантского вопроса всё большую популярность набирают ультраправые партии, организации и движения. Среди государств, в которых проблема иммиграции приобрела особую остроту, выделяется Франция, где значительную долю иммигрантов составляют выходцы из её бывших колоний. В связи с нерешённостью

проблемы традиционными правыми и социалистами граждане стали проявлять интерес к идеям ультраправых, в частности организации «Французское возрождение».

В процессе изучения данной проблемы были использованы аудио и видеоматериалы, содержащиеся на официальном сайте организации, а также статьи популярной газеты «Le Monde».

В основу исследования был положен метод анализа, с помощью которого изучалась деятельность «Французского возрождения». Также использовался сравнительный метод, позволивший сопоставить идеи разных французских ультраправых организаций.

Новизна исследования заключается в конкретизации места организации «Французское возрождение» в политической системе современной Франции. В отечественной и зарубежной историографии нет специальных исследований, посвящённых изучению деятельности данной организации.

«Французское возрождение» было создано в ноябре 2005 г. на базе националистической «Франкской гвардии». Деятельность организации находится под контролем Политического совета. Базирующийся в Париже Секретариат отвечает за управление теми делами, которые не входят в компетенцию местных отделений, находящихся в крупных французских городах (Париж, Лион, Бордо, Нант, Руан и др.). Лидер организации – Тибо де Шассе. В настоящее время членами движения являются несколько сотен человек. Газета «Le Monde» называет их националистами и антисемитами.

В качестве эмблемы была избрана стилизованная лилия, поскольку она являлась символом Франции с древних времён. Также в качестве эмблемы используется меч как символ того, что движение всегда готово защищать интересы Франции, ведь главная цель движения – сохранить идентичность французской нации. Призывы сохранить идентичность стали использоваться почти всеми ультраправыми, потому что под идентичностью можно понимать всё что угодно: от культуры до политики.

Как и ультраправый Блок идентичности, лидеры «Французского возрождения» ориентируются прежде всего на молодёжь, потому что многие молодые люди не имеют работы, не уверены в будущем из-за экономического кризиса. Ультраправые также запугивают людей последствиями неконтролируемой иммиграции, которая неизбежно приведёт, по их мнению, к исламизации Европы и росту насилия. На официальном сайте с этой целью размещено большое количество устрашающих видеороликов, в которых также критикуется мягкая позиция социалистов и президента Ф. Олланда в отношении иммигрантов. Знакомство молодёжи с идеями организации осуществляется посредством конференций, летних лагерей. У организации есть свой журнал, который называется «Наследие». В его статьях большое внимание уделяется истории Франции.

У «Французского возрождения» нет программы, несмотря на то, что оно существует более 10 лет. Тем не менее у него достаточно сочувствующих, которые соглашаются с его идеями, но не всегда поддерживают средства, используемые для достижения поставленных движением целей. Многих от присоединения к организации отпугивают откровенно расистские лозунги. Активисты движения призывают к националистической революции, обещая, что в случае победы такие проблемы, как коррупция, безработица, иммиграция, преступность, исчезнут. При этом они не уточняют, как собираются решить эти вопросы. То есть обещания носят популистский характер.

Таким образом, «Французское возрождение» не является серьёзной политической силой во Франции. Конкретных предложений им не выдвигается. Вся деятельность основана на лозунгах и призывах бороться с иммигрантами за сохранение «чистоты» французского народа. Скорее всего, данная организация была создана, как и многие другие во Франции, для популяризации её лидера. Реальных претензий на завоевание власти «Французское возрождение» не имеет, поскольку не участвует даже в местных выборах.

«Нация Ислама»: предпосылки возникновения радикальной организации**Зинченко Николай***Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
nikalyay1@gmail.com*

Сегодня весьма актуальна проблема взаимоотношений исламского мира с Западом, в частности проникновение ислама на территорию большинства европейских государств. Одним из ярких примеров является исламский вопрос в США, который занимает значительное место во внутренней и внешней политике государства. Исламский вопрос нашел свое выражение в деятельности организации «Нация Ислама», членами которой являются, как правило, афроамериканцы.

Историография проблемы представлена трудами Ш. Э. Джексона, Д. Е. Фурмана, О. В. Филиановской, Э. Л. Нитобурга. Источниковой базой являются американская периодика, в частности архив издания «The Final Call», а также мемуары некоторых участников движения.

В докладе рассмотрен процесс зарождения радикальных настроений в афроамериканской среде, определены предпосылки возникновения «Нации Ислама», проанализирован этап ее становления.

Активизация афроамериканского движения начинается вместе с отменой рабства, после окончания Гражданской войны (1861–1865), что связано с ущемлением гражданских и социальных прав чернокожих. В результате долгих веков унижения и восприятия их как собственности, у представителей этого этнорасового меньшинства сформировался своего рода комплекс неполноценности: негры стремились искоренить любой намек на свое происхождение и во всем пытались походить на белых. Развивающаяся ущербность со временем, однако, трансформировалась в комплекс национального превосходства.

Во второй половине XIX в. афроамериканцы в поисках заработка перебирались в крупные промышленные города севера США. Начинают складываться так называемые «черные гетто» – районы с низким социальным статусом, с плохими условиями жизни, повышенным уровнем преступности. Такое явление связано с четким разграничением черного и белого населения в городах. В таких условиях возникают движения, направленные на сепарацию, отделение «черных» от «белых».

Пропаганда идеи об Африке как мифической родине и «золотой стране» привела к возникновению движения «черных мусульман». Ведь ислам в представлении афроамериканцев был религией Африки – далекой отчизны. Следовательно, обращение в ислам воспринималось как своего рода «возвращение на круги своя». Идеология «Нации Ислама», возникшей в 1930-е годы благодаря усилиям Уоллеса Фарда Мухаммада, была сформирована без оглядки на «образец», что связано с отсутствием у идеологов представлений об исламской теологии и обрядовых установлениях. Теологические разработки идеологов НИ были максимально приспособлены к негритянским реалиям. При разительных отличиях от классического ислама, афроамериканцы все же имеют статус мусульман и включены в мировую умму.

Следует отметить, что приверженцам НИ импонировал воинственный характер религии в сравнении с проповедью ненасилия, исходящих от протестантских конгрегаций и христиан-католиков. Афроамериканцы нередко противопоставляли ислам «рабовладельческому» христианству, что способствовало усвоению в радикальной негритянской среде именно этой религии в качестве базы для этнической самоидентификации.

Подводя итоги, можно сказать о том, что повальное угнетение чернокожего населения до и после отмены рабства, развитие комплекса неполноценности у негров, массовая сегрегация по расовому признаку привели к развитию у темнокожих

радикального мышления и негативного отношения к белым американцам. В итоге, одной из идеологических платформ борьбы за свои права стал именно воинственный ислам, дающий возможности вести противостояние с неверными.

Общественное мнение и милитантское направление суфражизма в США и Великобритании в кон. XIX – нач. XX в.**Капралова Анастасия***akapralova@i.ua Харьковський національний університет імені В. Н. Каразіна*

Суфражизм – борьба за предоставление женщинам всей полноты гражданских и политических прав, является неотъемлемой частью идеологической и практической основы феминизма. В США суфражизм был основан на почве аболиционистского движения, а в Великобритании являлся не только логическим продолжением либеральной теории, но имел также общие корни с британскими социалистами. Научная новизна исследования состоит в попытке рассмотреть эволюцию восприятия британской и американской общественностью феномена суфражизма как явления, отражающего политические тенденции того времени.

Историография данного вопроса недостаточно обширна, история американского суфражизма представлена в исследованиях в меньшей степени. Стоит сказать, что большинство работ несут описательный характер, а также отсутствует сравнительный анализ американского и английского суфражизма. Среди зарубежных и российских ученых, разрабатывающих данную проблему, следует назвать И. А. Школьникова, О. В. Шнырову, К. Адамса, С. Холтон, П. Бартли, К. Коуман, Дж. Бейкер, Дж. ЛаКосс, С. Маршалла, Б. Шмидта.

Источники, которые использовались при написании данной работы можно разделить на несколько групп: материалы органов государственного управления и судебно-следственные документы, источники агитационно-пропагандистского характера, документы антисуфражистских объединений, статьи британских и американских газет и журналов, а также феминистская пресса заявленного периода. При написании работы использовались статьи из таких газет как «The Times», «Morning Post», «Daily Express», «London Illustrated News», а также «New-York Tribune», «The St. Charles Herald» и др.

Радикальное или «милитантское» направление суфражизма в Великобритании было связано с деятельностью Э. Панкхерст и ее дочерей, основавших Женский социально-политический союз. По мере развития данного направления, активистками была выбрана политика разрушительных действий по отношению к собственности. Такие действия суфражетки, как их еще называли, оправдывали тем, что раз британское правительство отказывается предоставить женщинам гражданские права во всей их полноте, то подчиняться законам государства им также необязательно. Похожее направление американского суфражистского движения возглавляли Э. К. Стэнтон и С. Браунелл, основавшие Национальную ассоциацию за избирательные права женщин, а позже – Элис Пол и ее Национальная Женская партия.

Акции милитанток с самого начала их деятельности носили рекламный и массовый характер, были зрелищными, ориентированными на привлечение внимания прессы и публики. Следует отметить, что суфражетки не были первооткрывателями в большинстве методов взаимодействия с обществом. Проведение ярмарок и распродаж носило отголосок массовых религиозных и благотворительных мероприятий, имевших большую популярность в Англии и США, и было вызвано желанием завоевать у населения доверие, также ставило перед собой своего рода просветительские цели. Основной задачей митингов и демонстраций было убедить общество в том, что народ поддерживает суфражеток в их требованиях.

В период деятельности милитанток можно выделить тенденцию выхода женщин в публичную сферу, что подтверждается организацией массовых мероприятий, агитацией, рекламой, которые нашли свое отражение в прессе и повлияли на сознание британского и американского общества. Главным недостатком милитантства как движения принято считать их чрезмерную воинственность, которая формировала негативный образ и последствия для милитанток, провоцировала раскол в суфражистском движении и появление антисуфражистских организаций. Однако с этим тезисом можно не согласиться. Именно благодаря росту такой активности, непрерывающейся деятельности печатных органов и суфражистской пропаганды, вопрос женского избирательного права нередко появлялся на передовицах средств массовой информации, вызывая общественный резонанс и способствуя привлечению внимания и постоянному пересмотру позиции по женскому вопросу у политических элит и гражданского общества Англии и США в начале XX века.

Развитие идей американского консерватизма в 1930–1960-е гг.: истоки и платформа интеллектуального движения

Капанова Ольга

kapanovaolga9@gmail.com

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

Политико-идеологическое течение неоконсерватизма занимает важное место в американской политической мысли. Актуальным остается интерес к тому, что же являет собой неоконсервативное течение, претерпевшего в ходе своего развития значительные изменения, рефлексирова на конкретные политические реалии и идейно обогащаясь, на первый взгляд, совершенно противоположными взглядами на экономическую, социальную и внешнеполитическую жизнь государства.

Научная новизна работы заключается в установлении ключевых компонентов идейной составляющей неоконсервативного течения.

В основу исследования были положены историко-генетический и сравнительный методы, а также метод исторической типологизации.

Историография исследуемой темы достаточно обширна. О развитии неоконсервативного движения в контексте политической истории подробно повествуется в труде французского историка Джастина Вейса "Neoconservatism: The Biography of a Movement". Автор предлагает всесторонний взгляд на историю неоконсервативной мысли, разбивая ее на различные разветвленные школы свободных политических мыслителей. Политические и идеологические аспекты консерватизма и неоконсерватизма в США раскрывают труды Р. Кирк, Л. Харца, Д. Бурстина, А. Блума. В то же время, в современных российских и украинских исследованиях анализ теории неоконсерватизма представлен достаточно фрагментарно, хотя отдельные проблемы рассматриваются в работах Э. Баталлова, К. Гаджиева, Ф. Войтоловского.

Источниковую базу исследования составила неоконсервативная публицистика, представленная в журнале "The Public Interest", а также в сборнике "The neoscon reader" И. Стелзера, ценными представляются также монографии представителей первого поколения неоконсерваторов Ирвинга Кристола, Дэниэла Белла, Сеймура Мартина Липсета, рефлексирующих на собственные политико-идеологические искания.

В 1930-1960-е гг. существовало по крайней мере две интеллектуальные платформы, давших позднее толчок к формированию неоконсерватизма и основной набор его идей. Это группа интеллектуалов-троцкистов Нью-Йоркского Городского колледжа, противостоявших группе сталинистов и журнал "Общественный интерес", редакторами которого выступили представители данной группы Д. Белл и И. Кристол.

В ходе исследования нами были установлены, что отмежевываясь от троцкизма к началу Второй мировой войны, главным наследием представителей группы

интеллектуалов Городского колледжа стал воинственный антикоммунизм с сохранением при этом мессианской идеи идеологической экспансии и противопоставлением себя идейному врагу, а также отрицанием целесообразности широкомасштабного социального строительства.

Журнал "Общественный интерес" стал площадкой для развертывания дискуссии Д. Белла, Н. Глейзера, Липсета и Мойнихана вокруг концепции "Великого общества" новых левых. Главным поводом для критики стали именно границы социального строительства. Такая позиция была основана на убеждении, что активное государственное вмешательство приводит к извращению социальных отношений. Отсюда прорисовывается идеологическая преемственность между ранним периодом развития неоконсерватизма, связанного с группой Городского колледжа и "Общественным интересом", выражающаяся в отрицании утопических идей социального строительства.

Таким образом, в 1930-1960-х гг. в США сформировалось первое идейное крыло неоконсерваторов, при этом, журнал "Общественный интерес" занимался освещением внутривнутриполитических проблем, заложив тем самым основы неоконсервативных взглядов на внутреннюю политику, тогда как "троцкистское прошлое" этой интеллектуальной группы может быть также связано с оформившимися позднее представлениями о необходимости активного экспорта американских политических принципов демократии, свободы и рыночной экономики в другие страны.

Шведоманство як культурна і політична опозиція

Ковальов Денис

Національний Гірничий Університет kdv_svboda@ukr.net

Свекомани або шведомани – націоналістична партія шведсько-маної меншини у Великому князівстві Фінляндському в XIX ст. Шведоманський рух зародився як ліберальна течія в 1860-ті рр. на противагу руху радикальному фенноманству. Шведомани прагнули збереження провідного становища шведської мови і культури у Великому князівстві Фінляндському, а також самої шведської громади у суспільно-політичному та економічному житті тодішньої російської автономії. Основною ареною боротьби шведоманів та фенноманів в той час були не Сейм чи Сенат Великого князівства Фінляндського, а власне Гельсінґфорський університет і "Фінське літературне товариство".

Ідейним натхненником шведоманського руху був шведськомовний фінський філолог та публіцист Аксель-Улоф Фреуденталь, народжений у родині збіднілого дворянина в рибачьому селищі Сіунтіо поблизу Гельсінґфорса. Він став скандально відомий у Великому князівстві Фінляндському завдяки своїм радикальним, майже шовіністичним переконанням, проголошуючи етнічну та расову перевагу шведів над фінами. Під час свого навчання у Гельсінґфорському університеті, де вирувала націоналістична боротьба між шведськомовною меншістю і фінськомовною більшістю, Фреуденталь ініціював організаційне створення єдиного шведського руху, який мав протистояти фенноманській пропаганді. Він навіть висунув теорію, згідно з якою фінляндці, що спілкуються шведською та фінською мовами, представляють собою два різні народи, при цьому Фреуденталь вважав, що шведськомовні фінляндці належить до вищої раси. Таким чином, виходило, що ідеологія руху шведоманів стала ідеологією політичної еліти – титулованого шведськомовного дворянства Великого князівства Фінляндського. У 1870 р. до Фреудентала приєдналися юрист Аксель Вреде, публіцист Лео Мехелін та видавець Аксель Лілле, які разом сформували політичні вимоги шведоманського руху: рівноправне становище шведськомовної меншини із іншими фінляндськими громадянами; обмеження впливу фінського національного

пробудження; організований спротив розквіту фінської мови та подальшої фінізації населення. У 1874 р. Фреуденталь і Вреде заснували шведськомовну газету "Vikingen", в якій писали різні радикальні статті.

Основною метою шведськомовної меншини було збереження існуючого порядку речей у Фінляндії як за часів шведського панування, тоді як фенноманство відображало прагнення зберегти лише державний зв'язок (при певному розвитку її автономних інститутів) із Російською імперією і не ставило спочатку своєю метою національно-визвольні завдання. За самосвідомостю і самовідчуттям шведомани були частиною єдиного скандинавського світу із притаманними йому традиціями свободи, правопорядку та лібералізму. Отримуючи духовну і політичну підтримку зі Швеції, ці люди хотіли бути саме шведами і ніким іншим. Поділяючи із західним світом цінності вільного політичного та ідейного спору, шведомани прагнули поєднувати лібералізм тактики з консерватизмом стратегії. Виходячи з таких позицій, шведська орієнтація у Фінляндії стала синонімом опозиції до політичної системи Росії. Тому шведомани, лідером яких у 1870-1880-х рр. був Фреуденталь, були змушені вести війну на 2 фронти – проти царського самодержавства і фенноманів, які, на їхню думку, послаблювали духовну здатність Фінляндії протистояти подальшій інкорпорації до Російської імперії. Варто додати, що шведомани також не ставили за мету від'єднання від Росії у найближчому майбутньому, але й повернення назад до складу Швеції було неможливим – колишня метрополія стала заслабкою балтійською провінцією індустріальної Європи.

Шведомани одночасно виступали за збереження і розширення автономії Великого князівства Фінляндського у складі Російської імперії. В період правління Александра II і Александра III шведоманська аристократія незмінно намагалася своєю ліберальною поведінкою домогтися ряду поступок на користь фінляндської автономії. Так, вже у 1880 р. було засновано шведоманську "Ліберальну партію", яку очолив Мехелін, а от партійну програму склав Фреуденталь спираючись на класичний лібералізм. "Ліберальна партія" закликала до встановлення у Великому князівстві Фінляндському конституційного ладу, громадянських свобод, вільної ринкової економіки та децентралізація влади. Основним друкованим органом партії стала шведськомовна газета "Nya Pressen", головним редактором якої став Лілле.

У 1880-1890-х рр. шведомани перейшли до боротьби у Сеймі, де більшість була за фенноманів. В часи правління Ніколая II царський уряд проводив політику насильної русифікації Фінляндії, і надії на допомогу "зверху" для шведоманів зникли. Тоді вони тимчасово відмовились від конфлікту з фенноманів і утворили коаліційний союз пасивного опору "Спілку конституціоналістів". Проте, революція 1905-1907 рр. змінила всі плани – у міру зростання народного невдоволення від "Спілку конституціоналістів" незабаром відкопалися помірковані дрібнобуржуазні елементи – младашведи – утворивши в 1906 р. нову консервативну "Шведську народну партію", яка прагнула захистити права шведськомовної меншості. А до початку Першої світової війни шведоманський рух остаточно сформувався як політична опозиція не тільки фенноманам, але й царизму.

Затянувшася «перезагрузка»: Либеральная «цанковисткая» партия Болгарии в 1894–1899 гг.

Крютченко Мария

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
merry_blackcom@mail.ru*

Не изученность и постоянно возрастающий интерес историков к вопросам модернизации политических систем стран Центрально-Восточной Европы обусловили актуальность представленной темы.

Либеральная партия «цанковистов», период деятельности которой тесно связан со временем формирования многопартийной системы Болгарии, в конце XIX – начале XX вв. занимала одно из ведущих мест среди политических сил Болгарии. Однако во время режима премьер-министра С. Стамболова болгарская власть преследовала сторонников переворота 1886 г., поэтому большая часть группировки «умеренных» либералов, поддержавших переворот, была вынуждена покинуть территорию Болгарии. Сторонники Д. Цанкова не имели возможности какой-либо пропаганды и участия в избирательных процессах вплоть до отставки С. Стамболова. 19 мая 1894 г. было сформировано новое правительство, и в истории «цанковистов» начался новый этап развития.

Степень научной разработанности данной темы, связанной с периодом возобновления политической деятельности «умеренных» либералов, практически не исследована. Основное внимание болгарских, советских, российских и украинских исследователей, в основном, было приковано к формированию новой правящей коалиции во главе с бывшим лидером Консервативной партии, а также инициатором создания Народной партии – К. Стоиловым. Историография рассматриваемого вопроса представлена немногочисленными работами болгарских ученых М. Маноловой, В. Николовой, С. Живкова, а также исследованиями украинского историка Д. Миколенко.

В процессе изучения был использован ряд исторических источников: программные документы Либеральной партии «цанковистов»; воспоминания С. Стамболова, одного из лидеров «умеренных» либералов – С. Данева, а также мемуары других общественно-политических деятелей Болгарии.

Цель работы состоит в том, чтобы дать характеристику и определить особенности периода возобновления деятельности политической группировки «цанковистов» в постстамболовский период развития политической системы Болгарии.

В 1894 г. на смену кабинета С. Стамболова к власти пришла политическая группировка во главе с бывшим лидером Консервативной партии К. Стоиловым. С этого момента начался период «перезагрузки» «цанковистов». Многопартийная система страны постепенно возобновлялась.

В начале июня 1894 г. некоторые известные политические и общественные деятели создали партийную коалицию, в состав которой вошли «цанковисты», бывшие консерваторы, «радославовисты» и др. Позже это объединение получило название «Народная партия», главной целью которой было предотвращение возвращения к власти С. Стамболова. Однако процесс легализации партии «цанковистов» был связан с рядом особенностей.

Политические разногласия сторонников Д. Цанкова предопределили раскол в рядах партии. Одна часть «цанковистов» во главе с С. Даневым, поддерживала тесную связь с «народняками». Но лидер группировки, Д. Цанков, выступал за самостоятельную деятельность партии. Однако, разочаровавшись в политике правительства, «умеренные» либералы вновь консолидировались, а коалиционная группировка распалась. С этого момента наряду с Д. Цанковым появляется другой сильный молодой лидер партии – Стоян Данев, который позже, в 1897 г. возглавил партию.

Процесс плодотворной деятельности «цанковистов» также затрудняло неспешное возвращение сторонников Д. Цанкова в Болгарию. Под страхом возобновления режима С. Стамболова, и, соответственно, начала новой волны преследований, некоторые лидеры политической группировки присоединились к работе партии только после гибели бывшего диктатора.

В дальнейшем стратегия «цанковистов» изменилась: основной целью партии стала критика экономической политики правительства. Однако на выборах «цанковисты»

все же не одержали победы. При отсутствии поддержки, вместе с «народняками», «каравелистами» и социал-демократами «цанковисты» были вынуждены перейти в оппозицию.

Таким образом, не смотря на ряд проблем, возникших в среде сторонников Д. Цанкова в 1894–1897 гг., период «перезагрузки» характеризовался возобновлением деятельности партии, ее консолидацией. Со сменой лидера в 1897 г. произошло омоложение партии, а также была разработана первая собственная политическая программа. Среди болгарского народа возрастала популярность «цанковистов». Это объясняется тем, что в конце правления «народняков» в их рядах произошел раскол. Часть партийцев перешла к «умеренным» либералам, что способствовало увеличению электоральной базы «цанковистов». Процесс «перезагрузки» закончился созданием сильной самостоятельной либеральной партии в Болгарии.

Стокгольмский синдром: влияние мигрантского вопроса на модель социально-экономического развития Швеции в конце XX – начале XXI веков

Пацера Дмитрий

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина dpatsera@gmail.com

Современная Европа столкнулась с довольно серьезной проблемой – в связи с дестабилизацией ситуации в странах Ближнего Востока, вызванной, в частности, деятельностью террористической организации под названием «Исламское государство Ирака и Леванта» и боевыми столкновениями между силами правительства и оппозиции в Сирии, страны Евросоюза подверглись массовому наплыву беженцев из данного региона. Результат от подобного процесса не заставил себя долго ждать – по континенту расползаются ксенофобские настроения, начинают поднимать голову политические движения правого толка, а особо горячие головы требуют закрытия границ и тщательной фильтрации прибывающих из-за границы гостей. Мигрантский вопрос по-разному отразился на странах Европы, однако особый интерес вызывает его влияние на Швецию, так как одним из столпов её успешного социально-экономического развития являлась монолитность и гомогенность населения страны.

Актуальность данной работы состоит в том, что она позволяет проследить причины возникновения, ход и последствия не только современной мигрантской волны в Швецию, но и более ранние схожие явления, которые имели место быть ещё в 1980-х гг. Учитывая и тот факт, что современная Украина готовится стать полноценной частью единого европейского сообщества, весьма важным для нашего государства будет рассмотрение этой довольно таки насущной для Европы проблемы, и ознакомление с историей вопроса. Целью всего этого должно являться извлечение опыта разрешения ситуации (как положительного, так и отрицательного плана), который поможет не допустить ошибок других европейских стран в мигрантском вопросе во время дальнейшего процесса евроинтеграции.

Историография работы отличается достаточным уровнем объёмности. Наиболее всего для данного исследования оказались полезными работы Клауса Мисгельда, Йоргена Вейбулла и Клавдии Гороховой. Изучение трудов, созданных как шведскими авторами, так и исследователями других стран позволило рассмотреть различные мнения по изучаемому вопросу, что обусловило выработку наиболее объективного взгляда на данную проблему.

Источниковедческая база работы представлена государственными и законодательными актами, документацией политических партий и организаций, а также отдельными научными трудами. Особенную ценность представляют материалы периодических изданий, благодаря которым можно судить как и о настроениях в

Швеции по поводу мигрантского вопроса, так и о реакции на данную ситуацию из-за рубежа.

Целью данного исследования является изучение влияния мигрантской проблемы на шведское общество и социально-экономическую модель развития государства. В качестве хронологических рамок был выбран период с середины 1980-х гг. (именно тогда Швеция впервые в своей современной истории начала принимать довольно крупную волну мигрантов) до сегодняшнего времени (так как в настоящий момент Швецию захлестнула общеевропейская мигрантская волна). Для достижения этой цели были поставлены следующие задачи: проанализировать историографию и источниковедческую базу по данной теме; выделить наиболее существенные мигрантские волны в новейшей истории страны; рассмотреть причины возникновения подобных ситуаций; определить характерные признаки волн; проанализировать программы действий шведских властей насчёт решения мигрантского вопроса; выделить последствия различных мигрантских волн на шведское общество; отдельно рассмотреть уровень влияния данной проблемы на социально-экономическую модель развития Швеции.

Новизна данной работы состоит в том, что впервые предпринимается попытка комплексного рассмотрения проблемы мигрантов в Швеции. Если до этого времени большинство исследователей занималось изучением лишь проблем от волны беженцев из стран Ближнего Востока, начавшейся в начале 2000-х гг., то данная работа также поднимает вопрос мигрантской волны из стран бывшего социалистического блока, начавшейся в середине 1980-х гг. и вызвавшей появление первых трещин в фундаменте шведского «дома для людей».

Методологическая база работы основана на принципах историзма и системности в изучении обозначенной темы. Основным методом исследования является метод анализа и синтеза, также были использованы такие методы как ретроспективный, историко-сравнительный, историко-системный.

Данное исследование привело нас к итогу, который заключается в том, что Швеция в своей новейшей истории довольно болезненно воспринимала проблемы, связанные с наплывом мигрантов. Это вызвано сложившейся за довольно длительный период населению страны, бывшем довольно однородным в этническом и культурном плане. Как было выяснено в ходе работы над исследованием, первая крупная волна мигрантов захлестнула Швецию в середине 1980-х гг. Преимущественно её составляли бывшие жители стран социалистического блока (в особенности, Югославии и Польши). Государство с трудом смогло интегрировать новых жителей страны в полноценную жизнь внутри общества, чему стали свидетельством ряд серьезных экономических осложнений, постигших Швецию во второй половине 1980-х гг. (многие в тот момент видели в сложившейся ситуации повторения кризиса, постигшего Швецию десятилетием ранее), а также рост антимигрантских настроений внутри социума, чем смогли воспользоваться на выборах в Риксдаг в 1991 г. правые партии, выступавшие за ужесточение миграционной политики. Однако, несмотря на продолжавшийся в течение 1990-х гг. миграционный поток (его причинами являются война в странах бывшей Югославии и распад СССР), шведская модель социально-экономического развития смогла устоять и успешно справиться с таким серьезным вызовом. Гораздо более серьезным испытанием для королевства стал наплыв мигрантов из стран Ближнего Востока, начавшийся в первые годы нового тысячелетия. Мигранты из стран этого региона, в отличие от беженцев с тех же Балкан или стран Балтии, так до сих пор и не смогли полностью адаптироваться под культурные и экономические реалии Швеции, в связи с чем внутри государства всё сильнее стали нарастать проблемы, связанные с мигрантским вопросом. Особо громко данная проблема начала обсуждаться после событий мая 2013 г., получивших в прессе громкое название «Стокгольмское восстание» (тогда в 15 районах шведской столицы вспыхнули массовые беспорядки,

зачинниками которых выступили выходцы из мигрантских семей). Под натиском мигрантского вопроса шведская модель социально-экономического развития была вынуждена адаптироваться под новые реалии, а потому всё чаще в прессе как внутри страны, так и за её пределами стали появляться громкие заголовки на первых полосах, провозглашающие «смерть «шведского социализма»». Как это ни прискорбно признавать, но кое в чём СМИ оказались правы: мигрантский вопрос в корне изменил модель социально-экономического развития Швеции, которая в наше время имеет мало общих черт со своими наиболее известными прообразами полувековой давности.

Ставлення представників головного офісу Джойнту (Нью-Йорк) до Голокосту в Європі

Радченко Ірина

irisha_89@ukr.net Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Однією з маловивчених проблем історії Другої світової війни є ставлення до подій Голокосту представників міжнародних благодійних організацій, безпосередньо єврейських, оскільки їх представникам нерідко закидають у провину знищення 2/3 європейських євреїв впродовж Другої світової війни через їхню пасивність.

Визначені темі присвячені праці, насамперед, американських та ізраїльських фахівців (Є. Бауер, Д. Вайман, Д. Гурок, Г. Файнгольд та ін.), серед яких виокремлюються 2 напрямки стосовно оцінки ставлення єврейських благодійних організацій, зокрема Джойнту до Голокосту: 1) звинувачення американської влади (особливо президента США Ф. Рузвельта) та міжнародних організацій у «бездіяльності» та фактичному потуранні нацистським планам щодо знищення євреїв; 2) виправдання дій представників Джойнту – «вони зробили усе, що могли і на що мали повноваження». Суперечливі оцінки, часто з перебільшеним емоційним забарвленням, зумовлюють необхідність пошуку нових, неупереджених досліджень з даної проблематики.

Метою дослідження є висвітлення ставлення представників центрального офісу Американського єврейського комітету («Джойнт») у Нью-Йорку до Голокосту у європейських країнах. Предметом запропонованого дослідження стала позиція членів американської філантропічної організації.

У дослідженні були використані джерела з архіву Джойнту у Нью-Йорку: меморандуми, доповідні записки, звіти, а також джерела особистого походження.

Новизна авторського підходу полягає у залученні нових джерел та новітньої літератури для з'ясування проблеми ставлення представників Джойнту до подій Голокосту та прагненні її неупередженого критичного осмислення.

Основні висновки, зроблені у ході дослідження.

Позиція лідерів Джойнту зазнала певних змін в залежності від перебігу подій у Європі, що дозволяє визначити 2 етапи:

– I етап: 1938 – березень 1942 рр., – обумовлений великою хвилею єврейських біженців з Німеччини, Австрії, Чехословаччини, які масово їхали до США, проте переважній більшості з них було відмовлено у в'їзді через імміграційні квоти. Саме у 1938 р. відбулася Євіанська конференція, яка стала першим кроком до консолідації зусиль усіх міжнародних благодійних організацій задля єдиної мети – допомоги усім нужденним (передусім – євреям Європи). Показовим щодо ставлення до проблеми європейського єврейства є те, що у цей час американською владою, представниками різних єврейських установ, вживався термін «політичні біженці», а не «єврейські біженці».

Американський офіс Джойнту першу інформацію про Голокост сприйняв як чутки або, у небагатьох випадках, як перебільшення. Повідомлення про перші масові акції знищення євреїв в Німеччині з початком радянсько-німецької війни викликали резонанс

у всьому світі, та, водночас не переконали у наявності геноциду. Навіть представники Джойнту, спілкуючись між собою через телеграми, доволі скептично ставилися до неї, зважаючи, що американська преса (зокрема, єврейська) описувала насилля, свавілля нацистських офіцерів, вбивства єврейських громад.

– II етап: березень 1942 р. – початок 1944 р. У березні 1942 р. відбувається офіційне визнання Джойнтом реалізації нацистами політики винищення євреїв, що усвідомили також інші міжнародні організації та установи (зокрема, Єврейське телеграфне агентство, представники Світового єврейського конгресу). З цього часу можна говорити про активізацію зусиль Джойнту, та у деяких країнах (Польща, Румунія) шанси на порятунок значно зменшилися, оскільки значна кількість євреїв вже була знищена або перебувала у стані депортації. Крім того, офіційна діяльність Джойнту була заборонена ще з початком Другої світової війни.

– III етап визначається початком 1944 р. – травнем 1945 р., коли виникла проблема формування ставлення до євреїв, які вижили на звільнених від нацистів територіях та надання їм допомоги. Характерною була відсутність узгодженого погляду представників Джойнту стосовно цього, що зумовило фрагментарність, слабку організованість або малу ефективність рятувальних заходів організації.

Рост турецкой диаспоры в Германии и проблемы её интеграции

Родина Екатерина

НИУ «БелГУ» betti.smit2014@yandex.ru

В современном мире проблема миграции входит в число самых актуальных; её даже ставят в один ряд с такими глобальными проблемами, как недостаток питьевой воды или загрязнение окружающей среды. Наиболее остро она развивается в странах Западной и Северной Европы.

Население современной Германии состоит из 160 национальностей. Турецкая диаспора – самое многочисленное национальное меньшинство ФРГ. Данные 2011 г. говорят об 1 607 161 чел. турецкого населения, что составляет 4% от всех жителей Германии. Турецкая диаспора также является одной из самых молодых диаспор в мире – её составляют всего 3 поколения.

История турецкой диаспоры начинается с 1958 г., когда после предложения Т. Хойса, в Кёльн, на завод Форда приехали 150 молодых турецких специалистов для обмена опытом. По весьма успешным результатам данного эксперимента Турции было сделано официальное предложение – «Соглашение о вербовке турецкой рабочей силы для немецкого рынка труда между Турцией и ФРГ», которое было подписано 30 октября 1961 г. С того момента политика трудоустройства своих граждан в процветающей европейской стране стала частью общегосударственной политики Турции и обрела долгосрочный характер. На такое положение политики европейского трудоустройства повлияли следующие экономические факторы: высокий уровень безработицы, необходимость повышения квалификации турецких рабочих для дальнейшего использования приобретённых навыков в Турции, улучшение платёжного баланса страны с помощью поступлений от турецких эмигрантов. На столь серьёзный шаг со стороны Германии повлияли такие причины, как сокращение трудовых ресурсов и растущий спрос на дешёвую рабочую силу вследствие роста экономики; успешная борьба немецких трудящихся за улучшение их социального положения; стремление господствующего класса Германии избежать дальнейших социальных уступок рабочим за счёт использования труда иностранцев.

Исследуя проблему восточных мигрантов нельзя не брать во внимание вековое противостояние Востока и Запада, кардинальную разницу двух культур, образа жизни

и менталитетов. Приглашая гастарбайтеров из мусульманских стран, европейцы рассчитывали на то, что мигранты интегрируются в европейскую систему ценностей, но после переезда мигранты сохранили тенденцию к пространственной и культурной самоизоляции, что привело к созданию двух параллельных обществ внутри Германии. Основной причиной стала разница культур и уровней религиозности. Ислам во многом противоречит основным западным ценностям, из чего следуют проблемы, связанные с низким уровнем интеграции: низкое участие в образовании, высокая рождаемость, низкий процент работающего населения, высокий уровень зависимости от социальных выплат, плохое знание языка и т.д.

На выплаты по безработице и социальную программу Hartz IV живёт в 4 раза больше приезжего населения, чем немецкого: у турецких мигрантов на 100 чел. приходится 43,6 чел., а у немецкого населения таких только 10,4. На проблему низкого процента занятости также влияет низкий уровень образования среди турецких мигрантов. У турецкой части населения на 100 чел. профессиональное обучение имеют 44 чел., 2 имеют высшее образование, и 54 вообще не имеют аттестата. Часто девочки бросают школу по настоянию родителей или по причине вступления в брак. Большинство мужчин привозит себе невест с родины. По статистике лишь 3% мужчин и 8% женщин с турецкой миграционной историей вступают в брак с немцами.

Большой проблемой остаётся знание и изучение немецкого языка мигрантами. У мигрантов нет нужды учить немецкий язык: в школах организованы отдельные классы для обучения турецких детей, а наличие турецкого телевидения, периодики и прочих СМИ позволяет мигрантам «держатъ связь» с родной страной без языковых препятствий. Это поддерживается и поощряется правительством Турции. Для сдерживания потока мигрантов и уверенного контроля над ними Германии требуется реформировать миграционную политику, ужесточить уже введённые меры, а также принять новые.

Оцінка особливостей політичного устрою США періодичною пресою південного регіону Російської імперії другої половини XIX ст.

Сидун Ірина

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова sydun@rambler.ru

Для другої половини XIX ст. значення періодичної преси в соціально-політичному та культурному житті Російської імперії було непересічним. Змінювався характер преси, з'являлись нові органи друку, але вона й надалі залишалась основним джерелом інформації, одним із головних механізмів формування уявлень суспільства про ту чи іншу подію. Кореспонденти намагались якнайповніше передати зміст подій, особливо далеких країн, враховуючи малу обізнаність читачів у географії, історії та політиці.

Редакція видання «Одесский вестник» дотримувалась практики підготовки змістовних оглядів політичного життя за кордоном, хоча нерідко, інформаційні повідомлення політичного відділу, зустрічали протидію з боку цензурного відомства. Тож діяти газетярм доводилось в умовах, коли подавати матеріал можна було з певною оглядкою та урахуванням вимог влади. Видавці відчували пресинг цензури. Зі столиці одеський цензурний комітет був суворо попереджений щодо обережності у відношенні демократичних прагнень.

Друга половина XIX ст. ознаменувалася підвищенням інтересом щодо Сполучених Штатів Америки зі сторони одеської преси. Головними питаннями були вибори президента. Одеська преса робила прогнози та коментувала позиції і оцінювала перспективу перемоги того чи іншого кандидата. Одеські кореспонденти відзначали, що США викликали інтерес всього цивілізованого світу і, що суспільне та політичне життя Штатів розвивалося досить своєрідно.

У роки Реконструкції виявилось чимало фінансових махінацій. В «Новороссийском телеграфе» сповіщалося про те, що один політичний діяч, якого вважали кандидатом в президенти був звинувачений у тому, що отримав як хабар значну суму грошей. Він признав на прибутковій посаді людей, підозрюваних в продажності. Проте видавці газети вважали це поодинокими випадками в країні та виправдовували американців, як добропорядну націю.

Багато в чому оцінки південноросійської преси залежали від поінформованості її кореспондентів та дописувачів. Тому здебільшого зворотна, потаємна сторона американської політики залишалась невідомою читачеві.

Таким чином, з подібних компонентів формувався російський образ Сполучених Штатів як символічного соціокультурного простору. Незважаючи на всі вищеперелічені вади американської політичної системи: підкуп, корупція, вбивства заради влади і т.п. тогочасне суспільство переважно дивилося на Сполучені Штати як на досконалість. І головною перевагою американців перед іншими народами вважали повну політичну свободу. Це характеризує оцінку Америки регіональною пресою як буденну, поверхову та однозначну. США у оцінках періодичної преси півдня Російської імперії виділяється позитивним іміджем, що перекиває негативні риси заокеанської цивілізації.

Матеріали, присвячені політичній системі США, займають в провінційній пресі самостійне та значне місце. Вони виділяються не лише об'ємом, а й дуже вираженим демократичним змістом. В газетах часто публікувались статті та замітки про державно-політичний устрій Сполучених Штатів. Особливе значення набували політичні публікації: звернення новообраних президентів при вступі на посаду, виступи політичних діячів при відкритті засідань конгресу, палати представників.

Меморандум Сербської академії наук и искусств 1986 г. как символ краха идей югославизма

Старовойтов Никита

Донецкий национальный университет starovojtovnik@mail.ru

В 80-е гг. XX в. Югославия (СФРЮ) вступила в полосу затяжного системного кризиса, который проявился как в экономическом, так и в политическом и идеологическом отношении. Документом, который отобразил данный кризис, стал меморандум Сербской академии наук и искусств (САНУ), явившийся в глазах современников символом сербского национализма и шовинизма.

Историографическую базу данного исследования составляют труды М.Ю. Мартыновой и Е.Ю. Гуськовой, статьи Й. Павковича и Н.Б. Городецкой; крайне любопытной работой является «Memorandum of the Serbian academy for science and arts: answers to criticisms», авторами которой стали К. Михайлович и В. Крестич, принимавшие участие в создании документа. Главным источником стал сам текст меморандума САНУ. Научная новизна состоит в том, что автор попытался показать крах идеологических основ существования СФРЮ и формирование предпосылок для кровавых межэтнических конфликтов 90-х гг. на примере меморандума САНУ.

Работа над меморандумом была начата в июне 1985 г. специальной комиссией в составе 16 академиков во главе с Душаном Каназиром. Причиной появления документа стал всеобъемлющий кризис в СФРЮ (который, по мнению членов комиссии, мог завершиться распадом государства). Но 24-25 сентября 1986 г. незавершённый текст меморандума был опубликован в газете «Vecernje novosti», из-за чего дальнейшая работа комиссии САНУ не была продолжена.

Текст документа состоит из двух разделов:

1. «Кризис в югославской экономике и обществе», где дан системный анализ кризисных моментов в развитии СФРЮ и резко критиковались действия властей по его преодолению;

2. «Статус Сербии и сербской нации». Главный тезис этого раздела – Сербия находится в неравноправном положении внутри СФРЮ. Причиной этого, по мнению авторов, стала коммунистическая доктрина, по которой, в «первой Югославии» (1918-1941) сербы и Сербия была угнетателем, а все остальные народы – угнетёнными; тогда как в СФРЮ уже сербы оказались в положении угнетённых. Выражением этого стали: экономическое отставание Сербии от других республик СФРЮ (в результате несправедливого распределения средств в федерации), политическая неравноправность (в результате значительного увеличения автономии Воеводины и Косова) и «геноцид сербов в Косово».

Важно заметить, что авторами документа стала интеллигенция, оппозиционно настроенная по отношению к правящему режиму (что засвидетельствовала резкая реакция властей на появление меморандума). Но, вместе с тем, меморандум САНУ отразил общественные настроения в Сербии, где рост национализма стал результатом разочарования общества в создавшемся положении в Югославии (что для сербов было связано, в первую очередь, с межэтническими столкновениями в Косово). Однако если для Хорватии и Словении тяга к независимости была естественной, то для Сербии, которая воспринималась как консолидирующий элемент в СФРЮ (так как вокруг Сербии изначально была построена «первая Югославия», а немного позднее, в 90-е гг., именно Сербия вместе с Черногорией стремились сохранить СФРЮ), это было новой тенденцией. Настроения сербского общества изменились – на смену югославизму пришла идея Великой Сербии (то есть, объединения всех сербов в единое государство). Неслучайно, в том же 1986 г., лидером Союза коммунистов Сербии стал Слободан Милошевич, который активно использовал националистическую риторику, и в том числе идеи меморандума, в своей политике. То есть, идею Югославии стало попросту некому отстаивать, она оказалась «мёртвой».

Таким образом, появление меморандума САНУ засвидетельствовало окончательный крах идей югославизма, в том числе, в их историческом центре – Сербии. В СФРЮ ему на смену пришла идеология национализма, что в таком поликультурном и полиэтническом государстве не могло не привести к межэтническим конфликтам, которые и начались всего спустя несколько лет.

Генеза концепції мультикультуралізму в Канаді в 1960-ті рр.

Ткаченко Вадим

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна chief.nomad2010@yandex.ua

Сьогоднішній світ далеко не позбавлений проблем, які створює взаємодія політичних та етнічних спільнот. Нас цікавлять ті методи або їх комплекси, котрі стали запорукою їх успішного врегулювання; одним з таких шляхів є курс на мультикультуралізм, який в сьогоденній Канаді вважається реалізованим.

Проте для розуміння сутності цього феномену слід усвідомити, як на його виникнення та розвиток вплинули специфіка власне канадського контексту та історичні передумови. Ми звертаємося до витоків мультикультуралізму в країні; метою є дослідження і виокремлення факторів кристалізації цього ідейного комплексу.

Серед науковців, що досліджували проблему, спостерігається чітке розмежування на прихильників та критиків концепції. Перші часто є аналітиками, що брали участь у виробленні курсу; вони схильні до порівняння країн з такою політикою (передусім скандинавськими) та апелюють до успішності мультикультуралізму у врегулюванні міжетнічної взаємодії (К. Бентінг, В. Кимличка, Т. Брайан). Критики цієї політики найчастіше належать до консервативних мислителів, часто – вихідців з Квебеку; вони апелюють до того, що курс втілювався людьми, «напоєними цінностями старої Канади»,

для яких англо- або франкоканадський націоналізм (з присмаком сепаратизму чи без нього) був нормою (Д. Паренту, К. Фрост).

Існує широкий спектр матеріалів, який дозволяє провести всебічний аналіз мультикультуралізму. Сюди входять як офіційні та офіційні документи (доклади та звіти комісій, парламентські дебати, програми партій), так і матеріали ЗМІ, мемуарна література, твори мистецтва і т.д.

Канадський варіант мультикультуралізму виник як відповідь на висновки Королівської комісії з білінгвізму та бікультуралізму, що працювала впродовж 1963-1969 рр. Створена за уряду Л. Пірсона, вона мала на меті вироблення заходів, які мали стати реакцією перш за все на зростання квебекського націоналізму. Її рекомендації щодо потреби у розбудові суспільства на засадах рівноправної домінації «двох націй-засновниць» (в оригіналі «two founding races») викликали реакції з боку іншоетнічних спільнот. Саме їх претензії на рівноправ'я створили в Канаді передумови для проголошення П.-Е. Трюдо у 1971 р. на загальнодержавному рівні політичного курсу на розбудову мультикультурного суспільства, яке, однак, мало бути консолідоване через двомовність.

Ця генеза мала, як мінімум, два фактори позитивної дії і один – негативної. Розвиток і трансформацію концепції з бі- до мультикультуралізму форсували емігрантські спільноти; в умовах Канади вони набули великої чисельності та активно долучалися до суспільного життя. Згідно перепису 1971 р., більше чверті (26,8%) населення країни не належало до канадців британського або французького походження; з-поміж них 6,1% складали німці, 3,4% – італійці, 2,7% – українці, 2% – голландці та 1,5% – поляки. Активність та вага меншин посилювалися міцними зв'язками всередині них, високою питомою вагою колишніх політиків та належністю багатьох до груп, дистанційованих відносно англійської та французької культур. Свою роль зіграв чинник корінного населення країни. У 1971 р. воно складало 1,4% канадців, проте ця цифра є зменшеною через те, що до обліку бралися лише зареєстровані державними органами. Воно залишилося відокремленим від європейців психологічно (за винятком феномену метисів Прерій): аборигени виявили неабияку активність та рівень розвитку організації та політичної культури.

Однак запеклі вороги курсу на мультикультуралізм були теж чисельні: в основному вони належали до сувереністів Квебеку, що наполягали на досягненні рівності з канадцами англійського походження та набуття країною характеру «союзу двох націй». Цьому, у свою чергу, сприяв сплеск націоналізму франкоканадців у 1960-ті рр., відомий як «Тиха революція».

Таким чином, за рахунок вироблення концепції мультикультуралізму закладалися певні напрямки діяльності уряду, метою яких було створення гармонійної «канадської мозаїки».

Под жестким контролем партии: развитие туристической индустрии в нацистской Германии

Штейнберг Алина

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина a-shteynberg@mail.ru

Прийнявши к власти в 1933 году национал-социалисты начали проводить активную социальную политику, неотъемлемой частью которой была организация досуга немецкого населения. Одним из самых популярных начинаний нацистского режима в этом плане стало развитие туристической индустрии. За достаточно короткие сроки руководству Третьего Рейха удалось создать действенный конгломерат туристических организаций, который сделал туризм доступным простым обывателям, в первую очередь представителям наиболее многочисленного социального класса – рабочим.

Кроме того туризм необходимо рассматривать как важный элемент мощной системы пропаганды НСДАП.

Историография по данной теме представлена работами российского исследователя О. Ю. Пленкова, английских историков Р. Эванса и К. Симменс, а также немецкого автора Н. Фрая. Источниковая база включает в себя законодательные акты Третьего Рейха, статистические данные, личные воспоминания очевидцев событий. При написании данного исследования были использованы описательно-повествовательный, историко-хронологический и историко-генетический методы.

Научная новизна данного исследования заключается в том, что благодаря использованию разнообразных исторических источников удалось расширить представление о туристической индустрии как важном элементе пропаганды идей национал-социализма.

Туризм всегда был неотъемлемой частью досуга немецкого населения. С приходом к власти национал-социалистов произошли кардинальные изменения в данной области. В первую очередь вмешательство НСДАП в туристическую индустрию проявилось в массовых чистках в среде работников данной отрасли. Руководящие должности получили сторонники национал-социализма и члены нацистской партии. Неудобные режиму кадры от работы отстранялись. Следующим шагом была унификация и идеологизация туристических организаций посредством создания Рейхскомитета по туризму (23 июня 1933 г.), а также Ассоциации туризма (23 марта 1936 г.). Важным событием стало создание в 1933 г. организации «Сила через радость» («Kraft durch Freude»; KdF). Она занималась организацией досуга рабочих и была известна в первую очередь как устроитель путешествий и отпусков. Именно благодаря KdF туризм в Третьем Рейхе приобрёл массовый характер. В 1934 г. в рамках организации «Сила через радость» в туристические туры отправилось 2 миллиона человек, в 1935 г. – 3 млн, в 1936 г. – 6 млн, а в 1937 г. – 9 млн человек.

Деятельность организации подняла туризм в Германии на новый уровень. Благодаря государственным субсидиям, она обеспечила доступность путёвок и туров. Для осуществления морских путешествий в распоряжении KdF находилось восемь круизных лайнеров. Прежде всего, немецкие граждане получили широкие возможности для посещения дружественных Берлину стран – Италии, Португалии (Мадейры), Финляндии, Болгарии и Турции. Помимо заграничных путешествий, организовывались однонедельные туристические поездки по Германии.

Туризм использовался национал-социалистами как важный элемент пропагандистской политики. Сделав его более доступным для населения, власть обеспечивала себе значительную поддержку среди широких слоев граждан страны.

Политика Германии в сфере туризма очень хорошо иллюстрирует тоталитарный характер действующего в стране режима. Правящая партия вмешивалась во все отрасли жизнедеятельности общества, в том числе досуг. Жестко регламентируя его, нацисты укрепляли действующую политическую систему. Кроме того, с помощью туризма они обеспечивали себе позитивный имидж среди дружественных Германии стран.

РОЗДІЛ VIII

ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Французская модная одежда как элемент образа врага в немецкой пропаганде (1914-1918 гг.)

Аулова Наталья

nata_aulova@mail.ru Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

История франко-германских отношений представлена множеством конфликтов, возникших из-за разногласий в геополитической сфере (например, франко-прусская война, марокканские кризисы, эльзас-лотарингская проблема). В Первой мировой войне две нации вновь сошлись в военном противостоянии. Накануне конфликта в прессе активно проводилась пропаганда, целью которой было создание отрицательного образа оппонента. Частью этой пропаганды стала модная одежда, которая была визуальным элементом образа неприятеля.

Исследование данной проблемы является актуальным, поскольку оно позволяет проследить процесс формирования образа врага, а также определить особенности его использования в пропаганде в военное время. Выявление характерных особенностей этих процессов необходимо для понимания многих аспектов международных отношений начала XXI века.

Новизна данного исследования заключается в привлечении в качестве источников модных журналов, а именно «Styl», «Berliner Illustrierte Zeitung», «Le style parisien» и др., что позволило глубже трактовать такой процесс, как формирование образа врага в немецком сознании.

Анализ литературы и научных работ, посвященных истории костюма, показал недостаточный уровень исследования темы влияния международных конфликтов на модные тенденции, в том числе в одежде, как части образа врага. Научные работы по истории костюма А. Дзеконьской-Козловской, Р. Захаржевской, Ш. Зелинг, Т. Пендергастаи, С. Пендергаст, И. Гюнтер, О. Вайнштейн дают возможность проследить основные закономерности моды, взаимосвязи политической и социальной сфер с индустрией моды.

При изучении данного вопроса применялся анализ различных источников: сохранившихся немецких и французских журналов, газет и плакатов времен Первой мировой войны. Основными, кроме вышеназванных, являются немецкие издания «Deutsche Allgemeine Zeitung», «Berliner Tageblatt», а также французская пресса – «Le Petit Écho de la Mode», «Gazette du Bon Ton». В ходе исследования применялись контент-анализ и компаративный метод, которые позволили проанализировать интересующие нас процессы, решить поставленные цель и задачи.

В результате исследования было определено, что степень влияния государства на моду с началом Первой мировой войны в Европе заметно усилилась. В Германии достаточно ярко проявилась функция моды, выделенная социологом Г. Зиммелем – «связывать и разъединять», но в этом случае, следует заметить, что эти процессы проходят не между классами, а уже среди представителей различных государств, в контексте формирования образа врага.

Рост патриотизма, который часто прослеживается в период военных конфликтов, приводит к появлению определенной системы взглядов, которая управляет спросом на любую продукцию, в том числе и одежду, формируя тем самым «правильную моду». Популяризация этого явления происходила через прессу. Под влиянием политических интересов и условий военного времени создавался негативный образ французов. Он противопоставлялся немецким женщинам. В различных печатных изданиях активно осуждались французские модные стандарты и образ жизни, как нечто вредящее здоровью и призванное нанести ущерб населению Германии.

В результате многие немецкие женщины отказывались от французских фасонов, поскольку ношение такой одежды считалось своего рода предательством родины. Различные молодежные движения также выражали нежелание покупать продукцию

зарубежных модельеров, поскольку она несла элементы чужих культур. Подобного рода пропаганда стимулировала направленность производителя и давала возможность сориентировать женщин на потребление государственной продукции, что было выгодно с экономической точки зрения. В свою очередь ориентация на национальную продукцию позволяла сплотить народ вокруг единой культуры, противопоставляя его противнику, что поднимало боевой дух.

«Кавказская игра» Российской Федерации в XXI веке

Билык Валерия

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
lerochka.from.ultramax@gmail.com*

Проблема кавказского суверенитета стояла остро всегда, но в особенности она привлекла внимание России в XIX веке, когда у Империи появились собственные планы на ее развитие и в советскую эпоху, когда Кавказ уже стал рассматриваться как плацдарм для возможного отражения наступлений с Юга.

Эта тема довольно ярко освещена в западных изданиях, многими авторитетными американскими и европейскими историками, такими как: Николас Брейфогель, Дитер Боден и Томас де Ваал. Также ежегодно выходят сборники грузинских авторов посвященных данной проблеме со статьями Реваза Гачечиладзе, Георгия Тархан-Моурави и Арчила Гегешидзе. Российская историография также богата различными изданиями, но, к сожалению, в ней очень мало фактологического материала, что заставляет нас сомневаться в ее объективности. Также можно выделить ту особенность, что она не отражает политику России в регионе, а имеет лишь описательный характер ситуации в целом, характеризуя лишь политику грузинского правительства в регионе. Соответственно, наблюдая такие пробелы, хотелось бы осветить именно такие моменты как политику РФ в регионе, ее цели и задачи на южно-кавказском пространстве, а также дать оценку ее политики «укрепления» в регионе.

В современной РФ Кавказ также остается одним из приоритетных направлений внешней политики, так как помимо угрозы исламского терроризма, с Юга пришла и проблема окружения прозападными странами (членов НАТО). К тому же Южный Кавказ является важным звеном обороны России и в отношении Северного Кавказа, так как ситуация с автохтонным населением до сих пор не урегулирована и вновь возникают очаги эскалации замороженных конфликтов.

Вторая угроза исходит со стороны государств, заинтересованных в контроле над энергопотоками в этом регионе мира. Россия, как лидер в этой сфере, не может допустить изменения маршрутов нефте- и газо-проводов, а потому борется за влияние в регионах, где пролегают эти потоки, в частности, на Южном Кавказе. Двумя главными партнерами в этой игре для России являются Иран и Турция. И если до 2008 года, Россия рассматривала Турцию, как самого надежного партнера и союзника, то после фактической приостановки сотрудничества по «Южному потоку» в 2011 году и открытого противостояния в 2015 (после того как был сбит российский самолет) Кавказ становится на первое место в российской программе обороны. Отталкиваясь от этих интересов, строится и ее позиция в Кавказском кризисе. Ведь России нужно упрочить свое влияние на европейской арене, дабы оставаться лидером в энергетическом мире.

Ко всему прочему, прибавилась напряженность в российско-грузинских отношениях, вызванных недовольством Москвы в отношении сближения грузинских властей с Западом и их вступлением в НАТО. Также РФ опасалась идеи Саакашвили о «Большой Кавказской конфедерации», что и вызвало такие отчаянные шаги. Однако, осознавая всю сложность ведения политики в условиях непрекращающихся межэтнических противоречий, Россия выбрала оптимальный для нее способ контроля

в регіоне – миротворчество. Тому способствовала и мировая ситуация в целом, в которой РФ хотела проявить себя как демократически настроенная держава, желающая привнести мир и стабильность на Кавказ, с целью упрочить свои позиции в мире.

Поводом для развертывания театра военных действий послужило обвинение российских военнослужащих грузинской властью в шпионаже, что повлекло за собой эмбарго грузинских товаров, отзыв российского посла и прекращение всяческих дипломатических и экономических связей. В ответ на это, Россия ввела визовый режим для грузинских граждан. После чего последовала Пятидневная война, что еще больше усугубило положение России и ее якобы миротворческий характер, так как открытая агрессия только обернула все прогрессивное человечество против подобных варварских методов «укрепления» в регионе.

Последовавшее создание организации «Восточного партнерства» Европейским Союзом, как правопреемнице ГУАМ, созданной благодаря США, действует все с той, же целью: создать противоязв СНГ под предводительством России. Организация включает теперь в себя Грузию, Армению, Азербайджан, Украину, Белоруссию и Молдову. Это заставляет Россию идти на еще большее сближение с Абхазией и Южной Осетией. Она старается дестабилизировать ситуацию в странах этого содружества, и мы можем это наблюдать уже не только в Грузии, Армении, Азербайджане, но и, к сожалению, в Украине.

На Кавказе Россия раскрыла весь спектр своих «умений» по дестабилизации ситуации в регионе. От миротворчества до открытой войны, от заигрываний без признания до создания новоявленных республик. Однако 2015 год принес хаос в ее планы, и теперь ни одно действие, хотя бы малейшее соглашение, не может ускользнуть от глаз европейских и американских содружеств, отныне взявших действия РФ под тотальный контроль. По прогнозам многих политологов и историков, 2016 год должен в итоге принести крах имперским амбициям Путина, но это пока еще неясный сценарий, ведь подобных сценариев не разыгрывал еще ни один из актеров беспольного мира.

Радянсько-англійський договір 1942 р.

Бобир Оксана

*Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
oksana_bobur@mail.ru*

Важливе значення в серії угод, які зміцнювали антигітлерівську коаліцію, мав радянсько-англійський союзний договір. В передвоєнний період радянсько-британські відносини характеризуються протистоянням на міжнародній арені. Співробітництво двох країн склалось не відразу, що було обумовлено існуванням загрози збройного виступу Англії та Франції проти СРСР на боці Фінляндії. 24 лютого 1941 р., у відповідь на ініціативу А. Ідена приїхати до Москви для зустрічі зі Сталіним з метою поліпшення англо-радянських відносин, заступник наркома закордонних справ А. Вишинський повідомив британському послу в Москві С. Кріппсу, що «зараз ще не настав час для вирішення великих питань».

Негативна тенденція в англо-радянських відносинах (крайнього загострення вони досягли в результаті вступу СРСР у війну проти Фінляндії) отримала новий імпульс у зв'язку з візитом до Англії 10 травня 1941 р. заступника Гітлера по нацистській партії Р. Гесса і радянськими підозрами щодо англо-німецької змови. Однак, як свідчать доступні дослідникам британські документи, пов'язані з місією Гесса (частина їх ще залишається закритою), радянські підозри на цей раз не підтвердилися. Уряди Великої Британії і США все більш схилилися до підтримки СРСР у війні проти Німеччини. У день нападу нацистської Німеччини на Радянський Союз У. Черчілль першим з глав іноземних держав заявив про підтримку СРСР у боротьбі з гітлерівською агресією. Від імені уряду, У. Черчілль обіцяв надати «Росії і російському народу будь-яку допомогу, яку тільки

зможемо». Прем'єр-міністр не залишив сумнівів у тому, що і надалі буде послідовним противником комунізму і обґрунтував зайняту тепер позицію тим, що «небезпека, яка загрожує Росії – це небезпека, що загрожує Англії і Сполученим Штатам».

Вже 27 червня британська військова та економічна місія на чолі з британським послом в СРСР С. Криппсом, генерал-лейтенантом М. Макфарланом і контр-адміралом Г. Майлсом прибула до Москви. Трохи більше ніж через тиждень в Лондон і Вашингтон попрямувала для переговорів про військове співробітництво радянська військова місія на чолі із начальником Головного розвідувального управління генерал-лейтенантом Ф. І. Голиковим. У. Черчілль писав Сталіну 7 липня: «Ми вітаємо прибуття російської військової місії з метою узгодження майбутніх планів».

Значною подією стало підписання 12 липня 1941 р. в Москві радянсько-британської угоди про спільні дії у війні проти Німеччини, що поклала початок формуванню антигітлерівської коаліції. Угода містила зобов'язання надавати один одному допомогу і підтримку у війні проти гітлерівської Німеччини і не вступати в сепаратні переговори.

Чималу роль у розвитку радянсько-англійського співробітництва відіграла угода про товарообіг, англійські кредити СРСР та кліринг, яка була підписана 16 серпня 1941 року.

Важливе значення у становленні союзницьких відносин мав візит до Москви Г. Гопкінса – особистого представника президента США і його переговори зі Сталіним і Молотовим (30 – 31 червня 1941р.) про американські та британські поставки зброї і стратегічних матеріалів в СРСР. Відповідне рішення було прийнято на Московській конференції трьох держав 29 вересня – 1 жовтня 1941 року. Під час Московської конференції обговорювались також і політичні проблеми, зокрема проблема підготовки союзного договору. 30 вересня Сталін заявив главі британської делегації лорду Бівербруку: «...нашу угоду з Англією щодо співробітництва доцільно було б перетворити в союзний договір, який охоплював би не лише воєнний, а й післявоєнний період». Бівербрук підтримав цю пропозицію. Протягом листопада 1941 р. у процесі обміну посланнями між главами радянського і британського урядів було досягнуто домовленості про візит в Москву міністра закордонних справ Англії А. Ідена з метою проведення переговорів щодо підготовки договору.

Наприкінці 1941 р. відбулись великі воєнно-політичні події. Німеччина та Італія 11 грудня 1941 р. оголосили війну Сполученим Штатам Америки, що значно вплинуло на розвиток радянсько-англійських відносин. В таких умовах відбувся візит А. Ідена в Москву у середині грудня 1941 року. Але при обговоренні частини проекту договору про післявоєнне співробітництво, виникли розбіжності. Радянське керівництво поставило питання про визнання Великою Британією західних кордонів СРСР, що існували на момент нападу фашистської Німеччини на Радянський Союз (фактично визнання приєднання прибалтійських держав до СРСР, зміни кордонів з Фінляндією). Місія А. Ідена через позицію британської делегації, яка не погодилась з пропозицією СРСР, не привела до розв'язання головних питань, але діалог про підготовку союзного договору було розпочато.

Зміцненню радянсько-англійських відносин сприяло підписання Декларації Об'єднаних Націй під час Вашингтонської конференції, яка тривала з 22 грудня 1941р. до 14 січня 1942 року (за пропозицією Рузвельта країни-учасниці антигітлерівської коаліції стали називатися не «союзні держави», а «Об'єднані нації»). В Декларації підкреслювалась необхідність використання усіх зусиль і ресурсів для боротьби проти агресорів і досягнення перемоги над ними.

В квітні 1942 р. А. Іден заявив радянському послу у Лондоні про прийняття британським урядом остаточного рішення підписати союзний договір з СРСР, але при цьому повідомив, що Ф. Рузвельт та американський уряд вважають небажаним розв'язання питання відносно визнання західних радянських кордонів до закінчення війни. Радянське керівництво в принципі погодилось з цією пропозицією. Молотов приїхав тільки 20 травня, і наступного дня розпочалося офіційне обговорення.

Переговори в міністерстві закордонних справ, які вів А. Іден, хоча й відбувалися в дружній обстановці, зайшли в глухий кут.

Молотов приїхав до Лондона, щоб, окрім вирішення питання про договір, дізнатися про погляди з приводу відкриття другого фронту. Це не було новою проблемою. Вперше вона була поставлена близько десяти місяців тому.

23 травня А. Іден запропонував замінити територіальну угоду загальним і відкритим договором про союз строком на 20 років, що не містить жодної згадки про кордони. До вечора того ж дня, росіяни проявили ознаки поступливості. На них справила велике враження солідарність поглядів англійського та американського урядів, з якою вони зіштовхнулися. Молотов запросив у Сталіна дозвіл вести переговори на основі проекту А. Ідена. Москва запропонувала дрібні зміни, які в основному підкреслювали довготерміновий характер союзу.

26 травня між Радянським Союзом і Великою Британією було підписано договір. В ньому визначалися принципи взаємин між СРСР і Англією у війні проти гітлерівської Німеччини та її союзників: взаємна воєнна та інша допомога (ст. 1), а також зобов'язання не вступати в переговори і не підписувати перемир'я або мир з цими країнами не інакше як за взаємною згодою (ст. 2). В другій частині договору було сформульовано основи англо-радянського співробітництва в післявоєнний період: спільні дії в боротьбі за збереження миру (ст. 3), недопущення повторення агресії з боку Німеччини або країни, пов'язаної з нею актами агресії в Європі (ст. 4); взаємодопомога в разі агресії з боку цих країн проти СРСР або Великої Британії (ст. 5); взаємна економічна допомога (ст. 6); зобов'язання не вступати в будь-які союзи, спрямовані проти другої сторони (ст. 7). Проблем кордонів в договорі не торкалися.

В період загрози нового німецького наступу на радянському фронті на перше місце порядку денного висувалось питання про відкриття другого фронту у Європі. Тому уряд СРСР вважав доцільним не загострювати увагу на другорядних питаннях, які взагалі відносились до проблем післявоєнного устрою світу. І хоча до відкриття другого фронту було ще далеко, все ж Договір 26 травня дав початок переговорам відносно цієї важливої проблеми.

Прем'єр-міністр Великої Британії А. Іден 27 травня 1942 р. написав Сталіну листа, в якому зазначалося: «Ми дуже вдячні Вам за те, що Ви пішли так далеко нам назустріч у наших утрудненнях у зв'язку з договором. Я впевнений, що в Сполучених Штатах це отримає відповідну винагороду і що відтепер наші три великі держави зможуть йти вперед в ногу і разом, щоб нас не чекало».

Наступного дня Й. Сталін дав відповідь А. Ідену: «Я Вам дуже вдячний за дружні почуття і добрі побажання, висловлені Вами з приводу підписання нами нового договору. Я впевнений, що цей договір буде мати велике значення для подальшого зміцнення дружніх відносин між Радянським Союзом та Великою Британією, а також між нашими країнами і Сполученими Штатами й забезпечить тісну співпрацю наших країн після переможного закінчення війни».

Подальший розвиток англо-радянських відносин у дусі «холодної війни» визначив долю Договору між СРСР і Англією від 26 травня 1942 року. Вступ Англії в НАТО і висновок Паризьких угод (тобто встановлення союзницьких відносин між Великою Британією і ФРН) стали підставами для постановки Радянським Союзом питання про анулювання договору. Про це радянський уряд попередив уряд А. Ідена нотою від 20 грудня 1954 року. Англійський уряд у двох відповідних нотах стверджував, що зазначені дії не суперечать умовам англо-радянського договору 1942 року. Радянська сторона дотримувалася іншої точки зору, розцінюючи ратифікацію Паризьких угод як прикриття антирадянської діяльності правлячих кіл Англії; через ці міркування Президія Верховної Ради СРСР 7 травня 1955 р. анулювала англо-радянський Договір про союз 1942 року.

Таким чином, можемо констатувати, що протистояння на міжнародній арені в передвоєнні роки між Англією та СРСР змінилося прийняттям важливих політичних

рішень з метою об'єднання зусиль двох країн у боротьбі проти спільного ворога. Велике політичне значення мав радянсько-британський союзний договір 1942 р., який посилював міжнародні позиції Радянського Союзу та Великої Британії, створював основу їх співробітництва і перемоги у війні проти фашистських агресорів.

Політичне співробітництво України та Республіки Білорусь на рівні глав держав (1994–2004 рр.)

Василишин Степан

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
stopiks@ukr.net

У сучасній історіографії посилюється інтерес до вивчення двосторонніх українсько-білоруських відносин. Важливим тут є аналіз політичних взаємин України і Республіки Білорусь на рівні глав держав впродовж 1994 – 2004 рр. Нижня хронологічна межа пов'язана із президентськими виборами в Україні та Білорусі і початком активізації політичного діалогу між двома країнами. Верхня хронологічна рамка обумовлена «Помаранчевою революцією» в Україні та зміною геополітичного курсу Києва, який не передбачав поглиблення міждержавних політичних відносин з колишніми республіками СРСР. Особливу увагу Президенти України та Білорусі впродовж 1994 – 2004 рр. приділяли питанням активізації політичного діалогу між двома країнами, визначення єдиних підходів до співробітництва, формування договірно-правової бази. Нами вперше подається огляд цієї проблеми, що визначає новизну дослідження.

Вивчення досвіду українсько-білоруських політичних зв'язків викликає значний науковий інтерес. Цінними у контексті досліджуваної теми стали публікації С. Віднянського, С. Макєєва, Д. Юрчака, та ін. Окрім того, на особливу увагу заслуговують архівні документи та матеріали, представлені фондами Галузевого державного архіву Міністерства закордонних справ України.

Активізація політичних взаємин між двома державами розпочалася одразу після президентських виборів 1994 р. в обох республіках. Перший офіційний візит Л. Кучми в Республіку Білорусь відбувся 13 – 15 липня 1995 р. У ході зустрічі був підписаний Договір про дружбу, добросусідство і співробітництво між Україною та Республікою Білорусь. Вказаний документ засвідчив перехід на новий рівень стратегічного партнерства між сусідніми державами.

Проте з 1996 року спостерігалось певне погіршення українсько-білоруських політичних взаємин, основними причинами чого стали зміна внутрішньополітичного устрою Республіки Білорусь та активізація російсько-білоруського співробітництва. Однак, вже у 1997 р. двосторонні відносини між двома державами стабілізувалися. Це обумовлено низкою чинників: для Білорусі необхідно було відновлення старих політичних контактів в умовах міжнародної політичної ізоляції, а Україна прагнула підписати договір про делімітацію державного кордону.

За таких умов 12 – 13 травня 1997 р. відбувся перший офіційний візит Президента Білорусі О. Лукашенка до Києва. За підсумками візиту сторони підписали Договір між Україною та Республікою Білорусь про державний кордон, а також провели переговори з найважливіших питань двостороннього співробітництва.

Політичний діалог між Україною та Республікою Білорусь у 1999 році був перерваний. Причиною кризи була підтримка білоруським керівництвом лівих сил в умовах президентської кампанії в Україні, а також неадекватним сприйняттям рішення української сторони відкликати запрошення Президенту Білорусі на самміт «Балто-Чорноморське співробітництво: до інтегрованої Європи XXI ст. без розподільчих ліній». Однак, після обрання Л. Кучми Президентом України на новий термін двосторонні

відносини нормалізувалися. Отже, період погіршення українсько-білоруських взаємин був нетривалим і не призвів до згорання політичних контактів.

Надалі, впродовж 2000 – 2004 рр. контакти на рівні глав держав поглиблювалися. Про це свідчать подальші зустрічі на вищому рівні, які підтвердили зацікавленість України та Білорусі у двосторонній співпраці.

Таким чином, у ході регулярних політичних контактів між Президентами України та Білорусі було налагоджено конструктивний діалог, як з ключових питань двостороннього співробітництва, так і проблем регіональної безпеки. Крім того, регулярні візити на рівні президентів сприяли українсько-білоруській взаємодії на міжнародній арені, зокрема, у співробітництві з ООН, ОБСЄ, Радою Європи.

Роль ООН в урегулюванні сербсько-хорватського конфлікту (1991-1995 рр.)

Герасимов Кирило

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна voislav.ua@gmail.com

Становлення Хорватії як незалежної держави, суб'єкта європейської політики, та пов'язане з ним збройне протистояння між Белградом і Загребом стали одним із перших серйозних випробувань для утвореної після розпаду СРСР системи міжнародних відносин. Важливу роль у врегулюванні сербсько-хорватського конфлікту відіграла світова спільнота, зокрема Організація Об'єднаних Націй.

На сьогодні ООН все частіше звинувачують у неефективності, однак вона продовжує брати участь у вирішенні чисельних міжнародних проблем, у тому числі військових. Вагомим залишається її внесок у пошук шляхів розв'язання української, сирийської та іракської криз.

У дослідженні висвітлюється вплив міжнародного аспекту на сербсько-хорватське протистояння, роль діяльності ООН, пов'язаної з урегулюванням конфлікту, а також становленням та розвитком Хорватії. Це особливо важливий підхід, який до того ж дозволяє простежити процес інтеграції молодшої держави у світову політичну систему.

Опрацьована історіографія представлена роботами Д. Біланджича, М. Касапович, М. Чекуліча, М. В. Каменецького, О. В. Валецького, А. Е. Лапшина, П. І. Рудякова, Є. Ю. Гуськової, А. Фінлана, Л. Сільбер та А. Літла. Джерельна база дослідження включає в себе офіційні документи Сабору Хорватії, протоколи дипломатичних зустрічей та міжурядові угоди, резолюції та доповіді генеральних секретарів ООН, матеріали преси.

Досліджуючи такі джерела, як резолюції РБ ООН 713 та 743, а також доповіді генеральних секретарів організації за 1991-1995 рр., нам вдалося розширити уявлення про миротворчу діяльність ООН, зокрема про участь цієї структури у військовій операції зі створення лінії розмежування між сторонами конфлікту та контролю за нею.

Метою дослідження є з'ясування ефективності роботи ООН зі стабілізації ситуації, що склалася у Хорватії у першій половині 1990-х рр.

Із початком ескалації протистояння міжнародні структури зосередили зусилля на пошуках шляхів розв'язання конфлікту. У ході аналізу документів встановлено, що безпосередньому втручання ООН у сербсько-хорватські відносини передувало прохання Президії СФРЮ до Ради Безпеки, датоване 9 листопада 1991 р., про введення миротворчого контингенту на лінію розмежування сторін, що дозволило б «створити буферну зону, доки криза не буде вирішена мирним шляхом на основі міжнародного права».

РБ ООН почала розгляд можливостей введення «блакитних касок» у Хорватію 17 листопада 1991 р., а вже у грудні нею було затверджено план миротворчої операції та визначено загальні принципи її діяльності. Було проаналізовано Резолюцію РБ

ООН № 743 від 21 лютого 1992 р. про введення в колишню Югославію миротворчого контингенту, що діяв із весни 1992 р. по весну 1995 р.

У ході аналізу джерел встановлено, що незважаючи на досягнуті домовленості та демілітаризацію лінії протистояння, хорватське військове керівництво здійснило низку операцій з метою заволодіти стратегічно важливими територіями, що контролювались сербськими збройними формуваннями, не зустрівши протидії з боку миротворців, що є порушенням норм міжнародного права.

Таким чином, ефективність методів урегулювання військового конфлікту, які були запропоновані ООН, викликає сумніви. Встановлено, що введення миротворчого контингенту запобігло подальшій ескалації, але не припинило збройний конфлікт, адже після створення миротворчих секторів зіткнення між сербськими та хорватськими збройними формуваннями тривали.

3. Бжезінський та його роль у формуванні зовнішньополітичного курсу адміністрації Дж. Картера

Іваненко Віктор

Донецький національний університет (м. Вінниця) viktor.ivanenco@yandex.ua

Американець польського походження З. Бжезінський – відомий фахівець у галузі міжнародних відносин, який прославився своєю політичною кар'єрою та геостратегічними ідеями. В роки правління президента США Дж. Картера (1977-1981 рр.) З. Бжезінський обіймав посаду Радника президента з питань національної безпеки. Самобутнє академічне мислення З. Бжезінського визначило характер та напрямок зовнішньополітичного курсу Вашингтона цього часу. Тому для більш об'єктивного вивчення зовнішньополітичних пріоритетів Білого дому другої половини 1970-х–початку 1980-х років необхідно проаналізувати діяльність З. Бжезінського на посаді Радника президента США з національної безпеки та його творчий спадок.

Метою доповіді є дослідження напрямків діяльності З. Бжезінського на посаді Радника президента США з національної безпеки та його ролі у формуванні зовнішньої політики держави у 1977-1981 рр.

Для опрацювання широкого кола історіографічних джерел застосовані загальнонаукові (аналізу, синтезу, узагальнення) та спеціальні історичні (історико-порівняльний, історико-типологічний) методи. Серед фахівців з цієї проблематики, слід назвати таких російських дослідників, як Єфимов М. М., Баранов М. О., Полікарпов В. С. та західних вчених Дж. Андріанопулоса і П. Вогана. Українська історіографія представлена розвідками Грищенка Т. А., у яких він зосереджується на поглибленому вивченні аналітичного доробку З. Бжезінського та його ролі у формуванні політики президентів США.

16 грудня 1976 року Дж. Картер офіційно оголосив, що призначає З. Бжезінського на посаду помічника з питань національної безпеки. Фактично, З. Бжезінський став головою структури, що розробляє стратегію США на всій земній кулі. Він захищав політику жорстких заходів щодо СРСР, хоча і виступав за зменшення напруженості між США і комуністичними країнами. Наполягав, що Сполученим Штатам слід покращувати взаємини з країнами «третього світу», що володіють значними запасами природних ресурсів і мають велику чисельність населення.

Через промови Дж. Картера З. Бжезінський відправляв схвальні послання радянським дисидентам. З його пропозиції радіостанція «Вільна Європа» розширила своє мовлення і посилила критику СРСР. З. Бжезінський налагодив відносини і з дисидентами Східної Німеччини. Саме за його порадою перший заокеанський візит Дж. Картер здійснив до Польщі.

З. Бжезінський брав участь разом з президентом у переговорах у Кемп-Девіді 1977 р. і зіграв свою роль у підписанні мирного договору між Ізраїлем і Єгиптом. Надзвичайно

важливо було продемонструвати мирний характер зацікавленості США в регіоні. Не приймаючи ніяких послаблень у відносинах з Радянським Союзом, З. Бжезінський розробляв концепцію можливого співробітництва з Китаєм. В 1978 році відбувся візит очолюваної ним делегації до Пекіна. За часів Ден Сяопіна за ініціативою З. Бжезінського було укладено безліч двосторонніх економічних, технологічних, наукових договорів.

Дестабілізація прокомуністичного афганського режиму і озброєння перших антикомуністичних ополчень джихаду в 1979 році стали причиною, як і передбачалося, введення Радянської армії до Афганістану. Політика США щодо афганського питання була ретельно спланованою і підготовлена групою, яку очолював З. Бжезінський. Радник президента з національної безпеки прагнув створити антирадянську коаліцію, щоб СРСР зазнав в цій війні якомога більше втрат, маючи на увазі не людські жертви, а шкоду економіці і міжнародному статусу країни.

Отже, З. Бжезінський грав провідну роль у вирішенні зовнішньополітичних завдань адміністрації Дж. Картера. Особливо важливою він вважав Європу, контроль над якою давав великі можливості та інструменти впливу на міжнародні відносини. Серйозне значення відігравали рішення З. Бжезінського у відносинах між США та СРСР, особливо план втягування Радянського Союзу у війну в Афганістані, який послабив головного суперника США. У часи своєї роботи з Дж. Картером З. Бжезінський виявив свої найкращі професійні якості та здатність знаходити вихід із будь-якої складної ситуації.

Вступ США у війну проти Німеччини 1917 року: позиція Т. Рузвельта та У. Тафта

Казаков Геннадій

gkazakov2505@mail.ru Запорізький національний університет

Перша світова війна стала переломним моментом в історії зовнішньої політики США. За умов війни країна змогла вийти на світову арену та посісти панівне місце серед наймогутніших світових держав, перетворившись із боржника в кредитора. Проте, в роки війни серед політичних сил Америки не було єдиної позиції щодо «німецького вектору» у зовнішній політиці держави. Особливо це проявилось в полемічних статтях Т. Рузвельта та У. Тафта після оголошення війни.

Новизна нашого дослідження полягає в тому, що вивчаючи проблематику американо-німецьких відносин у роки Першої світової війни дослідники звертають увагу виключно на перебіг основних подій, тоді як питання особистісної оцінки зовнішньої політики уряду США не постає сферою наукового вивчення.

У поданій розвідці нами здійснено спробу простежити оцінку вступу США у війну проти Німеччини опонентами американського президента Т. Рузвельтом та У. Тафтом. Наразі не існує спеціальних робіт, в яких би окреслювалась позиція останніх відносно «німецької політики» американського уряду, однак певні аспекти з поданої теми можемо отримати з робіт А. Лінка, Д. Сміта, А. Уткіна, В. Фісанова.

Джерельною базою дослідження виступають статті Т. Рузвельта та У. Тафта, опубліковані 1917 р. в найбільших періодичних виданнях США, зокрема, «The New York Times» та «Washington Post».

Загострення ситуації у Європі, відновлення Німеччиною необмеженої підводної війни на початку 1917 р. та «Телеграма Циммермана», у якій Німеччина пропонувала Мексиці вступити у війну проти Сполучених Штатів в обмін на ряд колишніх мексиканських територій, призвело до того, що 2 квітня 1917 р. Вашингтон оголосив війну Німеччині. Початок війни призводить до масових дискусій в середині держави, усі впливові політичні сили (персони) висловили власні позиції відносно політики американського президента В. Вільсона, які були опубліковані у тогочасних провідних періодичних виданнях. При цьому, можемо спостерігати такий факт, що представники протилежних В. Вільсону та демократичній партії сил висловились проти негайного

вступу у війну та засудили політику президента, тоді як ще наприкінці грудня 1916 р. – початку січня 1917 р. вони дотримувались кардинально різних позицій. Найбільш запеклими опонентами політики В. Вільсона стали його супротивники на виборах 1912 р., представники республіканської партії Т. Рузвельт та У. Тафт.

Т. Рузвельт з початком війни та проголошенням американського нейтралітету, поздоровляв країну з тим, що, будучи відокремленою від Європи, вона може дотримуватися нейтралітету, однак вже досить скоро він змінює позицію та виступає за необхідність розриву дипломатичних відносин із Німеччиною та, якщо не вступу у війну проти неї, то хоча б активну підтримку Великобританії та інших країн Антанти у війні проти агресора. Мілітарні настрої Т. Рузвельта посилюються з проголошенням німецьким урядом необмеженої підводної війни та загибеллю унаслідок неї американських громадян. Проте, вже із розривом дипломатичних відносин між США та Німеччиною, Т. Рузвельт частково змінює власну позицію, вказуючи, що за умов неготовності Сполучених Штатів до війни цей крок був би необхідним.

У. Тафт, на відміну від Т. Рузвельта, одразу починає виступати за війну проти Німеччини. Розрив дипломатичних відносин на початку 1917 р. він вважає закономірним кроком, який слід було зробити ще з початком підводної війни. Зокрема, У. Тафт у своїй статті за 22 березня 1917 р. зазначає: «Протестуючи проти нещадної підводної війни Німеччини, ми розірвали з нею відносини, тому що її поведінка підриває будь-які надії на мир».

Отримавши відомості про оголошення Сполученими Штатами війни Німеччині, обидва экс-президенти одразу опублікували власну позицію на сторінках періодичних видань. У. Тафт повністю підтримав ініціативу В. Вільсона та рішення Конгресу. Він вказував, що ця війна дозволить завершити усі конфлікти та наступить «вічний мир». Позиція Т. Рузвельта не була такою однозначною. Він позитивно поставився до оголошення війни Німеччині, вважаючи її головним винуватцем світової кризи. Однак, він вважав недоречним починати війну, не будучи готовими до неї ні в технічному плані, ні в плані людських ресурсів. На його думку, слід було спершу підготувати військові кадри та розробити стратегію транспортування збройних сил до Європи, і лише тоді оголошувати війну. Інакше уряд лише ризикує американськими громадянами.

Таким чином, вступ США у війну проти Німеччини викликав значну полеміку в американському суспільстві. Особливо яскраво це проявилось у статтях У. Тафта та Т. Рузвельта, які практично з самого початку виступали за воєнне втручання. З одного боку, вони підтримують рішення Конгресу. Проте, якщо У. Тафт наголошує на тому, що війну слід було розпочати раніше, Т. Рузвельт дотримувався думки, що слід було спочатку підготуватись до війни, а вже потім вступати до неї.

Советско-китайские отношения на Ближнем Востоке: от сотрудничества к противостоянию (1955-1967 гг.)

Каштанов Кирилл

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
kirillkashtanov@gmail.com*

В 1950-е гг., наряду с главными «фронтами» холодной войны, которые проходили через Центральную Европу и Восточную Азию, образовался и «третий фронт» – на Ближнем и Среднем Востоке. Кроме Соединенных Штатов и Советского Союза, утвердить свое влияние в регионе пытался и коммунистический Китай. Советско-китайские отношения в Восточном Средиземноморье за 1950-1960-е гг. прошли довольно долгую и непростую эволюцию. Подробно рассмотреть ее удалось благодаря рассекреченным документам Государственного архива Российской Федерации и Российского государственного архива новейшей истории, а также публикации

материалов Архива внешней политики РФ и МИД Израиля, Госдепартамента, ЦРУ, прочих государственных органов и президентских библиотек США.

До середины 50-х гг. XX в. китайское влияние на страны Ближнего Востока оказывалось лишь через международные организации и форумы. Позиция по вопросу о приеме КНР в состав ООН являлась для советского руководства определенным индикатором «прогрессивной направленности» той или иной арабской страны. Одной из первых таких государств стал насеровский Египет; именно через него, начиная с 1955 г., маоистское руководство пыталось утвердить собственное влияние в «третьем мире», в том числе на Ближнем Востоке. Вскоре Пекин заключил с Каиром торговое, и, опередив Москву, культурное соглашения. Также планировались поставки вооружений Египту со стороны КНР. Руководство Китая, как и других социалистических стран, оповещалось Советским Союзом относительно важнейших шагов кремлевской дипломатии в регионе. В оценке Багдадского пакта, во время ближневосточных кризисов 1956-1958 гг. СССР и КНР выступали единым фронтом, поддерживая арабские националистические режимы и осуждая вмешательство западных держав.

Однако нарастающие советско-китайские противоречия начинали давить о себе знать и на Ближнем Востоке. С конца 1950-х гг. позиции Москвы и Пекина стали постепенно расходиться. Несогласие Мао с хрущевской ревизией тезиса о неизбежности войны с империализмом и возможности мирного сосуществования с капиталистическими странами находило свое отражение в расколе среди арабских компартий, в которых прокитайски настроенные силы выступали с открытыми призывами уничтожить Израиль. Пекин сделал попытку и далекогоидущего политического проникновения в регион, решительно поддержав созданную в 1964 г. Организацию Освобождения Палестины (ООП) путем поставок оружия и помощи в подготовке ее бойцов для силового решения палестинского вопроса, тогда как Советский Союз явно не разделял китайских намерений по открытию «второго Вьетнама» на Ближнем Востоке.

Во время Шестидневной войны 1967 г. египетский президент был разочарован нежеланием Москвы прийти на помощь Каиру. Арабы заявили советским руководителям, что это они проиграли Израилю. Рушился авторитет Кремля в арабском мире, чем не преминули воспользоваться китайцы. Они обвинили СССР в предательстве арабского дела. Председатель исполкома ООП А. Шукейри отправился в Пекин за советом. В отличие от СССР и США, несмотря на полный разгром арабских сил, Мао Цзедун советовал Насеру не соглашаться на прекращение огня, развязав против израильтян партизанскую войну.

Таким образом, в указанный период советско-китайское взаимодействие на Ближнем Востоке прошло путь от союза к откровенной вражде. Причиной этому была общая трансформация отношений Москвы и Пекина от «вечной дружбы» к жесткой конфронтации, неизбежно отражавшаяся и в арабском мире. Шестидневная война 1967 г. явилась «моментом истины», размежевавшим советскую и китайскую позиции на Ближнем Востоке. Этот раскол явился дополнительным фактором, приведшим к вооруженному столкновению СССР и КНР в 1969 г. Однако конечную выгоду из противостояния двух красных гигантов сумели получить Соединенные Штаты, осознав гораздо большую непримиримость советско-китайских противоречий, нежели разногласий Москвы с Вашингтоном или же последнего с Пекином, что в итоге позволило начать как арабо-израильское, так и американо-китайское примирение в 70-х гг. XX в.

Реформа ООН: реалізація концепції «світового уряду»

Кожушко Аліна

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Старобільськ)

alina-science@yandex.ru

Кінець XX століття докорінно змінив кон'юнктуру міжнародних відносин. Серед всього іншого, спостерігається істотне зменшення міжнародного впливу національних держав. Натомість зростає значення інших учасників світової політики, а саме, міжнародних організацій. Яскравим прикладом тому є діяльність Організації Об'єднаних Націй, на яку сьогодні покладено завдання вирішення та запобігання міжнародних конфліктів, підтримання миру і безпеки.

З моменту створення ООН пройшло більше 70-ти років і за цей час Організація зазнала докорінних змін: збільшилася кількість країн-членів, розширилось коло питань у галузі міжнародних відносин. Проте головне залишається незмінним – Організація Об'єднаних Націй продовжує відігравати важливу роль в міжнародних відносинах, виступає як ключовий актор у боротьбі із глобальними проблемами людства.

Разом з тим, є очевидним, що задля ефективного виконання покладених Статутом функцій, Організація потребує реформ. Серед країн-членів відсутня єдина позиція щодо реформування ООН, кожна країна вбачає процес оновлення крізь призму власних національних інтересів, саме тому, модернізація виявилася складною та довготривалою.

В середовищі ООН та серед науковців розглядаються різні концепції оновлення Організації. Одним із предметів дискусії щодо реформування ООН постало питання можливості подальшого перетворення Організації Об'єднаних Націй у «світовий уряд», за рахунок її універсального характеру, діяльності та всеохоплюючого масштабу. Стверджується, що реалізація концепції «світового уряду» у площині Організації Об'єднаних Націй сприятиме створенню єдиної політичної влади у всьому світі.

Метою даної роботи є дослідження можливості реалізації концепції «світового уряду» як ключового наукового підходу до процесу реформування Організації Об'єднаних Націй на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин.

Зазначена проблематика не отримала належного висвітлення у вітчизняній історіографії. Серед робіт, в яких розглядається це питання, варто звернути увагу на дослідження Г. Кларка, Л. Сонна, В. Федорова, Р. Фолка, Д. Шварцберга.

Вперше ідею неминучого перетворення Організації Об'єднаних Націй у «світовий уряд» висловили західні науковці ще у 60-х роках XX століття. В період «холодної війни» лунали пропозиції, щодо створення міжнародного уряду шляхом об'єднання збройних потенціалів провідних країн світу з метою забезпечення миру та безпеки. Прибічники іншого підходу намагалися сформувати єдиний, наддержавний орган влади на основі створення проміжної від соціалістичної та капіталістичної культурно-ідеологічної системи. Однак жодна з ідей не отримала позитивного схвалення міжнародного співтовариства.

Активізація зазначеної концепції, як ніколи, є актуальною на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин, оскільки процес глобалізації призвів до прямої взаємозалежності між країнами, виявив неспроможність держави самостійно відповідати на виклики сьогодення та визначив прагнення країн до об'єднання.

Таким чином, можна зробити наступні припущення. Організація Об'єднаних Націй як універсальний учасник міжнародних відносин, до складу якого входить 193 держави світу, після реалізації радикальних структурних змін в цілому та її органів, має всі шанси стати плацдармом для створення наднаціонального політичного органу – «світового уряду», якому будуть передані певні функції національних держав. Перш за все, наддержавна владна структура має взяти на себе відповідальність за підтримання миру та безпеки в усьому світі.

Проект радянсько-американських авіаційних операцій «Френтік» у контексті політичних відносин США та СРСР під час Другої світової війни

Кулік Олександр

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна alexsandr.kulik.97@yandex.ua

Спільні широкомасштабні авіаційні операції США та СРСР проти нацистської Німеччини під назвою «Френтік», що проводилися у червні – вересні 1944 року, стали однією із найбільш яскравих сторінок бойової співпраці військово-повітряних сил США, СРСР, а також цивільного населення України в ході проведення наскрізних бомбардувань військово-промислових об'єктів Німеччини та її сателітів в роки Другої світової війни.

Актуальність дослідження полягає в тому, що в умовах «холодної війни» оцінці та аналізу спільних дій США та СРСР проти нацистської Німеччини не приділялося багато уваги. Зараз демократичні процеси набувають все більшого значення у нашому суспільстві, даючи нам можливість звернутися до маловідомих сторінок Другої світової війни.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що нами вперше було здійснено комплексний аналіз політичного аспекту спільних радянсько-американських операцій, проаналізовано та систематизовано різні погляди на цю сторінку історії, наявні в українській, радянській, американській та німецькій історіографії та джерелах. Залучення нових маловідомих джерел, перш за все архівних матеріалів, дозволило ширше трактувати деякі питання, пов'язані з досліджуваною темою.

У перебігу роботи нами були використані праці М. І. Кожевникова, Д. П. Кального, О. С. Орлова, Д. Стерна, В. Шестакова, Л. О. Любимського, М. Дж. Конверсіно, та Г. Тессіна.

Основою джерельної бази стали матеріали дипломатичної діяльності сторін з фондів Державного архіву Служби безпеки України, опубліковані у збірнику Д. П. Кального, Наукового архіву Полтавського музею авіації та космонавтики, Харківського меморіального музею-квартири сім'ї Гризодубових (доповідні записки підрозділів «СМЕРШу»; матеріали періодичної преси часів Другої світової війни; опубліковані в наступні роки спогади учасників операцій «Френтік» у вигляді інтерв'ю в ЗМІ; мемуари військовослужбовців ВПС США та СРСР; фотодокументи).

При розгляді впливу географічного фактору у плануванні та проведенні наскрізних польотів було використано картографічний метод. При аналізі міждержавних переговорів про затвердження проекту «човникових» операцій, виявленні причин конфліктних ситуацій між союзниками та з'ясуванні їх наслідків використовувались методи дедукції та індукції.

У ході дослідження автором була проаналізована діяльність міждержавних конференцій, на яких піднімалися безпосередні та опосередковані питання, що стосувалися розгортання, проведення та згорання проекту «Френтік» (Московська конференція міністрів закордонних справ СРСР, США і Великої Британії, Тегеранська конференція, Ялтинська конференція), а також діяльність Військової місії США в Москві, командування Стратегічних ВПС США в Європі (USSTAF) (зокрема Східного командування ВПС США у Полтаві).

В результаті дослідження за допомогою вищевказаних методів вдалося виявити велику кількість військово-політичних конфронтацій між союзниками як на найвищому міждержавному рівні, так і на суспільно-повсякденному, що, безумовно, було пов'язано з ментально-ідеологічними розбіжностями, методикою ведення війни і т.д.

Можна стверджувати, що проект «Френтік» не виправдав кінцевих політичних цілей, що очікувала від нього як американська, так і радянська сторона. Будучи обумовленим далекосхідним фактором (Сполучені Штати, проявивши ініціативу у створенні цього проекту, у подальшому сподівалася на продовження співпраці з СРСР, отримавши після

завершення війни в Європі можливість доступу до сибірських авіабаз для проведення наскрізних бомбардувань Японії), що згодом був практично нівельований, проект «Френтік» від початкових постулатів «братання» та спільного ентузіазму до вересня 1944 року перетворився на клубок радянсько-американських протиріч та розбіжностей, які загострювали геополітичну обстановку завершального періоду Другої світової війни, поступово обумовлюючи новий політично-ідеологічний антагонізм, який остаточно затвердився з початком «холодної війни».

Міжнародний робітничий спортивний рух на початку 1920-х років

Лубенець Єлизавета

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
lizalubenets@gmail.com*

Становлення міжнародного робітничого спортивного руху недостатньо висвітлено в історіографії. Відомості із даної теми частково представлені у роботах П. Павлова, В. Козьміної, Ю. Тимошенка, А. Філіпова та в узагальнюючих працях радянського періоду («Енциклопедичний словник по фізичній культурі та спорту» (1962 р.) і «Х років Червоному спортивному інтернаціоналу» (1931 р.)). Спираючись на наявні матеріали, метою дослідження є з'ясування причини розколу у міжнародному робітничому спортивному русі на початку 1920-х рр.. Робота здійснена за допомогою методів емпіричного дослідження, теоретичного-історичного та порівняльного методів, системного підходу.

Формування міжнародного робітничого спортивного руху розпочалося у липні 1913 року, коли представники соціал-демократичних організацій Бельгії, Німеччини, Великої Британії, Австро-Угорщини та Франції у Генті (Бельгія) зібралися на Установчий міжнародний конгрес національних союзів і робітничих клубів спортсменів. На конгресі прийняли рішення про створення Міжнародного товариства робітників-спортсменів. Однак розгорнути повноцінну діяльність товариству не вдалося через початок Першої світової війни.

Натомість у вересні 1919 року за ініціативи представників соціалістичних партій Австрії, Бельгії, Угорщини, Німеччини, Франції та Фінляндії у Люцерні (Швейцарія) відбувся Міжнародний конгрес робітничих спортивних організацій. Під час зібрання було ухвалено рішення створити міжнародну спортивну робітничу організацію, котра отримала назву Люцернський спортивний інтернаціонал (далі – ЛСІ). У програмній декларації об'єднання спорт розглядався як засіб оздоровлення тих, хто працює; у політичній сфері відкидалася ідея революційної боротьби; наголошувалося на необхідності мирного супротиву капіталізму, націоналізму та мілітаризму. В цей час більшовики, намагаючись отримати міжнародне визнання, подали прохання керівництву ЛСІ прийняти їхніх представників до організації. Запит було відхилено через ідейні протиріччя та різні підходи до ролі спортсменів-робітників, несприйняття більшовиків керівниками країн Європи як легітимної влади на території колишньої Російської імперії.

За підтримки Комінтерну для протидії ЛСІ більшовики вирішили створити власний центр міжнародного робітничого спортивного руху в Москві. Користуючись прорадянською орієнтацією частини спортивних організацій Німеччини, Чехословаччини, Франції, Угорщини, Фінляндії та Італії вони ініціювали у липні 1921 року утворення Червоного спортивного інтернаціоналу (далі – ЧСІ, офіційна назва – Міжнародне об'єднання робітничо-селянських організацій фізкультури). Під час організаційного оформлення на Установчому конгресі його керівником призначили М. Подвойського, котрий виконував обов'язки народного комісара з військових справ в УРСР та керував загальною військовою освітою. ЧСІ ставив перед собою завдання фізичного виховання робітничої молоді міста і села, об'єднання всіх гімнастичних й спортивних організацій під гаслами революційної боротьби пролетаріату. Зрештою, він

став чимось на зразок бойової організації при Комінтерні, метою якою була фізична підготовка революціонерів.

Таким чином, міжнародний робітничий спортивний рух на початку другого десятиліття XX ст. не був однорідним. Складна ситуація післявоєнного періоду в Європі та запланований більшовиками курс на світову революцію сприяли утворенню двох ідеологічно протилежних міжнародних робітничих спортивних організацій, що наклало відбиток на подальший розвиток міжнародного спортивного руху.

Фолклендський вопрос в британо-американських отношениях 1982 г.

Минкина Екатерина

mkv21311@gmail.com Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Важним етапом формування «особих» отношений между Лондоном и Вашингтоном, которые и сегодня определяют характер международной системы, стал период правления Маргарет Тэтчер в Британии и Рональда Рейгана в Америке. Фолклендская война, в ходе которой проявилось политическое и военно-стратегическое взаимодействие двух стран, стала ярким проявлением этой «особости». Актуальность исследования обусловлена появлением новых источников, которые ранее были недоступны научному сообществу, а сегодня активно публикуются. Это обстоятельство требует дополнительного анализа новой информации, что влечет за собой пересмотр ключевых исторических событий и их роли во взаимодействии лидирующих стран.

В ходе исследования было проанализировано британо-американское взаимодействие, направленное на предотвращение конфликта, определены методы решения конфликтной ситуации, а также изучены изменения во внешней политике стран. В период развития Фолклендской войны и по итогам ее окончания заметна переориентация Вашингтона с политики лавирования между Аргентиной и Великобританией на полную поддержку британских интересов и оказание соответствующей военной помощи.

Изученная историография представлена трудами Э. А. Чепорова, Д. Л. Медведева, И. Н. Целоковой, Л. Фридман, Дж. Бойса. Источниковой базой исследования являются резолюции ООН, дипломатическая переписка, стенограммы парламентских заседаний, заявления и выступления представителей британского и американского правительств по Фолклендской проблеме. В процессе исследования в научный оборот были введены новые источники, в частности материалы из электронного фонда Маргарет Тэтчер, а также документы британского парламента.

В работе проанализирован процесс англо-американского сближения, определены его предпосылки и последствия в условиях Фолклендской войны. Активизация сотрудничества Великобритании и США по решению проблемы связаны с деятельностью близких по политическим воззрениям лидеров ведущих государств НАТО – М. Тэтчер и Р. Рейгана. На первых этапах Фолклендской войны администрация США пыталась играть роль посредника в урегулировании спора между Буэнос-Айресом и Лондоном. Однако с конца апреля 1982 г., принимая во внимание ряд преимуществ поддержки Великобритании, сообщалось о решении президента США прекратить экспорт оружия в Аргентину и ограничить предоставление ей кредитов. Р. Рейган заявил о намерении поддерживать Лондон в решении конфликта, гарантировал материальную поддержку британских вооруженных, в том числе военно-морских сил, исключая прямое вовлечение США в войну.

Дипломатическое и военное сотрудничество США с Великобританией в ходе активной фазы Фолклендской войны в период с мая по июнь 1982 г. проявлялось в объявлении Вашингтоном бойкота всех аргентинских товаров, поставках в Британию военной техники. США предоставили в распоряжение Великобритании свою военную

базу на острове Вознесения, а также военных советников. 15 июня военные действия на территории Фолклендских островов были закончены, Соединенное королевство одержало победу. На 2360-м заседании Совета Безопасности конфликт между представителями Аргентины и Великобританией был урегулирован.

В ходе анализа британо-американских отношений в Фолклендском вопросе автором было установлено, что успешный исход войны повлек за собой улучшение двусторонних контактов и поддержку правительством Великобритании американской стороны в последующих международных конфликтах. Анализ ранее засекреченных американских и английских источников дает возможность констатировать, что на первом этапе администрация США неоднозначно относилась к решению конфликта: влиятельная группа политиков во главе с А. Хейгом поддерживала нейтралитет государства вместо поддержки Великобритании. На основе открытых источников было установлено, что правительство М. Тэтчер, наблюдая за расколом в администрации США, предусматривало вариант выбора Соединенными Штатами нейтралитета в решении вопроса и рассматривало пути решения конфликта дипломатическим способом.

Матеріально-фінансове забезпечення російських консулів у Японії у період стабілізації міждержавних відносин (1905–1917 рр.)

Павленко Світлана

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара Skaiveta@rambler.ru

Відкриваючи свої консульські установи в Японії у другій половині XIX ст., Росія виходила із політичних та військово-стратегічних мотивів. Однак поступово, з кінця століття, ці причини стають другорядними. Збільшення японського експорту в Росію та розвиток рибного промислу мали значний вплив на діяльність російських консульств. Аналіз фінансового аспекту їх роботи дозволяє поглибити розуміння важливості діяльності консулів у Японії та визначити її економічну доцільність.

Згідно російського консульського права, штатні консули отримували фіксоване фінансування, а консульські збори відходили на користь держави. У XIX ст. на утримання установ у Японії Росія витрачала більше коштів, ніж приносила їхня діяльність. Їх розподілення залежало від статусу установи, і було наступним:

Генеральне консульство у Йокогамі: оклад консула становив 9 000 руб.; додатково на канцелярські потреби асигнувалось 3 000 руб.; видатки були призначені згідно урядового розпорядження від 7.01.1902 р.

Консульство у Нагасакі: відповідно 9 000 руб.; 3 000 руб.; від 8.06.1893 р.;

Віце-консульства у Хакодате та Кобе: 5 250 руб.; 1 500 руб.; від 4.02.1875 р.

Такий обсяг фінансування для російської системи був типовим. Наприклад, на консульство у Греції (Пірей) загальна сума видатків становила 10,5 тис. руб. Однак консул у Бомбеї (Індія) отримував 15-тисячний оклад. Російські консули у Німеччині мали помітно нижчий дохід, ніж в Японії. Таким чином, фінансування російських консульств на Сході не мало дискримінаційного характеру, не зважаючи на низький рівень міждержавної торгівлі. При цьому слід зазначити, що заробітна платня російських дипломатів порівняно з їх німецькими чи англійськими консулами, була помітно меншою, однак значно більшою ніж, наприклад, японських.

Діяльність установ передбачала наявність низки платних послуг, так званих консульських зборів. Бурхливий розвиток японського рибного промислу після 1905 р. значно збільшив прибутки від цієї сфери, адже для рибного вилову у російських водах японські судна мали отримати у консульстві навігаційне свідоцтво (вартістю 4 руб. 50 коп.), у окремих випадках свідоцтво про здоров'я (7 руб. 50 коп.) та завізувати паспорт кожного рибалки (2 руб. 25 коп.). Найбільший обсяг роботи у цій сфері припадав на віце-консульство у Хакодате.

1910 р. російське консульство у Хакодате отримало 15 951 руб. в цілому. Домінуючою статтею прибутку була рибна промисловість. За візування паспортів було отримано 12 006 руб, за видачу навігаційних свідоцтв – 945; свідоцтв про здоров'я – 1 855. Установа приносила коштів удвічі більше, ніж на неї витрачав уряд. На 1913 р. сума прибутку від рибної промисловості збільшилась до 29 497 руб. (загальний обсяг тогорічних зборів у Хакодате становив 35 159 руб.).

На Кобе припадало значно менша частка прибутків від рибної промисловості. В 1913 р. ця сфера прибутку принесла установі близько 2 тис. руб., а консульству в Йокогамі – близько 6 тис. руб. Хоча ці суми і не вирішували цілком питання фінансування зазначених консульств, однак становили вагомий його частину.

У Нагасакі ситуація була кардинально відмінною. Цей порт жодним чином не був пов'язаний з рибною промисловістю у російських водах. У місті проживало близько 300 росіян, що перетворювало його на центр діаспори. Діяльність цієї установи мала значну соціальну спрямованість.

Отже, на 1913 р. лише прибутки від рибної промисловості, загальна сума яких дорівнювала близько 40 тис. руб., були здатні відшкодувати витрати російської казни на утримання консульських установ у Японії (в цілому 37,5 тис. руб. на рік). Самозабезпечення консульської системи свідчить про економічну доцільність її діяльності. Однак набагато значимішою вона була саме для японців, оскільки вони виявляли більшу економічну активність на Далекому Сході Росії, ніж росіяни.

Становление федерации в Австралии

Тетерев Иван

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
tetereffvanya@gmail.com*

В наши дни Австралийский Союз – одно из наиболее динамично развивающихся государств мира, входящее в Большую двадцатку. А в XIX в. зеленый континент состоял из нескольких экономически и политически разрозненных колоний со своими администрациями, правом, налоговыми кодексами и даже разной шириной железнодорожной колеи.

Проблема консолидации австралийских колоний и этапов федерального движения получила освещение в трудах Р. Гаррана, Г. Гилбса, Э. Бартонна, С. Гриффита, Г. Парка, С. Беннета, Б. Галлигана, Дж. Хадсона и других, по преимуществу австралийских и британских ученых. Однако советской и современной украинской наукой данный вопрос практически не рассматривался.

Зарождение австралийского федерального движения можно отнести к 1840-м гг., когда колонии Новый Южный Уэльс и Земля Ван-Даймена заключили соглашение о взаимном освобождении от уплаты пошлины на товары. Однако британское Министерство по делам колоний запретило его, хотя внутриколонияльные финансовые барьеры мешали нормальному развитию торговых отношений. В первой половине XIX века все протесты и возражения отсылались в Лондон морем, что значительно задерживало принятие решений. В 1846 г. губернатор Нового Южного Уэльса Чарлз Фицрой предложил назначить должностное лицо на материке с правом утверждения местных актов. Предложена была и конституция для штатов Виктория и Новый Южный Уэльс, предусматривавшая создание двухпалатного законодательного органа. В 1849 г. губернатору Нового Южного Уэльса было присвоено звание генерал-губернатора, однако без права созывать общекоонтинентальную Генеральную ассамблею.

На какое-то время вопрос о федерализме на правительственном уровне ушел на задний план, хотя среди политических и общественных деятелей того времени возникало немало предложений об учреждении в той или иной форме союза австралийских колоний. В 1870 г. в Мельбурне на одной из конференций

сторонников федерализации была выдвинута идея о создании континентального таможенного союза с единым тарифом; идея была поддержана даже правительством Великобритании, но налоговая политика Нового Южного Уэльса и Виктории оказалась несовместимой. По просьбе премьер-министра Виктории – в 1883 г. в Сиднее была созвана Конвенция, в которой были представлены все австралийские колонии. Премьер Квинсленда выдвинул проект Федерального совета Австралии, который в итоге получил королевское одобрение и был принят по Австралийскому акту 1885 г. во всех колониях, кроме Нового Южного Уэльса. Однако Федеральный Совет обладал только законодательными функциями, что усложняло образование настоящей федерации. Он собирался до 1899 года, принял несколько решений по судебному устройству и рыбной ловле, однако полноценным общеправительственным органом так и не стал.

Следующим важным этапом на пути – конференция премьер-министров колоний в Мельбурне (1899 г.), на которой было принято решение о созыве Национальной Конвенции в Сиднее. На её заседании 2 февраля 1891 г. присутствовали делегаты от всех колоний, которые обсуждали фундаментальные требования к Конституции, предполагавшей законодательную власть в виде двухпалатного Федерального парламента и исполнительную, состоящую из генерал-губернатора и министров, заседающих в парламенте и зависящих от нижней палаты – Палаты представителей. Однако из-за противоречий между колониями процесс не был доведен до своего логического завершения.

Вторая, после Сиднейской, официальная Конвенция по созданию Конституции открылась 22 марта 1897 г. под председательством премьера Южной Австралии Чарлза Кэмерона Кингстона. Основной проблемой стало то, что крупные штаты не хотели считаться с интересами остальных. Тем не менее, 22 апреля проект Конституции был одобрен и передан на обсуждение парламентам колоний.

3 июня 1898 г., как и планировалось, прошли референдумы в Новом Южном Уэльсе, Виктории и Тасмании, а 4 июня в Южной Австралии. Везде законопроект был одобрен, за исключением Нового Южного Уэльса, где голосование прошло успешно лишь после внесения ряда поправок. В марте 1900 г. делегации от колоний направились в Англию для представления проекта Конституции. Там стало ясно, что британское правительство намерено отменить ряд положений законопроекта, однако после парламентских дебатов 9 июля 1900 г. закон получил одобрение и был подписан королевой Викторией, провозгласившей учреждение Федерального Союза Австралии с 1 января 1901 г.

Репрезентація інтересів Української Народної Республіки при Святому Престолі в період лютий – липень 1919 р.: політико-дипломатичний аспект

Штогрин Іван

*Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
Italy1941@mail.ru*

Глибока криза в міжнародних відносинах зумовлена агресивною політикою Росії щодо України, є вираженою спробою Кремля реалізувати новий геополітичний проект на пострадянському просторі. З цієї точки зору апелювання України до міжнародної спільноти з метою захисту власної територіальної цілісності є певною аналогією подій УНР доби Директорії 1918 – 1919 рр. Переосмислення вітчизняною історичною наукою результатів діяльності дипломатичного корпусу УНР, зокрема при Святому Престолі, сприятиме зміцненню міжнародно-правового статусу України та уникненню помилок при формуванні зовнішньополітичних пріоритетів.

Окремі аспекти українсько-ватиканських відносин у політико-дипломатичній площині проаналізовано у дослідженнях вітчизняних науковців, зокрема Е. Бистрицької, Л. Гентош, О. Красівського, В. Сергійчука, В. Соловйової та ін. Серед зарубіжних дослідників варто виділити М. Мруза, А. Тамборру, Р. Мороццо делла Рокка. У дослідженні використано комплекс документів, представлених в окремих фондах ЦДІАЛу та ЦДАВОУ.

При формуванні нового зовнішньополітичного курсу на країни Антанти, Директорія 1919 р. вчинила спробу встановити офіційні дипломатичні відносини із Святим Престолом. Політичне керівництво УНР розуміло, що попри обмежену міжнародну правосуб'єктність (невирішеність «римського питання») Святий Престол залишався одним із найвпливовіших центрів світової дипломатії, а використання українською стороною важелів впливу Ватикану серед урядових та парламентських кіл Франції, Італії та Англії позитивно впливатиме на вирішення українського питання на Паризькій мирній конференції.

Справу репрезентації інтересів УНР при Святому Престолі доручили політичному діячеві графу М. Тишкевичу. 15 лютого 1919 р. М. Тишкевич був офіційно номінований як Голова Надзвичайної дипломатичної місії, про що листом повідомлялось державного секретаря Римської курії кардинала П. Гаспаррі.

Впродовж лютого-квітня 1919 р будування відносин між УНР та Святим Престолом відбувалось на рівні дипломатичних представників

20 травня 1919 р. М. Тишкевич надіслав декларацію до кардинала П. Гаспарі, в якій українська сторона гарантувала запровадження релігійної толерантності, готовність компенсувати матеріальні збитки Католицької церкви, яких вона зазнала внаслідок військових дій, захист прав Греко-Католицької церкви. 25 травня 1919 р. під час аудієнції у папи Бенедикта XV М. Тишкевич подав протест проти дій польської армії генерала Галлера в Східній Галичині та проти арештів греко-католицького кліру. Підсумком аудієнції стала згода Бенедикта XV підтримати українську справу на Паризькій мирній конференції через папського прелата Б. Черетті. Офіційне прийняття Святим Престолом української місії свідчило про фактичні наміри Ватикану будувати відносини з УНР. За підсумками діяльності української місії Святий Престол визнав за Україною право на самовизначення, проте зауважив, що встановлення офіційних дипломатичних відносин з УНР можливе лише у випадку визнання незалежності України однією із країн Антанти.

Одним із пріоритетних напрямків діяльності української місії При Святому Престолі стала фактична нейтралізація заходів польського уряду в Східній Галичині та його дипломатичних представників у Ватикані. У липні 1919 р., в знак солідарності з українською стороною, Святий Престол розглядав можливість офіційно виступити із засудженням дій польської військової адміністрації в Східній Галичині. Проте погроза польського уряду І. Падеревського розірвати недавно встановлені дипломатичні відносини змусила Ватикан утриматись від своїх намірів.

Таким чином, репрезентація інтересів УНР при Святому Престолі сприяла виробленню позитивного ставлення Ватикану щодо українського питання. Визнання за УНР права на самовизначення, готовність лобювати її інтереси на Паризькій мирній конференції, проукраїнська позиція щодо подій в Східній Галичині свідчила про глибоке розуміння Святим Престолом державотворчих прагнень України.

РОЗДІЛ IX

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

(з давніх часів)

**«Кодекс піратів» та закони запорізьких козаків XVII ст.
Компаративний погляд**

Безуглий Олександр

Донецький національний університет bies.alik@mail.ru

Що може бути спільного між запорізькими козаками та карибськими піратами початку XVII ст.? Заглибившись в історію цих вільних озброєних спільнот, ми побачимо, наскільки схожими є соціально-політичні фактори, що призвели до виникнення таких об'єднань. Хоча територіально ні козаки, ні карибські пірати не могли мати зв'язків, їх військова тактика, а також спроби організації державних утворень на певних територіях чи навіть на окремо взятому судні були напрочуд схожими. Найкраще це простежується на прикладі так званого кодексу, тобто збірки законів, яка знаходилася в основі суспільних відносин.

Проблема порівняння «морського етапу» козацтва та піратів «Нового Світу» висвітлюється у роботі Л. Косенко «Лицарський орден України». У томі VII «Історії України-Руси» М. Грушевський детально розглянув тему становлення козацтва, їх закони і традиції. Польський дослідник Я. Маховський у книзі «Історія морського піратства» чудово описує корсарські закони, спираючись на серйозну джерельну базу. Звісно, не можна обійти увагою статтю «Флібустьєри», написану видатним французьким філософом Вольтером у XVIII ст. На основі цих та інших даних за допомогою аналітичного методу було проаналізовано схожість законодавчої бази організації козацьких та піратських общин XVII ст.

Актуальність цієї теми полягає у тому, що ми можемо побачити демократичні пориви наших предків, які притаманні саме європейському цивілізаційному процесу, що в свою чергу може довести першочергові цінності нашого народу, котрий лише порівняно нещодавно зміг знову продовжити боротьбу за свої права та демократизацію України.

Новизну можна простежити у порівнянні схожих соціальних груп, котрі прийшли до республіканської форми відносин у суспільстві одні з найперших у Європі, не маючи для цього сприятливих політичних і географічних умов та будучи оточеними ворогами. Метою роботи є дослідження законодавчого підґрунтя в житті піратів Карибського басейну та запорізьких козаків XVII ст. та їх порівняння.

Історія формування вільних воєнізованих «команд» у XVII спричинена перш за все не жагою наживи, а прагненням до вільного існування, не зважаючи на королівські чи імператорські закони. Тобто, в появі карибських піратів і запорізьких козаків явно простежуються соціальні зрушення у бік демократизації, рівноправ'я та інтернаціоналізму, що на той час було нечуваним нахабством для монархічно-імперіалістичного світового порядку. Тому таких людей таврували як розбійників, за що ті несли відповідне покарання.

Будь-яка спільнота повинна жити за певними законами, не зважаючи на те, написані вони на папері, чи передалися від предків у вигляді традицій та правил поведінки. У військових чи напіввійськових об'єднаннях закони часто відрізнялися своєю жорстокістю. Головними пунктами як піратського, так і козацького «кодексу» були виборча система ватажків (капітанів, отаманів, квартирмейстерів, курінних та ін.), в якій шляхом загального голосування вибиралися люди на різні посади, і таким же чином вони могли зніматися. Чи не на головному місці був розподіл здобичі – чесно, в попередньо визначених долях, згідно ієрархії. Особливо суворо покарання чекало на тих, хто насмілювався порушувати різні дисциплінарні закони. Одним з таких був закон безумовного виконання всіх наказів своїх командирів (капітанів) під час набігів та різних військових операцій.

Звичайно, між козацькими і піратськими традиційними законами є багато технічних відмінностей, але не можна заперечувати, що формувалися вони майже за ідентичних

соціально-політичних умов. Ці люди славилися авантюризмом та жагою до вільного життя, але при цьому суворо дотримувалися своїх законів, що в свою чергу спричинило появу піратських республік та зародження української державності.

**Освітня колонія versus університет: характер кадрової взаємодії
Замойської академії із Олицьким колегіумом (середина XVII ст.)**

Бліндер Степан

Національний університет «Києво-Могилянська академія» blinderstef@gmail.com

Кадрова взаємодія між академічними колоніями і університетами на теренах Речі Посполитої на початку XVII ст. була звичним явищем. Краківський університет вів масштабну практику забезпечення викладачами двох своїх дуже потужних шкіл підвищеного середнього рівня: Академії Любранського у Познані і Тарнівської колеї, а також дрібніших шкіл середнього рівня, де навчання не виходило за межі класів рівня гуманіюга. Поряд із цим, у 1637 р. цю практику вперше стала використовувати і Замойська академія, створена Великим коронним гетьманом Яном Замойським у 1594 р. у Холмській землі Руського воєводства, приєднавшись, за тогочасними уявленнями, до ліги «справжніх» університетів. Втім, у той час, як у історіографії Краківського університету існує чимало праць, присвячених функціонуванню його шкіл-колоній, про колонію Замойської академії відомо лише з позитивістських праць кінця XIX ст., що зумовлює актуальність даної роботи.

Проблематика роботи зводиться до спроби зрозуміти, на яких засадах Замойська академія відправляла до Олицького колегіуму викладачів та які інтенції керували професорською корпорацією у відборі «підходящих» кандидатів.

Новизна роботи полягає не лише у тому, що ні у західній, ні у вітчизняній історіографії це питання досі не порушувалося, але й у тому, що дане дослідження дозволяє доповнити уявлення про функціонування навчальних закладів на теренах України XVII ст. через нову призму – функціональної взаємодії навчальних закладів у широкому річпосполитському контексті.

Історіографія дослідження обмежується працями польських дослідників Яна Кохановського та Яна Вадовського, які лише опосередковано звертали увагу на кадрову взаємодію між Замойською академією і Олицьким колегіумом. Джерельна база дослідження: щоденник професора і ректора Замойської академії Василя Рудомича, який вів його щоденно протягом 1656-1672 рр., а також низка правових актів, які досі не були введені в українську історіографію, зокрема латиномовні, що нещодавно були віднайдені у фондах Волинського краєзнавчого музею: апробація луцьким єпископом Агацієм Ґроховським функціонування при Олицькому костелі капітули, ерекційний акт, виданий у Варшаві 15 квітня 1638 р. з нагоди підтвердження королем Владиславом IV функціонування Олицького колегіуму як філії Замойської академії, а також апробація колегіуму березня 1639 р. луцьким єпископом Анджеєм Ґембицьким.

В ході дослідження було зроблено наступні висновки:

- Кадрова політика Замойської академії ґрунтувалася на правових статутах, що регламентували межі підпорядкування Олицького колегіуму університетській адміністрації, зокрема на ерекційному акті від 15 квітня 1638 р., де детально прописувалося, що Замойська академія повинна в разі потреби пропонувати олицькому схоластику кандидатів на вільні викладацькі вакансії, а той разом із патроном колегіуму Альбрехтом Станіславом Радзівілом повинен був обрати найбільш підходящу кандидатуру;

- Замойська академія найчастіше забезпечувала Олицький колегіум викладачами інфіми, граматики, аналогії, рудиментів, а також пропонувала кандидатів

на церковні посади, наприклад олицького схоластика та каноніка;

- Найчастіше Замойська академія відправляла на викладання у свою філію молодих професорів, які нещодавно здобули ступінь бакалавра вільних мистецтв і не мали змоги розпочати викладання у Замойській академії через відсутність вільних вакансій. Відтак, за рахунок колегіуму, який став своєрідним «тренувальним майданчиком» для майбутніх впливових професорів Замойської академії, університет через рік-два здобував здібного молодого професора, згодом надаючи йому відповідну його вмінням кафедру. Часто колегіум слугував місцем «заслання»: туди відправляли «неблагонадійних» професорів, які не були відлучені від корпорації, але були покарані за негідну поведінку або ж пияцтво.

Шкільництво домініканського ордену в Галичині в освітній політиці уряду Австро-Угорської монархії

Гуменяк Андрій

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

a_nj@mail.ru

Дана тема актуальна тим, що долучається до вирішення проблеми взаємин «церква – держава». В освітній політиці ці дві структури боролися за підпорядкування навчальних закладів. Навчальні заклади домініканського ордену мали особливий статус: приватні по відношенню до держави та релігійні. Завдяки цьому держава одержала доступ до контролю шкіл чернечих орденів.

Джерела з даного питання можна умовно поділити на два різновиди: директивні та епістолярні документи. До першої групи належать обіжники, розпорядження та вказівки світської та духовної влади XIX ст., які стосувалися питань освіти. Другу групу становить листування державних шкільних структур.

Історіографія даного питання наразі обмежується дослідженнями, здійсненими у добу незалежної України. У працях П. Яроцького та Г. Колодного відображено проблему поширення католицизму як основну в діяльності навчальних закладів домініканського ордену. У монографіях Б. Ступарика та В. Стинської ця проблема вирішується в контексті історії шкільництва Галичини в даний період і є засобом висвітлення місця приватних шкіл у системі освіти на території регіону.

У тезах вперше постає питання впливу державної політики Австро-Угорської монархії на діяльність навчальних закладів домініканського ордену. На основі компаративного аналізу, методів індукції та дедукції зроблено висновки про внесок домініканського ордену в систему освіти на території Галичини в другій половині XIX – у першій третині XX ст.

На освітню діяльність домініканців впливали перш за все принципи духовного життя ордену, другорядним було видання світською та церковною владою законодавчих документів. Вже конкордат 1855 р. відновлював церкві незалежність від держави. Наука не повинна суперечити католицькій вірі чи чистоті звичаїв.

Шкільництво Австро-Угорщини поділялося на 10 «диструкцій». Шостою та сьомою були тривіальні школи домініканців у Городку, Бородах та Підкамені. При допомозі чернечих орденів можна було розвивати шкільництво без великих витрат, і навчальні заклади могли протидіяти релігійним школам інших конфесій у державі.

У 1877 р. на території Галичини налічувалося 37 шкільних округів. Кожен повіт мав шкільну раду, окремі установи були у Львові та Кракові. 8 травня 1872 р. було видане положення про проведення конференцій вчителів округу і краю. З адміністративних питань була прийнята 25 червня 1873 р. ще одна постанова, що стосувалася приватних шкіл. Згідно з нею одна шкільна місцева рада здійснювала нагляд за однією або кількома школами.

Положення світської влади стосувалися і вчителів. Призначення вчителів відбувалися із урахуванням подання кандидатів на цю посаду. У 1884 р. учителем до львівської школи було призначено Вавжинця Кремповського. Йому було призначено місячну зарплату. У разі негативної оцінки роботи округовим інспектором учителів звільняли з роботи. Іноді на тимчасову роботу призначався вчитель-практикант. Маріан Шнейдр мав за рік роботи одержати зарплату у розмірі 300 злотих римських.

У 1889 р. видано закон про переведення вчителя на іншу посаду під службовим наглядом без будь-якої провини з його боку і звільнення з посади кожного вчителя без дисциплінарного розслідування. Діяльність домініканців була провладною, але не антиукраїнською, хоч української мови у навчальних закладах ордену не було.

В 1913 р. з'явився проект зміни державного шкільного закону. Він передбачав умови заснування приватних шкіл. Найважливішими з них були відповідна вчительська кваліфікація, моральна поведінка, відповідність вимог наукового плану публічним школам, здорові умови для дітей. Приватні школи мали мати управителя, що відповідав за стан закладу. Він мав бути морально зразковим австрійським громадянином.

Отже, австрійські державні постанови поширювалися на шкільництво домініканців. Більшість постанов стосувалося адміністративних питань. Австрійська та польська влада використовувала домініканські навчальні заклади у власних цілях. Однак їхня діяльність не була антиукраїнською, оскільки релігійна діяльність домініканців передбачала рівність між людьми та перевагу церкви над державою у підпорядкованості ордену.

Продолжительность рабочего дня и заработная плата как физиологический фактор «народного бунта» в Российской империи конца XIX – начала XX века (по статистическим данным Харьковской и Киевской губерний)

Коробчук Анна

*Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
miss.korobchuk@yandex.ru*

Новизна работы заключается в попытке переосмысления «рабочего вопроса» в Российской империи в преддверии Первой русской революции (1905-1907 гг.), с точки зрения нарушения физиологии человека как биологического индивидуума, давшего миллионам рабочих «толчок» к бунту.

Среди методов исторических исследований были использованы историко-сравнительный, анализа и синтеза, обобщения, сопоставления.

Источниковедческая база состоит из доклада министра финансов С.Ю. Витте от 6 декабря 1896 г. по вопросу об уменьшении рабочего времени на фабриках и заводах; законах о малолетних, работающих на заводах, фабриках и мануфактурах 1882 г.; статистических данных по продолжительности рабочего дня и заработной плате в Харьковской и Киевской губерниях.

Данная проблематика раскрывается в целом спектре историографии. Автор систематизирует материалы статистических данных и исследований выдающегося физиолога И.М. Сеченова, обосновывает основную причину «русского бунта».

Актуальность данного вопроса заключается в том, что проблемы рубежа XIX-XX века остаются нерешенными и до сегодня в нашей стране. Попытки решения рабочей проблемы с помощью законов и поправок предпринимаются с конца 90-х гг. XIX века. Из доклада от 6 декабря 1896 г. министра финансов С.Ю. Витте ясно, что вопрос продолжительности рабочего дня отнюдь не был второстепенным, как может

показаться на первый взгляд. Почему же даже у первых лиц государства возникают непреодолимые преграды в решении этого вопроса?

Одно дело, когда о 8-ми часовом рабочем дне на митинге кричит какой-то политик-популист, а совершенно иное – выдающийся физиолог с мировым именем. Однако в научных кругах не нашлось оппонентов и даже критики его выводам. Вся научная и политическая элита того времени работает над этим вопросом, во многих странах экспериментальным путем, через постепенное снижение рабочего времени, доводя его до обоснованной физиологической нормы – 8 часов. Статистика по данной тематике четко показывает снижение рабочего времени в Северной Америке, Великобритании, Австралии и осознание необходимости этого процесса в этих странах. Следует отметить, что заработная плата оставалась неизменной, а производительность труда начала расти.

К сожалению, в Российской империи только ученые были в авангарде этого процесса, причем их научные разработки использовал весь мир и возникшие при поддержке извне так называемые «партии нового типа». Политики же, за редким исключением, оставались глухими к надеждам простого рабочего народа. Скорее всего, их отношение связано с тесными экономическими отношениями с фабрикантами и заводчиками, которые в трудные моменты истории выбрали путь развития капитализма в России за счет усиления эксплуатации рабочих, неоправданного увеличения сроков службы оборудования, что вело к увеличению производственного травматизма.

Вера российских капиталистов в государственный карательный аппарат (полиция, жандармерия) в конечном итоге привела их к гибели. В своей человеческой сущности новоявленные капиталисты 90-х гг. XIX в. сами были детьми помещиков, а значит в их памяти еще свежи воспоминания о рабском отношении к крепостному человеку, которого можно продать, обменять или подвергнуть физическому наказанию. Это отношение к рабочему можно обнаружить в отдельных строках статистических данных, когда люди были вынуждены трудиться от рассвета до заката от 12 до 15 часов. Понятие месячной заработной платы в статистических данных, следует считать относительным, не отражающим реальной картины социально-экономического положения рабочих. Становится непонятно за какое количество рабочих часов она получена. К сожалению, устаревшая модель оплаты труда действует до сих пор в современном мире. Каждое рабочее место должно оцениваться по часовой заработной платой, тогда все станет на свои места. Государство должно установить минимальную оплату труда за один рабочий час, а не за месяц, как это было полтора века назад и остаётся в настоящее время.

**Класифікація нормативно-правової бази інформаційної політики
Російської імперії щодо українських губерній
Південно-Західного краю у 1914–1917 рр.**

Куцик Руслан

Київський університет імені Бориса Грінченка kutsykr@gmail.com

Останні події в Україні засвідчили, що важливу роль в суспільно-політичних та військових конфліктах посідає інформаційний чинник. Вперше на загальнодержавному рівні використання інформації з метою її впливу на формування суспільної думки та реалізації власних геополітичних інтересів відбулося в період Першої світової війни. Кожна сторона світового конфлікту розуміла, що самі військові дії не є запорукою перемоги, потрібно було ще й відповідне інформаційно-психологічне забезпечення. Саме тому урядом Російської імперії було розроблено спеціальну нормативно-правову базу, яка мала забезпечити створення відповідного інформаційного простору.

Проблемі інформаційних процесів на території України в період Першої світової війни присвячені наукові доробки науковців Л. Питльованої, С. Сегеди, О. Куцької,

О. Кірієнка. Варто відзначити, що питання класифікації нормативно-правової бази інформаційної політики Російської імперії щодо українських губерній Південно-Західного краю у 1914–1917 рр. не розглядалось раніше. Тому нами вперше подається огляд цієї проблеми, що визначає наукову новизну дослідження.

Спираючись на джерельну базу та відповідно до ієрархії й повноважень владних структур ми класифікували нормативно-правові документи наступним чином:

- документи найвищої дії: маніфести та укази імператора, накази Ради міністрів;
- документи вищої дії: накази та розпорядження міністра внутрішніх справ, міністра народної освіти, Головнокомандуючого арміями Південно-Західного фронту та ін.;
- документи нижчої дії: циркуляри, розпорядження й постанови Штабу Київського військового округу та місцевих губернаторів тощо.

Слід зауважити, що в умовах Першої світової війни значні повноваження мали саме військові структури, а тому видані ними документи, що стосувалися питань інформаційної політики, мали прерогативу над законними розпорядженнями цивільної влади.

Кожен нормативно-правовий акт містив певний напрям інформаційної політики, який потрібно було реалізувати на практиці. Виходячи з цього, нами було виділено наступні групи документів:

- 1) ті, які сприяли збереженню військової таємниці та забороняли розповсюдження свідчень, що стосувалися зовнішньої безпеки Росії, а саме інформації про армію, озброєння, інфраструктуру тощо;
- 2) ті, що були спрямовані на підтримку загальноімперської ідеології та розповсюдження вигідних міфів, ідей, формування потрібних поглядів тощо;
- 3) ті, які були орієнтовані на приховування правдивої інформації про події на фронті та становище в середині країни з метою збереження стабільної психологічної атмосфери в імперії та уникнення соціальних потрясінь й невдоволення зі сторони населення;
- 4) ті, що регламентували та унеможлилювали розповсюдження інформації антивоєнного, антиурядового, антиімперського та антиросійського характеру.

Таким чином, одним із важливих завдань Російської імперії в період Першої світової війни було створення відповідного інформаційного простору, який сприяв би реалізації поставлених стратегічних геополітичних цілей. Оскільки українські губернії Південно-Західного краю входили до театру воєнних дій, то проведення тут вдалої інформаційної політики було пріоритетним завданням імперської адміністрації. Для його реалізації на загальноімперському та місцевому рівні владними структурами було розроблено спеціальну нормативно-правову базу. З метою її систематизації та групування, нами було розроблено власну класифікацію, яка побудована на основі таких критеріїв: ієрархічності владних структур, сили дії документів та основних напрямів інформаційної політики. Подібна класифікація забезпечує краще розуміння основних принципів та закономірностей дії тогочасних нормативно-правових актів, а також дозволяє комплексно розглянути питання інформаційних процесів, що відбувалися на території України у період Першої світової війни.

**Повсякденність представників українських дипломатичних місій
початку XX століття**

Ластовець Наталія

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна nlo_17@mail.ru

Повсякденність як основа і, одночасно, головний елемент буття в останні десятиліття притягує все більше уваги дослідників. З розпадом СРСР дана тенденція стала характерною і для України. Надзвичайно важлива роль побутових умов, світоглядних уявлень людей підтверджується подіями сьогодення.

У цьому зв'язку необхідною складовою дослідження історичного процесу є розгляд історії повсякденності різних соціальних верств. Окремо постає когорта інтелігенції, як найбільш прогресивної та освіченої частини суспільства. Інтелігенція початку XX століття на теренах України зробила майже неможливе, вона інкорпорувала в себе всі здорові та життєздатні сили представників різних соціальних та етнічних груп для створення нового. Це виражалося в державотворчих процесах, в спробі об'єднання різних частин колишньої території, остаточному відходженню від колишніх концепцій світосприйняття.

Нація, народ, держава залишаються лише словами без внутрішньої єдності та підтримки ззовні. Задля здобуття останньої були зроблені безпрецедентні для української політичної еліти кроки. Підписання Брестського мирного договору поклало початок активному зовнішньополітичному поступу молодої держави. Становище ускладнювалося відсутністю досвіду як провідників національного руху, так і виконавців поставлених завдань. Юристи, історики, літератори були ширими поборниками національної ідеї, але у них не було досвіду політичної діяльності.

Враховуючи специфіку роботи дипломатичних представників, важко провести межу між повсякденним життям та діяльністю дипломатів. Незважаючи на активне дослідження міжнародних відносин УНР і УД в сучасний період, більшість науковців вказує елементи повсякдення лише фрагментарно. В працях І. Дацьківа, В. Соловйової, В. Веденєєва, які присвячені проблемам української дипломатії, згадуються проблеми фінансування, матеріального та кадрового забезпечення. Поза увагою залишаються відносини в середині колективу місії, умови проживання, розпорядок дня. Спеціальної роботи, присвяченої повсякденності українських дипломатів початку XX століття на даний момент не існує. Цьому сприяє велике розпорошення інформації в джерелах. Мемуарна література, представлена спогадами Д. Дорошенка, М. Галагана, П. Скоропадського дає змогу сформувати загальну картину. Окремим елементом, що надає додаткової інформації, є документи українських державних утворень, в яких висвітлюється матеріальне забезпечення, кадровий склад та інші аспекти побуту дипломатів.

Отже, повсякденне життя дипломатів є важливою віхою у розвитку міждержавних відносин, воно тісно переплетено з діяльністю і виступає у якості необхідного елементу для становлення та ствердження державності.

Роль жінки в культурній історії козацької доби

Мороз Анна, Текоева Світлана

Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова

У науковій літературі та масовій суспільній свідомості культура українського козацтва — це винятково культура чоловіків. Архівні матеріали, козацькі літописи, історичні джерела, наявна наукова та художня література з історії козацтва висвітлюють переважно історію культури чоловіків. Однак і жінка у формуванні культурного простору України XVII–XVIII ст. відіграла значну роль, щоправда, здебільшого про неї мало що відомо. На нашу думку, роль жінки в культурній історії козацької доби не достатньо досліджували. У більшості сучасних теоретичних концепцій та емпіричних студій, що аналізують українську культуру XVII–XVIII ст., не йдеться про ставлення до жінки в культурі українського козацтва, статусу і ролі жінки в культурному середовищі та культуротворчих процесах барокової доби.

У науковій літературі, довідниках і підручниках з історії культури України, зокрема XVII–XVIII ст., згадки про гендерний початок, наприклад, про жінку, трапляються лише зрідка, переважно в характеристиках природи української ментальності, культу Жінки, Матері, Богородиці в традиціях і архетипах етнокультури. Гендерний аналіз

здійснюється здебільшого через узагальнений образ матері відомих особистостей, вірної дружини та доброї господині, учасниці українських обрядових дійств, архетипу матері-землі як прообразу Богоматері.

Одним із перших опрацював неоціненні документи запорізьких часів, архівні матеріали з історії Запорізької Січі відомий історик, етнограф та публіцист А. О. Скальковський. У його праці «Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького» подано свідчення колишніх запорожців, детальний опис укладу козацького життя. Зокрема, акцентовано увагу на козацьких звичаях та традиціях стосовно дівчини, жінки-дружини та жінки-матері, заснованих на зверненнях до неписаних статутів Запорізького товариства «Регул». Окремі аспекти порушеної проблеми висвітлювали й сучасні дослідники О. Кісь, О. Кривоший, які переважно подають історичні розвідки та яскраві факти із життя видатних жінок, що зробили певний внесок в українську історію. Культурний статус і соціокультурне значення жінки в козацькій культурі фактично ще не розкриті.

На перший погляд, малопомітна в історії козацької доби жінка (матір, сестра, дружина козака), яка уособлює любов до рідної землі, душу України та завжди перебуває поряд із чоловіком в періоди великих небезпек і загроз, є важливою дійовою особою козацької культури. Водночас на статус жінки в культурі козацтва накладалося багато табу. Згідно зі звичаєм, як відзначає Д. І. Яворницький, запорожці не допускали на Січ жінок, а «привід до фортеці Запорізької Січі жінок, не виключаючи матері, сестри чи доньки, вважався в козаків кримінальним злочином, що вів за собою найсуворіше покарання». Посилаючись на А. О. Скальковського, відомий історик та етнограф констатує: звичаю безшлюбності запорізькі козаки дотримували настільки суворо, що з усіх кримінальних справ, які дійшли до нашого часу від січових козаків, є одна, «як розкриває гріх козака проти сьомої заповіді. Серед запорожців існувало повір'я, «як ледве нога жінки ступить у Січ, настане кінець життя всього Запорозжя», саме тому заборона появи жінки на Січі так ретельно зберігалася. Це вето підтримувала вагома позиція релігії. Головним для козака було існування його славної матері — Запорозької Січі — і захист святої православної віри.

В «Історії запорозьких козаків» Д. І. Яворницький наводить одну з козацьких пісень, у якій жартівливо розповідається про те, що «запорожці так мало були обізнаними в розпізнаванні жінок, що не могли відрізнити «дівчини» від «чаплі»: «Славні хлопці-запорожці Вік зікували, дівки не видали, Як забачили на болоті чаплю, Отаман каже: «Ото, братці, дівка!» Осаул каже: «Що я женихався!» А кошовий каже: «Що я й повінчався!». Проте така пісня була фольклорним перебільшенням, оскільки в кожного козака були матері та сестри, в багатьох — кохані, наречені, дружини й діти, та й в українській сім'ї жінка мала переважно домінуючий статус.

А. Колодний зазначає: «...специфічні історичні умови буття українства — козачина — виключали чоловіка на тривалий час із господарської й побутової сфер сімейного життя. Жінка доглядала за дітьми й старими батьками, вела домашнє господарство. Це посилювало її роль у збереженні родинних основ українства, його побутової культури». Відомий релігієзнавець стверджує, що зрима матріархальність життєвого повсякдення українського народу виявилася в особливостях його релігійного світосприйняття, саме із цим науковець пов'язує поширення в Україні культу Діви Марії. Підтвердженням слів А. Колодного є зображення Богородиці на всіх чудотворних іконах тогочасної України і те, що, по суті, половина українських церков і монастирів у XVII–XVIII ст. мала ім'я Богородиці, були «Богородичними».

Православний культ Богородиці ідеалізував у духовному світі українців подружнє життя, актуалізував підхід до розуміння сім'ї як релігійно санкціонованої співдружності та, головне, — звеличування жінки-матері, що сягає глибинних основ української етноментальності й етнокультури. Пресвята Богородиця, що набула іпостасі Покрови — визнана покровителька українського козацтва. Козацька Україна

свою небесною заступницею обрала Богородицю, наділяючи її образ рисами української жінки. Іконографія Богоматері найбільше розроблена, найрізноманітніша, що відповідає етнокультурним особливостям ушанування її запорожцями, які «під покровом Богоматері... не боялися ні ворожого вогню, ні грізної стихії». У вигляді «козацьких Покров» спонтанно в іконописі козацької доби виникає так звана «захисна тема», провідною в якій був образ жінки під сигнатурою Пресвятої Діви Марії. В Україні виникають церкви на честь Покрови Богородиці, яка стає символом і покровителькою козацького війська. До кінця XVII ст. «вся Україна вкрилася мережею Покровських соборів і церков, і кожна мала свою храмову козацьку ікону Покрови».

Водночас, світоглядну релігійність козацтва необхідно обґрунтовувати не лише войовничістю часу, а й тим, що основою козацької релігійної віри є жіноче начало. Д. Чижевський зазначає: «... українська релігійність — жіноча, релігійність колективної біологічної теплоти, яка переживається як теплота містична. Така релігійність відмовляється від чоловічого, активного духовного шляху. Це не стільки релігія Христа, скільки релігія Богородиці, релігія матері-землі».

Основа жіночого начала, що виявляється через надання переваги почуттям, простежується в мистецтві та фольклорі козацької доби. Усна народна творчість, лірична поезія, народна пісня та різні види образотворчості, як важливі форми духовної культури XVII–XVIII ст., були невід'ємною складовою українського побуту, пов'язаними з найвагомішими культурними здобутками українців барокової епохи. Жінка, майже щоденно діючи у сфері мистецтва, долучалася до творення побутової культури. У своїй художній творчості українська жінка уособлювала надзвичайну красу рідної землі, віддзеркалювала віковий досвід свого народу, наповнений споконвічним естетичним змістом. Через відчуття краси у своїй чутливій душі жінка передавала його в розписах, вишивці, гаптуванні, піснях. Зокрема, існує надзвичайно багатий пласт козацьких пісень.

Деякі означення, що збереглися в українських піснях, указують на повноцінність світоглядного сприйняття і розвиненість жіночого начала. Це, наприклад, «сімейність» козаків, яка гармонійно співвідноситься з любов'ю до Батьківщини, відсутністю страху смерті, товариськістю, войовничістю, хоробрістю, стійкістю в боротьбі з ворогом, які не межують з агресивністю і жорстокістю. Усе це свідчить про фіксацію архетипу матері в українських піснях, пронизаних емоційністю, відчуттям любові, добра та краси, що є показовим для етнонаціональної свідомості та культури українського народу. У козацькі часи майже в кожній хаті співали, малювали й вишивали, і відбувалось це на гендерно-психологічній основі, яку створювала жінка, матір у сім'ї, на засадах естетизованого українського побуту, з розкриттям художніх обдарувань української жінки та дотриманням споконвічних етнокультурних традицій, з одночасним накладанням мистецьких тенденцій барокової доби.

Отже, є очевидним, що в духовній культурі українського козацтва репрезентуються різні виміри буття українців, зокрема позначаються соборні засади козацького братства, основи православ'я. Але головним чинником її формування є життєвий досвід існування етносу, що ґрунтується на жіночому гендерному началі. Звичай заборони появи жінок на Січі та популяризація безшлюбності серед запорожців не усували жінки від творення культурних цінностей, впливу на формування духовної культури українського козацтва. Жінки щодня творили її своєю працею, піснею, любов'ю, віддаючи свої сили, творчий потенціал, знання й уміння. Жіноче начало розвивало такі ознаки духовної краси української культури як доброту, милосердя, щедрість, вірність, працелюбність, дотепність, веселість, співучість, що є найбільшими цінностями життя.

Соціально-побутовий вимір життя львівських ремісників в XVI ст. (на прикладі кравецьких родин)

Паславська Наталія

Львівський національний університет імені Івана Франка natalia_hudz@ukr.net

Персоніфікація минулого є одним із актуальних напрямів сучасних історіографічних студій, що має на меті вивчення як окремих постатей, так і певних груп осіб на основі характерної для їхнього загалу ознаки (професійної, релігійної, родинної). Новим міждисциплінарним методом, який, однак, не має власного усталеного дисциплінарного інструментарію, але здобув популярність в наукових дослідженнях, є просопографія. Просопографічні студії дають змогу пізнати соціально-психологічний портрет особи (групи осіб), дослідити її духовний світ та буденне життя.

В історіографічному руслі зацікавлення життям та побутом львівських міщанських родин виявляли польські та українські історики, починаючи з кінця XIX – початку XX ст.: В. Лозинський, І. Крип'якевич, Я. Птасьнік, Л. Харевичова. Проблематика знаходить втілення і в роботах сучасних істориків, зокрема М. Капралю, І. Замостянки, Я. Кочеркевича, О. Зайця, Б. Петришака.

Однак незнаною залишається повсякденність ремісничого середовища Львова. Міщани-ремісники становили значну частину населення міста. Вони не належали до кола патриціату чи інтелектуальної еліти, здебільшого не займали керівних посад, а представляли, насамперед, людей фізичної праці, без яких образ середньовічного / ранньомодерного міста був би неповним.

Метою дослідження є створення просопографічного портрета кравецького середовища української громади Львова, враховуючи такі ознаки, як національна приналежність, професійна діяльність, родинне оточення та повсякденне життя. Нами вперше подається огляд окресленої проблеми, що визначає новизну дослідження.

Підставою джерельної бази дослідження стали збережені з XVI ст. книги запису індуктів і протоколів уряду Ради міста Львова (раєцькі книги), що містять різноманітні заяви, скарги, декрети, які розглядав та вирішував уряд райців. Акти дають уявлення про різні аспекти життєдіяльності міського середовища: майновий стан, професійну діяльність, суспільні та релігійні відносини, конфлікти, а також – родинне життя.

Кравці належали до найдавніших ремісничих професій міста. Вони відносились до середньої групи суспільної ієрархії львівського міщанства. Лише деяким кравцям вдалося посісти керівні посади в місті. Кількість кравців-руси́нів, які мешкали в місті в XVI ст., не перевищувала 5%, тоді як близько 95% були католиками (переважно поляки та німці). Загалом кількість кравців у Львові залежала, передусім, від загальної кількості населення міста, оскільки кравецьке ремесло спрямовувалось на задоволення потреб людей в одязі. Попит на товар зростав також через потреби війська та модні тенденції.

Просопографічний портрет кравецького середовища української громади Львова в XVI ст. демонструє спільні риси та пріоритети їхнього життя та буття цілої української спільноти: кожен з них належав до одного ремісничого фаху, втім професійна зайнятість дуже часто відсувалася на другий план, поступаючись популярному міщанському заняттю – торгівлі; вони будують, купують, продають будинки та земельні ділянки, намагаючись посісти або втримати нерухомість в місті; нерідко стають кредиторами, демонструючи свої фінансові можливості та підприємницькі амбіції, або навпаки – втрачають усе через борги; тримаються спільно, коли справа стосується національних чи релігійних інтересів.

Статус жінки в суспільстві насамперед ототожнювався із подружніми та материнськими обов'язками, вихованням дітей, опорою чоловіка. Через шлюби встановлювалися родинні зв'язки з представниками як свого фаху, так й інших ремесел. Кравецьке середовище не було закритим від міського суспільства і в процесі своєї діяльності (особливо ремісничо-торговельної) активно взаємодіяло з представниками

інших націй – поляками, євреями, вірменами. Однак робота не ототожнювалася із приватним життям, де кравці міцно трималися своєї громади та релігії. Кравці та їхні родини творили загальний образ буття цілої міщанської спільноти. Вони були звичайними представниками своєї національної громади на тлі історичної епохи.

Морехідні класи міста Бердянська (у другій половині XIX – початку XX ст.)

Рак Юлана; Казаков Геннадій

Бердянський державний педагогічний університет; Запорізький національний університет yulana.rak@mail.ru

Друга половина XIX ст. характеризується активізацією зовнішньої торгівлі Російської імперії, центром якої були портові міста півдня України. Унаслідок цього виникла потреба у підготовці різнопрофільних морських кадрів: офіцерів, матросів, суднобудівників, обслуговуючого персоналу для берегової служби тощо, без яких не могло існувати судноплавство у регіоні. Як наслідок, вивчення процесу підготовки майбутніх службовців сприятиме більш детальному розумінню процесу судноплавства на Півдні, у тому числі і в Азовському морі.

Метою статті є вивчення проблеми підготовки спеціалістів для морського флоту Південної України на матеріалах м. Бердянська.

Актуальність теми обумовлена її обмеженим висвітленням в історіографії. Серед дослідників, які звертались до теми, можна виділити роботи О. Чорного, Є. Денісова та М. Тішакова.

Відповідно до даних, наведених у «Одеському віснику» за 1860 рік, 7 жовтня 1860 року Бердянське міське товариство купців та міщан постановило відкрити в Бердянську навігаційні класи для розвитку в імперії торгового флоту. Самі ж класи були відкриті лише у середині 1870-х рр. Їм було надано другий розряд і складались вони із підготовки на звання штурмана каботажного плавання та підготовки на звання штурмана дальнього плавання чи каботажного шкіпера.

Для класів були обрані чотири попечителі: Петро Шмідт, агенти Р.О.П.І.Т. Олександров та Петрич і шкіпер Джурас. Відкривалися класи за рахунок міських та урядових коштів, загальна сума яких становила 2000 руб.

Варто зазначити, що класам не було надано окремого приміщення. Вони розташовувались у найманій квартирі, за яку сплачувалось 700 руб. на рік. У винайманих приміщеннях розташовувались учбові аудиторії класів, бібліотека, кімнати для учнів, учительська, майстерні та дві кімнати для одягу.

Навчальний процес розпочинався в листопаді і закінчувався в березні. Заняття проводились кожного дня крім неділі, з восьмої до третьої години дня.

Викладали в морехідних класах такі предмети: арифметику, Закон Божий, російську мову, алгебру, геометрію, тригонометрію, географію, навігацію, лоцію, морську практику, такелажну роботу, медицину, астрономію, механіку, міжнародні сигнали, законодавство та іноземну мову (італійську).

Навчальним процесом керував капітан В. Ключев, який також викладав плоску і сферичну тригонометрію, навігацію, астрономію, морську практику та лоцію. Інші викладачі також були відомими людьми портового міста. Інспектор міського училища І. Дяченко викладав арифметику, геометрію, алгебру, географію і російську граматику, технік Н. Пінський – пароплавну механіку, штурман далекого плавання І. Прохоров – морську практику, лоцію та такелажну роботу, священник І. Диковський – Закон Божий. Безкоштовно працювали викладач медицини В. Самсонов та викладач законодавства, старший корабельний наглядач М. Пінський.

У морехідних класах навчались переважно діти міщан, хоча серед вихованців були й іноземці. За соціальною приналежністю серед учнів домінували міщани, дворяни та діти чиновників.

При класах була відкрита бібліотека, яка вміщувала підручники, книги для читання, таблиці, атласи і карти, морські інструменти тощо. Всього разом у бібліотеці нараховувалось більше п'ятисот одиниць зібрань. Бібліотечний фонд комплектувався за рахунок пожертв колишніх випускників та меценатів.

Під час навчання майбутні мореплавці проходили практику в парусних і пароплавних компаніях. По завершенню навчання учні складали іспити в присутності відомих та поважних людей міста.

У 1902 р. на базі класів було відкрито морехідну школу.

Таким чином, відкриття морехідних класів у містах Півдня України, у тому числі в Бердянську, було обумовлене з одного боку посиленням ролі Азовського моря в економічному житті, з іншого – недостатнім забезпеченням морськими службовцями в регіоні. Морехідні класи в місті Бердянськ були відкриті у середині 1870-х рр. та готували штурманів каботажного та далекого плавання та каботажних шкіперів. Головний акцент у роботі морехідних класів був спрямований на посилене вивчення спеціалізованих, точних дисциплін. Це підтверджує рівень підготовки морських спеціалістів, які після навчання працювали у пароплавних компаніях, та навчанням у стінах морехідних класів іноземців. Підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що Бердянські морехідні класи здійснювали підготовку кваліфікованих морських працівників, які навчалися згодом у вищих морських навчальних закладах.

Problem der Entstehung von Frau des Fürstens Roman Mstislawitsch Anna Rudnik Denis

Luhansk Taras Shevchenko National University denisrudnik@ukr.net

Viele ukrainische Historikern forschen die Roll von bojarische Macht in Galizien-Wolhynien Fürstentum. Die Hauptmotive diesen Forschungen sind die Verhältnisse zwischen Fürsten und Bojaren wegen der Regierungszeiten von Fürsten Roman Mstislawitsch und Danylo Romanowitsch. Seine schweren Verhältnisse mit dem Adel haben viele Gründe Gehabt. Und wir machen den Versuch um die anderen Verhältnisse - die Sympathie der wolynischen Bojaren zum fürstlichen Macht zu zeigen.

Die wahrscheinliche bojarische Abstammung der zweiten Frau des Fürstens Anna ist der Grund der Gunst der wolhynischen Aristokratie zu Roman. Nach der Meinung von L. Wojtowitsch, Frage der zweiten Ehe des Fürstens ist, die schwerste, die wird von einige Historikern untergesucht (L. Wojtowitsch, N. Kotjar, A. Majorow, I. Kusitsch-Beresowskij, M. Hruschewskij, N. Polonska-Wasylenko, N. Puschkarjowa usw.).

Die Streitfrage ist die Ursache viele Ansichten über das Problem. Es gibt die Theorie über verwandtschaftliche Verhältnisse mit der wolhynischen Bojaren oder mit dem kleinen Fürsten, "wegen hat sie sich heimisch zwischen Bojaren gefühlt, und sie hat die Leute, die für sie und ihre Söhne treue sind". N. Kotjar spricht über Schweigen der Chroniken über Stammbaum von Fürsterin als die Person, die die fürstliche Herkunft nicht hat. Aber die anderen Historikern beistimmen dieser Theorie nicht. Sie sagen, dass es plausibel nicht ist, dass die Frau mit solchen Verwandtschaftsverhältnis nur aus der bojarischen Familie kam.

Die nächste ist "katholische Theorie". Mikhailo Hruschewskij nennt sie die katholische Prinzessin. Es ist in ihrer Einwirkung auf ihren Sohn Danylo gezeigt, um Krone zu bekommen. Und L. Wojtowitsch enthüllt sich die genannte Theorie. Er sagt dass, die ferne Familienbeziehungen nicht ausreichen würde, im ungarischen König nahm die Romans Witwe mit Kinder "wie lieber Sohn" ab, trotz der ständigen Forderungen der Ungarn in Galizien. Wegen des System der internationalen Beziehungen, wenn die galizische Dynastie beendet wird, die Arpaden werden die gesetzlichen Erbe. So Anna konnte nur auf die Hilfe von Endre II. hoffen, aber wenn er ihr naher Verwandter. Sie könnte die Tochter des

wolhynischen Boyars. Aber, der Historiker neigt zu byzantinischen Theorie Die Chroniken nennen Anna "jatriwka" (Bruders Frau) von König Endre II.

Die dritte Theorie ist die Beziehungen die Mutter von Fürsten Danylo und Wasylko mit dem byzantinischen Kaiser. Moderner russischer Historiker A. Majorow teilt diese Ansicht. Er glaubt, dass die Romans Witwe die Tochter der Kaiser Isaak II. aus seiner ersten Ehe war, die in Kindheit in Kloster gegeben wurde. Wenn Alexios III. den Tron besteigt, wurde ein Mönchtum des Fräuleins erlassen. Das eröffnet die Aussicht der Ehe. Sie könnte die Rolle in Konsolidierung der Allianz zwischen dem galiz-wolhynischen Fürst und Kaiser. Olexander Majorow gibt die große Grundlage. Insbesondere schreibt er über geöffneten Steinturm im Dorf Stolpje, in der Nähe von Holm. Das war ein möglicher Platz, wo sich die Fürsterin später 1219 befunden ist. Der Turm hat die Spüre der russischen und byzantinischen Manier. Es konnte über persönliche Lebenserfahrung den Aufenthalt die Fürsterin im griechischen Bau daheim sprechen. Nächster Beweis von A. Majorow sind die Namen der griechischen Verwandte von Iryna, die die Frau von germanischem Kaiser Philip ist. Unter denen gibt es die Name Efrosinia, die "der Großfürsterin von Roman" gehören könnte, vor sie im 1219 ein Gelübde abgelegt hat.

Die Widersprüche dauern. Die Anhänger der verschiedenen Sichte beweisen ihre Richtigkeit sehr überzeugend. Und es braucht noch viele Geschichtsforschungen. Und wir teilen wiederum die Ansicht über "ungarische Theorie", weil, nach unserer Meinung, nur starke Beziehungen mit König Endre II. Anna zu seine Besitzung bringen konnte.

До проблеми розгляду феномену злочинності (на прикладі Гетьманщини XVIII століття)

Сапронов Андрій

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
cohkka92@gmail.com*

Метою написання нашої статті є спроба визначення методологічної бази для досліджень як злочинності в цілому, так і в Гетьманщині XVIII століття зокрема.

Першою перепорою, перед якою ми постаємо при розгляді злочинності, є проблема дефініції даного феномену. Нами подаються визначення поняття «злочин», які поширені в англійських студіях.

Важливою проблемою є пошук чогось спільного для всіх злочинів. Довгий час це була рефлексія над поведінкою злочинців. Жан-Поль Броді виділяє два підходи до злочинності в цілому.

Цілком слушним є зауваження Пітера Спіренбурга про те, що злочинність є історичним феноменом.

Досить важливою для розгляду феномену злочинності є класифікація, створення широкої сітки інформативності. Під цим ми розуміємо створення найрізноманітніших систем каталогізації злочинів.

На нашу думку, досить цікавою і необхідною є типологізація за способом покарання, його обсягами, установою, де його відбували, за тривалістю судового процесу тощо. Нестандартні «зрізи» дають можливість поглянути під іншим кутом на вже відомі факти.

Існує велика кількість дослідників, які, вивчаючи злочинність, розглядають гендерні ролі досліджуваної доби, зміни правових норм, окремі соціальні групи злочинців тощо. На нашу думку, вони є зрізом досліджуваної доби, але не нівелюють потребу в існуванні базових досліджень. Ми вважаємо за доцільні і пропонуємо реалізовувати у наукових працях два фундаментальні типи розгляду феномену злочинності Гетьманщини XVIII століття: квантитативний і одиничний.

Під квантитативним ми розуміємо використання статистичних методів для обрахунку рівня злочинності та співставлення її з інформацією про ту історичну dobu, яка вивчається. Статистичні методи дають ту інформацію, яку не можуть надати інші методи пізнання. Корифеями даного напрямку є британські науковці. Результати використання квантитативного типу можуть бути неточними. Серед науковців ведеться полеміка про обсяги «прихованих» злочинів того чи іншого типу.

На нашу думку, при вивченні історії Гетьманщини і Російської імперії загалом, помітна суттєва відмінність від інших європейських країн, яка могла спричинити великий вплив на статистичні дані. Нею є величезна роль доносителівства, яка суттєво зменшувала кількість «прихованих злочинів». Окрім цього, на статистичні дані в Гетьманщині, імовірно за все, впливав тиск духовенства, яке на сповідях намагалося все вивідати.

До одиничного типу ми відносимо такий підхід до злочинності, де з кожного злочину намагаються отримати всі доступні свідчення. Якщо квантитативний тип більш математизований, то одиничний є більш літературним. При дослідженні кожної справи можуть траплятися провали, і їх потрібно заповнювати використанням даного типу праць і відомостей з історії інших країн, а якщо все йде легко, то потрібно сперечатися з логікою викладу інформації в документі і т.п. Але мікроісторія якогось одного судового конфлікту не повинна бути перекладеною повністю на всі злочини даного типу. Кожен випадок особливий.

Квантитативний тип допомагає «заповнювати» порожнечі у дослідженнях. На нашу думку, бажано було б, щоб спочатку було створене певне квантитативне дослідження, адже будь-яке узагальнення простіше заперечити, ніж його створити.

Недоліком монографічних праць з історії злочинності в Гетьманщині є їх етнографізм, який звучить приблизно так: «бувало і таке на наших теренах».

Слабка опрацьованість архівних фондів дає можливість для створення певного проекту розгляду минулого. На нашу думку, є слушним використання квантитативного і одичного типу аналізу злочинності і паралельне їх залучення до аналізу судових справ, що розглядалися у Гетьманщині. Пріоритетним є створення певного масиву праць першого типу, які допоможуть поглибити інші студії з історії ранньомодерної доби України.

Повсякденні взаємини населення Війська Запорозького Низового з російськими військовими доби Нової Січі: проблеми та перспективи дослідження

Сухомлин Олександр

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара ods.dp@i.ua

Проблематика внутрішньопаланкового життя Війська Запорозького Низового (ВЗН), і його важлива складова – повсякденні взаємини населення з російськими військовими – сьогодні залишається малодослідженою. Взаємини козацтва та російських вояків знайшли відображення у дослідженнях Н.Полонської-Василенко, О.Мірущенка, О.Репана та ін. Однак спеціальних аналітичних праць, де розглядалися б повсякденні взаємини, наразі не створено.

Джерелами даного дослідження є опубліковані та неопубліковані документи Архіву Коша Нової Запорозької Січі (Ф.229 ЦДІАК України).

Дослідження ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності та системності. Основною методологічною засадою є використання мікроісторичного підходу.

Новизна розвідки полягає у класифікації повсякденних взаємин за наявністю / відсутністю спеціальної регламентації, що у свою чергу дозволяє визначити зміст неформальних повсякденних взаємин, проаналізувати образи взаємосприйняття населення ВЗН та російських військових.

Повсякденні взаємини можна розділити на регламентовані та нерегламентовані, або на формальні і неформальні. До перших слід віднести ті, які були регламентовані приписами командування Української ландміліції з одного боку, та адміністрацією Коша з іншого. Розглянемо, наприклад, щорічне відведення паланками сіножатей для російських гарнізонів. Відповідно до встановленого у 1759 р. порядку, комендант Старосамарського ретраншементу висловлював у листі до кошового отамана вимогу виділити сіножаті для залог російських фортець, апелюючи до отриманого ним наказу від командира Українського ландміліцького корпусу. Кіш надсилав відповідні ордери паланковим полковникам, які наказували писарям відвести для російських команд сіножаті. Сіножаті відводилися у присутності обох сторін безпосередньо на місцевості, про що складалася розписка, яку підписував командир залоги редуту або ретраншементу. У випадку перевищення російськими вояками меж свого відводу, паланка розпочинала слідство, надсилаючи свого депутата. Огляд запасів накошеного сіна в кожній фортеці здійснювався спеціально відрядженим російським офіцером та запорозьким депутатом (паланковим старшиною). Сіно, накошене понад норму відводу чи поза ним, конфіскувалося та продавалося, гроші надходили у казну ВЗН. Тобто, бачимо чітку регламентовану систему взаємин. Аналогічні механізми діяли й при виділенні лісу.

Яскравим прикладом регламентованої взаємодії є робота спільних комісій з розгляду взаємних претензій та зловживань. Комісія створювалася на вимогу однієї зі сторін з метою розгляду конкретних непорозумінь, що мали місце. Зазвичай у складі комісії було 3-4 російських офіцерів та 1-2 запорозьких депутата (паланкові або військові старшини). Діяльність кожної сторони була спрямована передусім на захист члена своєї спільноти. Однак, комісія як форма взаємодії демонструє наявність розробленого механізму вирішення питань та значний рівень розвитку бюрократичної культури.

Друга площина взаємин – неформальні – включає в себе різноманітні види спільного дозвілля (відпочинок у шинку, гостини), торгівельні відносини, а також побутові конфлікти. Саме такий розгляд взаємин дозволяє виділити і дослідити неформальну повсякденну взаємодію, оскільки дає можливість чітко відокремити регламентовані взаємини із запорозькою адміністрацією, які на перший погляд теж можуть бути інтерпретовані як конфліктні (це стосується, наприклад, постачання російських гарнізонів).

Спрощений поділ всіх взаємин населення ВЗН та російських вояків лише на конфліктні і неконфліктні суттєво збіднює пізнавальні можливості дослідника. Тому розгляд взаємин у двох зазначених протиставлених площинах є необхідним дослідницьким прийомом. Наступним етапом вивчення повсякденних взаємин після визначення зон регламентованої та нерегламентованої взаємодії є виокремлення конфліктних та неконфліктних. На цій стадії доцільно звернутися до напрацювань імагології, що реалізовані у філософії, а саме до таких визначень, як «свій», «інший» та «чужий».

РОЗДІЛ X

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Особливості агітаційно-інформаційної діяльності Директорії УНР серед сільського населення (на прикладі Летичівського, Літинського та Вінницького повітів в серпні-жовтні 1919 р.)

Гуцал Денис

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
mr.preston@gmail.com

Період Революційних подій 1917-20 рр. є часом зіткнення пропагандистських потоків різних сил, які формували інформаційний простір населення з метою легітимізації своїх дій. Дослідження регіональних особливостей такого впливу дозволить рельєфно простежити реалізацію урядового інформаційно-пропагандистського забезпечення населення як інструменту політичного впливу. Метою дослідження є спроба виявити характерні особливості ведення агітаційно-інформаційної діяльності Директорії УНР в середині літа-осені 1919 р. на регіональному рівні серед сільського населення деокупованих територій, які в контексті нашого дослідження охоплюють Летичівський, Літинський та Вінницький повіти.

Джерельною базою дослідження є архівні матеріали фондів 1113 (Управління преси й пропаганди УНР) та 1092 (Міністерство Внутрішніх Справ УНР) Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України.

Методологічна основа дослідження складається із загальнонаукових методів аналізу, синтезу, дедукції, індукції та методу контент-аналізу, які дали змогу виокремити специфіку інформаційно-пропагандистської взаємодії інформаторів Директорії із сільським населенням означених повітів.

Використання регіонального підходу в дослідженні забезпечило можливість на основі аналізу конкретних прикладів взаємодії інформаторів із населенням села, поглибити розуміння реальної ефективності органів інформаційно-пропагандистського апарату Директорії УНР та розширити уявлення про інформаційний простір сільського населення як фундаментальної складової суспільства українських територій.

Проаналізовані в ході дослідження звіти регіональних відділів преси та інструкторів-інформаторів, які безпосередньо контактували із сільським населенням повітів, дозволили виокремити наступні особливості:

Попри значний масив друкованих агітаційно-інформаційних матеріалів, поінформованість селян про діяльність Директорії була на досить низькому рівні. Це пояснюється недостатньо розвиненою системою урядового інформування сільського населення, оскільки агітаційно-інформаційний контакт урядового інформатора мав періодичний, а не постійний характер, в той час як більшовицькі агенти перебували в тісному постійному контакті із населенням сіл.

Ускладнювали роботу інформаторів в даний період і сезонні польові роботи, через що всі інформаційні заходи (збори, мітинги, усну агітацію) переносилися на вечір, що в умовах необхідності контакту з населенням кількох сіл одночасно значно знижувало ефективність їх діяльності. В цілому в період жнив спостерігається спад політичної активності селян.

Така непостійність урядової агітації та інформування на місцях сприяла утворенню інформаційного вакууму в селах, який заповнювали стихійні чутки, страхи та більшовицька пропаганда, під впливом котрих в цілому проурядові настрої почали поступово змінюватись в сторону аполітичності та байдужості. Одним з наслідків цього були незадовільні результати мобілізаційної кампанії серед селян, які мали нечіткі уявлення про ворога, причини та наслідки війни.

В той же час рівень затребуваності інформації щодо урядової аграрної реформи та твердої стабільної соціалістичної влади, яка забезпечить їм мирне життя на місцях зростає. Але відсутність чітких відповідей інформаторів на ці та ряд інших питань, які входили до кола інтересів селянина, сприяли процесу поступового звуження політичного світогляду селян до проблем, які безпосередньо стосуються їхнього соціального

простору, тобто не виходять за межі регіону проживання. Це також є наслідком прогалин в урядовій стратегії інформаційно-пропагандистського забезпечення села не тільки в межах Летичівського, Літинського та Вінницького повітів, а й інших територій, підконтрольних Директорії УНР.

Відображення збройної боротьби ОУН-УПА в фольклорі та художній літературі (1940-1960 рр.)

Коваленко Олег

kovalenko.oleja@yandex.ua Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Героїчна боротьба ОУН - УПА за незалежну українську державу і досі залишається для багатьох українців якщо не "темною", то принаймні "тьмяною" сторінкою нашої історії. Попри численні публікації, що з'явилися в останні роки, в масовій свідомості продовжує жити насаджений десятиліттями фальшу і брехні міф про ОУН.

Чекає об'єктивного дослідження не тільки повстанський фольклор, а й художня література про боротьбу повстанців. Твори учасників підпілля подають зримі картини збройної боротьби, дозволяють краще зрозуміти душу борців-патріотів, несуть величезний виховний потенціал.

Досліджувана тема представлена досить широким колом джерел. Це зумовлено, по-перше, хронологічною близькістю теми до сьогодення, по-друге, після розпаду СРСР інтерес до вивчення діяльності ОУН-УПА значно виріс. Діяльність відділів УПА та підпілля клітин ОУН досі залишається одним з найменш досліджених моментів новітньої історії України. Офіційно радянська влада закріпила за ними штамп «фашистський» і жодних ґрунтових досліджень не проводила. Цікаво, що, якщо в 1950-60-х роках ще час до часу з'являлися різноманітні лайливі статті і памфлети радянських істориків чи письменників, присвячені темі визвольних змагань, то вже незабаром проходить помітна зміна тактики від, очевидно, неефективного обстрілювання цього руху до його цілковитого замовчування (така, ніби фундаментальна, праця як «Історія Української РСР» у 8-ми томах, видана у Києві в 1977-1979 роках, не містить взагалі жодної згадки про ОУН чи УПА). Щойно з кінця 1980-х – початку 1990-х років у зв'язку з великими перетвореннями в Україні розпочинається активна робота над вивченням цієї тематики (до того нею займалися тільки українські емігранти та їхні окремі прихильники на Заході).

Національно-визвольний рух 40-60-х років ХХ століття збагатив український фольклор тисячами повстанських пісень. Це пояснюється тим, що у визвольній боротьбі брала участь національно свідомо молодь з високими інтелектуальними задатками. Провідники УПА, наслідуючи глибокі історичні традиції визвольних змагань та будучи виховані в традиціях української пісенності, розуміли роль пісні у житті вояків. Традиція співати і складати пісні популяризувалася серед повстанців. Складалися вони не тільки бійцями, а й їхніми родичами, коханими, прихильниками.

Тематика повстанських пісень є надзвичайно різноманітною. Це обумовлено обставинами, в яких творився та розповсюджувався повстанський фольклор. Адже у піснях описані життєві ситуації, які виникали під час національно-визвольної боротьби 1940 – 1960-х років та почуття учасників цих подій. Кожна подія – бій, перемога, поразка, втрата близької людини, завдання, засідка, думки, арешт, спогади, свята, кохання, туга – важко все охопити чи перерахувати, але люди все це ніби фотографували, складаючи про це пісню.

У повстанських піснях оспівуються бої УПА, подвиги окремих вояків, нелегка доля повстанця, благородна мета визвольної боротьби. Український народ висловлював у піснях свої враження та оцінку всіх подій, що були пов'язані з боротьбою за незалежність.

Повстанські пісні за змістом можна поділити на такі основні групи:

- Пісні ідейного спрямування, мотиви соборності українських земель;

- Повстанський світогляд;
- Пісні про бойових командирів, конкретних повстанців, їхню долю та обставини боротьби;

- Історична доля народу;
- Тема кохання та родини;
- Життя на заслання, в тюрмах.

Кожен, хто приєднувався до повстанців, мав бути справжнім патріотом. І кожен розумів приреченість цього руху, адже вибороти справжню незалежність у той час було неможливо. Тому виразною ознакою повстанських пісень є заклик наступних поколінь боротися за Україну, заклик до об'єднання всіх українців. У цьому вони схожі на своїх попередників – козацькі та стрілецькі пісні. Адже козацька пісенна традиція стала основою виникнення повстанського фольклору доби національно-визвольної боротьби 1940–1960-х років.

Історичні місця «радянської дипломатії» 1919–1923 рр. в Україні

Купчик Олег

Київський національний університет імені Тараса Шевченка kupchik_oleg@ukr.net

Серед існуючих у великих українських містах екскурсійних маршрутів окреме місце можуть зайняти маршрути, пов'язані із сферою «зовнішніх відносин». Їх невід'ємною частиною є «червона дипломатія» кінця 1910-х – початку 1920-х років. В таких містах як Харків, Київ й Одеса до сьогодні збереглися будівлі, безпосередньо пов'язані з діяльністю радянських дипломатів.

Прикметно, що спроби реконструювати місця історичної діяльності радянських дипломатів післяреволюційного періоду зроблено не було. Історіографія з цієї проблеми відсутня. Попри це документи ЦДАВО України (Ф. 4: Наркомату закордонних справ УСРР) дозволяють це здійснити. За висловом голови українського Раднаркому та Наркомату закордонних справ Х. Раковського, Україна була тоді «вузлом радянської зовнішньої політики». Скориставшись закріпленням в Конституції 1919 р. правом «проводити безпосередні відносини з урядами іноземних держав», впродовж 1921–1922 рр. Республіка уклала політичні відносини з демократичними Грузією (31 січня 1921 р.), Литвою (14 лютого), Польщею (18 березня), Латвією (3 серпня), Естонією (25 листопада), а також Австрією (7 грудня), Італією (26 грудня 1921 р.), Туреччиною (2 січня 1922 р.), Чехословаччиною (6 червня), Німеччиною (5 листопада 1922 р.). З ними укладено низку торгівельних угод.

Наявність спільного державного кордону з Польщею і Румунією обумовила головну роль України в експорті до них більшовицької революції. Це завдання було покладено на державно-партійну спецслужбу за назвою «Закордонний відділ ЦК КП(б)У». Попри це у післяреволюційний період російський Раднарком ще не зміг повністю централізувати владу у сфері зовнішньої політики. Він змушений був рахуватися з такими дипломатами УСРР як Х. Раковський, М. Фрунзе, М. Скрипник та ін. Важливе місце у переговорах з іноземними державами належало «Повноважному представництву УСРР в РСФРР». Саме український повпред в Росії Ю. Коцюбинський апробував проекти міжнародних договорів, проводив дипломатичні переговори, укладав договори.

Прикметно, що в 1919 р. центральний апарат Наркомату закордонних справ УСРР знаходився у м. Києві по вул. Терещенківській №9. Відновлений після невеликої перерви в березні 1920 р. НКЗС УСРР у тодішній столиці Харкові він знаходився по вул. Чернишевській, 66. Українському НКЗС у місті також належали будівлі по вул. Чернишевській №63, 77, 85, вул. Пушкінській №44, 46, по вул. Максиміліанівській №12, 15, вул. Сумській №51, 54, вул. Лермонтовській №8, вул. Каразінській №15. По вул. Ветеринарна, 4 знаходилось Управління Уповноваженого НКЗТ РСФРР при РНК УСРР.

У Києві та Одесі тоді функціонували «Управління уповноважених НКЗС УСРР». У Києві воно знаходилось по вул. К. Лібкнехта №1. В Одесі знаходилось по вул. Пушкінській №29. У Харкові також функціонувало «Українське бюро для обслуговування іноземців при НКЗС УСРР». Згодом відділення бюро створено й у Києві. З 1919 р. радянських дипломатів готували в Інституті зовнішніх зносин. Наступного року його реорганізовано в Київський вищий технікум міжнародних відносин. Технікум функціонував у Києві, у якому знаходився по вул. Фундуклейвська №6.

У Харкові функціонувало центральне управління «Закордонного відділу» (рос. «Закордот»). У Києві відділення працювало під «ширмою» 62-го польового будівництва і знаходилось на вул. Пушкінській №39. Така інша спецслужба як «Іноземний відділ» (ІНО) ДПУ у Харкові знаходилась за адресою Мירוносицька площа, 6.

Водночас з'ясовано адреси деяких повноважних представництв за кордоном. Так, акредитоване 12 січня 1921 р. «Повноважне представництво УСРР при РНК РСФРР» у Москві знаходилось по вул. Малая Никітская, 18. Повпредство УСРР у Польщі знаходилось в готелі «Вікторія» за адресою вул. Ясна, 26.

Таким чином, в Харкові, Києві й Одесі збереглися історичні місця діяльності дипломатів УСРР. Вони можуть скласти окремі екскурсійні маршрути чи стати цікавим їх елементом.

Діяльність Київської міської думи у сфері охорони пам'яток історії, культури та архітектури (1917-1919 рр.)

Купчик Яна

Київський національний університет імені Тараса Шевченка yana_kupchik@mail.ua

Використання досвіду Української революції 1917-1921 рр. не втрачає своєї актуальності для вирішення питань сучасного державотворення як на всеукраїнському, так і на регіональному рівнях. Вагоме значення серед них займає діяльність органів місцевого самоврядування. Адже врахування історичних особливостей їхньої роботи сприятиме подальшому повноцінному функціонуванню цих інституцій по всій території України.

Різним аспектам діяльності органів місцевого самоврядування присвячено чимало вітчизняних публікацій (Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр.: В 2 т. – К., 2002.; Історія Києва: У 3т., 4кн. – К., 1986.; Рибаків М. Невідомі та маловідомі сторінки історії Києва. – К., 1997.; Федорова Л. Діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва зі збереження культурної спадщини України 1910-1920рр. – К., 2008.). Проте й на далі дослідження проблеми не стало довершеним. У даній публікації робиться спроба дослідити діяльність Київської міської думи у сфері охорони пам'яток архітектури, історії та культури.

Революційні події, які супроводжувалися частими маніфестаціями, вуличними боями призвели до руйнування та знищення пам'яток культури. Так, 19 березня 1917 р. було знято пам'ятник П.Столипіну на Думській площі (нині Майдан Незалежності). Це зумовило масове обговорення подальшої долі історичної пам'ятки. За поданням міської думи комісія з охорони пам'яток архітектури, історії та культури вирішила пам'ятник П.Столипіну передати в Київський художньо-промисловий музей. Пам'ятник П.Столипіну був зроблений із дорогого металу – бронзи, очевидно, це й зумовило його збереження. Натомість пам'ятник княгині Ользі, встановлений в 1910 р. на Михайлівській площі був знесений з п'єдесталу в 1919 р. та закопаний під сам пам'ятник. Подібна доля спіткала пам'ятники Іскрі та Кочубею встановлені в 1914 р. на Никольській (нині Арсенальній) площі та Миколі I, встановлений в 1896 р. напроти Університету Святого Володимира.

За таких умов у місті активізувалася діяльність з охорони пам'яток архітектури, історії та культури. Восени 1917 р. за рішенням Київської міської думи була створена

“Комісія по охороні краси міста”. До її складу увійшли Д. Антонович, М. Лубківський, І. Янишівський. Вона займалася питанням охорони пам'яток архітектури, монументів, церков, природного ландшафту міста тощо. Однак значних результатів у своїй діяльності комісія не здобула.

У сфері ж реставрації пам'яток міське самоуправління не досягло значних успіхів. Незважаючи на незадовільний стан Золотих воріт, міська дума гальмувала вирішення справи. Очевидно, відсутність вільних грошових ресурсів заважала необхідному поладженню покрівлі, ремонту пошкоджень, нанесених снарядним розривом, проведенню штукатурних робіт, укріпленню фундаменту. Врешті, у зв'язку з відсутністю підтримки міського управління всі роботи, пов'язані з реставрацією Золотих воріт було передано відділу охорони пам'яток при Міністерстві народної освіти.

Гірше склалася ситуація з ремонтом Андріївської церкви. Наприкінці вересня 1917 р. на зібранні багатьох представників архітектури та технічних наук було вирішено відновити клопотання перед комісаром Тимчасового уряду та Київською міською думою про асигнування коштів на негайну реставрацію пам'ятки. Незважаючи на загрозливий стан церкви, будівельний відділ міської управи, зважаючи на значний дефіцит бюджету не міг дозволити собі зайві витрати, тому й відмовив у наданні відповідних коштів та рекомендував звернутися з подібним проханням до Київської духовної консисторії. Покращення загального стану Андріївської церкви було здійснено вже після встановлення радянської влади в Києві наприкінці 1919 р., коли було проведено поточний ремонт.

Таким чином, проблема збереження та охорони пам'яток архітектури в м. Києві в 1917-1919 рр. є надзвичайно важливою і актуальною. В результаті вуличних боїв значна частина пам'яток архітектури та культури перебували у критичному стані. Однак, на заваді їх відновленню став брак фінансування. Зважаючи на це діяльність Київської міської думи в сфері охорони пам'яток архітектури, історії та культури була малоефективною.

Сім'я як осередок радянського суспільства: політика регулювання сімейно-шлюбних відносин (1920 – 1930 рр.)

Леонович Юлія

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна julia.leonovich@yandex.ru

На шляху розвитку людства сім'я і шлюб відігравали важливу роль у становленні та трансформації суспільства. Сім'я є центром життя людини і займає важливе місце в культурі будь-якого суспільства, вона виступає однією з форм культурного фону та передачі традицій з покоління в покоління. Тому становлення та розвиток сім'ї як певного інституту суспільства є однією з важливих проблем сучасності. Значення сім'ї в загальноісторичному дискурсі неухильно зростає. В даній роботі проглядаємо певне відношення сім'ї та держави, обумовлені змінами в системі сімейно-шлюбних відносин.

Історіографія, що стосується сімейно-шлюбних відносин, налічує достатню кількість праць, адже тема завжди перебувала в центрі уваги вітчизняної та зарубіжної історичної науки. Однак, проблеми відношення сім'ї та держави освітлюються в нечисленних працях. Історичну дійсність цієї теми розглядали в своїх роботах такі науковці як А. Г. Харчев, Е. О. Осокіна, Л. А. Гордон.

Науковий інтерес полягає в дослідженні сім'ї як певного інституту суспільства під впливом застосованих державою заходів. Новизна дослідження полягає у відсутності спеціальних праць за цією темою. Дослідження побудоване з двох частин: у першій ми розглядаємо політику регулювання сімейно-шлюбних відносин, а у другій – становлення нового типу сім'ї. Методологічною основою дослідження стали принципи історизму, об'єктивності, системного аналізу. Дослідження виконано з використанням спеціальних історичних методів: історико-типологічного методу для визначення розвитку шлюбної

політики; порівняльно- історичного методу, для порівняння нової моделі шлюбу до прийняття перших декретів, що врегульовували сімейно-шлюбні відносини.

Ми можемо прослідкувати деякі зміни в структурі сім'ї: так в 1920 - ті роки вона являла собою інститут, котрий з одного боку був спадкоємцем авторитарно-патріархальних основ внутрішньосімейних відносин, але, в той же час представляла інститут, що модернізувався, внаслідок застосованих державою заходів, а також суспільних змін через формування нового життєвого укладу.

Парадоксом виступає те, що деякі люди виявилися недостатньо підготовлені для змін в сімейному житті, особливо це стосувалося молоді. Молодь мала інші погляди і цінності стосовно створення та існування сім'ї. Вона відмовлялася від встановленого за нормою вічного сімейного союзу, тобто одношлюбності. Радянська молодь шукала власні цінності, на відміну від більшості населення країни.

Прийняті декрети, що регулювали сімейно-шлюбні відносини справили первісну очистку сімейних відносин від початків кріпацтва і нерівноправності. Проте втілена в життя політика радянської влади стосовно сім'ї як соціального інституту, мала обмежений і не системний характер, не враховувалися і не виділялися інституційні інтереси сім'ї в діяльності держави, не вирішувалися питання, що мали виникнути при проведенні в життя принципів нового сімейного права.

Таким чином, відбувалося формування нового типу сім'ї, через здійснену політику більшовиків на початку встановлення тоталітаризму в країні та еволюцію сімейного законодавства в 1920–1930 роки, котре пройшло етапи від заперечення до становлення одним з найважливіших осередків радянського суспільства.

Видовище як чинник розвитку українського спорту в Галичині (кінець XIX століття - 1939 рік)

Матулкін Богдан

matulkin@gmail.com Львівський національний університет імені Івана Франка

На зламі XIX–XX ст. спорт був одним із засобів модернізації суспільства і вагомим чинником повсякденного життя, що спричиняв зміну уявлень про фізичний розвиток і можливості людини, а для осіб, які займалися ним професійно, – став шляхом до пошуку визнання через видатні результати. У житті українців Галичини спорт спершу виконував соціокультурну та оздоровчу функції. Меншою у своїх масштабах була його розважальна роль. Ідея про те, що спорт повинен мати акцент розваги, прийшла з Заходу і була пристосована до місцевих умов.

Питання спортивного життя українців Галичини досліджували О. Вацеба, Б. Трофим'як та інші, проте виокремлення спорту як видовища пройшло повз їх увагу. Дане дослідження спирається на джерельну базу – матеріали українських товариств «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг» та ін., публікації спеціалізованих спортивних видань, особові джерела (листування І. Боберського з С. Гайдучком, спогади О. Скоценя) і візуальні матеріали (фотоматеріали, спортивні афіші тощо).

Видовищні функції спорту можна аналізувати в кількох площинах: розважальній (спорт як індустрія розваг для міщан), формування та модернізація міського простору (спортивні об'єкти як демонстрація технічного прогресу), національно-патріотичній (спортивні заходи як елемент масових акцій, які мали пробуджувати колективне піднесення національних почуттів).

Засобом пропаганди спорту була організація спортивних свят, під час яких для залучення глядачів передбачались культурні атракції. Яскравий приклад подає газета «Ślowo Polskie» в огляді одного з хокейних матчів: «майданчик загородили й освітили кольоровими електричними лампочками. Атракцією програми стала гра в хокей...

Зібралось багато бажаючих познайомитись з новою грою. Учасники видовища часто грілися у буфетах гарячим чаєм і медовухою. Усім було весело».

Для утвердження розважально-видовищної ролі спорту його ідеологам потрібно було вирішити проблему інфраструктури. Спорт як видовище у сприйнятті глядачів міг сформуватися лише за комфортних умов. Європейська мода диктувала відмову від тісних залів, оскільки організація змагань на свіжому повітрі більше відповідала уявленням про відпочинок. Змагання в залах були частими тоді, коли погодні умови не дозволяли провести їх на відкритому повітрі. Яскравим прикладом того, що погода ставала ключовим чинником відвідуваності був футбольний матч між львівськими «Україною» та «Погонню». Газета «Новий Час» повідомляла, що принциповий матч зібрав лише 800 «видців» через «ненормальні умовини проведення».

Унікальним явищем спортивного життя став перший український спортивний стадіон «Український город» (функціонував з 1911 р. у Львові), спорудження якого мало чіткі національні акценти – кошти на викуп території та модернізацію арени збирали українці з різних кутків світу. Для комфорту глядачів була зведена огорожа з дошок, щоб уникнути тісняви. Спортивний комплекс мав місце для преси, гардероб та «перекупницю» (заклад, де глядачі могли пообідати). Під час урочистостей на стадіоні декорували трибуну для почесних гостей.

Окремим напрямом видовищних акцій з національним підтекстом були масові заходи спортивно-мілітарних товариств, під час яких влаштовували маршові походи в нових одностроях. У газеті «Вісті з Запорожжя» згадується про руханковий вечір в Самборі, де після виконання вправ зі списками публіка довго й захоплено вітала спортсменів; «луговики» показували вечірні вправи з палаючими смолоскипами, за що не раз зривали овації глядачів тощо.

Ідея про видовищу функцію спортивних змагань і заходів прижилася в Галичині не відразу. Не бракувало її критиків, які запевняли, що завдання спорту – фізичний розвиток чи формування монолітності, але аж ніяк не задоволення потреб глядачів. Та з часом такі голоси стихали. Спорт став видовищем, який пробуджував емоції та організовував навколо себе дозвілля. Залучення ефекту видовища стало вагомим чинником у подоланні традиціоналістських та консервативних бар'єрів мислення стосовно ролі спорту в житті українського суспільства в Галичині.

Розкол у середовищі селянства як передумова більшовицької «радянської» українського села в роки політики «воєнного комунізму» (на матеріалах Харківської губернії)

Немченко Віктор

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна vitya.dilema@gmail.com

Більшовики лише з третього разу змогли утвердити свою владу в Україні. Їх економічна політика в роки «воєнного комунізму» була відверто агресивною і не мала суттєвих успіхів. Голод у містах й на фронтах громадянської війни, занепад виробництва нікуди не поділись.

Для забезпечення продовольством партійно-державного апарату, армії, міського населення радянська влада заборонила торгівлю й пішла шляхом вилучення продуктів харчування у селян ревізійними методами. Вона запровадила державну продовольчу диктатуру та продрозкладку. Радянська держава мала перебрати на себе усі функції ринку, ліквідувати товарно-грошові відносини як рудименти капіталізму.

На нашу думку, експлуатація мільйонів селян, використання економічних резервів села в політичних інтересах були важливими для радянської влади, але це було нездійсненним без розколу селянства як єдиної соціокультурної спільноти. Лише поділ селян на «своїх» та «чужих», хвиля дискредитації у всіх сферах життя, активна пропагандистська робота допомогли більшовикам утвердитись на селі. Тільки

моральне підкорення села дозволило радянській владі завоювати його економічно.

Історіографія проблеми є досить широкою. Розробкою питань здійснення воєнно-комуністичних перетворень в українському селі займаються С. В. Кульчицький, О. П. Рєєнт, Г. Г. Єфіменко, П. П. Гай-Нижник, О. І. Ганжа. Глибокий теоретичний аналіз більшовицьких ідейних засад та перетворень здійснили Є. Г. Гімпельсон, С. А. Павлюченко, Р. Пайпс. Розібратись зі специфікою згаданих процесів власне у Харківській губернії допомагають праці М. І. Ксензенка, В. В. Калініченка, В. І. Семененка, Я. В. Мотенка.

Джерельну базу дослідження склали сучасні наукові підходи (цивілізаційний, антропологічний, структурно-системний, міждисциплінарний) та принципи наукового пізнання (історизму, об'єктивності, критичного аналізу, всебічності, системності). В роботі застосовується ряд науково-дослідницьких методів. Передусім використовувались загальнонаукові методи пізнання – історичний, логічний, проблемно-тематичний, компаративістський, історико-генетичний.

Наукова новизна полягає в здійсненні спроби комплексного дослідження засад та механізмів більшовицьких перетворень в українському селі на матеріалах Харківської губернії. Для вирішення поставлених завдань дослідником знайдено та введено до наукового обігу нові неопубліковані архівні документальні джерела.

В ході дослідження було зроблено наступні висновки. Більшовики проголосили категорії безземельного та малоземельного селянства пріоритетними в процесі розподілу конфіскованих земель. Але самовільні «чорні переділи» категорично заборонялися, процес часто затягувався (аж до початку посівної), що вело до нагнітання атмосфери в середовищі селянства. Радянська агітація активізувалась в напрямку конструювання образу «куркуля» як винуватця усіх лих, а головне – провокатора «опали» народної радянської влади щодо селянства. Більшовики діяли, керуючись принципом «батого та пряника»: лояльних селян, бідноту, яка допомагала здійснювати хлібозаготівлі, матеріально підтримували, а іншим ставили непомірні норми здачі продовольства, змушували виконувати дармові повинності, конфісковували частину землі.

Становлення та розвиток професійного середовища пам'яткоохоронців Радянської України (1920-ті – 1930-ті роки)

Новак Олександр

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Novack_A@ukr.net

Нагальна необхідність збереження історико-культурного надбання попередніх епох, актуалізована революційними подіями 1917-го року та Громадянською війною, стала потужним рушієм для становлення пам'яткоохоронних інституцій Всеукраїнського та губерньського рівнів починаючи з 1919-го року. З метою реєстрації та охорони історично, архітектурно та мистецьки цінних об'єктів у лютому – березні 1919-го року створюється ВУКОПМІС («Всеукраїнський комітет охорони пам'яток мистецтва») УСРР. У губерньських центрах відповідно створюється мережа ГУБКОПМІСів. Робилася спроба налагодження роботи і найнижчої ланки пам'яткоохоронних організацій – місцевих КОПМІСів, проте через брак спеціалістів та незацікавленість місцевої влади існували вони зазвичай суто номінально.

Протягом тривалого часу в Радянській Україні була відсутня нормативно-правова база та системні принципи роботи профільних пам'яткоохоронних інституцій. Вирішення задачі унормування становища історико-культурного надбання на території УСРР зрушило з мертвої точки лише після ухвалення постанови ВУЦВК та РНК УСРР «Про пам'ятки культури й природи» від 16-го червня 1926-го року. У 1927-му році з'явився збірник «Охорона пам'яток культури на Україні», що розроблявся силами Українського комітету охорони пам'яток культури при Укрнауці. Згідно із ним, при Народному комісаріаті Освіти було утворено «Спеціальні інститути крайових інспекторів з охорони пам'яток історії та культури». Всього таких інспектур було створено чотири (Київська (до неї відійшло 17 округ УСРР), Харківська (13 округ), Дніпропетровська (5 округ), Одеська (7 округ)).

Основою діяльності вищезгаданих крайових інспектур були музейні установи, довкола котрих протягом 1920-х років найактивніше гуртувалися охоронці історико-культурного надбання попередніх епох. Виходячи з цього, надзвичайно цінним джерелом відомостей про роботу у цій галузі є спогади П. М. Жолтовського, котрий працював у харківському Музеї українського мистецтва під орудою С. А. Таранушенка (він очолював ще й Харківську крайову інспектуру) із січня 1926-го року (до того Павло Миколайович мав досвід роботи у Житомирському краєзнавчому музеї). Він згадує, що музейна справа у 1920-х роках активно розвивалася не лише у губернських центрах, а й на периферії. Провідні музейні установи великих міст, на які і спиралися крайові інспектури з охорони пам'яток історії та культури, виконували не лише науково-дослідні (збирання даних про пам'ятки, їх введення до відповідних реєстрів та у науковий обіг тощо), а й культурно-освітні завдання. Зокрема, проводилися звітні виставки, куди запрошувалося широке коло відвідувачів – від представників Наркомату освіти, вищих шкіл та преси до простих робітників і представників комнезамів. У своїх спогадах Павло Жолтовський досить влучно охарактеризував тих, хто пов'язував свою долю із охороною історико-культурного надбання за тієї буремної доби: «... Люди без покликання не довго бавились цими справами, швидко відсіювались. Залишалися на музейній роботі лише ті, що «претерпіли до кінця»».

Із відходом від непу та утвердженням сталінської тоталітарної системи пам'яткоохоронна діяльність ставала все менш результативною. Справи у галузі ставали дедалі гіршими, будь-які організації, що ставали на заваді небаченій до того хвилі вандалізму, «саморозпускалися» (остання з них «самоліквідувалася» у 1935-му році). Пам'яткоохоронці ставали жертвами репресій, що активно велися за сфабрикованими справами (така доля спіткала й вищезгаданих С. А. Таранушенка та П. М. Жолтовського).

Таким чином, професійне середовище пам'яткоохоронців у Радянській Україні бере свій початок у 1919 р., коли було номінально вибудовано триланкову інституційну систему «ВУКОПМИС-ГУБКОПМИС-КОПМИС». Однак, справжньою опорою для них були передовсім музейні установи (насамперед – у губернських містах, зокрема – й у столичному Харкові). Працювати у цю сферу приходили переважно ті люди, хто вважали справу збереження історико-культурного надбання своїм покликанням. Протягом порівняно ліберального періоду непу охорона пам'яток історії та культури отримала законодавче та інституційне оформлення, проте утвердження сталінського тоталітаризму стало фатальним як для відповідних інституцій, так і для самих пам'яткоохоронців.

Становлення та розвиток політико-дипломатичних відносин України та НАТО: 1992–1994 рр.

Прийдун Степан

*Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
StepanPryidun1@gmail.com*

Порушення територіальної цілісності внаслідок російської агресії кардинальним чином змінили геополітичну ситуацію в Європі. Загроза ескалації чи «замороження» конфлікту актуалізували значення зовнішньополітичних чинників для відновлення територіальної цілісності України, а відтак – дослідження зовнішньої політики України в євроатлантичному контексті, зокрема відносин з НАТО.

Варто зазначити, що за період незалежності з'явилися сотні праць, присвячених європейсько-атлантичному вектору зовнішньої політики України, зокрема публікації С. Віднянського, А. Зленка, Л. Алексієвця, Л. Чекаленка, О. Івченка та ін.

Дезінтеграція СРСР та формування нової системи міжнародних відносин кардинальним чином змінили завдання та мету діяльності НАТО. Уже в листопаді 1991 р. в Римі лідери держав НАТО ухвалили нову стратегічну концепцію, яка враховувала революційні зміни у Східній Європі та в СРСР. Вона накреслювала новий підхід до гарантування безпеки європейських держав, заснований на діалозі, співробітництві й забезпеченні колективної обороноздатності. У Римській декларації підкреслювалось, що НАТО підтримує кроки в напрямку ринкових реформ, здійснюваних посткомуністичними країнами. Для розвитку зв'язків з державами Центрально-Східної Європи створювалась Рада північноатлантичного співробітництва (РПАС).

Для незалежної України як колишньої частини СРСР відносини з НАТО були і є надзвичайно актуальними, особливо в сфері національної безпеки, адже НАТО є найпотужнішим військово-політичним блоком, який функціонує на демократичних принципах. Більше того, зближення з НАТО є важливим механізмом інтеграції України з об'єднаною Європою.

Відносини України з НАТО беруть початок у січні 1992 р., коли представник України вперше взяв участь у засіданні Робочої групи високого рівня РПАС. У лютому 1992 р. відбувся перший візит Генерального секретаря НАТО М. Вернера в Київ. За словами А. Зленка, були узгоджені три основні напрямки співпраці України та НАТО: обмін інформацією; консультації з питань безпеки; планування заходів, пов'язаних зі спільною обороною.

Таким чином, Україна з 10 березня 1992 р. стала членом РПАС, а вже 8 червня того самого року відбувся візит Президента України Л. Кравчука в штаб-квартиру НАТО. Варто зазначити, що Л. Кравчук був першим президентом пострадянського простору, який відвідав штаб-квартиру НАТО. Проте часом започаткування регулярних, а відтак постійних контактів і співпраці України з Альянсом слід вважати 1994 р. Саме тоді розпочалися консультації України з НАТО у так званому форматі «16+1» (16 на той час держав-членів Альянсу та Україна).

Важливу роль у відносинах України з НАТО відіграла зустріч глав держав-членів НАТО, яка відбулась 10–11 січня 1994 р. в Брюсселі. Саме тоді започатковано програму «Партнерство заради миру», до якої було запрошено членів РПАС та ОБСЄ. Вже 8 лютого 1994 р. А. Зленко підписав угоду про участь України в програмі «Партнерство заради миру». Варто зазначити, що Україна стала першою державою колишнього СРСР, яка приєдналась до цієї програми.

Таким чином, здобувши незалежність, Україна постанала перед геополітичним вибором, від якого залежав суверенітет нашої держави. Становлення та розвиток відносин з НАТО були важливим інструментом для подальшої євроатлантичної інтеграції. Приєднання України до РПАС та участь у програмі «Партнерство заради миру» є свідченням визнання та довіри НАТО до незалежної України. Проте глибока

економічна криза в Україні, яка доповнювалась політичною, значно ускладнили подальше зближення України з НАТО. Ключова роль в цих процесах належить Росії, яка розглядала пострадянський простір як сферу своєї міждержавної інтеграції та доклала максимум зусиль для утримання України в своїй сфері впливу. Легітимізуючим чинником обмеження українського зближення з НАТО став позаблоковий статус нашої держави, який було скасовано лише після російської агресії в 2014 р.

РОЗДІЛ XI

ІСТОРІЯ ХАРКІВЩИНИ— ФОРМУВАННЯ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ

«Там обыватели боятся трамвая, конки как огня»: вплив міського транспорту на повсякденний простір харків'ян на початку XX ст.

Боженко Анастасія

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна bozhenko@bk.ru

Модернізаційні зміни другої половини XIX – початку XX ст. призвели до створення нового урбаністичного простору в містах Російської імперії, одним зі складових якого стало розгалуження системи міського транспорту. Тому важливою проблемою є визначення його ролі в повсякденному житті харків'ян у цей період.

Джерельну базу доповіді складають актові та законодавчі матеріали, статистичні документи, періодичні видання («Харьковские губернские ведомости», «Южный край», «Харьковские календари»), візуальні джерела.

Розширення мережі міського транспорту почалося у 1882 році, коли міська управа підписала контракт з французькими підприємцями Бонне та Отле про відкриття кінки, у 1906 році було пущено першу лінію електричного трамваю (пізніше, аніж в інших великих містах).

Поява нових видів транспорту, з одного боку створила чимало переваг як для міської управи, так і для пересічних мешканців. По-перше, кінка та трамвай приносили непоганий прибуток: наприклад, як вказувала газета «Южный край» у серпні 1915 року прибуток на 10% перевищував витрати на трамвай.

Кінка та трамвай створили також нові можливості для комунікації, адже пов'язували важливі точки міста, дозволяючи харків'янам швидко діставатися будь-якого його куточку. Напередодні війни діяли дві лінії конки довжиною 10 верст та 6 трамвайних довжиною близько 17 верст.

Проте, з'явилося і немало проблем. З одного боку, відкриття кінки за допомогою іноземних акціонерів дозволило швидко розгалузити її мережу, з іншого ж, породило довготривалий конфлікт міста з підприємцями. Монополія французьких акціонерів гальмувала появу електричного трамваю в Харкові. І прибутки міста за контрактом залишалися невеликими: через 20 років місто отримувало право лише на 1% від прибутку. Проте спір в середовищі самих акціонерів призвів до того, що кінка перейшла у власність до бельгійських акціонерів, які пішли на поступки до міста у 1892 році, і тепер міська влада могла проводити власні лінії, проте вони не могли конкурувати вже існуючим. Проте і з ними у міській владі виникало чимало проблем при порушенні умов контрактів.

Крім того, виникали проблеми і з нерегламентованістю розкладу руху. В газеті відмічалось, що особливо ця проблема була помітною у кінці робочого дня та в дачний сезон, коли не пускалися додаткові вагони і робітники мали «часами ждати очереди».

Поліцейський у своїй доповіді відмічав наявність нещасних випадків через те, що пасажери сідали та вставали під час руху кінки, і так само, коли з'явився електричний трамвай, що нерідко призводило до травмування, переповерхненість вагонів. Проблеми виникали і через неякісне облаштування полотна: за умов сильних злив полотно кінки та трамваю розмивало, і рух транспорту повністю унеможлиблювався.

Таким чином, поява кінної залізниці, а потім і трамваю в Харкові, ставши черговим проявом модернізації, значним чином розширила можливості комунікації в повсякденному житті. Кінка та трамвай істотно змінили антропологічний ландшафт, додаючи більше урбаністичної специфіки. Відтепер мешканці міста значно скоротили для себе відстані великого міста.

Украинский архитектурный модерн в г. Харьков

Варавина Валерия

*Харьковский национальный университет городского хозяйства имени А. Н. Бекетова
vvaravinav@gmail.com*

На рубеже XIX – XX вв. возник новейший современный стиль в европейском и американском искусстве – модерн. Основной причиной появления нового стиля был переход от патриархально-аграрно-ремесленного к индустриально-урбанистическому обществу. Развитие промышленности способствовало возникновению новых технологий и материалов. Большинство стран выработали свой стиль в эпоху модерна, и украинские архитекторы не исключение.

Основной целью данного исследования является раскрытие богатства и потенциала украинского архитектурного модерна, претерпевшего перестройки и изменения, потери из-за огромных разрушений в годы Второй мировой войны, а также из-за недостаточного внимания к архитектуре данного стиля.

Украинский архитектурный модерн – один из многих архитектурных стилей. Разновидность данного стиля развивалась на территории Украины на протяжении почти 40 лет, с 1903 по 1941 годы. В его основе лежат народные традиции домашнего и церковного строительства, достижения украинской архитектуры, и прежде всего архитектуры барокко, влияние которой, начиная с 1910 года, стало значительно заметнее. Важным достижением украинского модерна было создание национального стиля в архитектуре, в котором сосуществовали две тенденции – стилизация под народную архитектуру и возрождение традиций украинского барокко.

Харьков, небольшой город на тот период, развивался не только горизонтально,вширь, но и ввысь. Одно-, двухэтажные домики перестраивались, надстраивались дополнительные этажи, образуя доходные дома. Большое значение в решении объемной композиции приобретал силуэт дома, в котором общее очертание объемов, пластика крыш, палаточные или грушевидные крыши стали более выразительными.

Исходя из этого, можно все объекты разделить на такие, которые имеют: а) пассивный силуэт; б) малоразвитый силуэт, созданный с одним или несколькими ризалитами, где объемная пластика начинает развиваться и приобретает большую активность; в) развитый силуэт с активной пластикой крыши.

В тоже время, большое влияние на развитие национальных традиций в архитектуре возымел Украинский художественно-архитектурный отдел Литературно-художественного кружка. В него входил художник С. Васильковский, архитекторы В. Г. Кричевский, С. П. Тимошенко, К. Н. Жуков, В. Е. Мороховец, И. А. Кальбус и др. Этот отдел постоянно устраивал выставки произведений зодчества, на которых были представлены не только фотографии и рисунки памятников украинской архитектуры, но и проекты современных зданий, выполненных в стиле украинского модерна (одно из первых зданий украинского модерна в Харькове – здание селекционной станции).

В виду многих факторов в Харькове осталось немного зданий представителей украинского модерна, но те, которые сохранились, говорят о творческом поиске украинских архитекторов. Зодчие того времени стремились оставить украинские народные художественные традиции, совершенствуя их, сочетая функциональность и удобство с внешней живописностью и выразительностью.

Творчий шлях архітектора О. В. Лінецького (1884-1953 рр.)**Дудка Андрій***Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова
history@ksame.kharkov.ua*

О. В. Лінецький народився 28 січня 1884 р. в Одесі в родині дитячого письменника Іцхока Іоела Лінецького. У пошуках кращого життя родина майбутнього архітектора неодноразово змінювала місце проживання, а йому самому з молодих літ довелося працювати в області архітектури і будівництва, допомагаючи старшому брату Михайлу, одеському архітектору. Зокрема, у 1902-1906 рр. він працював у проектній майстерні свого брата, самостійно навчався і 1906 р. екстерном склав іспит за повний курс чоловічої гімназії в м. Кам'янець-Подільську. Практичний будівельний досвід допоміг йому екстерном скласти іспит на присвоєння кваліфікації техника-будівельника.

З 1906 до 1908 рр. О. В. Лінецького було призвано на військову службу у Красноярськ, де він залишився працювати помічником губернського архітектора, а потім сам займав цю посаду до 1914 р.

1914 р. Лінецький О. В. переїхав до Омська, де обійняв посаду архітектора служби шляху і будівель Омської залізниці. У 1921 р. О. В. Лінецький сумісно з Д. А. Вагнером розробляв план розширення та перепланування м. Омська та проекти окремих містобудівних вузлів. Крім того, він викладав у Омському художньо-промисловому технікумі теорію ордерів і архітектурних форм.

У 1923 р. за викликом Главкомгоспу УРСР О. В. Лінецький був переведений на роботу до Харкова, де й розкриваються найбільш яскраві сторінки його творчості, науково-педагогічної та суспільної діяльності. У цей час він багато будує в Харкові, Києві, Дніпропетровську та інших містах.

Однією з масштабних робіт у Харкові була капітальна реконструкція будинку колишніх Дворянських зборів для розміщення ВУЦИКа. За її успішне виконання О. В. Лінецький був нагороджений у 1923 р. Вдячною грамотою Президії ВЦИК.

На етапі становлення нової радянської архітектури 1920-1930-х років архітектурні процеси розвивалися в своєрідних конкретно-історичних умовах. Відбувається бурхливе зростання новітніх ідей, з'єднуються загально-стильові й соціальні новаторські пошуки.

У 1925 – 1926 рр. Лінецьким О. В. була здійснена будівля Торгової біржі на пл. Конституції, 13 в Харкові (нині будинок Інституту мистецтв), реконструйовано будинок на вул. Сумський для клубу, перероблено проект «Нового пасажу» (зараз "Дитячий світ"). У 1927 р. разом з В.А. Естровичем було виконано проект «Зразкової робочої поліклініки» по Московському проспекту, 179 (зараз 2-а міська лікарня). У 1930 р. побудовано клуб «Харчовик» по вул. К.Маркса, 32, у 1932-33рр. - універмаг «Харторг» на пл. Р.Люксембург, 1/3, що дійшов до наших днів як будинок ЦУМУ.

Крім громадських будівель Лінецький О. В. проектує і будує житлові будинки: проект житлового будинку треста «Південсталь» – вул. Сумська, 116, проект житлового будинку «Комунар» – вул. Гіршмана, 17, «Бродильщик» - вул. Данилевського, 10. У той час модно було називати будинки за належністю їхніх жильців до спеціальностей.

Серед великої кількості будинків різноманітного призначення особливо виділяється комплекс, що зіграв велику роль не тільки у творчості Лінецького О. В. Це унікальний комплекс першого в країні Палацу піонерів, який перебудовано з будівлі ВУЦИК у Харкові у 1934 р. За проектом архітектора у 1936 році споруджується Будинок піонерів і у м. Києві по вул. Грушевського. У ці роки він активно проектував у Києві, де брав участь у розробці проекту «Будинку Оборони» на Хрещатику у Києві у 1937 р. та виконав проекти «Будинку акторів» (вул. Б.Хмельницького, 9), житлового будинку для акторів (вул. Кірова), проект реконструкції будівлі «Гранд-готелю» (Хрещатик, 22), проект реконструкції Київської опери, проект Київського аероклубу у Святошино та багато інших.

У 1938 р. Лінецький О. В. повернувся до Харкова і не припиняючи архітектурної діяльності, активно включився до науково-педагогічної роботи в Харківському інституті інженерів комунального будівництва, спочатку на посаді доцента кафедри архітектурного проектування, а з 1939 р. на посаді професора. Професор Лінецький мав великий авторитет серед професорсько-викладацького складу та студентської молоді. Його ерудиція й товариський характер притягували до нього студентів.

О. В. Лінецький багаторазово брав участь в архітектурних конкурсах і одержав 22 премії, у тому числі 12 перших. Багато його конкурсних проектів були реалізовані та відзначалися першими преміями: Держпром у 1925 р., Будинок уряду, житловий будинок по вул. Гіршмана (разом з В. І. Богомоловим) у 1929 р., Будинок Міськради у 1933 р.

Багатогранною була і суспільна діяльність О. В. Лінецького. У 1926-1928 рр. він був ініціатором і керівником першого в Україні творчого об'єднання радянських архітекторів і організував дві великі виставки робіт харківських зодчих. У 1932 р. його було обрано заступником голови Оргкомітету Спілки радянських архітекторів України.

До всього слід додати його особисті якості, такі як виняткова працездатність і працьовитість, оптимізм, почуття дружби і взаємодопомоги молодим фахівцям, життєрадісність і дотепність.

За видатні заслуги в справі підготовки архітектурних кадрів професор О. В. Лінецький нагороджений медаллю "За доблесну працю".

Помер Олександр Васильович Лінецький у 1953 році.

«Новий цирк» як явище колективного дозвілля в соціокультурному просторі Харкова в 1950–1980-х роках**Зайцев Сергій***Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна mr.zaes@ukr.net*

На сучасному етапі розвитку культури простежується тенденція популяризації цирку як явища колективного дозвілля. Актуальність роботи полягає у дослідженні процесів формування «нового цирку» на тлі його популяризації у СРСР протягом 1950-1980-х рр. Радянська пропаганда розглядала цирк як важливу складову колективних практик дозвілля суспільства і приділяла значної уваги її культурологічній складовій. У дослідженні проаналізовано шоу-програми "нового радянського цирку", їх організаційну та культурологічну складову. Важливої уваги приділено новим практикам менеджменту цирку та циркових вистав протягом 1950-1980-х рр.

Дослідження цирку та циркового мистецтва як явища колективного дозвілля на прикладі радянського Харкова 1950-1980-х рр. ще не було предметом окремого дослідження. Історіографія проблематики охоплює незначне коло робіт Е. Кузнецова, О. Буреніна – Петрова, А. Зверинцева, В. Новаторова та ін. Джерельною базою дослідження є діловодна документація, джерела особового походження та періодичні видання, що містяться в Державному архіві Харківської області та архіві Харківського державного цирку.

Науковий інтерес становить дослідження закономірностей розвитку культурно-розважальної діяльності у Харкові в 1950–1980-х роках. Новизна дослідження полягає у дослідженні нових практик менеджменту цирку та циркових вистав.

У другій половині 1950-х рр., посилювся суспільний попит на колективні форми дозвілля. Процес формування, накопичення та реалізації інтелектуального і фізичного людського капіталу набуває величезного значення у сфері культури.

З появою «Нового цирку» з'явилися такі шоу-програми, як: «Цирк на воді», «Цирк-реву», «Цирк на льоду». Свої виступи давали не тільки харківські, а й світові артисти цирку: Е. Е. Кіо, ілюзіоніст Ілля Символоков, приборкувачка тигрів Маргарита Назарова, наїзник Євген Рогальський, дресирувальниця ведмедів Ельвіна Подчернікова і жонглер-ілюзіоніст Отар Ратіані. У харківському цирку виступали великі артисти:

клоуни Юрій Нікулін і Михайло Румянцев «Карандаш», дресирувальники Валентин Філатов, Мстислав Запашний та Ірина Бугрімова, про це свідчать спогади Л. Спектора. Простежується педагогічна функція уявлень, охоплюючих пізнавальні, виховні та естетичні завдання. Видовищність програми в свою чергу апелює до розуму, до серця і до почуттів покоління. Динаміка їх спостерігається в процесі переходу від минулого до сьогодення, від сьогодення до майбутнього.

Просліджується певний парадокс: в період 1950-1980-х рр., Харківський цирк активно залучав до участі артистів всесоюзного рівня, у кілька разів збільшив щільність виступів і постійно змінював програми, при цьому, слід зазначити, що Харків у вказаний період не мав статусу столиці, був важливим промисловим і науковим центром, але все ж знаходився на відносній периферії в УРСР та СРСР.

Таким чином, на популяризацію циркового мистецтва впливає декілька факторів, в першу чергу радянська влада розглядала цирк як важливу складову колективних практик дозвілля суспільства і приділяла значної уваги її культурологічній складовій, залученню до культури всіх верств населення, процесу «окультурення» і «естетизації» суспільства, по-друге нові практики менеджменту цирку та шоу-програми «нового радянського цирку» їх організація та культурологічна складова орієнтувались на формування суспільної свідомості через низку факторів, методологічно спрямованих на популяризацію циркового мистецтва.

Дорожні комунікації на теренах Слобідської України у XVIII ст.: картографічні джерела дослідження

Коніва Юлія

НТУ «ХПІ» iuliya.koniwa@yandex.ru

Формування та розбудова дорожніх комунікацій у Слобідській Україні розпочалися у XVIII ст. Цей процес збігся у часі з новим етапом розвитку картографії у Російській імперії. Новий етап мав багато спільного з попередніми століттями, проте методи збору інформації на місцевості якісно змінилися.

Історія шляхів сполучення у XVIII ст. на сьогодні недостатньо висвітлена у вітчизняній науковій літературі, тим більше це стосується території Слобожанщини. Однак, можна відзначити працю українського дослідника І. В. Жалоби, який вивчав шляхи сполучення на Буковині останньої чверті XVIII – 60-х рр. XIX ст. Окремі аспекти історії шляхів сполучення XVIII ст. знайшли опосередковане відображення у розвідках історико-технічного характеру російських учених (наприклад, у праці російської дослідниці І. Н. Ліхорадової).

Картографічні матеріали доцільно розглядати за допомогою методу картографічної ретроспекції. ГІС-програми розширили можливості і результативність наукового пошуку істориків, яких не було раніше. Тому актуальним є розвідка шляхів сполучення за допомогою інструментів геоінформаційних систем.

Суходільні комунікації на теренах Слобідської України знайшли своє відображення на таких картографічних матеріалах: карти Деліля, Почтова карта Російської імперії 1760 року, Атлас Російської імперії 1792 року, Карти-плани Генерального межування та ін.

У картографічних матеріалах Деліля вперше було зафіксовано шляхи сполучення на території Східної України у 20-х рр. XVIII ст. Основна маса цих матеріалів нині знаходиться в колекції «Карти Росії Ж. Н. Деліля» Департаменту карт і атласів Національної бібліотеки у Парижі і складає 190 одиниць зберігання. Понад 20 карт присвячені території України, в тому числі і Слобожанщині. На більшості з них зображені шляхи сполучення, хоча й досить умовно. Проте це дозволяє встановити ці шляхи та реконструювати їх. Важливо відзначити, що у цей період була висунута

ідея про створення геодезичного обґрунтування карт шляхом побудови каркасної сітки опорних ходів річками та дорогами. Тобто, місцевість відображалася відносно доріг. Тому з віддалення від доріг, карти містять більш викривлену інформацію. Ці підходи зі незначними змінами проіснували до кінця XVIII ст.

В основі нашого дослідження – матеріали Генерального межування як комплексне джерело, що включає карти-плани та економічні примітки. Варто зазначити, що порівняно з картами початку XVIII ст., при створенні карт межувань ставлення до зображення елементів ландшафту принципово змінилося. А саме, зйомки географічних об'єктів (річок, урочищ, балок, і т. д.) проводилися інструментально за допомогою методів перпендикулярів, а іноді – полярним методом, «с устроением румба».

Межування Харківського намісництва відбувалося протягом 1769–1788 рр., хоча остаточно економічні примітки були готові лише в 1791 р. На 20 картах-планах подані умовні знаки, а також назви географічних об'єктів і населених пунктів, а головне зафіксовано шляхи сполучення. Природні особливості, як і економічна ситуація у Харківському намісництві, відтворено досить точно. Власне це дозволяє нам застосовувати метод картографічної ретроспекції. За допомогою геоінформаційних технологій, створено авторську модель цього регіону, що дозволило провести якісний аналіз розвитку Слобідської України наприкінці XVIII ст., насамперед, шляхів сполучення.

Крім того, подібні картографічні матеріали необхідно використовувати у поєднанні з «економічними примітками» та статистично-описовими матеріалами. Наприклад, «Опис Харківського намісництва».

Отже, картографічні матеріали XVIII ст., а особливо карти Деліля та карти-плани Генерального межування є найбільш репрезентативними для дослідження дорожніх комунікацій на території Слобідської України. Метод картографічної ретроспекції дозволяє значно розширити можливості дослідження. Насамперед, щодо відтворення цілісної мережі суходільних комунікацій на теренах Харківського намісництва у XVIII ст.

Життя та творчість О. І. Ржепишевського

Чумак Тетяна

Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова
ch380991231723@gmail.com

Говорять, що архітектура – це музика, що застигла у віках. Тому кожна частина світу, країна і навіть місто «звучить» по-різному. Мелодія міста Харкова створювалася впродовж століть багатьма архітекторами не тільки з усієї України, а й світу. Одним із таких архітекторів є Олександр Іванович Ржепишевський. За його проектами в Харкові збудовано багато будівель, а оскільки архітектура формує естетичні смаки поколінь, важливо знати творців архітектурних ансамблів, повз які ми проходимо щодня, що і надає особливої актуальності зазначеній темі.

Метою нашої роботи є дослідження життєвого шляху О.І.Ржепишевського та розвиток його творчої діяльності в період проживання у Харкові.

Олександр Іванович, поляк за походженням, народився у 1879 році в місті Ізмаїл Бессарабської губернії, пізніше сім'я переїжджає до Аккерману Одеської губернії. Після здобуття освіти архітектор починає брати участь у всіх можливих конкурсах. Він працює над проектами по 18 годин на добу. Його праця дає результати: на восьми конкурсах із дванадцяти проекти Ржепишевського займають призові місця. В одному з таких конкурсів проект Купецького банку з готелем «Асторія», який був створений у співавторстві з М. В. Васильєвим, перемагає, а Ржепишевського запрошують до Харкова для авторського нагляду за будівництвом. Так у 1910 році архітектор з дружиною та доньками потрапляє у Харків.

Завдяки будівництву цього будинку Олександр Іванович стає відомим, популярним та улюбленим архітектором харків'ян, отримує велику кількість термінових замовлень. Незважаючи на велику кількість роботи, Олександр Іванович встигає знаходити час для спорту і для свого улюбленого заняття – живопису.

На харківський період життя припадає розквіт його творчості. Він будував громадські будівлі, приватні особняки, дохідні будинки. Всього у Харкові збудовано 27 будівель за проектами Олександра Ржепишевського, 20 з них визнано пам'ятниками архітектури. Часи життя у Харкові, що стали для нього улюбленими, закінчуються у 1920 році з приходом більшовиків. За декілька місяців відомий, успішний архітектор перетворюється майже в жебрака, і, намагаючись врятувати себе, сім'я Ржепишевських переїжджає до Криму.

У 1930 році Олександр Іванович, як «буржуазний елемент», був арештований, а з в'язниці вийшов уже зовсім хворою людиною. Життя Олександра Івановича Ржепишевського обірвалося на 52 році життя від серцевого нападу.

Таким чином, найяскравіші проекти архітектора були втілені саме у Харкові. Для їх спорудження були використані монолітні залізобетонні каркаси, що для початку XX століття було проривом і дозволяло створити перші хмарочоси. Ржепишевський будував усі будинки в одному стилі – модерн, але жодна із цих споруд не повторювалася, кожна була унікальною і нині органічно поєднується із загальною стилістикою міського середовища, надаючи Харкову особливий архітектурний шарм.

РОЗДІЛ XII

ІСТОРІЯ ХАРКІВЩИНИ

Эпизоотия 1745 г. на территории Белгородской губернии**Колотушкин Александр***Белгородский государственный технологический университет имени В. Г. Шухова
kolotushkin@list.ru*

Пятьдесят два года истории Белгородской губернии не были временем постоянного затишья и спокойствия. Периодически покой губернского населения нарушали разного рода чрезвычайные происшествия. Одним из таких происшествий стала эпизоотия, будоражившая губернию на протяжении 1745 г. Информацию о данном эпизоде губернской истории можно почерпнуть как из неопубликованных источников, хранящихся в Российском государственном архиве древних актов, так и из опубликованных материалов (XII том Полного собрания законов Российской империи, VI том Сенатского архива). Однако необходимо отметить, что эпизоотия 1745 г. в рамках отдельного исследования ранее не рассматривалась, что говорит о несомненной научной новизне обозначенной проблематики. Произвести рассмотрение данной темы целесообразнее с применением методов анализа, обобщения, историко-логического и проблемно-хронологического методов.

Помимо территории Белгородской губернии случаи массового падежа скота имели место в Малороссии, Воронежской и Московской губерниях. Первоначальные очаги эпизоотии возникли на малороссийских землях. Согласно присланным в столицу рапортам, уже к февралю в шести полках Малороссии погибло более семидесяти двух тысяч голов скота. В Белгородской губернии самая масштабная вспышка болезни животных была отмечена на территории Изюмского слободского полка, совсем недавно обратно переведенного под юрисдикцию белгородского губернатора. Поступавшая оттуда отчетная документация свидетельствовала о массовом пренебрежении санитарно-гигиеническими нормами. В частности с погибших животных сдирались кожа, после чего туши оставались незакопанными и очень быстро раздирались и растаскивались собаками. Полковой канцелярии было предписано следить за тем, чтобы погибший скот хоронился населением в глубоких ямах, а не оставался лежать близ проезжих дорог и водоемов. К апрелю эпизоотия перекинулась и на территорию Ахтырского слободского полка. Согласно майским донесениям в столицу, массовой гибели животных не избежал и губернский центр с прилегающим уездом. Необходимо отметить, что эпизоотия наблюдалась лишь среди рогатого скота. О масштабном падеже лошадей информации не поступало. В июне губернская канцелярия сообщала Сенату о том, что в Белгородской губернии, включая слободские полки, на тот момент погибло около девяти тысяч единиц скота.

В местах, охваченных болезнью, выставлялись караулы с контролирующими полномочиями. Всех уличенных в нарушении санитарных норм наказывали штрафом, допускалось даже наказание плетью. Белгородская губернская канцелярия была обязана постоянно отчитываться перед верховной властью о местах распространения эпизоотии и масштабах скотского падежа. Под контролем был и перегон скота по территории губернии. Там, где болезнь не бушевала, перегон животных разрешался. К процессу борьбы с чрезвычайным происшествием были привлечены и служащие Коллегии иностранных дел. Ими на русский язык был переведен рецепт действенного лекарственного средства, который после этого был разослан по пострадавшим территориям для применения на практике. После того как эпизоотия была побеждена, в марте 1746 г. Сенатом был выпущен указ о мерах предосторожности от скотского падежа. Тем самым, этот указ являлся инструкцией на случай новых будущих эпизоотий, составленной на основе имеющегося опыта.

Таким образом, можно сказать, что эпизоотия 1745 г. принесла животноводству Белгородской губернии значительный ущерб. Побороть массовые вспышки падежа скота удалось благодаря объединению усилий верховной власти и губернского

руководства. Организация караулов, тщательный контроль за санитарно-гигиенической обстановкой, использование лекарственного препарата на основе иностранного рецепта в общей своей совокупности привели к благоприятному результату.

Леопольд Кеніг: сторінки біографії підприємця і мецената**Кочура Любо***Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова
l_kochura@mail.ua*

Серед підприємців Харківської губернії др. пол. XIX – поч. XX ст. почесне місце займає Л. Є. Кеніг. Його життєвий шлях був складним, але завдяки таланту, розуму та вдачі він зміг досягти висот у бізнесі, а також зарекомендував себе як відомий меценат.

Леопольд Кеніг народився у 1821 році в Петербурзі. Він навчався у престижному англійському пансіоні. 15-річний випускник мріяв стати архітектором. Однак пожежа, що трапилася у Петербурзі у 1837 році, перекреслила ці плани. Все сімейне майно, включаючи пекарню, згоріло.

Леопольд пішов працювати на цукровий завод у Петербурзі, що належав близькому другові їх сім'ї Карлу Пампелю. Через п'ять років він уже був першим радником власника підприємства. Однак у 1842 році Пампель помер, і Кеніг перейшов на цукровий завод П. Пономарьова старшим майстром. А через два роки, дізнавшись, що терміново продається невеликий цукровий завод (за 27 тис. рублів) Кеніг взяв цю суму у борг у родичів дружини. Молодий бізнесмен провів реорганізацію підприємства, збільшивши виробництво цукру з 15 тис. пудів на рік до 24 тис. Це дозволило йому протягом двох років повернути борг, а ще через рік вигідно продати завод. У 1858 році Кеніг став купцем I гільдії.

Одним із напрямів для свого бізнесу Л. Є. Кеніг обрав Харківську губернію. У той час у цукроварінні намітилася нова тенденція - перехід від використання тростинного цукру до бурякового. Ідеальні кліматичні умови для вирощування цукрових буряків були в українських губерніях. У 1874 році цукрозаводчик почав купувати землі у Харківській губернії. Спочатку він придбав землі в Охтирському та Лебединському повітах. Пізніше загальна площа його володінь досягла 40 тис. десятин. Ці землі підприємець відвів під посіви цукрових буряків, картоплі, зернових. А для переробки та виробництва цукру він купив три заводи в містечку Тростянець Харківської губернії - два цукрових і один рафінадний. Багато доброго зробив Леопольд для Тростянця (благоустрій міста, допомога навчальним закладам, побудував залізницю та телефонну станцію).

У 1880-ті рр. підприємець був впливовою фігурою у галузі і фактично диктував ціни на цукор. Наприклад, газета «Російський кур'єр» в 1881 році повідомляла: «Відомий петербурзький цукрозаводчик Кеніг, на розсуд якого регулюється ціна цукру в усій Росії, знизив ціну цукру у червні на 40 коп. на пуд. Внаслідок цього на цукровій біржі помітно було велике збудження». До початку XX століття рафінадні заводи компанії «Л. Є. Кеніг» випускали значну частину всього рафінаду Російської імперії, завдяки чому цукрозаводчик увійшов до двадцятки найбагатших підприємців. Його капітал перевищував 21 млн. рублів.

Підприємець придбав у Харківській губернії дві гуральні: Кленівську і Шарівську. Мальовнича місцевість, в якій розташовувалась остання, сподобалася йому настільки, що він купив маєток Шарівка у братів Гебештрайнов за 250 тис. рублів. Л. Є. Кеніг звів там двоповерховий палац - 26 кімнат і три великі зали. Для реконструкції парку запросили з Риги Георга Куфальдта. У результаті тривалих робіт було висаджено до 70 рідкісних цінних порід дерев - представників флори Європи, Азії, Америки та Африки. У маєтку також з'явилися терасований сад, розарій і грот з джерелом. Шарівський палац побудований у неоготичному стилі, який увійшов у моду в XIX столітті. Будівничий чітко

вловив нові тенденції західноєвропейської архітектури і використовував нововведення при зведенні маєтку. При цьому подбали і про збереження первозданної краси природи. Шарівський замок дуже гармонійно вписувався у місцевий ландшафт. Всі, хто гостював у Шарівській садибі, відзначали вишуканий смак господарів. Леопольд Кеніг міг бути задоволений вкладенням своїх коштів. Покращувався добробут не тільки власника маєтку, а й службовців та робітників. Їм надавалася різнобічна допомога. Підприємства Л. С. Кеніга мали позитивний вплив на систему господарювання навколишніх селян.

Таким чином, Леопольд Кеніг був непересічною особою. Його діяльність у Харківській губернії стала прогресивним явищем для регіону.

Умови праці й побуту в Німеччині часів Другої Світової війни за свідченнями оstarбайтерів - мешканців Нової Водолаги

Маканова Альона

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна alena-makanova@mail.ru

Остарбайтери – одна з найбільш потерпілих від тоталітарних режимів категорій населення, які у післявоєнні роки на своїй Батьківщині зазнали не менших знущань, ніж на примусових роботах у Німеччині.

Новизна роботи полягає в тому, що тема на регіональному рівні мало досліджена, а матеріал про оstarбайтерів з Нової Водолаги взагалі не висвітлювався у науковій літературі. В основу роботи покладені інтерв'ю з жінками оstarбайтерами, які були примусово вивезені до Німеччини з Нової Водолаги протягом 1942 – 1943 років.

У радянській історіографії тема оstarбайтерів замовчувалася, оскільки примусових робітників у СРСР вважали зрадниками. Відомі в цей період праці М. Коваль, М. Андрюхіна, М. Івасюти, а також узагальнюючі роботи з історії Другої світової війни, довідкові, енциклопедичні видання. Зі здобуттям Україною незалежності спостерігається підвищений інтерес вітчизняних дослідників до історичної долі оstarбайтерів. Найбільш резонансними у висвітленні цієї теми стали праці Т. Пастушенко, С. Гальчак, А. Скоробагата. Інформативними є дослідження краєзнавця Т. Кобзевої. Саме вона вперше звертається до теми оstarбайтерів з Нововодолазького району.

Порівняно з іншими захопленими радянськими територіями, на примусові роботи до Німеччини з України було вивезено найбільше трудових ресурсів – 2 млн 400 тисяч осіб, з Харківщини - понад 164 тисячі бранців, з Нововодолазького району – близько 10 тисяч.

У дослідженні проаналізовано характер використання робочої сили з Нової Водолаги, умови праці та побуту оstarбайтерів у таборах. Відомо, що у нацистській Німеччині становище іноземних робітників залежало від національності та політичних критеріїв, тобто стосунків Райху з країною, звідки походив іноземний робітник. На прикладі нововодолажчан продемонстровано ставлення до східних робітників, яке відрізнялось від становища робітників із західноєвропейських країн. Значна частина німців була категорично налаштована проти східних робітників, але серед них були й такі, які співчували і приязно відносилися до чужинців. Остарбайтери з Нової Водолаги згадують про підтримку та доброзичливе ставлення до них.

Праця у промисловому секторі для нововодолажчан була значно складнішою, ніж у сільському господарстві, де становище залежало від особистих рис та лояльності господаря. Сільськогосподарські робітники мали дещо більшу свободу пересування – іноді з дозволу господаря вони могли відвідувати інших оstarбайтерів, які працювали у сусідніх господарствах. У ході дослідження також виявлено, що окрім матеріальних благ оstarбайтери з Нової Водолаги були позбавлені й духовних: вони не мали дозвілля, вихідних, нормальних умов листування.

Отже, нововодолажчан, як і інших українців-оstarбайтерів, використовували переважно на виробництвах, що потребували тяжкої фізичної праці, були шкідливими для здоров'я, вони отримували найнижчу заробітну платню, до них застосовували фізичне та вербальне насильство, приниження гідності, вони мали незадовільні умови проживання, мізерний харчовий раціон, який прирікав їх на постійне голодне існування, вони були позбавлені належного санітарно - гігієнічного та медичного обслуговування, не мали можливості самостійно вибирати професії та місця роботи.

Общественность Харьковской губернии и Восточный кризис 1875 – 1878 гг.

Михайлов Александр

sasha.mikhaylov93@mail.ru

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

Восточный кризис 1875-1878 гг. являлся одним из важнейших политических событий второй половины XIX века. Балканский полуостров на протяжении пяти столетий был подчинен воле Османской империи. Но находясь под властью турецкого султана, Балканы были политической ареной столкновения других Европейских государств.

В тоже время, Харьковская губерния – один из важнейших регионов Российской империи, роль которого в событиях 1875-1878 гг., исследована фрагментарно и эпизодически. Поэтому необходимо изучить роль Харьковской общественности в период Восточного кризиса. Лишь отдельные аспекты исследований по регионам империи были затронуты историками (С. А. Никитин, Н. Н. Яковлев, Ю. Е. Фомин и др.).

Важным для рассмотрения представляется реакция российской общественности, которая помогала южным славянам на протяжении всего Восточного кризиса. Это выражалось в материальной поддержке и отправке волонтерских миссий. Волонтеры участвовали в боевых действиях против Турции, а также занимались организацией медицинской помощи пострадавшему в ходе восстания населению Балкан и солдат армий Сербии и Черногории. Главными организациями, которые занимались сбором материальных средств были: Славянские комитеты, Дамские отделение славянских комитетов, Общество Российского Красного Креста и Русская Православная церковь.

Интересным является изучение реакции российской общественности по регионам империи, т. к. это позволяет гораздо лучше изучить специфику и особенности, открыть новые факты, которые были присущи разным регионам Российской империи. Харьковская губерния занимала активную позицию в данном историческом событии. Поэтому исследования Харьковской губернии дает возможность лучше оттенить те процессы, которые происходили в общественном мнении страны в период Восточного кризиса.

Стоит отметить и о значительном вкладе общественности Харьковской губернии в организации помощи населению Балканского полуострова. Одними из первых волонтеров, которые попали на Балканы, были выходцы из Харькова. Также, в Харькове было организовано несколько санитарных отрядов, которые выехали в Сербию после объявления ею войны Турции. Инициатива по его созданию принадлежала харьковским врачам и общественным деятелям: Н. П. Баллину, И. М. Деревянко и А. Г. Подрезу. В Харькове был создан комитет по сбору пожертвований для славян. В его работе принимали участие профессора Харьковского императорского университета (В. К. Надлер, Н. К., Яцукович и др.), а также общественные и политические деятели города Харькова. Славянские комитеты и национально-политические деятели балканских народов говорили о большом вкладе Харьковской губернии в освобождения южных славян.

Также следует отметить, что в Харькове в период Восточного кризиса не было абсолютного единства в обществе, касаемо политических событий на Балканах.

Известны также случаи негативной реакции в разных социальных слоях Харьковской губернии. Вызвано это было рядом причин: политического, экономического, а также социального характера.

Источники, связанные с реакцией общественности Харьковской губернии можно разделить на несколько групп: законодательные акты, делопроизводственная документация, периодическая печать, источники мемуарного и эпистолярного характера. Среди документов обращают на себя внимание резолюции съездов и собраний общественных комитетов, среди которых главную роль играли Славянские комитеты. К эпистолярным и мемуарным источникам относятся дневники и документы личного происхождения добровольцев. Большое значение для изучения добровольческого движения имеют материалы столичной и провинциальной периодической печати.

Мы можем сделать вывод о том, что реакция общественности Харьковской губернии во время Восточного кризиса была противоречива и носила неоднозначный характер. Данное исследование помогает лучше проследить процессы оказания помощи населению Балканского полуострова: сбор материальных средств, участие волонтеров Харьковской губернии в национально-освободительном движении славян. Определить какие слои населения активно принимали участие и чем это было обусловлено.

Викладання всесвітньої та російської історії в Харківській духовній семінарії (1817 – 1917 рр.)

Нестеренко Максим

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна max.nesterenko79@gmail.com

У розвідках з історії середніх навчальних закладів України XIX ст. не часто можна зустріти сюжет, які відображають особливості викладання у них історії. Втім, вважаємо, що дослідження процесу викладання цієї дисципліни в Харківській духовній семінарії є актуальним для розуміння становлення системи історичної освіти в Російській імперії протягом XIX ст. Питання викладання історії у духовних семінаріях частково знайшли висвітлення у роботах таких дослідників як Борис Тітлінов та Олексій Сушко. Однак, викладання історії в Харківській семінарії спеціально не досліджувалося. До цієї розвідки були залучені джерела особового походження, матеріали діловодної документації та місцевий періодичний друк.

Новою сторінкою в історії духовної освіти на Слобожанщині став 1817 рік, коли завершилося перетворення Харківського колегіуму на семінарію. Реформування призвело до змін, що стосувалися як загального навчального плану, а також й змістовного наповнення всіх дисциплін. Задля всебічного з'ясування особливостей викладання історії, важливо з'ясувати обсяг цієї дисципліни в загальному навчальному плані, рекомендовану навчальну і дидактичну літературу та методику викладання.

Відповідно до положень статуту духовних навчальних закладів, прийнятому в 1814 р., в Харківській семінарії з 1817 р. історія була віднесена до допоміжних загальноосвітніх дисциплін і її викладали у перших трьох класах. Протягом наступних десятиліть XIX століття і до 1917 року учні відвідували по вісім-дев'ять уроків історії на тиждень. Для порівняння зазначимо, що у вихованців класичних та реальних гімназій було 14 уроків історії на тиждень. У спогадах учня Харківської семінарії О. Вертеловського йшлося, що викладання історії відбувалося неналежним чином через низький професіоналізм викладачів. Однак дані ревізій свідчать, що у порівнянні з усіма семінаріями Російської імперії викладання історії в Харківській семінарії знаходилося на достатньо високому рівні. Вдалося встановити імена викладачів історії Харківської семінарії. Як правило, всесвітню та російську історію викладала одна особа. На початку XIX ст. предмет читав

Я. Прожанський, у середині XIX ст. – М. Макухін та І. Вертеловський, а з 1878 р. – С. Пономарьов.

Протягом першої половини XIX ст. історію в Харківській семінарії викладали за «Короткою Російською історією» І. Ф. Яковкіна та «Всесвітньою історією» І. М. Шрека. Саме ці книги зазначені у реєстрі книг бібліотеки Харківської семінарії, який зберігається в Державному архіві Харківської області. З 1850 р. наставники почали застосовувати «Керівництво з історії» С. М. Смарагдова. У 1868 р. на сторінках журналу «Харківські єпархіальні відомості» було опубліковано указ Синоду про викладання історії за підручником Д. І. Іловайського «Короткі нариси російської історії». Показово, що за тими самими книгами навчали й у чоловічих гімназіях Російської імперії. На уроках історії наставники знайомили семінаристів із найвизначнішими історичними подіями різних часів. Для ілюстративного доповнення теоретичного матеріалу учителі нерідко застосовували карти та креслили генеалогічні таблиці. Отже, викладачі семінарії активно вживали наочний метод викладання. У вищезгаданому реєстрі книг 1820 р. значиться й карта Західної і Східної імперій. Застосування мап на уроках робило матеріал доступнішим для сприйняття та засвоєння, давало змогу вихованцям розуміти не тільки хронологію історичних подій, а й визначати місце їх перебігу на певних територіях.

Таким чином, вивчення змісту та організації викладання історії у Харківській семінарії, порівняння семінарського та гімназичного курсів дозволяє зробити висновок, що учні духовних шкіл та гімназисти отримували майже однаковий обсяг знань з історичних дисциплін. Це дає можливість спростувати тезу, яка була усталена в історіографії XX ст. про архаїчність методики викладання історичних дисциплін у Харківській та в інших духовних семінаріях. На користь доброї історичної підготовки учнів вказує і те, що на наступному етапі навчання, вони найчастіше вступали на історико-філологічні та юридичні факультети університетів.

Харьков в качестве столицы военной области ВСЮР (1919 г.)

Пугин Михаил

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина ur4ls@mail.ru

В настоящее время в новейшей отечественной и зарубежной литературе по истории Гражданской Войны нет ни одного обобщающего труда по теме положения территорий Слобожанщины под властью ВСЮР в 1919 году. Актуальность исследования определяется также тем, что именно в тот период времени произошёл коренной перелом в Гражданской войне. Кроме того, в Харькове с июня по декабрь 1919 года располагалась штаб-квартира Добровольческой армии. И как результат – именно с харьковского направления планировалось развивать наступление на Москву. В ходе работы были выявлены некоторые отличительные особенности деятельности ВСЮР. Учитывая довольно противоречивый характер действий ВСЮР и провал многих начинаний в историографии (как советской, так и постсоветской) можно чаще встретить негативные характеристики деятельности Добровольческой Армии. Но если провести комплексный анализ ситуации и характер действий администрации ВСЮР, можно увидеть фактическую незавершённость процессов и потому этот вопрос очень дискуссионный.

Предмет исследования: подробное описание событий, а также планов, политики, методов управления ВСЮР; отношение местного населения к ВСЮР. Хронологические рамки исследования охватывают один из периодов Гражданской войны с 25 июня до 12 декабря 1919 гг.

Цель данного исследования: изучить этот период войны и определить его место и роль в общей истории Гражданской Войны. В данной работе делается

попытка максимально точно изложить социальную, национальную, экономическую и политическую ситуацию в регионе на тот момент времени. Задачи исследования комплексны и включают в себя изучение причин того, почему именно Харьков стал на некоторое время одним из главных центров ВСЮР и вообще всех политических процессов Слобожанщины в тот период времени.

Периодизация: работа делится на два этапа на первом необходимо обозначить изменения в жизни города и их влияние на дальнейшее развитие событий. Вторая часть исследования охватывает поэтапное ухудшение ситуации у ВСЮР и события незадолго до отступления Добровольческой армии из Харькова.

Географические рамки: Харьковская область (ВСЮР) – военно-территориальная единица административного деления Вооружённых сил Юга России. Харьковская область при ВСЮР подразделялась на губернии, губернии на уезды, уезды на волости. В целом административное устройство ВСЮР повторяло дореволюционное, а территориальное деление походило на разграничение по генерал-губернаторствам и военным округам. ВСЮР планировало ввести последовательную «цепь самоуправлений от сельского схода до областных дум». В связи с этим возобновлялось функционирование городских дум со всеми отделами губернских и уездных земских управ. Со сдачей Харькова Добровольческой армией в декабре 1919 года Харьковская область, как административная единица ВСЮР, была упразднена.

О создании народных библиотек-читален в г. Харьков (конец XIX – начало XX вв.)

Селегеев Сильвестр

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина selegeev@mail.ua

Вопрос организации и открытия народных библиотек-читален в дореволюционном Харькове освещался исследователями неоднократно (Д. И. Багaley и Д. П. Миллер, Т. В. Коломиец, Н. Я. Фридыева и др.). Однако целостная картина указанного процесса до сих пор в полной мере так и не воссоздана. Попытка восполнить этот пробел в истории «столицы» Слобожанского края и предпринимается в данных тезисах.

В конце XIX века Харьков представлял собой огромный (по меркам Российской империи рассматриваемого периода) промышленный, быстро развивающийся город. В Харькове на то время работали разнообразные библиотечные учреждения, но для малоимущей части населения они были практически недоступны. Данное обстоятельство и привело к возникновению харьковских городских народных (то есть общедоступных бесплатных) библиотек, создателем которых выступило местное Общество распространения в народе грамотности.

31 марта 1891 года на общем собрании Харьковского общества распространения в народе грамотности одним из его членов Л. Е. Ефимович была высказана мысль о необходимости создания библиотечного учреждения для беднейших слоев населения. Эту идею общее собрание поддержало. Был избран комитет в лице Х. Д. Алевской (была вынуждена отказаться), Н. А. Гредескула, В. Я. Данилевского (глава комитета) и Л. Е. Ефимович, который и ведал подготовительными делами. Когда организационные работы завершились – 1 декабря 1891 года была открыта Первая Харьковская народная библиотека-читальня. Вскоре появились и другие народные библиотеки-читальни Харьковского общества распространения в народе грамотности. В 1894 году – Вторая народная библиотека-читальня, в 1895 году – Третья (до 1899 года функционировала как отделение Первой библиотеки-читальни), в 1896 году – Четвертая, в 1903 году – Пятая. И еще одна – была организована в 1913 году при Народном доме.

Сопоставив Харьков в этом отношении с другими городами Российской империи, в частности с Петербургом и Москвой, где процесс активного создания народных

библиотек начался с середины 1880-х гг., можем говорить о незначительном его отставании.

Устройство народных библиотек-читален было настоящим событием для города. На торжественном открытии служил молебен, присутствовали представители губернской администрации, городской голова, члены правления Общества распространения в народе грамотности и, конечно ж, простой люд.

Библиотеки-читальни открывались на тогдашних окраинах города (Большая Панасовка, Журавлевка, Москалевка и т.п.). Определенный фактор в выборе места играла близость больших промышленных предприятий. Это легко объяснимо. Ведь именно рабочие являлись одной из главных категорий читателей народных библиотек.

Если говорить о финансовой стороне рассматриваемого процесса, то тут следует сказать, что создавались народные библиотеки-читальни в Харькове, в большей мере, путем частной инициативы (благотворительность; проведение концертов, лекций в пользу той или иной библиотеки-читальни; взносы членов библиотечных комитетов). Хотя, например, при открытии Первой народной библиотеки-читальни немалая субсидия поступила от Харьковского городского общественного управления.

Нельзя забывать и о людях, которые проявляли большую активность в создании указанных библиотек. И самое печальное, что это направление в историографии практически не разрабатывалось (если не считать деятелей, которые прославились в других областях). Поэтому имена Е. Ф. Брандт, Л. Е. Ефимович, А. Н. Можаровой и многих других пока остаются несправедливо забытыми. Хотя было бы очень интересно посмотреть на биографии этих личностей с помощью, например, просопографического метода.

Таким образом, в Харькове в конце XIX – начале XX века местным Обществом распространения в народе грамотности создаются общедоступные бесплатные библиотеки-читальни. Открываются они на тогдашних окраинах города, преимущественно, за счет частных средств.

И. И. Мечников и Харьков

Сысоева Маргарита

*Харьковский национальный университет городского хозяйства имени А. Н. Бекетова
margo1108@ukr.net*

Судьба выдающегося ученого И. И. Мечникова связана с Харьковом. Это его детство, юность, учеба в Харьковском Императорском университете и научные планы на будущее.

Илья Ильич родился в родовом имении Мечниковых в селе Ивановка в Харьковской губернии. Там же прошло его детство. Илью с ранних лет называли вундеркиндом. Еще в раннем возрасте он со знанием дела собирал гербарий и читал «научные» лекции другим детям. Его мать, Эмилия Львовна, всячески способствовала развитию сына. Ее младший сын Илья был совсем не похож на братьев и сестру. Он отличался вдумчивостью и какой-то детской сосредоточенностью. Мать предсказывала ему судьбу ученого и оказалась права.

Мальчик прекрасно учился в харьковской гимназии и, начиная с шестого класса, посещал лекции в университете. Учебный курс на естественном отделении физико-математического факультета Харьковского университета он проходит всего за два года. В 19 лет, получив диплом, юноша уезжает за границу. Он снова посещает Германию, оттуда едет в Италию. Но всегда помнит о родном Харькове и родовом имении Мечниковых. За работу по зоологии Мечников и его соавтор, другой молодой русский биолог, Александр Ковалевский, были удостоены премии Карла Эрнста фон Баэра. Илье Мечникову было тогда всего двадцать два года. Работа Мечникова – Ковалевского дала начало новой биологической дисциплине – эволюционной эмбриологии. В

1867 року Мечников, вернувшись в Петербург, получает ученую степень магистра. Спустя год он становится доктором зоологии. Ученый мечтал вернуться в Харьков, но получил приглашение на работу только из Одессы. В 1870 году двадцатипятилетний исследователь избран профессором Новороссийского университета в Одессе. Он хорошо зарекомендовал себя на преподавательской работе. Мечников заслужил репутацию великолепного лектора, который вдохновляет студентов. В 1882 году Мечников снова уезжает в Италию. Политическая атмосфера, воцарившаяся в России после убийства Александра II, не способствовала сосредоточенной научной работе.

Впоследствии он вспоминал: «В Мессине совершился перелом в моей научной жизни. До того зоолог, я сразу стал патологом». Сделать свое главное открытие Илье Мечникову помог случай. Однажды, наблюдая за личинками морской звезды, абсолютно прозрачными существами, он замечает, как некоторые их клетки окружают и быстро поглощают чужеродные тела. В 1883 году Илья Мечников выступает на съезде русских естествоиспытателей и врачей со своей знаменитой речью «О защитных силах организма». Ее тема была «подсказана» ему морской звездой. Мечников излагает основные положения фагоцитарной теории иммунитета.

Фагоцитарная теория наталкивается на непонимание со стороны многих авторитетных биологов. В течение ряда лет Мечников старается доказать свою правоту. Он изучает действие фагоцитов гризюнов, собаки, обезьяны на микробы, вызывающие возвратный тиф. Бактериологическая станция в Одессе, куда в 1886 году вернулся естествоиспытатель, становится мировым центром иммунологии. Здесь впервые в России делаются прививки против бешенства по Луи Пастеру. Однако Мечников в 1887 году снова покидает Россию. Последние годы жизни Илья Ильич проводит в Париже. С 1880-х гг. он заведует лабораторией, которую специально для его исследований открыл Луи Пастер. Там Мечников продолжает свои опыты в области фагоцитарной теории.

В 1903 году Мечников издает книгу «Этюды о природе человека». В ней он приходит к выводу, каким должен быть правильный образ жизни. По мнению Мечникова, человеческий организм рассчитан не менее, чем на 100–120 лет. Преждевременная старость «есть болезнь, которую надо лечить». Одну из причин ранней старости великий биолог видел в систематическом отравлении организма ядами гнилостных бактерий, которые обитают в толстом кишечнике. Борются с ними ученый предлагал употреблением в больших количествах кисломолочных продуктов, в особенности заквашенных с помощью болгарской палочки, поскольку молочнокислые бактерии создают в кишечнике среду, неблагоприятную для гнилостных бактерий. К концу жизни он стал состоятельным человеком. Научная общественность признала его труды по иммунитету, за которые в 1908 году Мечникову была присуждена Нобелевская премия по физиологии и медицине.

Таким образом, важные открытия, сделанные Ильей Мечниковым, оказали значительное влияние на развитие микробиологии, иммунологии и эмбриологии. Харьковчане хранят память о своем земляке. Имя ученого носит научно-исследовательский институт, улица, в городе есть памятник исследователю.

Епістолярна спадщина Другої світової війни (на матеріалах Харківщини)

Тарабан Вікторія

*Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова
taraban.vika@mail.ru*

Епістолярна спадщина війни – це відверта розповідь про події, які відбувалися на полі бою та у військовій частині. Саме за допомогою листів ми можемо дослідити внутрішній світ звичайних людей в екстремальних умовах. Іноді солдати не відкривають

всієї правди рідним, щоб не турбувати їх, намагаються прикрасити своє життя на фронті. Приватні листи сповнені почуттів та переживань. Солдати піклуються про своїх рідних, цікавляться їхнім життям, передають вітання іншим, але мало розповідають про своє перебування на фронті.

Запровадження постанови Державного Комітету Оборони від 6 липня 1941 р. за № ГОКО-37с1 про введення військової цензури на всю поштово-телеграфну кореспонденцію на всі області, краї, республіки Союзу РСР є проявом введення цензури в умовах тоталітарної держави. Саме внаслідок запровадження цієї постанови у листах, відправлених з поля бою, здебільшого були відсутні відомості про перебіг бойових дій. Аналіз листів показав, що були виключення, коли солдати скаржилися на військову систему та розповідали про події на фронті. Проаналізувавши листи, автор зробила висновок, що під час війни проводилася агітаційна робота, яка була спрямована на заклик солдат боротися за визволення Батьківщини. Підтвердженням цього став зовнішній вигляд листів, а проявом – саме зміст листів.

Аналіз епістолярію війни дозволяє свідчити, що теплі почуття солдат до своїх рідних та близьких є неодмінною рисою усіх листів. Солдати з кожним днем все більше сподівалися на зустріч з ними, прагнули повернутися додому. Лист нашого земляка К. Ф. Рудяка, що написаний 21.12.43 р. своїй тещі, починається із звичайного привітання. Автор посилає всім своїм рідним та знайомим «пламennyй привіт» і повідомляє, що живий, здоровий і одягнений добре. Під час написання листа Кузьма Федорович знаходився у госпіталі, де умови проживання були значно краще, ніж на фронті. Він припускав, що після виписки доведеться спати на снігу, адже умови у воєнний час були жахливими і навіть гроші не могли покращити життя офіцера. Рудяк К. Ф. розумів, що його рідні потребують допомоги. Він повідомляв, що відправив їм талон на 1700 рублів. Це говорить про те, що навіть під час війни він турбувався не лише про здоров'я рідних, а й фінансове благополуччя своєї родини і намагався їм допомогти. Офіцер просив, щоб теща доглядала за його дітьми та жінкою, про яких він хвилюється більш за все. Лист написаний простою мовою і не містив у собі жодної згадки про фронт.

Листи, які надходили на фронт, були своєрідною психологічною підтримкою для солдат. Адже духовна сила воїнів полягала саме у підтримці близьких людей. Для кожного солдата ставав святом той день, коли він отримував звістку від родини, яка знаходиться дуже далеко, в тилу. У деяких листах з фронту описуються відносини між солдатами під час війни. Люди, не дивлячись на жахливі умови життя, допомагали один одному. Це свідчить про збереження моральних цінностей військовими, незважаючи на нестерпні події, які відбувалися на полі бою. Проведена автором робота дозволила систематизувати листи сахновщан з фронту за місцем військової частини.

У дослідженні визначено, що листи з фронту були більше «хронікою почуттів», аніж «літописом бою». В умовах існування тоталітарної держави, особливо під час війни, посилювався вплив цензури, що закривала частину інформації не лише від широкого кола населення, але і від рідних, які часто не знали про справжній стан справ на фронті з їхніми рідними.

Таким чином, за допомогою листів ми можемо дослідити Другу Світову війну очима учасника, що з кожним роком стає все складніше. Листи мають змогу відкрити нам те, що ми не знайдемо у документах. Дана робота допомагає висвітлити внутрішній стан воїнів, їх відношення до подій та дізнатися деякі факти, що відсутні у воєнній документації і були засекречені. Дослідження епістолярної спадщини сприяє збереженню історичної пам'яті.

Харківська «індустрія краси» (сер. XIX – поч. XX ст.)**Ховтура Анастасія***Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Hovtura@mail.ru*

Бажання виглядати приємно та привабливо супроводжувало людство з давніх часів. У другій половині XIX ст. економічне піднесення Харкова, розвиток легкої промисловості, торгівлі та зростання добробуту містян надали можливість задовольнити нові прагнення. Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. проявити свій стиль та смак у повній мірі могли лише заможні верстви населення. У другій половині XIX ст. таку змогу отримали й городяни з середнім та навіть з низьким прибутком. У цей час у Харкові спостерігається стрімке збільшення кількості закладів, які забезпечували естетичні потреби городян, тому до цього сектору міської інфраструктури доречно буде застосувати поняття «індустрія краси».

Хоча праць з історії Харкова нараховується чимало, але дана тема не була предметом окремого дослідження. Важливими для розкриття проблеми є праці, в яких знайшли відображення різні аспекти функціонування закладів «індустрії краси» (А. Чертова, С. Верхратського, І. Сиромятнікова) та дослідження з теорії моди та краси (О. Вільшанської, М. Мерцалова, Ю. Королевської).

Водночас наявні джерела дозволяють сформувати репрезентативний джерельний комплекс. Це статистичні джерела («Экономическое состояние городских поселений Европейской России в 1861 – 1862 годах», «Материалы для географии и статистики России», «Города России в 1904 году»), місцева періодика («Харьковские губернские ведомости», «Южный край»), довідкові видання («Харьковский календарь», «Памятная книжка Харьковской губернии», «Харьковский народный календарь»).

Поняття «індустрія краси» в середині XIX – на початку XX ст. можна охарактеризувати як сферу послуг та мережу закладів постійної торгівлі, метою яких було задоволення естетичних потреб населення. У цей час «індустрія краси» включала перукарні, магазини готового одягу та галантереї, аптекарські магазини, ательє та оздоровчі установи.

Одяг – це найпростіший спосіб виразити себе. У першій половині XIX ст. вбрання харків'яни здебільшого шили на замовлення, але в другій половині XIX ст. популярними стають магазини готового одягу. Якщо в 1862 р. в Харкові діяло три магазини готового вбрання, то в 1879 р. їх кількість становила 21 заклад, а в 1894 р. – 48. Пошити унікальне вбрання, а також підшити придбаний в магазині одяг можна було в ательє. Тому не дивно, що в другій половині XIX ст. кількість ательє збільшується майже в три рази, у порівнянні з початком XIX ст. Доповнити образ взуттям можливо було в численних магазинах та майстернях міста.

Підібрати зачіску в Харкові можна було в цирульнях та перукарнях. Цирульники переважно спеціалізувались на чоловічих стрижках та голінні. Якщо клієнтка або клієнт бажали модну зачіску, то потрібно було звернутися до перукаря. У 1882 р. в Харкові діяло 29 перукарень.

Харків'янки, як і жінки усіх країн та часів, користувались косметичними засобами. У другій половині XIX – на початку XX ст. городянки могли придбати косметику в аптекарських магазинах. Асортимент засобів був доволі різноманітним: від гліцеринового мила до рисової пудри. У 1904 р. в Харкові діяло 32 аптекарські магазини. Купити парфуми та косметику можна було й у галантереї. Крім того, у галантерейних магазинах також продавали рукавички, краватки, капелюхи та навіть такі екзотичні товари, як пір'я страусів та марабу.

У другій половині XIX – на початку XX ст. бути здоровим стає красиво. Для покращення кольору шкіри та нормалізації роботи організму стає модним вживати мінеральні води. Харківські аптеки намагались задовольнити попит містян. Наприклад, у аптеці «Шторх» з 1892 р. можна було поласувати мінеральними водами з Віші,

Карлсбаду та Левіко. Затребуваною стала і професія масажиста. З 80-х рр. XIX ст. в «Харьковском календаре» друкувались адреси масажних кабінетів міста.

Отже, у середині XIX – на початку XX ст. міська інфраструктура Харкова гідно «відповіла» на зростання попиту городян. Результатом стало формування розвинутої мережі закладів «індустрії краси». Харків майже в три рази випереджав інші губернські центри Лівобережної України за кількістю магазинів готового вбрання, ательє, перукарень, аптекарських та галантерейних магазинів. Не поступався Харків й столичним містам у кількості мануфактурних та галантерейних крамниць. Це дозволяє стверджувати, що в другій половині XIX – на початку XX ст. Харків був не тільки адміністративним, торговельним, релігійним, науковим осередком Лівобережної України та імперії, а й центром культури в сенсі нових викликів часу.

**Проблеми та шляхи реформування середньої духовної освіти
в церковній періодиці Харківської єпархії (1862-1917 рр.)**

Бондаренко Ганна

Харківський національний університет внутрішніх справ Nutelll@yandex.ua

Осмислення стану та напрямів поступу духовної освіти в Російській імперії другої половини XIX – початку XX ст. розпочалося вже сучасниками. У працях другої половини XIX ст. автори здебільшого характеризували навчальний процес, методи викладання, висвітлювали історію заснування окремих духовних навчальних закладів: Макарій (Булгаков), Ф. І. Тітов, І. А. Чистович. На початку XX ст. дослідники вже намагалися систематизувати висловлені пропозиції щодо реформування духовної освіти та зробити певні висновки (Д. І. Тихомиров, Б. В. Тітлінов). Для радянського періоду характерним було презирливе та упереджене ставлення до духовної освіти. Новий етап розробки зазначеної тематики розпочався лише наприкінці 90-х років XX ст. На цьому шляху важливо не повторювати деякі помилки, які містяться в літературі, спробувати уникнути тих стереотипів, які вкоренилися у суспільній свідомості. Відповідно, на нашу думку, слід більше уваги приділити джерелам та думкам сучасників відповідних процесів. Важливе місце в цьому плані належить матеріалам періодики. Втім, це не означає швидкого успіху.

Зокрема, перш ніж почати аналізувати розуміння авторами православної періодики другої половини XIX – початку XX ст. проблем та шляхів реформування середньої освіти, слід мати на увазі, що уявлення суспільства про духовну освіту, особливо середню (духовні училища та семінарії), зазвичай і тоді були досить упередженими. Не дивно, що автори церковних газет та журналів, були вимушені боротися з цими викривленими уявленнями. Подекуди значна кількість такого матеріалу може спантеличити сучасного дослідника і навіть переконати в тому, що проблеми духовної освіти були надто гострими. Не менш важливим є розуміння того, що духовенство здебільшого свідомо відмовлялося від рекомендацій та пропозицій, які лунали зі сторінок світських видань з приводу реформування духовної освіти. Надмірна критика на адресу духовенства в добу лібералізації 1860-х років призвела до того, що в цьому середовищі виникла недовіра до світської журналістики, а потім розповсюдженням явищем стало заперечення будь-яких міркувань з цієї теми, які містилися на сторінках світських видань, а на початку XX ст. пролунали й прямі звинувачення на адресу світських журналістів.

Аналіз матеріалів церковних православних періодичних видань Харківської єпархії (1862-1917 рр.) свідчить про те, що їх автори здебільшого розпочинали свої статті, які присвячені реформуванню духовної освіти, з розгляду причин недоліків та проблем духовних училищ, семінарій. На сторінках православних періодичних видань Харківської єпархії обговорювалися різноманітні проблеми середньої духовної освіти: методи викладання, шляхи удосконалення навчальних курсів та розширення програм викладання, підготовка викладачів для семінарій, матеріальне забезпечення викладачів, освітній рівень та педагогічна майстерність викладачів духовних шкіл, статuti духовно-навчальних закладів, проблема переходу семінаристів до світських навчальних закладів та ін.

Аналіз статей, присвячених проблемам реформування духовних шкіл, дозволив виокремити наступні періоди, коли спостерігалися певні сплески публікаторської активності: 1860-ті – початок 1870-х рр., 1881-1884 рр., 1905-1907 рр., 1910-1912 рр.

Автори цих видань міркували про шляхи реформування та покращення стану справ як загалом у системі духовно-навчальних закладів, так і пропонували рішення окремих проблем духовних шкіл Харківської єпархії. Зазначимо, що під час пошуку відповідей на складні питання в середовищі духовенства, висловлювалися різні думки. Автори церковних видань, звичайно, прагнули не відступати від лінії Церкви, проте, одночасно, намагалися побачити різні аспекти тієї чи іншої проблеми й демонстрували

РОЗДІЛ XIII

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ

доволі широкий спектр думок, щодо причин недоліків та варіантів покращення ситуації в системі духовної освіти.

На сторінках православних періодичних видань Харківської єпархії з приводу реформування системи духовної освіти велася не лише полеміка зі світськими авторами, але й спостерігалася певна дискусія в середовищі самого духовенства. Такі дискусії не були одноплановими, почасти вони не мали завершення, інколи вони переривалися, а потім відроджувалися через тривалий час. Тим не менш, сама їх наявність свідчить про те, що стан думок у середовищі духовенства не був таким одноманітним, як вважалося, а подекуди вважається й сьогодні.

Є також підстави твердити, що церковна православна періодика Харківської єпархії суттєво відрізнялася більш ґрунтовними статтями та високим рівнем кваліфікації авторів та редакторів. В тому числі це позначилося й на тих матеріалах, які містили аналіз стану духовної освіти та шляхів її покращення.

Национально-романтический модерн в архитектуре Украины: этапы конструирования образа

Борозняк Ксения

maemi0106@gmail.com Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

В начале XX в. в архитектуре Украины наблюдаются значительные перемены, связанные с обращением в проектировании зданий к национальным традициям украинского народа, что обусловлено рядом причин. Во-первых, в этот период свое развитие и распространение получил стиль модерн, в национально-романтическом направлении которого воплотились существующие на то время в других европейских странах тенденции к переосмыслению культурного наследия нации. Новый стиль стремился проникнуть в культурно-бытовое пространство человека, привнес в него гармоничность интерьера и экстерьера, плавность линий, разнообразие декоративных образов. Во-вторых, демократизация общества предоставила большую свободу в поисках новых архитектурных форм, источником которых, по мнению отечественной интеллигенции, могла стать «украинская хата» – особый социокультурный и духовный мир украинца, элементы которого следовало вписать в индустриальный, стремительно развивающийся и растущий не только «вширь», но и «ввысь» город. Этому способствовало развитие на профессиональном уровне исследований фольклора, этнографии, народного искусства и истории архитектуры, которое активизируется на рубеже XIX–XX вв.

Следует отметить, что в существующем дискурсе о теоретических аспектах нового стиля существовало два лагеря теоретиков, усматривающих разные источники стилистических поисков. Такие исследователи и архитекторы, как В. Кричевский, К. Жуков, Г. Галаган, И. Труш, обращались к народной архитектуре, той самой «украинской хате». Г. Лукомский, К. Бич-Лубенский, Д. Дьяченко, критиковавшие модерн, призывали ориентироваться на архитектуру украинского барокко, однако статьи этих исследователей способствовали развитию его теоретических основ, а бурные споры лишь привлекали к нему внимание.

Основные теоретические аспекты национально-романтического модерна, а также его актуальность и целесообразность, обзоры выставок, новых проектов и конкурсов обсуждались на страницах таких украиноязычных газет, как «Діло», «Рада», «Сніп», которые стремились привлечь внимание общественности к теме возрождения архитектурных традиций. Отношение к изучаемому стилю не было однозначным, и зачастую даже негативным, в частности со стороны проимперски настроенной интеллигенции. Такие русскоязычные газеты, как «Киевлянка», «Киевский вестник» концентрировали на своих страницах негативную оценку проектам с национальными

елементами, зачастую с отрицанием существования украинских народных традиций в искусстве. Тем не менее, здания национально-романтического модерна создавались, и в ходе обсуждения их проектов происходило формирование теоретических основ.

Период строительства в исследуемом стиле был не продолжительным: начиная с 1903 года, времени проектирования здания Полтавского губернского земства, и заканчивая 1917 годом, когда под тяжестью социальных и политических потрясений вопрос о возведении новых зданий стал второстепенным. С приходом советской власти развернулась критика дореволюционного искусства, в частности его национального воплощения. В 50-е годы возрождается небольшой интерес к украинскому архитектурному наследию, однако он коснулся прежде всего украинского барокко. Начиная с 70-х годов активизируется внимание к национально-романтической ветви модерна, что связано в основном с работами таких исследователей, как В. Чепель, В. Ясевич, О. Молокин, Г. Лебедев. Их работы дали толчок к дальнейшим теоретическим обобщениям стиля, характерным и для современных исследований (О. Ивашко, И. Селищева, Д. Дзюбенко, Б. Божинский).

На современном этапе изучение национальных аспектов модерна в Украине имеет особую актуальность, если рассматривать его как попытку возрождения, переосмысления национально-культурного богатства украинского народа, реконструирования его в облике развивающегося города. Интерес к стилю должен актуализировать внимание к сохранившемуся наследию, состоянию этих памятников архитектуры и степени осведомленности населения о таком явлении в культуре Украины, как национально-романтический модерн.

Особливості збройних наїздів духовенства середини XVI ст. в українських землях Великого Князівства Литовського

Буланий Микола

Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара bulanyj00@mail.ru

Je prends mon bien, ou je le trouve

Православне духовенство у 1540–1560 рр. все частіше користувалося цим висловом. Проблематика вивчення наїздів кліриків полягає у виявленні особливостей при копіюванні духовенством практик шляхетських наїздів та гвалтів. Прикладами є напад владики володимирського Феодосія на панів П. Лисовського та Ф. Ставецького, або ж захоплення владикою Марком Жоравницьким майна боярина В. Німецького, яке було надано попереднім владикою.

Актуальність теми зумовлена розглядом конфліктних ситуацій між світськими та духовними елітами, пошуком причин та засобів їх розв'язання.

Історіографія дослідження спорадична. В основному це побіжні згадки в узагальнюючих творах з історії України (М. Грушевський, Н. Яковенко), та з історії Церкви (В. Ульяновський, А. Колодний, І. Ісиченко). Серед сучасних авторів слід також виокремити згадки про наїзди духовенства в працях українських істориків – С. Горіна, В. Поліщука; російських – М. Дмитрієва, польських – В. Szady.

Джерельна база складається з актових матеріалів у збірках «Архіву Південно-Західної Росії» та «Активів Західної Росії». Не менш значущими є записи Луцької замкової книги, що дозволяють відстежити частоту наїздів кліриків. Цінним джерелом з еволюції механізму порушень духовенством законодавства є канонічне право. Оскільки саме завдяки правилам церковних соборів можна визначити рекомендовані взаємовідносини духовенства з мирянами й повніше охопити проблематику соціальних конфліктів за участі духовенства, що й складає новизну дослідження.

Підсумком роботи став розподіл напрямів засвоєння духовенством певних рис від світських еліт, які можна вважати незаконними. Передусім це захоплення майна

між самим духовенством, що прагнуло посилити свій вплив. Так, в 1541 р. печерський архімандрит Софроній привласнив землі Видубицького монастиря й лише через своєчасні дії великого князя литовського його зупинили. На 1550-60 рр. ці явища охопили найвищі прошарки духовенства, про що свідчить спроба митрополита Сильвестра забрати землі й Пустинно-Микільський монастир з-під опіки печерського архімандрита.

Не меншим приводом до загострення конфліктів стало надавання церковних посад одразу кільком претендентам. Свідченням цього є захоплення військовою силою владику Іоною Борзобогатим Красенським жидичинської архимандрії у єпископа меглинського Феофана.

Подібні явища засуджувались 25-тим Апостольським правилом під загрозою відлучення від сану (καὶ ἐκείσε). Тому клір перейняв практику лавірування серед церковних норм для більш легальних методів збагачення, як відбулось при закріпленні права подавання на луцький монастир св. Василя Великого владику Феодосієм Гулевичем за своїми нащадками, або ж передача в оренду церковних маєтностей владику Іоною Борзобогатим своїм родичам. Такі дії дозволяли не порушувати 24-те правило IV Вселенського Собору, за яким ієрарх повинен був «принадлежащая им (монастирям) вещи сохранять».

Слід врахувати, що при використанні більш юридично вивірених способів захоплення почалося зростання частоти цих захоплень. Якщо подібні випадки були одиничними для 1540-1550 рр., то на кінець 1550 – початок 1560-х рр. їх кількість суттєво зросла. Наїзди церковників стали здійснюватись не лише на духовенство, але й на мирян. Так, на 1561 р. за даними Луцької замкової книги відбулось чотири випадки нападів на шляхту. Об'єктами наїздів були як маєтки (землі боярина Г. Сестрена, служебника В. Пархомовича), так і нові форми – пограбування (пана Б. Дрозденського). Лише один випадок в замковій книзі був дією для захисту Церкви, оскільки владику Марко Жоравницький більш-менш справедливо відібрав в пана М. Шимковича маєток Губин, що той собі лишив, описуючи церковні маєтності.

Духовенство навмисно намагалось зашкодити шляхті, оскільки, будучи вихідцями цього стану, церковники намагались обмежити поширенню патронатного права серед іншої шляхти, що лише погіршувало ситуацію. Адже шляхта стала не менш активно підключатись до наїздів на «духовні хліби».

Великий князь, як верховний патрон, намагався зупинити такі загрози для Церкви дії постановами в 1553 та 1569 рр. Адже наїзди вивільняли насилля, що знижувало соціальну єдність та порушувало зони комфорту держави та Церкви.

Таким чином, можна визначити, що практика збройних наїздів духовенства здійснювалась не лише на кліриків, але й мирян. При цьому об'єктами нападів були кафедри, маєтки та навіть особисті речі. Певним чином протистояти намагалась світська влада, оскільки ієрархи поступово навчилися оминати церковні норми. Тож цілком справедливо вбачати у постановою короля прояв перерозподілу влади між духовенством та шляхтою, що унеможливлювало ефективне управління Церквою як антиномію державній «рації стану». Тим паче, що маніпуляції канонами ще більш поглиблювали прірву між загалом віруючих і церковною ієрархією та загостренню релігійного питання в державі.

Флоральные мотивы в архитектуре стиля модерн города Харькова

Ермоленко Антонина

*Харьковский национальный университет городского хозяйства имени А. Н. Бекетова
x7200@yandex.ru*

Одним из ярких этапов развития харьковской архитектуры является эпоха модерна. Флоральные мотивы, декоративное убранство на фасадах зданий все чаще привлекают

внимание художников, зодчих, теоретиков архитектуры. Последнее время отмечается повышенный интерес исследователей к декоративным элементам фасадов зданий эпохи модерн отдельных городов. Флоральные мотивы в архитектуре харьковского модерна остаются изученными недостаточно, что подчеркивает актуальность данной работы.

Цель исследования – выявить характерные черты флоральных мотивов в архитектуре стиля модерн города Харькова.

Поставленная цель потребовала решения следующих задач:

- определения разнообразия флоральных форм в постройках эпохи модерна;
- характеристики композиционных особенностей декоративных элементов на фасадах зданий;
- исследования специфики сопоставления флоральных элементов с другими декоративными компонентами;

В процессе исследования был применен комплекс методов (в их взаимосвязи и взаимодействии), включающий компонентный и мотивный анализ.

Наличие различных средств архитектурной пластики, в том числе и декоративных флоральных мотивов, формирует облик зданий, создает разнообразные семантические значения. На фасаде постройки по ул. Сумская, 88 прослеживаются характерные черты декоративного модерна с растительным, цветочным орнаментом. Флоральные элементы в виде ромашек, фигурные кронштейны под плоским карнизом и пояски с растительностью придают зданию некий образ, наделяя его определенной смысловой нагрузкой. Также, ярким примером здания с элементами флоры можно считать постройку А.М. Гинзбурга по ул. Мироносицкой, 58, именуемую «Домом чая». Особый интерес вызывает отличие двух фасадов, каждый из которых насыщен растительными компонентами, текучими линиями, изящными перетеканиями. Лепные цветочные бутоньерки создают праздничное великолепие небольшому сооружению.

Нередко наряду с флоральными элементами в декоре модерна присутствуют хтонические существа. Данная тенденция наглядно прослеживается на примере харьковских памятников архитектуры по ул. Клочковской, 3 и ул. Грабовского, 4. «Дом Золотой Рыбки» (ул. Грабовского, 4) интересен соединением пластики флоральных мотивов с гигантскими тритонами, а в постройке архитектора Корнеевко Б.Н. по ул. Клочковской, 3, где среди извивов ветвей и плодов вписан кокон, из которого плавно вырисовывается ящер, присутствуют и цветочные мотивы.

Подводя итоги, можно отметить несколько особенностей флоральных мотивов в архитектуре харьковского модерна: – главная фасадная часть зданий более насыщена декоративным убранством, чем боковые; – богатое убранство флоральными элементами, как правило акцентирует входную группу; – наряду с мотивами флоры в декорировании присутствуют и хтонические существа, придавая зданиям загадочность и своеобразие, создавая неповторимый образ архитектурного сооружения в целом.

Церковно-приходская жизнь начала XX в. в восприятии сельских священников (по материалам «Воронежских епархиальных ведомостей»)

Звягинцева Марина

НИУ «БелГУ» marin.zv1@gmail.com

Начало XX века является одним из наиболее сложных периодов в истории Российской империи, который всё ещё ставит перед исследователями значительное количество вопросов. Среди таких вопросов особенно выделяются взаимоотношение сельских жителей с их священником и изменение в сознании людей отношения к Церкви и церковной жизни в целом.

В этой статье, благодаря историко-генетическому и историко-сравнительному методам проанализировано, какие недостатки церковно-приходской жизни выделяли сельские священники начала XX в., какие пути решения проблемы они видели и предлагали в своих статьях на страницах неофициальной части «Воронежских епархиальных ведомостей».

Научная новизна работы заключается в рассмотрении объективной действительности непосредственно через восприятие ситуации одной из действующих сторон; анализируются материалы, ранее практически не фигурировавшие в историографии и не подвергавшиеся изучению исследователей.

Ход исследования заключался в рассмотрении аспектов, ставших основополагающими для «утраты живой связи между пастырями и пасомыми». На страницах изучаемого издания достаточно часто поднималась такая тематика: священники анализировали складывавшуюся ситуацию, предлагали свои варианты её решения, призывали своих «коллег» также не отпускать развитие событий в вольное плавание.

К примеру, священник Елпидифор Попов видел разрешение проблемы в преобразовании жизни приходской общины, в её возрождении. Он предлагал выделить приход в самостоятельную единицу, наделив его правами юридического лица. Прихожане должны были бы сами выбирать себе пастыря, а затем представлять кандидатуру для утверждения местному епископу; поднимался вопрос увеличения самостоятельности прихода и духовенства в решении материальных аспектов; большое значение придавалось организации приходских собраний с их вспомогательным органом приходским советом. В дальнейшем, эти мысли священника получили отклики на страницах того же периодического издания: пастыри одни положения критиковали, другие, наоборот, выделяли как наиболее уместные и актуальные; но все священники были согласны с тем, что возрождение приходской жизни – лучшее лекарство в данной ситуации.

Среди священников фигурирует неоднозначное отношение к общественному движению начала века: некоторые видели в нём прямую угрозу, «замутившую чистоту сознания народного» и ставшего подспорьем для распространения иных религиозных идей (иоанниты, толстовцы); другие относились сочувственно и даже с участием, считая, что оно имеет своим девизом «любовь к ближнему».

Вопрос реформирования системы материального обеспечения священнослужителей являлся одним из ведущих. Этот аспект – камень преткновения во взаимодействии священника со своим приходом. Зачастую крестьянами такая система воспринималась как необоснованные поборы, что вызывало негатив по отношению к пастырям; священники же были недовольны унижительным положением своей зависимости от подаяний.

В церковной периодической печати также отмечалось, что уровень грамотности многих сельских священнослужителей оставляет желать лучшего, что, соответственно, наносило значительный урон по авторитету Церкви. «Было бы величайшей ошибкой думать, что крестьяне не обращают внимание на ум и образованность...». Злые шутки и остроты не заставляли себя долго ждать, если пастырь, по мнению прихожан, составлял ограниченную личность. Соответственно, важным вопросом было решение проблемы подъёма умственного, образовательного уровня священников.

Таким образом, мы видим, что в начале XX в. в церковно-приходской жизни чётко обозначилась тенденция отдаления паствы от пастыря. Сами священники выделяли несколько проблем, ставших причинами упадка влияния Церкви в сельской местности: политическая пропаганда, материальная зависимость священнослужителей от прихожан и частая неграмотность священнослужителей.

The Creation of the Image of the Soviet Mod and the Formation of the Values of Consumer Society in the Ukrainian SSR (based on Perets' Magazine, 1964-1991)

Korniienko Olha

V. N. Karazin Kharkiv National University kornienko_olha@mail.ru

Consumer society is a phenomenon of the 20th century. In Western countries, the values of consumer society were formed in the 1950-s and 1960-s. The formation of these values can be observed in the USSR during this period as well. One of the manifestations of consumer sentiments is in the realm of outward appearance, in the origin of fashionable clothes. The work considers fashion as a social phenomenon, placing it in the context of the formation of Soviet consumer society more broadly.

Consumer sentiments became a potential political force in the competition between the Soviet Union and the West. From the mid-1950s, the Soviet authorities began to re-establish economic and cultural ties between the USSR and capitalist countries. Thus, British historian Susan Reid in describing the competition between the USSR and the USA states that Americans used the concept 'beautiful life' as a tool in the ideological struggle against the Soviet regime. It is, therefore, important to understand the Soviet context of the Western consumer culture while forming the values of consumer culture.

Officially, Soviet ideology reacted to Western fashion trends negatively, strongly condemning them in the Soviet press. In order to undermine Western values within the Soviet Union, it was necessary to discredit them by criticism and public derision. Thus, the satirical magazine Perets' was one of the chief popular means to discredit Western fashion in Soviet Ukraine. This magazine was published in Kiev as the press organ of the Central Committee of the Communist Party in the Ukrainian SSR. In the Soviet Union the caricature was a special kind of satire, which, on the one hand, was rather popular with the public, and, on the other hand, it was strictly controlled by the authorities and it had to follow some principles. This type of satire influenced the formation of certain stereotypes, attitudes, and opinions among the population.

This paper is based on the analysis of all 672 issues of Perets' Magazine at the period from 1964 to 1991, from which 570 caricatures concerning fashion, clothes, Soviet people's appearance (dress code) were digitized for further analysis. On the basis of this material a database was made. The following characteristic entities were associated with each caricature: social problematic (what was derided by the caricature); the image (who was derided); the comparative image (what it was compared to); the scene of action. The analysis identified 9 types of social problems (problematics), 15 images, 25 comparative images, and 43 different scenes of action.

The methods used for the caricature analysis are quantitative. Thus, I used a contingency table building technique (cross-tabulation) for the analysis of the quantitative attributes of correlation, there was found Cramer's V and Pearson's chi-square. During the implementation of the method of content analysis I determined the frequency and measure of the significance of semantic categories. Proceeding from the results of the analysis of the caricature collection, in Perets' Magazine, I highlighted the most significant problems and images for each subcategory over the entire period from 1964 to 1991 (percentagewise), and also distinguished the predominant semantic categories separately for the Period of Stagnation and Perestroika.

In conclusion, I argue that the satirical Perets' Magazine can be regarded as a source, responsible for the transference of state ideology. A comically depicted and, accurately directed caricature was a strong weapon with which the Soviet government could strongly condemn the image of the Soviet Mod. Following the magazine's view-point, one can conclude that the values of consumer society appealed, first of all, to those young people who strove to obtain fashionable clothes, jewelry and all other trappings of western life (a tape-recorder, a car, etc.). These satirical jabs partly performed their mission, having created

a negative image of the Soviet Mod in the eyes of a considerable part of the population. However, cravings for nifty clothes and the trappings of western life among the youth still remained and made a splash in the second half of the 1980s – early 1990s.

Дозвілля вихованок єпархіальних жіночих училищ України (друга половина XIX – початок XX ст.)

Нижнікова Світлана

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна svitlana.lisnenko@gmail.com

Сьогодні, коли сучасна українська історіографія добре опанувала підходи та методи історії повсякденності, можна назвати й перші роботи, присвячені повсякденності вихованок єпархіальних жіночих училищ України в другій половині XIX – на початку XX ст. Водночас дозвілля як важлива складова повсякдення й досі не стала предметом спеціальної розвідки. Мета цієї роботи полягає у виявленні форм дозвілля вихованок єпархіальних жіночих училищ України. Дослідження спирається на джерела особового походження, звітну документацію єпархіальних училищ та періодику другої половини XIX – початку XX ст.

Встановлено, що головною характерною рисою дозвільної діяльності вихованок єпархіальних училищ було читання, яке контролювалося керівництвом училища. У бібліотеці при училищі була наявна лише література, яку рекомендував Навчальний комітет при Св. Синоді, проте її репертуар був достатньо широкий. Єпархіалки читали твори М. О. Некрасова, О. С. Пушкіна, О. С. Грибоєдова, Ч. Дікенса, Г. Бічер-Стоу та інших письменників. Крім того, переважно всі училища регулярно виділяли кошти на передплату періодичних видань, серед яких були як церковні видання («Церковний вісник», «Православний огляд»), так і дитячі («Дитяче читання»). Вихователки спостерігали за тим, щоб єпархіалки читали лише дозволenu літературу, конспектували і записували свої враження від прочитаної книжки. Відзначимо, що читання та обговорення прочитаних книг було обов'язковим елементом дозвілля вихованок і жіночих гімназій, і інститутів шляхетних дівчат.

Іншими поширеними формами дозвілля були прогулянки на свіжому повітрі після занять та різноманітні ігри, що сприяли зміцненню фізичного здоров'я вихованок єпархіальних училищ. Наприкінці XIX ст. з'явилася нова форма дозвілля – екскурсія. Учениці відвідували музеї, оранжереї й церкви. Екскурсії до музеїв сприяли кращому засвоєнню знань єпархіалок із різних навчальних предметів (ботаніки, історії, географії). Крім того, екскурсії розширювали загальний кругозір дівчаток.

Однією з найпоширеніших форм дозвілля учениць в усіх середніх жіночих навчальних закладах другої половини XIX – початку XX ст. України була їх участь у художній самодіяльності. Вихованки єпархіальних училищ традиційно протягом навчального року влаштовували творчі заходи. В основному це були різного роду урочисті вечори та вокально-музичні вечори. Урочисті вечори – це щорічні акти, приурочені до випуску вихованок, пам'ятні дати культурного або релігійного значення, ювілеї училищ й державні свята. Усі ці заходи мали багато схожих рис між собою і відрізнялися тільки змістом урочистої частини. Вихователки та вчителі допомагали єпархіалкам готувати творчі номери. Участь у підготовці актів сприяла розвитку художніх смаків та інтересів учениць. Вечори в єпархіальних училищах відрізнялися від подібних заходів у жіночих гімназіях чи інститутах шляхетних дівчат України тим, що ніколи не закінчувалися танцями. Керівництво єпархіальних училищ негативно ставилося до танців, те саме можна сказати і про таку форму дозвілля як відвідування театрів. Керівництво училищ вважало, що ці світські розваги не потрібні єпархіалкам. На їх переконання, таке проведення часу нічого не дає для їхнього майбутнього життя, адже більшість вихованок мали стати сільськими матушками або народними вчительками.

Таким чином, в єпархіальних жіночих училищах України другої половини XIX – початку XX ст. бачимо чимало з досвіду організації дозвілля, який накопичили інститути шляхетних дівчат і частково жіночі гімназії. Найбільш поширеною формою дозвілля серед єпархіалок було саме читання як художньої, так і релігійної літератури. Дозвілля вихованок єпархіальних училищ було організовано таким чином, щоб сприяти відпочинку, неформальному спілкуванню, інтелектуальному та творчому розвитку дівчат. Структура дозвілля єпархіалок складалася з кількох рівнів, що відрізнялися один від одного психологічною значимістю, емоційною вагомістю та ступенем активності.

Отношения «преподаватель-студент» в системе академической культуры (на материале Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина)

Рыбалко Анастасия

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина anastasia_rybalko@bk.ru

В современном социально-гуманитарном знании приоритетное место принадлежит проблемам культуры. В том числе, немало внимания исследователями уделено университетской (академической) культуре.

С течением времени каждый университет формирует свой специфический образ, выраженный в символике и ритуалах. Выработкой и трансляцией этого образа занимается университетская корпорация, которую составляют студенты и преподаватели. Создателями академической культуры следует считать именно членов университетской корпорации, которые формируют ее, опираясь как на устоявшиеся традиции, так и учитывая веяния современности. Именно в этом сложном соединении традиций и новаций следует видеть путь дальнейшего развития университетских традиций и символов, которые в свою очередь определяют функционирование системы «преподаватель-студент».

Однако, следует заметить, что изменения в обществе, вызванные процессами глобализации и формирования «сообщества знаний», задают принципиально новые направления развития современного высшего образования, влияющие на изменение ценностей академической культуры. Вот почему сегодня провозглашаются новые принципы взаимоотношений между участниками университетской системы, идет речь о формировании «новой» академической культуры.

Под термином «академическая культура» принято понимать совокупность норм и ценностей образовательной и научной деятельности университета. К традиционным академическим ценностям относят критическое мышление, академическую (интеллектуальную) свободу, преданность интересам науки и университетскую автономию.

Следует заметить, что на протяжении существования университета как такового, и Харьковского университета имени В.Н. Каразина в частности, официально закрепленных правил в отношениях между преподавателем и студентами не возникло. Однако, были сформированы такие нормы поведения и тех, и других, которые и не нуждаются в кодификации, они основаны на традиции.

Об этом свидетельствуют интервью наших современников, которые были изучены автором. На этом основании можно утверждать, что взаимоотношения преподавателей и студентов в учебно-воспитательном процессе, в основном, строятся на принципе взаимоуважения. Впрочем, это не означает, что такой принцип во все времена оставался незыблемым. Формирование правил коммуникации «преподаватель-студент» происходило параллельно с формированием самого академического сообщества. На протяжении всего существования Харьковского университета, но особенно в XX в., эти отношения подверглись изменениям под воздействием общественно-политических условий и эволюции организационных основ Университета.

Тем не менее, можно утверждать, что и сегодня университетская корпоративная культура по-прежнему предполагает символизированное общение «преподаватель-студент». Некоторые каноны, сложившиеся два века назад и сейчас имеют значительный вес в университетском обществе. Это и определенный «словесный протокол» и специфические формы невербальной коммуникации «преподаватель-студент». Вместе с тем, как показали исследования, преподаватели становятся ближе к студенчеству, в силу того, что в современном обществе утвердилось некое социальное равенство участников образовательного процесса. К тому же, наличие интернета сегодня существенно изменило роль преподавателя, который уже не рассматривается студентами как основной источник знаний. Но, какой бы ни был век на дворе, студентов по-прежнему интересуют в преподавателях те же качества, что и ранее, а именно: профессионализм, увлеченность своим предметом, справедливость в оценивании знаний, толерантность и прочее. Можно также с уверенностью сказать, что символические формы коммуникации «преподаватель-студент» остаются важнейшим звеном академической культуры Университета.

«Наставление о воспитании великих князей Александра и Константина Павловичей» Екатерины II: новации и традиции в подготовке наследников престола

Седых Сергей

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина gearsofwar3@ukr.net

Проблема развития института домашнего воспитания элитарной части российского общества XVIII в. в последнее время пользуется все возрастающим интересом. Это связано прежде всего с необходимостью комплексного понимания процесса проникновения в Россию идей европейского Просвещения, а также их адаптации в местной культурной среде. В этой связи мы предлагаем коснуться этих проблем сквозь призму изучения «Наставления о воспитании великих князей Александра и Константина Павловичей», написанного Екатериной II.

На сегодняшний день наибольший вклад в изучение домашнего воспитания представителей императорской семьи в последней четверти XVIII в. внесли О.Ю. Солодянкина, Ю.М. Лотман, И. Зимин, Н.К. Шильдер, В.М. Бокова, О. Муравьева.

Наш подход основывается на привлечении широкого круга источников: законодательных актов, художественно публицистических произведений (прежде всего трудов западноевропейских просветителей). Особое значение имеют мемуары и записки воспитателей великих князей. Также учтены эпистолярные источники, материалы периодической печати (прежде всего, дискуссия по поводу проникновения в Россию европейских педагогических идей).

Особое место в системе отечественного образования второй половины XVIII в. занимало домашнее воспитание наследников российского престола. Выработку собственной модели воспитания великих князей Александра и Константина Павловичей посвятила свой труд Екатерина II, создав «Наставление о воспитании...». Перед Екатериной II стояла задача внедрения идей европейского Просвещения в отечественный процесс воспитания наследников российского престола. Позиция Екатерины II основывалась на ее желании провести воспитательный процесс в соответствии с имманентным стремлением детей к добродетели. С этой целью императрицей была разработана программа, которую необходимо было внедрять с самого рождения ребенка. Структура новой воспитательной программы создавалась, главным образом, под влиянием педагогического трактата Дж. Локка «Мысли о воспитании». Хотя подобные инструкции появлялись и ранее в российской императорской семье, этот документ отличался более широким охватом различных элементов воспитания. В процессе взросления детей внедрялись передовые педагогические методы, которые

применялись для развития познавательных способностей ребенка, его самооценки, поведения, жизненных ценностей. На начальном этапе воспитания был разработан целый комплекс мероприятий, направленный на улучшение состояния здоровья детей. Для их обучения была создана специальная детская художественная литература, значительно расширен круг их занятий / игр, уничтожена практика применения физических наказаний, предоставлены наиболее современные технические средства для обучения.

В отличие от традиционного подхода к воспитанию в императорской семье, согласно которому большое участие в воспитании детей принимало окружение императорского двора, теперь главная ответственность за воспитание наследников престола перекладывается исключительно на профессиональных воспитателей.

Помимо новаций, в отдельных аспектах воспитательный процесс был близок уже имеющейся традиции домашнего воспитания наследников российского престола. Традиционными остались элементы воспитания, которые считались обязательными для получения хорошего образования, а именно: владение иностранными языками, занятия танцами, навыки верховой езды, фехтование, обучение игре на музыкальном инструменте, правила этикета, религиозное воспитание.

Таким образом, Екатерина II внедрила в образовательный процесс великих князей Александра и Константина Павловичей современную по многим параметрам модель воспитания. Эта модель заложила традицию в российской императорской семье давать своим детям более качественное воспитание, эталоном которого считалось воспитание Александра и Константина Павловичей.

Формування інтелектуальної мережі молодого П. Куліша

Серкова Ірина

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара serkova.2008@mail.ru

П. Куліш – велика постать української історії, він розглядався досить різнобічно, однак, нові методи, що пропонує нам інтелектуальна історія допомагає дослідити становлення його, як інтелектуала через багатоманітні особистих зв'язків. Вивчення передумов та основних чинників формування П. Куліша є необхідною складовою наукового пошуку для створення його цілісного образу. Куліш був досить широкою і різнобічною натурою, яка у спілкуванні з київськими «братчиками» розкривалася щиро одними гранями, у спілкуванні з Грабовським та його оточенням – іншими, і то теж щиро, а в спілкуванні з Плетньовим – ще іншими і також по-своєму щиро. Йому було тісно в самому лише чи то українському, чи то польському, чи то російському середовищі. Кожне з них виявлялося завузьким для його різногранної особистості. Велет духу, він органічно прагнув обертатися в різнонаціональних середовищах та культурах.

Історіографію проблеми доцільно розділити на чотири етапи, що відрізняються за методами дослідження та введенням різного роду джерел. Аналіз літератури з проблеми дослідження на кожному етапі розвитку дає змогу констатувати актуальність і значущість особистості П. Куліша в соціокультурних умовах протягом тривалого часу (кінець XIX ст. – початок XXI ст.). Досить ґрунтовно вивчалася його спадщина як ученого, письменника, літературознавця, етнографа, історика, філософа, перекладача відповідно до сучасного рівня розвитку науки. Так, дослідження має у своєму підґрунті документальні (матеріали слідчої справи Кирило-Мефодіївського товариства) та наративні (спогади, щоденник, листи) джерела. Наявні джерела розкривають внутрішній зміст формування інтелектуальної мережі П. Куліша, вони включають найважливіші факти і події життя, взаємини з сучасниками, громадська та літературна праця, плани, настрої та погляди на різні справи. Джерельна база є достатньою для висвітлення теми, достовірною та репрезентативною, а різноманітність масиву джерел

дає можливість комплексно дослідити основні питання заявленої теми. В основу були покладені універсальні наукові принципи, конкретно-історичні та спеціально-історичні методи, а також мережевий, який збагачує можливості історико-наукового аналізу, розширює горизонт дослідження, дозволяє розкрити мотивацію наукової поведінки, лінії професійної та особистісної комунікації. Оригінальність дослідження характеризується тим, що в ньому вперше спеціально розглянуто діяльність П. Куліша в ракурсі інтелектуальної історії. Новизна роботи також полягає у визначенні структури, етапів ґенези та становлення інтелектуальної мережі Пантелеймона Куліша.

Особисті контакти утворюють стійкі структури (патерни) двох типів: «вертикальні» та «горизонтальні» ланцюжки, які є абсолютно пов'язаними між собою. Через їх взаємодію для нашого ока відкривається уся інтелектуальна мережа молодого П. Куліша. Вертикальні лінії репрезентують наступність поколінь, наукові школи, династії, кожен хоча б імітовано ідентифікує себе з конкретної інтелектуальною традицією. Для П. Куліша ці зв'язки представлені М. Максимович, М. Юзефович, П. Плетньов, М. Грабовський. Горизонтальні ж лінії – це всілякі альянси й протистояння, лінії суперництва між сучасниками. Подібний тип зв'язків простежується в інтелектуальному оточенні П. Куліша з друзями з гімназійних років – П. Чуйкевичем та М. Чалим, згодом – Т. Шевченком, М. Костомаровим, В. Білозерським, О. Марковичем, Д. Пильчиковим, А. Метлинським, О. Бодянським.

У середині 40-х рр. П. Куліш від своїх гімназійних товаришів (П. Чуйкевича, П. Сердюкова) помітно потягнувся до нових – цікавіших, талановитих, творчих: Т. Шевченка, М. Костомарова, В. Білозерського. Прикметною рисою молодого П. Куліша стала його товариськість, шире сприяння друзям краще влаштуватися у житті. Він не тільки шукав собі впливових осіб і настійливо просив у них протекції, а й так само наполегливо піклувався перед ними за своїх приятелів.

Від самого початку свого шляху П. Куліш формувався як гетерогенна особистість, яка залюбки обертається і природно почувається в різних етнокультурних середовищах, – українському, російському та польському, освоює надбання і вітчизняної, і світової, насамперед європейської, культури. При цьому його національна самоідентифікація для даного періоду дослідження завжди залишалася українською, а творча праця була спрямована передусім на національне відродження рідного народу.

У цілому інтелектуальна мережа П. Куліша за зазначений період нараховує близько 60 осіб. У структурі мережі переважають горизонтальні зв'язки, які мали суспільно-політичне та національно-культурницьку направленість.

Одеський період біографії професора Івана Сокальського

Сорокіна Ксенія

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова eug.sorokina2011@yandex.ua

Харків'яни за походженням, брати Сокальські відзначилися в громадському та культурному житті Одеси другої половини XIX ст. Творчу спадщину композитора Петра Сокальського та публіцистичну діяльність гол. ред. «Одеського вісника» Миколи Сокальського значною мірою висвітлено в історичних працях. Постать науковця – Івана Сокальського ґрунтовно досліджена в рамках харківського періоду діяльності. Одеська частина біографії вченого лишається без належної наукової оцінки, що зумовлює актуальність обраної тематики.

Життєпис, пов'язаний з Харковом підкріплено значним масивом документів *alma mater* та місія роботи І. П. Сокальського (далі І. П.) – Харківського імператорського університету. Так, біографію вдається відтворити за учбовими матеріалами і спогадами учнів, серед яких відзначимо етнографа М. Ф. Сумцова. Одеський період розглянуто в працях з розвитку періодики, зокрема, в монографії проф., д. і. н. І. С. Гребцової – «Периодическая печать в общественном развитии Южного степного региона

Российской империи (вторая треть XIX в.)». Тож, додаткові відомості знаходимо в фондах Державного архіву Одеської області, «Записках» наукових товариств та нарисах, щодо стану освіти в Новоросійському краї.

І. П. народився 1829 р. в родині проф. – П. І. Сокальського. 1845-49 – навчався на філософському факультеті, по завершенні якого отримав переведення на південь України. 1851-58 – працював на базі Одеського Рішельєвського Ліцею, викладав політекономію, комерцію та статистику Росії. За працею проф. І. Г. Міхневича «Сорокалетие Ришельевского Лицея»: «1851 – надвірний радник І. П. призначений на посаду ад'юнкта, 1854 – затверджений ад'юнктом, 1855 – отримав статус проф., 1855-56 радник правління ліцею».

Щодо архівних джерел: справа про зарахування до числа викладачів наразі відсутня. Наступний документ «По правлению лицея» зазначає, що І. П. «спадковий дворянин, занесений до родовідної книги та на 1852 р. ще не створив родини». В учбових планах відзначено зміст лекційного матеріалу І. П., а особливе місце відведено торгівлі в Новоросійському краї та Одесі, котру виділено серед провідних торговельних центрів.

1852 – захищено дисертацію «О значении совмещения в области промышленности» і вступив до Імператорського товариства сільського господарства південної Росії (далі ІТСГ), про що свідчить «Исторический обзор 50-летия деятельности общества» під редакцією М.П. Боровського.

1853 – І. П. звітував, що не подасть статей до Журнала Міністерства Народної Просвіти, бо складає промову для лицейського акту та надрукував в «Новоросійському календареві» (далі «НК») статтю «О внешней торговле Новороссийского края», підготував до друку – «О влиянии, какое могут иметь на монетную систему вновь открытые розсыпы Калифорнии и Австралии», видав брошури «О внешней торговле Новороссийского края и Бессарабии 1850-53 рр.» Після виходу проф. П. К. Бруна зі Статистичного комітету почав складати огляди зовнішньої торгівлі. Аналітичні роздуми, в яких розглянуто її розвиток, як цілісну систему, прослідковано циклічність і закономірності викладено в «НК» за 1853-57 рр.

1857 – І. П. прийнято до Одеського товариства історії та старожитностей, що відзначено у його «Записках» та Комітету ІТСГ, що займався облаштування залізних доріг та розробкою родовищ. Також він замінив Миколу на посаді гол. ред. «Одеського вісника», де друкувався за псевдонімом – Д. Дністровський. Після короткотривалої співпраці з газетою І. П. повернувся до Харкова, де зайняв пост проф. Надалі викладач зберігав зв'язки з Одесою у вигляді епізодичних дописів до видань, зокрема, надруковано його лекції – «О земельных банках», «О выборе места для Новороссийского университета», в якій надавалася перевага Одесі перед Миколаєвом. Він також вивчав питання шляхів сполучення на півдні імперії.

Тож, визначення ролі Івана Сокальського в історії Одеси потребує подальших досліджень, однак, вже зараз можна говорити про значний внесок науковця у громадське та культурне життя міста.

**Походы Д. Вишневецкого в окрестности Азова как фактор
консолидации запорожского и донского казачества**

Крамской Владимир

НТУ «ХПИ» flaviystilihon@mail.ru

Как известно, исторический путь каждого крупного казачьего объединения не являлся феноменом самостоятельным, а происходил в условиях активного перманентного взаимодействия с другими казачьими обществами в соседних регионах. Интерес к таким контактам возникает из соображений лучшего понимания процессов формирования казачьей среды, пребывающей, кроме прочего, в условиях различных отношений с государственной властью. Одним из наиболее значимых моментов соприкосновения запорожского и донского казачества на ранних этапах их существования является череда походов украинско-литовского князя Дмитрия Вишневецкого на низовья Дона.

Как в украинской (М. Грушевский, Д. Яворницкий, В. Голобуцкий и др.), так и в российской (Р. Скрынников, О. Кузнецов, В. Каргалов и др.) историографии походы Д. Вишневецкого на Азов и низовья Дона вне, собственно, военного контекста, рассмотрены еще не полностью. На сегодняшний день один из немногих современных украинских историков, которые занимаются тематикой запорожско-донских контактов, является В. Брехуненко.

Основную долю сведений о донских походах Д. Вишневецкого содержат источники русского происхождения, прежде всего – Никоновская и Лебедевская летописи. Существенное значение приобретают акты, отражающие интересы внешней и внутренней политики Москвы, Турции и Крымского Ханства, Польши и Литвы – «Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России» (тома I-II), «Акты, относящиеся к истории Западной России» (том III), а также «Сборник императорского русского исторического общества». Особое значение имеют турецкие источники, хорошо проработанные Ш. Лемерсье-Келькеже, Д. Сень, И. Мустакимовым и другими исследователями.

По распоряжению московского царя Д. Вишневецкий в 1559 – 1561 гг. проводит ряд военных походов в регион Азова. Следует заметить, что имеющиеся источники не содержат упоминаний непосредственно о каком-либо виде войскового взаимодействия донских казаков с корпусом Вишневецкого. Донской атаман М. Черкашенин во время экспедиции 1559 г. вел свои силы на соединение со шляхтичем, однако, о составе этих сил сведения отсутствуют. Царский воевода И. Вешняков, проводивший на Дону в 1559 г. боевую операцию против ногайских мурз, в своем отчете также ничего не сообщает о контактах с местным казачеством. В то же время в период 50-х – 60-х гг. XVI в. имеются отчетливые сведения о вполне направленной военной активности донцов. Допустимо предположить, что к моменту появления на Дону Вишневецкого они уже представляли существенную силу, более серьезную, чем просто случайные ватаги разбойников. По всей видимости, донцы, будучи союзниками Ивана IV в его прошлых военных кампаниях, оказывали содействие силам его воеводы, могли служить проводниками, выполнять разведывательные задачи и т.д. По выводам Ш. Лемерсье-Келькеже, донцы вполне могли находиться и в числе войск Д. Вишневецкого.

После похода 1559 г. Д. Вишневецкий возводит некие укрепления на Дону, видимо, как опорный пункт, подобный форпосту на о. Хортица. Действуя вдали от баз снабжения, князь мог привлечь донцов для гарнизонной службы, тем самым экспортировав днепровский опыт отпора кочевникам в новый регион. Так как в степных условиях крупные реки зачастую становятся важным путем коммуникаций, видимо, такой подход был воспринят донским казачеством и нашел свое продолжение в постройке собственных укрепленных «городков».

Проведение относительно крупных совместных боевых операций способствовало преобразованию казачества из общества вооруженных промысловиков в структуру,

РОЗДІЛ XIV

ВОЄННА ІСТОРІЯ

обладающую простейшими внешнеполитическими приоритетами. В пределах колонизируемых казаками территорий, рассмотренный эпизод можно считать признаком уже существовавшей идейно-социальной общности, проявленной и закрепленной актом непосредственного военного сотрудничества.

Військово-політична стратегія польського уряду в еміграції (1939-1940 рр.)

Кучеренко Владислав

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Vladinho1995@mail.ru

Довгий час діяльність «поляків з-за кордону», як їх називав У. Черчилль, була оповита загадками та суперечностями через брак уваги до цього питання у радянській та пострадянській історіографії. Польський уряд в еміграції поляка визначає єдиним законним правонаступником Другої Польської республіки, але цьому етапу польської історії приділялось небагато уваги. До сих пір існує багато протиріч між Польщею та Росією як правонаступницею Радянського Союзу. Активні обопільні звинувачення один одного польських та російських політиків слугують поштовхом до зацікавленості цією тематикою російських та польських дослідників, які часто діють разом й намагаються згладити ці протиріччя. Не оминають цю тему й іноземні дослідники, в основному американські та британські.

Дослідження питання щодо військово-політичної програми польського уряду в еміграції на початку Другої світової війни досить довгий період знаходилося на периферії в наукових дослідженнях. Але з розширенням джерельної бази та появою соціального замовлення на цю проблему частіше звертають увагу.

Історіографія представлена працями М. Захаріаса, П. О. Самоделкіна, М. Мельтюхова, В. Парсаданової, А. Пражмовської та П. Зарона.

Джерельною базою є заяви та виступи представників польського уряду в еміграції.

У роботі простежується еволюція військово-політичної стратегії польського уряду в еміграції за часів прем'єрства Владислава Сікорського до 1941 р. Політичною програмою-максимум польського еміграційного уряду було створення умов для відродження Польщі після війни в статусі впливової європейської держави. Польське керівництво було одноставним в думці, що це можливо тільки у випадку боротьби поляків разом з Францією і Великобританією проти Німеччини; при цьому основним союзником вважалася Франція. Таке переконання було обумовлено і різнобічними зв'язками Польщі з цією країною, сталими в міжвоєнні роки, і думкою, що Центральна та Східна Європа і Польща зокрема не є важливим регіоном для інтересів Великобританії.

Польське керівництво вважало, що необхідно невинно доводити до відома західноєвропейських демократій свої політичні вимоги, а не тільки військові потреби, щоб зменшити можливості союзних держав їх ігнорувати. Не покладаючи особливих надій на їх добру волю, польське еміграційне керівництво було переконане, що умовою виконання своїх потреб, насамперед політичних, є участь поляків у прийнятті рішень з питань, що зачіпають польські національні інтереси. Надалі ця політика отримала назву «нічого про нас без нас».

Польське керівництво фактично продовжує дотримуватися доктрини «двох ворогів», а тепер також і принципу «рівновіддаленості». Передвоєнна криза і вересневі події продемонстрували, що довоєнне керівництво явно переоцінювало свої можливості щодо реалізації даних установок. Однак в умовах, що склалися, вони знайшли новий імпульс. Польський уряд у вигнанні зі зрозумілих причин виходив з того, що Німеччина і СРСР в рівній мірі є ворогами. Проте стан війни з Радянським Союзом так і не було оголошено. На наш погляд, це було виключно результатом принципової позиції Франції та Великобританії, а не самостійною лінією польського уряду. В результаті польське керівництво обрало курс на залучення союзників у війну з СРСР. Відома точка зору

польського прем'єра, яка полягала в тому, що в умовах несприятливого географічного положення Польщі між могутніми Німеччиною і Радянським Союзом для забезпечення безпеки і стабільного розвитку польської держави необхідно прагнути до поліпшення відносин зі східним сусідом, не скоро отримала розвиток в тих умовах.

Таким чином, польський уряд в еміграції ставив перед собою досить амбіційні завдання, виконати які на той час було майже нереально, адже їм доводилось слідувати зовнішньополітичному курсу своїх союзників – Франції та Великобританії.

К вопросу о роли украинской вспомогательной полиции в антипартизанской борьбе во время оккупации (по материалам Сумской области)

Мартыненко Владимир

Харьковский торгово-экономический колледж Киевского национального торгово-экономического университета traum1983@gmail.com

Практически все современные исследования, посвященные теме военного коллаборационизма на оккупированных территориях СССР в годы Второй мировой войны, охватывают довольно широкий круг вопросов: причины, условия возникновения, организационную структуру, подготовку, статус и численность добровольческих формирований. Малоизученным сегментом остается боевое применение коллаборационистских формирований против советского партизанского движения. Особый интерес в этом контексте представляет деятельность украинской вспомогательной полиции, которая являлась одним из важных элементов функционирования оккупационного режима на территории областей УССР.

Как известно, Сумская область стала едва ли не главной зоной повышенной партизанской активности в республике. На протяжении всего периода оккупации регион пребывал под управлением немецких военных властей, которые уже осенью 1941 г. содействовали созданию вспомогательных вооруженных формирований из местных жителей для выполнения полицейских функций, так как собственных сил было недостаточно. Следует отметить, что процесс создания добровольческих частей в начале войны имел ситуативный и практически бессистемный характер. Поэтому в документах коллаборационистской администрации некоторых районов области они фигурируют под разными названиями: «службы порядка» или «украинской милиции». На протяжении первой половины 1942 г. эти вспомогательные силы были переименованы в «украинскую вспомогательную полицию». Содействие оккупантам в борьбе с советским движением Сопротивления являлось одной из ключевых задач данной структуры. Уже 1 декабря 1941 г. значительное количество бойцов вспомогательных полицейских формирований приняло участие в масштабном наступлении на Спасский лес с целью разгрома отряда С. А. Ковпака. Тем не менее, стать серьезной угрозой для советских партизан вспомогательная полиция не могла. Во-первых, численность полицейских по решению немецких военных властей была ограничена, а во-вторых, уровень вооружения также не позволял наносить противнику значительных потерь. Так, в совместном рапорте начальника полиции и бургомистра г. Кролевец от 28 января 1942 г. сообщалось, что в связи возросшей активностью советских партизан на территории района необходимо увеличить количество полицейских и предоставить им дополнительное вооружение: 400 винтовок, 100 клинков, 4 миномета и 10 пулеметов.

Оккупационные власти, очевидно, извлекли определенные уроки и предпринимали некоторые меры, направленные на повышение качественного уровня вспомогательной полиции. Например, распоряжением местной комендатуры № 268 г. Шостка предписывалось немедленно приступить к общеовойсковой подготовке полицейских в

соответствии с немецким уставом. Особое внимание уделялось также и мотивации при зачислении в ряды полиции. На бургомистров была возложена ответственность за политическую благонадежность и физическое здоровье добровольцев. Тем не менее, материальные стимулы продолжали играть важную роль в службе полицейских. Наиболее отличившиеся из них в борьбе с партизанами могли получить земельный надел или денежное поощрение.

Таким образом, украинская вспомогательная полиция как низовое звено играла заметную роль в системе антипартизанской борьбы на оккупированных территориях. Ее эффективность зависела от уровня подготовки личного состава, оснащенности вооружением, соотношения сил в бою, а также мотивационного фактора. Зачастую вспомогательная полиция могла более успешно действовать лишь в тесной координации с немецкими военными частями или же другими коллаборационистскими формированиями. Также не следует забывать и о функциональных особенностях этой структуры, которая в первую очередь была обязана следить за порядком на оккупированных территориях. Данное обстоятельство также сужало возможности более активного участия вспомогательной полиции в антипартизанской борьбе.

Армия эпохи Петра I как инструмент реформ в руках государства

Мирошников Андрей

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
miroshnikov.andrej@list.ru*

Преобразования, происходившие в России в период царствования Петра I, всегда вызвали неподдельный научный интерес в среде историков. События данного периода стали предметом исследования многих выдающихся историков: С. М. Соловьева, В. О. Ключевского, П. Н. Милюкова, С. Ф. Платонова, Н. И. Павленко, Е. В. Анисимова. Несмотря на обилие исторических трудов, имевших своей целью изучить рассматриваемый период, имеется ряд аспектов, которые не получили должного изучения. В подавляющем большинстве историки рассматривают данный период в контексте вестернизации и Великой Северной войны, в частности роли и места армии в преобразованиях Петра I, хотя отдельные попытки анализа вопроса роли армии во внутренней политике предпринимались историками А. Труайя, А. Г. Брикнером.

Все источники по данному вопросу можно разделить на несколько групп: законодательные акты, источники личного происхождения, делопроизводственная документация, военные трактаты, уставы разных родов войск. К источникам личного происхождения относятся дневники и письма Петра Алексеевича и его окружения. Важное значение имеет возможность сравнить военные уставы допетровского времени (Воинский Устав царя Василия Шуйского (1607 и 1621 гг.), «Учение и хитрость ратного строения пехотных людей» (1647 г.), Воинский устав Алексея Михайловича (1649 г.)), а также те, которые были приняты во время его правления. Они позволяют проследить развитие военной мысли той эпохи.

К новизне нашего исследования следует отнести то, что теперь армия рассматривается не только в контексте «прорубывания окна в Европу», но также как важнейший инструмент осуществления государственной политики, т.е. выполнения воли монарха, направленной как на усиление обороноспособности государства, так и на выполнения функции кадрового генератора, ведь ее офицеры переходили на чиновничью службу и занимали многие ответственные посты. Армия также аккумулировала кадровый потенциал иностранцев, поступивших на российскую службу. Они воплощали собой своеобразный «проводник» западных технологий, в первую очередь военных, на территории Российского государства.

В нашем исследовании были использованы метод исторической типологизации, сравнительно-исторический метод, историко-генетический метод.

Следует отметить, что реорганизация вооруженных сил и флота было самоцелью, а остальные сферы жизни страны должны были ей подчиниться, т.е. трансформироваться так, чтобы эта опора монаршей власти функционировала наиболее эффективно. Вполне понятно, что во многом насильственное прививание западных манер и экономическая эксплуатация приведет к появлению массы недовольных новыми порядками. Новая армия была призвана беспощадно решать эти проблемы силовым путем.

В результате нашей работы установлены основные направления развития вооруженных сил, определено их незаменимое значение в модернизации страны, а также их роли как эффективного средства отстаивания интересов монаршей власти во внутренних конфликтах, чаще всего при подавлении восстаний – больших и маленьких, но очень частых, охвативших в разные периоды 1/5 часть Российской империи. Армия стала тем центром, возле которого объединялись иностранцы, приехавшие в Россию.

Реформы были направлены на реорганизацию армии по западному образцу, но в то же время и на сохранение существующей экономической модели – крепостничества.

Мы можем сделать вывод о том, что данный этап в истории развития вооруженных сил можно назвать одним из важнейших в становлении регулярной армии.

Транспортно-установочное оборудование советских баллистических ракет (по материалам ЦГНТА Украины)

Ожиганов Дмитрий

*Центральный государственный научно-технический архив Украины
dmitriy_ozhyganov@mail.ru*

Сложно подсчитать, сколько монографий, очерков, статей было написано о первых советских баллистических ракетах С. П. Королева. На первый взгляд кажется, что все лакуны в проблеме оборонного ракетостроения СССР уже давно заполнены и добавить к написанному нечего, но при более внимательном изучении вопроса оказывается, что исследователи истории науки и техники зачастую упускали из поля зрения технику, обслуживавшую транспортировку и установку ракеты на стартовую площадку. Поэтому хотелось бы отойти от устоявшейся практики изучения самих ракет и заострить внимание на вспомогательном оборудовании, которое незаслуженно оставляют в тени всемирной известности пионеров советского оборонного ракетостроения.

В Центральном государственном научно-техническом архиве Украины (ЦГНТА Украины) хранятся уникальные документы стартового и транспортного оборудования для первых советских баллистических ракет, разработанные специальным конструкторским бюро Новокраматорского машиностроительного завода (НКМЗ). В частности, на хранении в ЦГНТА Украины находятся грунтовые лафеты (установщики) 8У22 и 8У24, установщик портального типа 8У25, а также транспортного оборудования – козловой крана 8Т21 для транспортировки ракеты Р-1.

Особенно интересен проект первого в СССР установщика ракет – транспортно-установочного агрегата 8У22, предназначенного для транспортировки ракеты Р-1, разрабатывавшегося как аналог установщика немецкой ракеты FAU-2.

На основе установщика 8У22 была разработана усовершенствованная модель грунтового лафета – 8У24, предназначавшаяся для обслуживания ракеты Р-2. Позже уже на основе 8У25 был создан установщик портального типа 8У25 для серии ракет Р-5, Р-5М и Р-12. Обеспечивал транспортировку ракеты Р-1 козловой кран 8Т21. К сожалению, ЦГНТА Украины располагает проектом лишь одного крана без его дальнейших модификаций. Все вышеперечисленные устройства использовались на

ракетном полігоні Капустин Яр в кінці 1940-х – 1950-х роках.

В документах ЦГНТА України детально описуються недоліки транспортно-установочного обладнання. В частині, відзначається велика кількість ручних операцій, що вимагають значительного числа обслуговуючого персоналу, невдалий конструкції заднього ходу лафета при русі по нерівній ґрунтовій дорозі тощо.

Істочником бази роботи є технічні умови на виготовлення, технічне описання та інструкція по експлуатації та випробуванню, численні детальні та збірні креслення установщиків, які зберігаються в ЦГНТА України. Архівні документи надають детальну інформацію про зовнішній вигляд (графічна частина), призначення, особливостях експлуатації та ремонту установщиків (текстова частина). Розноманітність конструкторської документації дає уявлення про загальний вигляд ракетного установочного обладнання, так і про окремі деталі.

Що стосується історіографії, то спеціальні роботи, присвячені безпосередньо установщикам ракетного обладнання, відсутні. Розглядається проблема, що вивчалася в дослідженнях, присвячених становленню радянської ракетної справи. Деякі дані містяться в виданнях, присвячених діяльності Новокраматорського машинобудівного заводу. Особливо цікавий збірник документальних ескізів та спогадів «Обратная сторона луны. 1934-2005», в якому зібрані дані про виробництво НКМЗ, на якому створювався під'ємно-транспортний обладнання для оборонної та космічної галузі СРСР. Також доречно згадати статтю В. Зорини «Чернорабочие старта», в якій автор звертає увагу на проекти транспортно-установочних агрегатів, розроблених НКМЗ.

Таким чином, незважаючи на ряд існуючих недоліків в конструкції, транспортно-установочний ракетний обладнання зробило великий внесок у розвиток оборонної ракетної справи. Увага, яку приділяли працівники Капустиногорського Яра, як правило, не згадують, а якщо згадують, то лише між проміжками. Саме тому ми переслідують мету посприяти пробудженню та дослідженню історії науки та техніки інтереса до вивчення транспортно-установочного обладнання, а в перспективі та створенню на основі документів ЦГНТА України комплексного дослідження.

Еволюція американської системи ПРО у 1989-1993 рр.

Олексин Тарас

Національний університет «Львівська політехніка» Albion2000@ukr.net

Період перебування при владі 41-го президента США Джорджа Герберта Вокера Буша (1989-1993) – один із найцікавіших в сучасній американській історії. Проте, за оцінкою СРСР та війною в Перській затоці не так багато дослідників помічають не менш важливі події, а саме поступову еволюцію поглядів офіційного Вашингтону на структуру власної системи безпеки, зокрема у сфері протиракетної оборони. У вітчизняній та зарубіжній історіографії склалася тенденція акцентування уваги або на проекті СОІ (Стратегічній оборонній ініціативі) Рональда Рейгана, або ж на системі ПРО зразка початку ХХІ ст., як таких, які мали забезпечити перевагу США над конкретним супротивником. Ця концепція виключного прагнення американців залякати опонентів не пояснює, чому Дж. Г. В. Буш не відмовився від ідеї ПРО в умовах оновленого монополіарного світу.

Метою даного дослідження стало максимально повне висвітлення причин поступової відмови Вашингтону від ідеї СОІ та мотивів її перетворення у систему GPALS (Global Protection Against Limited Strikes).

Задля реалізації поставленого завдання та мінімізації авторської суб'єктивності було використано аналітичні праці американських, західноєвропейських, російських та вітчизняних дослідників і публіцистів, зокрема Дональда Р. Бейкома («Підйом та падіння «Діамантової гальки»), Річарда Діна Бюрнса («Система ПРО Джорджа В. Буша. Критична оцінка»), Ендрю Джеймса Ф'юттера («Еволюція дебатів щодо американської системи ПРО у 1989-2010 рр.»), В. Любецького («Еволюція ядерної політики США у 1989-2000 рр.»), О. І. Поповича («Досвід створення Сполученими Штатами Америки системи протиракетної оборони країни протягом 90-х рр. ХХ ст.») та багатьох інших. Особливістю цих праць є їхня відносна наукова новизна, публікація маловідомих фактів та інтерв'ю, а найголовніше – критична оцінка еволюції системи ПРО. Характерно, що більшість авторів детально описують специфіку функціонування тогочасних технологій. Однак, значна увага також приділена особливостям внутрішнього політичного життя США.

Так, вступ Дж. Г. В. Буша у січні 1989 р. на посаду президента передбачав суттєву зміну підходів Білого дому до реалізації проекту ПРО. Новообраний керівник держави вважався прагматиком, для якого ідея виключно силового впливу на опонентів. Попри це, він продовжував політику Рональда Рейгана по розвитку СОІ. Причину слід шукати, по-перше, в небажанні втратити підтримку у Конгресі та Сенаті серед однопартійців-республіканців, а по-друге, у спробі використати таку позицію як примус СРСР до підписання нового договору про двостороннє обмеження ядерних арсеналів.

У наступні роки під впливом голови Організації Стратегічної оборонної ініціативи Генрі Купера президент захопився можливістю запуску «Діамантової гальки» як інноваційного засобу боротьби з ворожими міжконтинентальними ракетами. При цьому протиракетна система «Patriot» розглядалася як засіб другого ґатунку, призначений, насамперед, для захисту військових об'єктів. Натомість, демократи, які захопили більшість у Конгресі, традиційно виступали проти розвитку проекту. Саме в цьому руслі і розвивалася система СОІ аж до 1991 р.

Війна у Перській затоці суттєво вплинула на оборонну політику США. Перші рапорти Пентагону щодо успішних перехоплень протиракетними «Patriot» іракських «Scud» викликали розуміння ефективності елементів ПРО. Підтримка населенням нових розробок призвела до консенсусу між демократами та республіканцями та нових фінансових вливань у проект. Лише пізніше зауваження спеціалістів дали змогу зрозуміти, що успіхи були явно перебільшені, а система «Patriot» далека від досконалості. Додатковим ударом для президента стали технічні вади «Діамантової гальки», на яку він покладав основні надії. Ці факти, як і розпад СРСР, більшість істориків і вважала донедавна причиною відмови від ідеї СОІ. Проте, дане дослідження розкриває маловідомі факти, які не дозволили закрити проект ПРО, а навпаки, надали йому нове життя у вигляді системи GPALS.

Психологія жорстокості солдатів за матеріалами Другої світової війни

Попович Вадим

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна x3105@yandex.ru

Останні тенденції в історичній науці спонукають дослідників звертати увагу на історію ментальності та повсякденності. Не стоїть остерогонь від новаторських наукових тенденцій також мілітарна історія. Та на жаль, у вітчизняній історіографії дуже мало уваги приділяється вивченню людини в контексті воєнних потрясінь, хоча робота в цьому напрямку могла б мати практичне значення.

Людина на війні перебуває в постійному напруженні через загрозу своєму життю і здоров'ю. З часом солдат перестає боятись свисту куль та вибухів, але тривале моральне і фізичне перенапруження запускає в організмі відповідні процеси, які покликані захистити індивіда від оточуючої реальності. Проте, феномен агресивності – надзвичайно складне психічне явище, всі прояви якого неможливо звести до реакції на зовнішній подразник. Питанням жорстокості і агресивності психологи займаються з кінця XIX ст.

Більшість дослідників схильні ділити жорстокість на доброякісну (конструктивну) і злаякісну (деструктивну). На війні різні психоемоційні подразники переплітаються таким чином, що важко відрізнити жорстокість доброякісну і злаякісну. Безліч матеріалів щодо жорстокого поводження під час бойових дій лишилось нам у спадок від Другої Світової війни. Масштаби цього конфлікту, непримиримість ідеологій, реваншизм та етнічна дискримінація стали причиною надзвичайної, небаченої досі жорстокості, що робить цю війну ідеальним об'єктом дослідження. Аналізуючи окремі прецеденти, можна систематизувати різні прояви жорстокості на війні за певними критеріями.

В першу чергу необхідно зазначити, що в умовах агресивного зовнішнього середовища індивід здатен проявляти жорстокість не лише по відношенню до ворога чи населення окупованих територій, а й до своїх військових побратимів, що стає причиною конфліктів всередині військового колективу. Прояви агресії воєнка виконують певні покладені на них функції. Перша і основна це – захисна (базова) жорстокість до ворога, пов'язана з бойовими діями. Сама по собі вона є природним захисним механізмом, проте може в подальшому викликати інші прояви жорстокості. Стресознімаюча – психологічна розрядка через заподіяння іншим страждань. Репресивна – цілеспрямоване винищення ворожих до певного війська категорій населення. Дискримінаційна – жорстокість до різних етнічних чи релігійних груп. Репутативна (від лат. *reputum* – грабувати) – застосування жорстокості для задоволення власних потреб. Функція залякування має на меті тримати в покорі.

Прояви жорстокої поведінки можна поділити на три рівні залежно від природи агресії, джерелом якої може бути індивід, колектив чи соціум:

1) особистісно-психологічний (природна схильність людини до жорстокого поводження з оточуючими, чи ненависть до ворога, викликана перенесеними внаслідок війни психологічними травмами та потрясіннями);

2) колективно-груповий (атмосфера в військовому колективі, його склад, вплив колективу на особистість, роль командира, його авторитет);

3) політико-ідеологічний (вплив як на особистість, так і на військовий колектив державної ідеології, політичної обстановки, подій на фронті, міжнародних відносин).

На кожному з цих рівнів можна виділити специфічні причини (обумовлені), набуті особистістю, колективом чи соціумом в умовах війни чи певної агресивної політичної ідеології, що її підживлює, та неспецифічні (необумовлені) – природні, чи сформовані незалежно від війни чи ідеології, з якою вона пов'язана.

Отже, слід зазначити, що питання жорстокості на війні не достатньо вивчене не тільки у вітчизняній, а й у зарубіжній історіографії. Проте, дослідження цієї проблеми допоможе зрозуміти причини воєнних злочинів і механізми, що їх породжують, а також матиме прикладне значення для розвитку військової психології. Лише досягнувши глибини природу жорстокості можна зрозуміти суть війни як соціального та історичного явища.

Потенциал и перспективы Русской освободительной армии (РОА) в 1944-1945 гг.

Федяй Юрий

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина fedya.94@mail.ru

Тема Русской освободительной армии (РОА) в СССР традиционно не изучалась и рассматривалась только с идеологических позиций. Всех участников власовского движения, а иногда и солдат Второй ударной считали предателями – «власовцами». Были под запретом различного рода документы, касающиеся этого движения, многие из которых до сих пор не рассекречены, и только в конце 1980-х годов начали издаваться книги российских и европейских ученых, посвященные этой проблеме. Сегодня эта тема освещается довольно широко: в большом объеме появляются статьи в Интернет-изданиях, в научной периодике, монографии. Однако, часто в них содержится необъективная информация и необдуманные выводы. Изучение вновь опубликованных архивных материалов и исследований позволяет еще раз обратиться к проблеме власовского движения, в частности к его потенциалу и перспективам.

Анализ русских и немецких источников даёт понять, что Русская освободительная армия генерала А. А. Власова была военной единицей с центральным руководством, с собственными военными офицерами и значительными человеческими ресурсами. Де-юре РОА была союзнической армией Германии. Создание двух дивизий РОА и Комитета освобождения народов России (КОНР) свидетельствует о большом достижении генерала Власова и его окружения. Однако, немецкое руководство осторожно относилось к власовскому движению. РОА рассматривалась прежде всего в качестве мощного идеологического оружия, но в боевом формировании и боевых действиях немецкое руководство ограничивало власовскую армию.

В целом стоит отметить, что военный потенциал РОА был довольно небольшим. Наличие двух дивизий давало армии Власова всего 20 тысяч обученных русских добровольцев. Командовали этими дивизиями профессиональные офицерские кадры, при чем командование было централизованным и жестко контролировалось немецким руководством.

С этих позиций можно оценить перспективы развития РОА. Изначально было запланировано создать до 10 дивизий. Но немецкое руководство опасалось большего количества русских добровольцев, поэтому армия Власова не была до конца сформирована в планируемом объеме. К боевым действиям РОА приступила слишком поздно и ничего практически уже не могла решить в ходе войны. Равноправный союз РОА и Германии был только де-юре. Помимо этого, немецкое высшее командование ограничивало функции армии генерала Власова. Все эти факторы не позволили РОА вступить полноценно в войну против СССР. Напротив, в мае 1945 года часть её подразделений выступила против гитлеровцев.

Скифо-персидская война

Чернышов Евгений

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
heart_break_kid_jeka@mail.ru*

Далеко не все проблемы, связанные с анализом скифо-персидской войны решены полностью. Это объясняется спецификой источниковой базы, которая не позволяет детально реконструировать события этого военно-исторического события. Одностороннее освещение в источниках обстоятельств похода персов порождает различные гипотезы современных исследователей, часто противоречащие друг другу. Поэтому, по нашему мнению, необходимо еще раз вернуться к анализу скифо-персидского конфликта конца VI в. до н.э.

Основу источниковой базы исследования составляют письменные источники, а также частично эпиграфические. В работе были использованы в основном труды античных авторов, таких как Геродот, Страбон, Юстин и др. К эпиграфическим

источникам относится Бехистунская надпись Дария I. В трудах античных авторов явно прослеживается их личностная неприязнь к персам и, следовательно, преувеличиваются военные заслуги скифов в скифо-персидской войне. Источники, в которых данное военно-историческое событие рассматривается с точки зрения персов, практически не дошли до наших дней.

Историография представлена работами отечественных и зарубежных авторов, из которых можно выделить исследования Е. В. Черненко, Б. А. Рыбакова, М. А. Дандамаева, М. В. Агбунова, А. Олмстеда и Р. Фрая. Специфика источников обусловила то, что в некоторых работах прослеживается явный скифоцентризм, что, в свою очередь, не позволяет адекватно оценить данное военно-историческое событие.

Новизна авторского подхода заключается в анализе скифо-персидской войны в рамках глобальных внешнеполитических мероприятий державы Ахеменидов. Определение места скифского похода персидской армии в политических замыслах Дария I позволит, по нашему мнению, полнее разобраться в предыстории греко-персидских войн, определивших на многие столетия территорию конфликта Восток-Запад.

В работе автором было проведено сравнение гипотез, предложенных современными исследователями, по спорным вопросам скифо-персидских отношений в период правления Дария I, а именно предпосылок и причин похода персидского царя в степи Северного Причерноморья, датировки похода и численности армии Дария Великого. На основании сведений античных авторов в работе был реконструирован путь похода персов, рассмотрена специфика тактики ведения боя скифов в отношении противника, а также рассмотрены пути отступления Дария на конечном этапе войны.

В ходе исследования были установлены предпосылки и причины похода Дария Великого в Северное Причерноморье, а именно то, что Дарий готовился к покорению материковой Греции и прежде чем сделать это, решил покорить возможных союзников эллинов – скифов, тем самым завладев греческими колониями в Северном Причерноморье. Также была установлена датировка похода на основе информации из источников и мнениях исследователей – 515-512 гг. до н.э. Точная численность армии персов установлена не была из-за недостатка информации в источниках, но был сделан вывод, что данные античных авторов относительно численности армии персидского царя значительно преувеличены.

Было определено, что поражение Дария в Скифии надолго задержало начало греко-персидских войн. Самому Дарию пришлось на некоторое время отказаться от решительной попытки овладеть миром эллинов, её он предпринял только через два десятка лет. Характерно, что на этот раз Дарий отказался от непосредственного участия в походе и личного руководства войсками, поручив это своим полководцам. Очевидно, он побоялся снова поставить под удар свой личный авторитет, основательно подорванный неудачным походом в Скифию.

Война с персами повлияла на скифо-фракийские отношения. Если до скифо-персидской войны нет каких-либо признаков направления скифской экспансии на запад, то после неё давление скифов на запад и северо-запад уже ощущается. Победоносная война с персами сыграла большую роль в возникновении прочной античной традиции о скифской непобедимости, подведя под нее реальную базу.

Вищі навчальні заклади та інші установи, студенти, аспіранти та співробітники яких беруть участь у конференції

Белгородский государственный национальный исследовательский университет (Российская Федерация).

Белгородский государственный технологический университет имени В. Г. Шухова (Российская Федерация).

Бердянський державний педагогічний університет.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського.

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара.

Донецький національний університет.

Запорізький національний університет.

Інститут археології НАН України.

Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України

Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник

Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Київський університет імені Бориса Грінченка.

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка.

Львівський національний університет імені Івана Франка.

Національний гірничий університет.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут».

Національний університет «Києво-Могилянська академія».

Національний університет «Львівська політехніка».

Національний університет «Острозька академія».

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Республіканського інститута вищої школи (Республіка Беларусь).

Тавричеський національний університет імені В. І. Вернадського.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Український католицький університет.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.

Харківський національний університет внутрішніх справ.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.

Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова.

Харьковский торгово-экономический колледж Киевского национального торгово-экономического университета.

Херсонський державний університет.

Центральный государственный научно-технический архив Украины

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького.

Чорноморський державний університет імені Петра Могили.

АРХЕОЛОГІЯ

- Гогунская Виктория.** К вопросу о безинвентарных погребениях с жертвенной пищей на могильниках черняховской культуры 4
- Иськов Игорь.** Погребения салтово-маяцкой культуры с так называемым «оболом мертвых» 5
- Киркач Віталій.** Житлові споруди скіфського часу Дніпро-Донецького лісостепу 7
- Крютченко Алексей.** Тарановское городище скифского времени 9
- Немцев Сергей, Самойленко Илона.** Распаханный культурный слой на античном памятнике: выделение и анализ информативных признаков для восстановления плана застройки (на примере Белозерского поселения IV – начала III вв. до н. э.) 10
- Нестеренко Роман.** Зруйновані поховання черняхівської культури (за матеріалами досліджень у регіоні Дніпро-Донецького лісостепу) 11
- Олійник Ганна.** Гносеологічний потенціал кольору (на прикладі намистин з жіночих пізньосарматських поховань) 12
- Chuiikov Vladislav.** Drawing up a typology of iron knives of Chernyakhiv Culture based on the materials from archaeological complex of the Late Roman Period – beginning Great Migration Period of Vytienki I 12

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

- Болдєнков Павло.** Режим «санатії» Ю. Пілсудського в радянській історіографії 50-х – 90-х рр. XX ст. 15
- Жидков Сергій.** «Елітизація» України в історіософській спадщині В. Липинського 16
- Калуцький Сергій.** Листи гетьмана Б. Хмельницького як складова джерельної бази історичних праць В. Липинського 17
- Крамаренко Оксана.** Вплив миротворчих сил щодо вирішення конфлікту на Балканах 1990-х років: історіографічний аналіз 18
- Лобенко Сергей.** А. В. Гуров (1843–1921) – профессор Харьковского университета: материалы к биографии 20
- Островська Антоніна.** Рід Маркевичів у науковому та культурному житті підросійської України 21

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

- Бублик Оксана.** Матеріали фонду Ф–71 «Харківський земельний банк» як джерело з вивчення майнової власності у Маріуполі 24

Гела Оксана. Журнал «Перець» як джерело з вивчення антирелігійної пропаганди в УРСР у 1953–1964 рр.	25
Гнатченко Ганна. Особовий архівний фонд О. В. Ветухова в Музеї історії ХНУ імені В. Н. Каразіна як джерело до біографії професора	26
Гулюк Євген. Нетрадиційні виражальні форми базових категорій християнського канону (на основі твору «Казаннє руське»)	27
Дидик Марія. Функции юмора в студенческой субкультуре (на материалах Императорского Харьковского университета)	28
Ежков Никита. Дуэльное законодательство в Российской империи в XVII – XVIII вв.	29
Каплієнко Владислав. Образ і проект банкноти 1000 карбованців гетьмана П. Скоропадського в 1918 році	30
Кириченко Максим. «Повесть временных лет» как источник по истории северян	31
Кучеренко Маргарита. Образ сектантства в журнале «Антирелигиозник» (первая половина 1930-х гг.)	32
Рачков Євген. Дослідження університетських символів та емблем за допомогою технології баз даних (на матеріалах класичних університетів України)	33
Финартив Анастасія. Особенности визуальных источников и методы работы с ними	34
Янкул Алексей. Переписка Петра I и патриарха Адриана во время Азовских походов 1695–1696 гг. как источник по изучению церковно-государственных отношений конца XVII в.	35
ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ	
Вар'ян Оксана. До питання про чесноти громадянина у Давніх Афінах класичного періоду	38
Гуменний Віктор. Templum Martis Ultoris та формування образу східної політики Риму в епоху Августа	39
Деревянченко Віталій. Образ Юлія Цезаря в поезії Валерія Брюсова	40
Заїковський Сергій. Римські ветерани в соціальній структурі провінції Дакія за даними епіграфічного матеріалу	41
Коновалова Татьяна. Традиция происхождения культа Афродиты и пути его проникновения в Северное Причерноморье	42

Копанишин Андрей. Эпир в межгосударственных отношениях во второй половине V – III ст. до н. э.	43
Лопатина Марина. Языческие праздники в Газе IV – VI вв. в процессе культурного континуитета	44
Машкина Анастасия. Эволюция мусических состязаний на Пифийских играх	46
Походнякова Алёна. Труды Иосифа Флавия как исторический источник по истории Nabatei	47
Руденко Олексій. Зміни у сприйнятті магістрата як сакрально недоторкованої особи в римському суспільстві періоду громадянських війн кінця II – середини I ст. до Р. Х.	48
Сметана Віталій. Відносини імператора Майоріана та полководця Ріцимера	49

ІСТОРІЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

Бадло Алёна. Византийская интеллектуальная среда и внешнеполитические представления Мануила II Палеолога	52
Емельянова Наталья. Внешняя политика Валахии в XIV – XVI вв.	53
Ковальчук Марія. Кочове населення Османської імперії XVI ст. та його місце в соціально-економічній системі	54
Пецко Анастасія. Візантійський костюм Криму другої половини X – першої половини XII ст.	55
Руднева Мария. Особенности хозяйства Александрии Египетской в ранневизантийский период	56
Синица Марина. Проблема эллинизации римских древностей в работах ранневизантийского писателя Иоанна Лиды	57
Сыровацкий Павел. К вопросу о борьбе со страхами в византийском обществе IV – IX вв.	58
Тимошевський Роман. Творчість Джеффри Чосера у контексті формування англійської національної ідентичності	59
Трофімов Валерій. Візантія у дзеркалі інтерпретацій	60
Трохіна Уляна. Русько-половецькі відносини наприкінці XII – першій третині XIII ст.	61
Ярова Валерія. Шлюбні відносини у Візантії (друга половина IV – VIII ст.)	63

НОВА ТА НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ

Андреев Тимур. Общество «Черного дракона» на политическом пространстве Японии в конце XIX – начале XX вв.	66
Махонин Александр. Формирование муниципальных служб иностранных селтльментов в Китае (40–60-е годы XIX в.)	67
Михалевская Екатерина. Англо-японское соперничество в Китае в годы Первой мировой войны	68
Могаричев Константин. К вопросу о причинах «популярности» «Исламского государства» у исламистов	69
Поліщук Олександр. Олександр Пелікан і його «Нариси Японії»	70
Уллах Павел. Американский фактор в индо-пакистанском противостоянии 1965 года	71

НОВА ТА НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ

Адаменко Анастасія, Цикало Катерина. Від «міцних господарів» до «шпигунів»: еволюція статусу німців-колоністів в Російській імперії (1914–1917 рр.)	74
Белоусов Юрий. Политическая борьба и преодоление экономического кризиса в Болгарии после краха социалистического режима (1990–2001 гг.)	75
Водолазська Ганна. Роль М. Дринова у становленні та розвитку Болгарського наукового товариства	77
Гришель Алексей. Деятельность ультраправой организации «Французское возрождение»	78
Зинченко Николай. «Нация Ислама»: предпосылки возникновения радикальной организации	80
Капранова Анастасия. Общественное мнение и милитантское направление суфражизма в США и Великобритании в кон. XIX – нач. XX в.	81
Капранова Ольга. Развитие идей американского консерватизма в 1930–1960-е гг.: истоки и платформа интеллектуального движения	82
Ковальов Денис. Шведоманство як культурна і політична опозиція	83
Крютченко Мария. Затянувшаяся «перезагрузка»: Либеральная «цанковисткая» партия Болгарии в 1894–1899 гг.	84
Пацера Дмитрий. Стокгольмский синдром: влияние мигрантского вопроса на модель социально-экономического развития Швеции	86

Радченко Ирина. Ставлення представників головного офісу Джойнту (Нью-Йорк) до Голокосту в Європі	88
Родина Екатерина. Рост турецкой диаспоры в Германии и проблемы её интеграции	89
Сидун Ирина. Оцінка особливостей політичного устрою США періодичною пресою південного регіону Російської імперії другої половини XIX ст.	90
Старовойтов Никита. Меморандум Сербской академии наук и искусств 1986 г. как символ краха идей югославизма	91
Ткаченко Вадим. Генеза концепції мультикультуралізму в Канаді в 1960-ті рр.	92
Штейнберг Алина. Под жестким контролем партии: развитие туристической индустрии в нацистской Германии	93

ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Аулова Наталья. Французская модная одежда как элемент образа врага в немецкой пропаганде (1914–1918 гг.)	96
Билык Валерия. «Кавказская игра» Российской Федерации в XXI веке	97
Бобир Оксана. Радянсько-англійський договір 1942 р.	98
Василишин Степан. Політичне співробітництво України та Республіки Білорусь на рівні глав держав (1994–2004 рр.)	101
Герасимов Кирило. Роль ООН в урегулюванні сербсько-хорватського конфлікту (1991–1995 рр.)	102
Іваненко Віктор. З. Бжезінський та його роль у формуванні зовнішньополітичного курсу адміністрації Дж. Картера	103
Казаков Геннадій. Вступ США у війну проти Німеччини 1917 року: позиція Т. Рузвельта та У. Тафта	104
Каштанов Кирилл. Советско-китайские отношения на Ближнем Востоке: от сотрудничества к противостоянию (1955–1967 гг.)	105
Кожушко Аліна. Реформа ООН: реалізація концепції «світового уряду»	107
Кулік Олександр. Проект радянсько-американських авіаційних операцій «Френтік» у контексті політичних відносин США та СРСР під час Другої світової війни	108
Лубенець Єлизавета. Міжнародний робітничий спортивний рух на початку 1920-х років	109

196	<i>Каразінські читання (історичні науки)</i>	
Минкина Катерина. Фолклендский вопрос в британо-американских отношениях 1982 г.	110	
Павленко Світлана. Матеріально-фінансове забезпечення російських консулів у Японії у період стабілізації міждержавних відносин (1905–1917 рр.)	111	
Тетерев Иван. Становление федерации в Австралии	112	
Штогрин Иван. Репрезентація інтересів Української Народної Республіки при Святому Престолі в період лютий – липень 1919 р.: політико-дипломатичний аспект	113	
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ (З ДАВНІХ ЧАСІВ ДО ПОЧ. ХХ СТ.)		
Безуглий Олександр. «Кодекс піратів» та закони запорізьких козаків XVII ст. Компаративний погляд	116	
Бліндер Степан. Освітня колонія versus університет: характер кадрової взаємодії Замойської академії із Олицьким колегіумом (середина XVII ст.)	117	
Гуменяк Андрій. Шкільництво домініканського ордену в Галичині в освітній політиці уряду Австро-Угорської монархії	118	
Коробчук Анна. Продолжительность рабочего дня и заработная плата как физиологический фактор «народного бунта» в Российской империи кон. XIX – нач. XX века (по статистическим данным Харьковской и Киевской губерний)	119	
Куцик Руслан. Класифікація нормативно-правової бази інформаційної політики Російської імперії щодо українських губерній Південно-Західного краю у 1914–1917 рр.	120	
Ластовець Наталія. Повсякденність представників українських дипломатичних місій початку XX століття	121	
Мороз Анна, Текоєва Світлана. Роль жінки в культурній історії козацької доби	122	
Паславська Наталія. Соціально-побутовий вимір життя львівських ремісників у XVI ст. (на прикладі кравецьких родин)	125	
Рак Юлана, Казаков Геннадій. Морехідні класи міста Бердянська (у другій половині XIX – початку XX ст.)	126	
Rudnik Denis. Problem der Entstehung von Frau des Fürstens Roman Mstislawitsch Anna	127	
Сапронов Андрій. До проблеми розгляду феномену злочинності (на прикладі Гетьманщини XVIII ст.)	128	

		197
Сухомлин Олександр. Повсякденні взаємини населення Війська Запорозького Низового з російськими військовими доби Нової Січі: проблеми та перспективи дослідження	129	
НОВІТНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ		
Гуцал Денис. Особливості агітаційно-інформаційної діяльності Директорії УНР серед сільського населення (на прикладі Летичівського, Літинського та Вінницького повітів у серпні-жовтні 1919 р.)	132	
Коваленко Олег. Відображення збройної боротьби ОУН-УПА в фольклорі та художній літературі (1940–1960 рр.)	133	
Купчик Олег. Історичні місця «радянської дипломатії» 1919–1923 рр. в Україні	134	
Купчик Яна. Діяльність Київської міської думи у сфері охорони пам'яток історії, культури та архітектури (1917–1919 рр.)	135	
Леонівич Юлія. Сім'я як осередок радянського суспільства: політика регулювання сімейно-шлюбних відносин (1920–1930 рр.)	136	
Матулкін Богдан. Видовище як чинник розвитку українського спорту в Галичині (кінець XIX століття – 1939 рік)	137	
Немченко Віктор. Розкол у середовищі селянства як передумова більшовицької «радянзації» українського села в роки політики «воєнного комунізму» (на матеріалах Харківської губернії)	138	
Новак Олександр. Становлення та розвиток професійного середовища пам'яткоохоронців Радянської України (1920-ті – 1930-ті роки)	139	
Прийдун Степан. Становлення та розвиток політико-дипломатичних відносин України та НАТО: 1992–1994 рр.	141	
ІСТОРІЯ ХАРКОВА: ФОРМУВАННЯ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ		
Боженко Анастасія. «Там обыватели боятся трамвая, конки как огня»: вплив міського транспорту на повсякденний простір харків'ян на початку XX ст.	144	
Варавина Валерия. Украинский архитектурный модерн в г. Харьков	145	
Дудка Андрій. Творчий шлях архітектора О. В. Лінецького (1884–1953 рр.)	146	
Зайцев Сергій. «Новий цирк» як явище колективного дозвілля в соціокультурному просторі Харкова в 1950–1980-х роках	147	

198	<i>Каразінські читання (історичні науки)</i>	
Коніва Юлія. Дорожні комунікації на теренах Слобідської України у XVIII ст.: картографічні джерела дослідження	148	
Чумак Тетяна. Життя та творчість О. І. Ржепишевського	149	
ІСТОРІЯ ХАРКІВЩИНИ		
Колотушкин Александр. Эпизоотия 1745 г. на территории Белгородской губернии	152	
Кочура Любош. Леопольд Кеніг: сторінки біографії підприємця і мецената	153	
Маканова Альона. Умови праці й побуту в Німеччині часів Другої Світової війни за свідченнями ошарбайтерів – мешканців Нової Водолуги	154	
Михайлов Александр. Общественность Харьковской губернии и Восточный кризис 1875–1878 гг.	155	
Нестеренко Максим. Викладання всесвітньої та російської історії в Харківській духовній семінарії (1817–1917 рр.)	156	
Пугин Михаил. Харьков в качестве столицы военной области ВСЮР (1919 г.)	157	
Селегеев Сильвестр. О создании народных библиотек-читален в г. Харьков (конец XIX – начало XX вв.)	158	
Сысоева Маргарита. И. И. Мечников и Харьков	159	
Тарабан Вікторія. Епістолярна спадщина Другої світової війни (на матеріалах Харківщини)	160	
Ховтура Анастасія. Харківська «індустрія краси» (сер. XIX – поч. XX ст.)	162	
ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ		
Бондаренко Ганна. Проблемы та шляхи реформування середньої духовної освіти в церковній періодиці Харківської єпархії (1862–1917 рр.)	165	
Борозняк Ксенія. Национально-романтический модерн в архитектуре Украины: этапы конструирования образа	166	
Буланий Микола. Особливості збройних наїздів духовенства середини XVI ст. в українських землях Великого Князівства Литовського	167	
Ермоленко Антонина. Флоральные мотивы в архитектуре стиля модерн города Харькова	168	

		199
Звягинцева Марина. Церковно-приходская жизнь начала XX в. в восприятии сельских священников (по материалам «Воронежских епархиальных ведомостей»)	169	
Korniienko Olha. The Creation of the Image of the Soviet Mod and the Formation of the Values of Consumer Society in the Ukrainian SSR (based on Perets' Magazine, 1964–1991)	171	
Нижнікова Світлана. Дозвілля вихованок єпархіальних жіночих училищ України (друга половина XIX – початок XX ст.)	172	
Рыбалко Анастасія. Отношения «преподаватель-студент» в системе академической культуры (на материале Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина)	173	
Седых Сергей. «Наставление о воспитании великих князей Александра и Константина Павловичей» Екатерины II: новации и традиции в подготовке наследников престола	174	
Сєркова Ірина. Формування інтелектуальної мережі молодого П. Куліша	175	
Сорокіна Ксенія. Одеський період біографії професора Івана Сокальського	176	
ВОЄННА ІСТОРІЯ		
Крамской Владимир. Походы Д. Вишневецкого в окрестности Азова как фактор консолидации запорожского и донского казачества	179	
Кучеренко Владислав. Військово-політична програма польського уряду в еміграції (1939–1940 рр.)	180	
Мартынєнко Владимир. К вопросу о роли украинской вспомогательной полиции в антипартизанской борьбе во время оккупации (по материалам Сумской области)	181	
Мирошников Андрей. Армия эпохи Петра I как инструмент реформ в руках государства	182	
Ожиганов Дмитрий. Транспортно-установочное оборудование советских баллистических ракет (по материалам ЦГНТА Украины)	183	
Олексин Тарас. Еволюція американської системи ПРО у 1989–1993 рр.	184	
Попович Вадим. Психологія жорстокості солдатів за матеріалами Другої світової війни	185	
Федяй Юрий. Потенциал и перспективы Русской освободительной армии (РОА) в 1944–1945 гг.	187	
Чернышов Евгений. Скифо-персидская война	187	
Вищі навчальні заклади та інші установи, студенти, аспіранти та співробітники яких беруть участь у конференції	189	

Наукове видання

Каразінські читання

(історичні науки)

Тези доповідей 69-ї міжнародної наукової конференції

Українською, російською, англійською мовами

Редактор : Єремєєв П. В.

Укладачі: А. Походнякова, С. Жидков

Комп'ютерне верстання М. В. Гречишкіна

Оригінал-макет: М. В. Гречишкіна

Тексти подаються в авторській редакції

Автори несуть повну відповідальність за підбір, точність
та достовірність наведених фактів, економіко-статистичних даних
та інших відомостей

Затверджено до друку 28.03.2016.

Папір офсетний. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 17,5. Обл.-вид. арк. 20,4

Тираж 300 прим.

61022, Харків, майдан Свободи, 4.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна